T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TSALKA (PARMAKSIZ) URUMLARI AĞZI/GÜRCİSTAN

Tezi Hazırlayan
Ünal KALAYCI

Tezi Yöneten
Doç. Dr. Suzan S. TOKATLI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Dili Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2008
KAYSERİ

Doç. Dr. Suzan S. TOKATLI danışmanlığında Ünal KALAYCI tarafından hazırlanan **"Tsalka (Parmaksız) Urumları Ağzı/ Gürcistan"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

...11..../06/..2008

JÜRİ:

Danışman : **Doç. Dr. Suzan S. TOKATLI** .....

Üye :**Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN** .....

Üye :**Yrd. Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK** .....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 04.07.2008 tarih ve .....16..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.....04/07/2008

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez konusu belirleme zamanı yaklaşınca Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu Başkanı Yunus Zeyrek'i arayarak Ahıska Türklerine katkım olabilecek bir konuda çalışmak istediğimi söyledim. Yunus Zeyrek Ahıska Türklerinin 1944 yılında sürülmeden önce yaşadıkları Gürcistan'ın Ahıska yerleşim biriminin doğusunda kalan ve tüm halkının Türkçe konuştuğu Tsalka rayonundan bahsetti. Bu yörenin Türkçesi ile Ahıska Türkçesi üzerine karşılaştırmalı ağız çalışmasının ilginç bir tez olacağını söyledi. Türkiye'nin Ahıska'ya en yakın sınır köylerinden birinde dünyaya gelmiş ve Ahıska ağzını iyi biliyor olmam böyle bir çalışmayı kolaylaştıracaktı. Fakat Tsalka Türkçesi üzerine ülkemizde daha önce çalışma yapılmamıştı. O nedenle tez konusunu "Tsalka (Parmaksız) Urumları Ağzı/Gürcistan" şeklinde belirledik. Bölece Ahıska coğrafyası ile Borçalı Türklerinin arasında kalan bu yerleşim biriminde yaşayan Urumların Türkçesini incelemenin ilk adımı atılmış oldu. Bu ilginç bir konu üzerinde çalışmama vesile olduğu için Yunus Zeyrek'e çok teşekkür ederim.

Tez konusunu belirledikten sonra saha araştırması yapmak üzere Gürcistan'a gitmek için hazırlıkları tamamlayıp telefonla kültür ataşemize ulaşmaya çalışırken telefona bakan sekreter Tsalka (Parmaksız) üzerine bir yıl önce Gazi Üniversitesi'nden bir heyetin çalıştığını söyledi. Araştırma heyetinden Kemalettin Deniz'in ismini verdi. Kemalettin Deniz'le iletişim kurduğumda "Urumlar Projesi" çerçevesinde 2005 yılında, Parmaksız rayonuna gittiklerini, 14 videokaset kayıt yaptıklarını, ifade etti. Proje alt başlıkları arasında "dil"in de olduğunu öğrendim. Yaptığımız işbirliği neticesinde yazıya aktarımını yaptığım o kasetlerdeki metinleri tezimde kullandım. Projenin dil alt başlığını da ben çalışmış oldum. O nedenle "Gürcistan Urumları Projesi"nde yer alan Prof. Dr. Alemdar Yalçın, Kemalettin Deniz, Bayram Baş, Yusuf Doğan ve Hakan Akca'ya teşekkür ederim.

Urumlar üzerine ülkemizde yayınlanan ilk kitabın,“Ortodoks Türkler Urumlar”, yazarı zaman zaman sorduğumuz sorulara vakit ayırarak cevap verdi. Tezimin birinci bölümünü ve sözlük kısmını inceleyerek yardımlarını esirgemedi. Çalışma azmimizi artıran Giresun Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Erdoğan Altınkaynak’a yardımlarından ötürü çok teşekkür ederim.

Çalışmamızın sonundaki sözlük bölümünü hazırlamamıza yardımcı olan Kafkas Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şureddin Memedli’ye; kaynak konusunda yardımcı olan Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel’e ve ASAM Kafkasya Uzmanı Kamil Ağacan’a teşekkür ederim.

Tezimin başından sonuna kadar yardımlarını esirgemeyen, işe hep olumlu tarafından bakan değerli danışman hocam Doç. Dr. Suzan S. Tokatlı’ya çok teşekkür ederim.

Kasım 2007, Kahramanmaraş
Ünal KALAYCI

TSALKA (PARMAKSIZ) URUMLARI AĞZI/ GÜRCİSTAN

Ünal KALAYCI

ÖZET

"1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı" sırasında Erzurum'a kadar gelen Ruslar işgal ettikleri yerleşim birimlerinde başta Ermeniler olmak üzere Müslüman olmayan halktan destek gördüler. Savaş sonrasında Ruslar birkaç yıl önce Türkmençay antlaşmasıyla ele geçirdikleri Güney Kafkasya'da Hristiyan nüfusu çoğaltmak için yaptıkları ve yaptırdıkları propaganda neticesinde Erzurum ve Kars çevresinden gayrimüslim halkın bir kısmını yanlarına alarak gittiler. Giden bu topluluk içinde sayıları çok az olmakla beraber Urumlar da vardı. Bunlar da Ruslar bölgeyi işgal ettiğinde Ruslara yardım etmişler ya da etmek zorunda kalmışlardı. Rusya bölgeden çekilirken de General Paskeviç'e müracaat ederek bu bölgeden gitmek istemişlerdi. Paskeviç onları yanına alarak "Gürcistan'ın Sibiri" diye tabir edilen Parmaksız yöresine yerleştirdi. Birkaç yıl süren göç sonunda yörede yirminin üzerinde Urum köyü oluştu. 1990'da Urumların yaşadığı köy sayısı otuza yaklaşmıştı.

Rayonun elli civarındaki köyünde yaşayan çeşitli etniklerden insanların ortak özelliklerinden biri Türkçeydi.

1991 sonrası bağımsızlığa kavuşan Gürcistan'da başlayan ekonomik ve etnik sıkıntılar Urumları çıkış yolu aramaya itti. Tam bu sırada yöredeki üç Grek köyü ile ilgilenen öğretmenler gönderen Yunanistan devreye girerek kimlik kargaşası yaşayan Urumlara Grek damgası vurup onlara Yunanistan dolayısıyla Avrupa Birliği vatandaşı olma vaadi ile ülkesine göçe teşvik etti. Parmaksız'da 1991 yılı itibariyle 37 000 olarak ifade edilen Urum nüfusu günümüzde 1 500 civarına düşmüştür. Tezimiz bu göç sonrası Parmaksız'da kalan Urumları ve onların Türkçesini ses ve şekil bakımından ele almaktadır.

Rayon Anadolu ağızları ile Azerbaycan ağız özelliklerinin karşılaştığı, kaynaştığı ve bu nedenle ikili şekil ve kullanımların yoğun olduğu bir yerleşim birimidir.

Anahtar sözcükler: Urumlar, Tsalka Urumları, Urum ağzı, Urum Türkçesi.

TSALKA (PARMAKSIZ) URUMS DIALECT/ GEORGIA

Ünal KALAYCI

ABSTRAKT

During "1828-1829 Ottoman-Russia War", Armenians and non –Muslims nations supported the Russians who occupied their propaganda to increase the population of Chrisitian in Southern Caucasus where they occupied with Türkmençay treaty a few years ago, there were Urums in this group of people even their number is very small. These people helped the Russians when the Russians occupied the region or they were forced to help them and while the Russians were leaving back they applied to General Paskeviç and wanted to leave the region. Paskeviç took them and placed them in the region Parmaksız called "Georgia's Siberia." After the immigration lasted a few years, in the region there became more than twenty Urum villages. In 1990 the number of the villages where Urums lived was about thirty.

One of the common characteristics of various minorities living in nearly fifty villages of Rayon was the Turkish language.

After 1991, in Georgia which became an independent country economical and ethnical problems started and this made the Urums find a solution. At that time the Greece sent teachers to deal with three Grek villages and it encouraged the Urums to migrate Greece with the promise of being a Greece citizen so European Union citizen. The Urums had an identity problem and Greece claimed that the Urums were the Greeks. In 1991 in Parmaksız the Urums' population was 37 000 but today it decreased to around 1500. My thesis is about the Urums who stayed in Parmaksız and their Turkish's phonetics and morphology.

The district is a place where Anatolian and Azerbaijanian dialects meet and be mixed and so that it's common to see double language characteristics.

Key words: Urums, Tsalka Urums, dialect of Urum, Turkish language of Urums.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I
Tsalka (Parmaksız) Urumları Ağzı/ Gürcistan IV
Tsalka (Parmaksız) Urums Dialect/ Georgia V
İçindekiler VI
Kısaltmalar ve Simgeler XIV
GİRİŞ 1
1.ARAŞTIRMAMIZIN KAPSAMI ARAŞTIRMADA TUTTUĞUMUZ YOL 1
1. 1. Belgelerimiz 2
1.1.1. Soruşturmalarımız 2
1.1.2. Derlemelerimiz 2
1. 2. Belgelerin İncelenmesi 3
1. 3. Yazıya Geçirme 3
1. 4. Ses ve Şekil Yönünden İnceleme 3
2. URUMLAR ÜZERİNE ÇALIŞANLAR VE ÇALIŞMAMIZIN GETİRDİKLERİ 4
2. 1. Kitap 4
2. 2. Proje 6
2. 3. Makale, Kitap Bölümü, Araştırma-Tanıtma 8
3. URUM KELİMESİ 11
4. URUMLARIN KÖKENİ 14
5. TSALKA (PARMAKSIZ) RAYONUNDAKİ URUMLAR VE PONTİSKİ GREKLERİN FARKLILIKLARI 21
6. URUMLARIN COĞRAFYASI 22
7. URUMLARIN ANADOLU'DAN GÜRCİSTAN'A GÖÇÜRÜLMESİ 23
8. URUMLARIN KONUŞTUĞU TÜRKÇE DİL MİDİR ŞİVE MİDİR AĞIZ MIDIR? 27
9. URUMLARIN GÜRCİSTAN'DA YAŞADIKLARI YERLER 28
9. 1. Acara Urumları 28
9. 2. Suhum Urumları 29
9. 3. Tiflis ve çevresi: (Kahet, Gori, Karspi, İmeretya, Kutayis, Tetrisharo, Dımanis…) 29
9. 3. 1. Tetrisharo Urumları 30

9. 3. 2. Kahet Urumları 30
9. 3. 3. Dımanis (Başkeçid) Urumları 30
9. 3. 4. Bakuryani (Marnevul) Urumları 30
9. 4. Tsalka (Parmaksız) Rayonunda Yaşayan Urumlar....30
10. TSALKA (PARMAKSIZ) RAYONUNDAKİ URUMLAR....31
11. TSALKA'NIN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ 35
12. TİFLİS URUM FEDERASYONU....36
13. BASIN YAYIN 36
14. URUM HASTANESİ....36
15. URUMLARIN GÖÇ ETTİĞİ TSALKA (PARMAKSIZ)'DA ERMENİLERİN NÜFUS ÇOĞUNLUĞUNU YAKALAMALARI VE TALEPLERİ 36
16. TSALKA (PARMAKSIZ)'DA URUMLARIN YAŞAMI 38
16. 1. Doğum ve Vaftiz 38
16. 2. İsim Koyma 38
16. 3. Lakap 39
16. 4. Çocuğun İlk Dişi Çıkınca Yapılanlar 39
16. 5. Öğrenim Seviyesi 40
16. 6. Akrabadan Kız Alınmaz....40
16. 7. Nişan....41
16. 8. Düğün 41
16. 9. Çocuğu Olmayanların Yaptıkları Şeyler 42
16. 10. Askere Gönderme....43
16. 11. Ölüm Sonrası Gelenekler 43
16. 12. İş Hayatı ve Meslekler....44
16. 13. Âşık Şiiri....44
16. 14. Ortak Halk Şiiri 45
16. 14. 1. Mani....45
16. 14. 2. Ninni 46
16. 14. 3. Fıkra....46
16. 14. 4. Türkü 46
16. 14. 5. Halk Hikâyeleri 46
16. 14. 6. Atasözleri....46
16. 14. 7. Bilmece....47

__16. 14. 8. Kafiyeli Tekerleme 47
16. 15. Kurban - Aybandili Bayramı 47
16. 16. Hıdır Nebi Hakkında Anlatılanlar 48
16. 17. Üst Üsde Taş Koyup Dua Etme 48
16. 18. Ateş Üstünden Atlayıp Dilek Tutma 48
16. 19. Mum Yakıp Dua Etme 48
16. 20. Yağmur Yağmayınca 48
16. 21. Nazar 49
16. 22. Batıl İnançlar 49
16. 23. Arazi Adlarına Örnekler 49
SES BİLGİSİ 50
A. ÜNLÜLER 50
1.YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN ÜNLÜLER 50
2. UZUN ÜNLÜLER 52
2. 1. Ses Olaylarıyla İlgili Uzun Ünlüler 52
2. 1. 3. Ünlü Karşılaşmalarından Doğan Uzun Ünlüler 53
2. 2. Vurgu Ve Tonlamaya Bağlı Uzun Ünlüler 53
2. 3. İkiz Ünlüler 54
2. 3. 1. Eşit İkiz Ünlüler 54
2. 3. 2. Yükselen İkiz Ünlüler 55
2. 3. 3. Alçalan İkiz Ünlüler 55
3. ÜNLÜ UYUMU 55
3. 1. Kalınlık İncelik Uyumu 55
3. 1. 1. Alınma Kelimelerde Gerileyici Benzeştirme İle Ünlü Uyumu 56
3. 1. 2. Alınma Kelimelerde İlerleyici Benzeştirme İle Ünlü Uyumu 56
3. 1. 3. Alınma Kelimelerde İlerleyici-Gerileyici Benzeştirme İle Ünlü Uyumu 56
3. 1. 4. Ünlü Uyumunun Yarım Kalması 56
3. 1. 5. Kalınlık İncelik Uyumunun Bozulması 57
3. 1. 6. Kökte Ünlü Değişmesine Dayanan Kalınlık-İncelik Uyumu 59
3. 2. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu 59
3. 2. 1. Düzlük –Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması 59
3. 3. Genişlik-Darlık Uyumu 61
3. 3. 1.Genişlik Darlık Uyumunun Bozulması 62

4. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ 62
4. 1. Kalın Ünlülerin İncelmesi 62
4. 3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması 64
4. 5. Geniş Ünlülerin Daralması 66
4. 6. Dar Ünlülerin Genişlemesi 66
5. ÜNLÜ DÜŞMESİ 67
6. ÜNLÜ TÜREMESİ 68
7. ÜNLÜ BİRLEŞMESİ 68
B. ÜNSÜZLER 70
1.YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN ÜNSÜZLER 70
2. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ 72
2. 1. Sedalılaşma 72
2. 2. Sedasızlaşma 73
2. 3. Süreklileşme 74
2. 4. Sızıcılaşma 74
2. 5. Akıcılaşma 74
2. 6. Süreksizlik 74
2. 7. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler 75
2. 8. İnce Ünsüzlerin Kalınlaşması 76
3. ÜNSÜZ BENZEŞTİRMESİ 76
4. AYKIRILAŞMA 77
5. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ 77
6. İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ 78
7. ÜNSÜZ DÜŞMESİ 78
8. ÜNSÜZ TÜREMESİ 79
9. HECE TÜREMESİ 79
10. YER DEĞİŞTİRME 80
11. HECE KAYNAŞMASI 81
12. HECE DÜŞMESİ 81
13. DİĞER SES OLAYLARI 81
ŞEKİL BİLGİSİ 83
1. İSİMLER 83
1. 1. Yapım Ekleri 83

1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri 83
1. 1. 2. Fiilden İsim Yapım Ekleri 87
1. 2. Çekim Ekleri 89
1. 2. 1. İsmin Hâl Ekleri 89
1. 2. 2. İsimlerde Çokluk 91
1. 2. 3. İyelik Ekleri 91
1. 3. Yığılma 92
1. 4. Birleşik İsimler 92
2. ZAMİRLER 92
2. 1. Şahıs Zamirleri 93
2. 2. Soru Zamirleri 93
2. 3. İşaret Zamirleri 93
2. 4. Belirsizlik Zamirleri 94
2. 5. İyelik Zamirleri 94
2. 6. İlgi Zamiri 94
2. 7. Dönüşlülük Zamiri 94
3. SIFATLAR 94
3. 1. Niteleme Sıfatları 95
3. 2. Belirtme Sıfatları 95
3. 2. 1. Sayı Sıfatları 95
3. 2. 2. İşaret Sıfatları 95
3. 2. 3. Soru Sıfatları 96
3. 2. 4. Belirsizlik Sıfatları 96
3. 3. Sıfatlarda Pekiştirme 96
4. ZARFLAR 96
4. 1. Yer ve Yön Zarfları 96
4. 2. Zaman Zarfları 97
4. 3. Niteleme ve Durum Zarfları 97
4. 4. Azlık Çokluk Zarfları 97
4. 5. Soru Zarfları 97
5. EDATLAR 97
5. 1. Çağırma ve Seslenme Edatları (ola, hey, gız, beg, ḫanım, émi…) 97
5. 2. Sorma Edatları (mi, ne, kim, hani, niya, acep, neyin nesi…) 97

5. 3. Cevap Edatları (yoḫ, ḥe, oḥō, ya, ḫéyir, ya ne, ya kim, hele…).....98
5. 4. Gösterme Edatları (an, ḥa, ḥan, ambura, déyḥōra, aḥa, déyḥo…).....98
5. 5. Katılma Edatları (da, daha).....98
5. 6. Bağlama Edatı (ki).....99
5. 7. Karşı Durum Edatları (ama, halbuysa, yoḫ yoḫ, eger, amma, lakin…) 99
5. 8. Sebep Edatları (çünki, mademki, ötüri…).....99
5. 9. Açıklama ve Örnek Verme Edatları (mesele, sözün gelişi, diyaḫ…).....100
5. 10. Benzerlik Edatları (göre, netevür, sanki, ḥaçan, dersin ki…) 100
5. 11. Şarta ve Dereceye bağlama Edatları (yoḫsa, eger, ḥéç olmasa…) 100
5. 12. İhtimal Edatları (yoḫsa, belki, olur, ola ki, olur ki…).....100
5. 13.Eşitlik Edatları (göre, galırsa, da…).....100
5. 14. Yönelme ve Ulaşma Edatları (dogri, terefe, bu yani, deyin,o yani…).....100
5. 15. Sıra Edatları (sora, sifde, uje, evel, sora, alt, üsd…) 101
5. 16. Denkleştirme Karşılaştırma Edatları 101
5. 17. Ünlem Edatları (ḥèy, ōy, ay, oy, a, ḥo, ḥay, aya…) 101
6. EYLEMLER.....102
6. 1. Fiil Yapım Ekleri.....102
6. 1. 1. İsimden Fiil Yapım Ekleri.....102
6. 1. 2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri 103
6.2. Fiillerde Basit Çekim.....105
6. 2. 1. Bildirme Kipleri 105
6. 2. 2. Tasarlama Kipleri.....108
6. 3. Fiillerin Birleşik Çekimi.....111
6. 3. 1. Hikâye Birleşik Çekim 111
6. 3. 2. Rivayet Birleşik Çekim 111
6. 3. 3. Şart Birleşik Çekim 111
6. 4. Şahıs Ekleri.....111
6. 4. 1. Birinci Tip Şahıs Ekleri. 111
6. 4. 2. İkinci Tip şahıs Ekleri. 112
6. 4. 3. Üçüncü Tip şahıs Ekleri. 112
6. 4. 4. Dördüncü Tip Şahıs Ekleri. 112
6. 5. Fiillerde Soru.....112
6. 6. Fiillerde Olumsuzluk.....113

6. 7. Yardımcı Fiiller 113
6. 8. Fiilimsiler 113
6. 8. 1. İsim Fiil 113
5. 8. 2. Sıfat Fiil 114
6. 8. 3. Zarf Fiil 114
6. 9. Ek Fiil 114
6. 9. 1. Ek Fiilin Geniş Zamanı: Şimdiki zaman 114
6. 9. 2. Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı 115
6. 9. 3. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı 115
6. 9. 4. Ek Fiilin Şartı 115
6. 10. Birleşik Fiiller 116
CÜMLE BİLGİSİ 116
1. Sözcük Grupları 116
1. 1. İkilemeler 116
1. 2. Bağlama Grubu 116
1. 3. Sıfat Tamalaması 116
1. 4. İsim Tamlaması 116
1. 5. Birleşik İsim Grubu 117
1. 6. Unvan Gurubu 117
1. 7. Ünlem Grubu 117
1. 8. Edat Grubu 117
1. 9. Sayı Grubu 117
1. 10. Sıfat Fiil Grubu 117
1. 11. Zarf Fiil Grubu 117
1. 12. İsim Fiil Grubu 117
1. 13. Birleşik Fiil Grubu 118
1. 14. İsim Fiil Grubu 118
1. 15. İsnat Grubu 118
1. 16. Uzaklaşma Grubu 118
1. 17. İyelik Grubu 118
2. Cümle Unsurları 118
2.1. Yüklem 118
2. 2. Özne 119

2. 3. Nesne 119
2. 4. Yer Tamlayıcısı 119
2. 5. Zarf Tümleci 119
3. Cümle Çeşitleri 119
3. 1. Yapısına Göre Cümleler 119
3. 1. 1. Basit Cümle 119
3. 1. 2. Birleşik Cümle 120
3. 2. Yükleminin Türüne Göre Cümleler 121
3. 2. 1. Fiil Cümlesi 121
3. 2. 2. İsim Cümlesi 122
3. 3. Yükleminin Yerine Göre Cümleler 122
3. 3. 1. Kurallı Cümle 122
3. 3. 2. Devrik Cümle 122
3. 4. Anlamına Göre Cümleler 122
3. 4. 1. Olumlu Cümle 122
3. 4. 2 Olumsuz Cümle 122
3. 4. 3. Soru Cümlesi 123
3. 4. 4 Ünlem Cümlesi 123
SONUÇ 124
ÖNERİLER 134
METİNLER 136
SÖZLÜK 197
KAYNAKÇA 203
EKLER 208
EK-1 PAVIL KARAGÖZOV İLE YAPILAN MÜLAKAT (SÖYLEŞİ) 208
EK- 2 YILLARA GÖRE GÜRCİSTAN'DAKİ URUM NÜFUSU 220
EK- 3 TSALKA (PARMAKSIZ) RAYONU HARİTASI 221
ÖZ GEÇMİŞ 222

KISALTMALAR VE SİMGELER

AAS: Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması

age: Adı geçen eser

agm: Adı geçen makale

agr: Adı geçen rapor

AÜ: Ankara Üniversitesi

Azr.: Azerbaycan Türkçesi

C: Cilt

DA: Diyarbakır Ağzı

EİA: Erzurum İli Ağızları

EYA: Erzincan ve Yöresi Ağızları

Gür: Gürcüce

K: Pavıl Karagözov

k: Kaset

KBAYA: Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları

KİA: Kars İli Ağızları

Krş: Karşılaştır.

Lat. : Latince

mdd: Metim dışı derleme

MİA: Malatya İli Ağızları

Moğ. : Moğolca

Rus.: Rusça

s. : Sayfa

SBF: Sosyal Bilimler Fakültesi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Ter: Tercüman

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TH: Türk Heyeti

T: Türkçe

vb.: Ve benzeri

vk: Videokaset

¯: Çeşitli nedenlerle oluşan normalden uzun ünlülerin üzerine konulan işarettir.

◡: Ulama işaretidir.

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMAMIZIN KAPSAMI ARAŞTIRMADA TUTTUĞUMUZ YOL

Araştırmamız Gürcistan Cumhuriyeti sınırları içinde, yönetimin gerektirdiği bir bölümleme ile rayon[1] diye adlandırılan Tsalka (Parmaksız)'da[2] yaşayan Urumların ağızlarını incelemek için 2005–2006 yılları arasında yaptığımız soruşturma ve derlemelere dayanarak elde ettiğimiz bilgileri, bizi bu bilgilere götüren yolu ve değerlendirilmiş malzemenin gerekli kısmını kapsar.

Ülkemiz sınırları dışında yer alan araştırma bölgemiz bu tür bir araştırma için epey sıkıntılıydı. Bölgeye ulaşmak, sağlam malzeme derlemek anlaşılacağı üzere kolay değildi. Kaldı ki bütün araştırma masraflarını da kendimiz karşılamak zorundaydık. Araştırma isteğimiz bütün bu zorluklara galip geldi. Bu rayon Türk dili için çok özel anlamlar taşıyordu.

1990'larda nüfusu 60.000'e yaklaşan rayondaki farklı etnikler için Türkçe, yabancı araştırmacıların "lingua france" terimiyle karşıladıkları "ana dili farklı olanların kullandıkları ortak dil (anlaşma dili)" özelliğindeydi.[3] Çünkü Urumlar ve Borçalı Türkleri (Karakalpaklar) dışında bu rayonda yaşayan Ermeniler, Gürcüler, Çingeneler[4] Asurîler ve Yahudiler de Türkçe konuşuyorlardı. 1990 sonrası yaşanan "büyük göç"ün akabinde rayondan gidenlerin yerine yerleştirilen Müslüman Acarların çok az bir kısmı

---

[1] Rayon; bölge, vilayet, ilçe gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tsalka (Parmaksız) ülkemizdeki idari yapılanmaya göre ilçeye benzemektedir.

[2] Araştırmamız boyunca Tsalka ve Parmaksız birlikte kullanılmıştır. Bu yerleşim birimi köy iken ismi Parmaksız olup yöre halkı kendi aralarında konuşurken hâlâ Parmaksız (Barmaḫsız) demektedir. SSCB zamanında köy, rayon merkezi olunca ismi de Tsalka (Salka) konulmuştur.

[3] Sidiki Kaba; Antoine Bernard; Aleksandra Koulaeva vd, Report, İnternational Fact-finding Mission, Ethnic Minorities in Georgia, April 2005 s.2. (www.fidh.org)

[4] Çingene topluluğu için Parmaksız'da Çıgan kelimesi kullanılmaktadır.

Türkçe biliyor; dağlı Gürcüler olarak adlandırılan Sıvanlar ise ne yazık ki Türkçe bilmiyorlar. Oranı değişmekle birlikte rayonda Türkçe hâlâ hâkimiyetini koruyor. Ne yazık ki Türkçe konuşan bu insanların konuştukları Türkçenin tamamı ya da bir bölümü ülkemiz araştırmacıları tarafından incelenememiştir. Bizim yaptığımız çalışma rayonda bugün yaşamakta olan, göç felaketinden geriye kalan Urumların Türkçesidir.

Tezimizi gerçekleştirebilmek için bölgeye giderek rayonu yakından tanıdık. Urumlarla, Gürcülerle, Borçalılarla, Acarlarla, Ermenilerle konuştuk. Belgelerimizi toplayıp derlemelerimizi yaptık.

1. 1. Belgelerimiz

Belgelerimiz iki bölümde toplanır: 1) Soruşturmalarımız 2) Derlemelerimiz

1.1.1. Soruşturmalarımız

Bölgenin tarihini, coğrafyasını, araştırmamıza gerekli yönleriyle inceledik. Bölgeyi kültürel açıdan tanımaya çalıştık. Urumların yaşantılarını inceledik.

1.1.2. Derlemelerimiz

Derlemelerimiz iki başlık altında toplanmaktadır:

1.1.2.1. Urumlar Projesi çerçevesinde elde edilen derlemeler:

Bu projenin yürütücüsü Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Adına Prof. Dr. Alemdar Yalçın'dır.

Projenin birinci kısmını Ukrayna Urumları, ikinci kısmını ise Gürcistan Urumları oluşturmaktadır. Proje çerçevesinde Gazi Üniversitesi Araştırma Görevlileri; Kemalettin Deniz, Bayram Baş, Yusuf Doğan ve Hakan Akca'dan oluşan heyet 2005 yılı ekim ayında Gürcistan'ın Tsalka (Parmaksız) rayonunda bulunan Urumlar üzerine alan araştırması yapmıştır. Yapılan derlemeler, elde edilen bilgi ve belgeler Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'nde arşivlenmiştir. Arşivde on dört videokaset çekimi yani yaklaşık 700 dakikalık kayıt mevcuttur.

Yapılan bu derlemelerden yararlanma isteğimiz proje yetkililerince olumlu karşılanmış olup derlenen malzemenin yazıya aktarılması ve projenin dil alt başlığı tarafımdan yürütülmektedir. Kaynak gösterilirken bu proje çerçevesinde yapılan derlemelerin kayıt şekli vk (videokaset) şeklinde gösterilmiştir.

1.1.2.2 Kendi Derlemelerim:

2006 yılı ağustos ayında kendi imkânlarımla gittiğim Tsalka (Parmaksız) rayonunda yaptığım dört kasetlik ve yaklaşık 240 dakikalık derlemedir. Kaynak gösterilirken k (kaset) şeklinde yazılmıştır.

1.2. Belgelerin İncelenmesi

Daha önce yapılmış dil ve ağız çalışmalarından bölgeyle ilgili olanları bir yandan derinliğine incelerken bir yandan da derlemelerimizi yazıya geçirdik. Bölgeyle ilgili ülkemizde yapılmış bir ağız çalışması mevcut değil. Bununla birlikte Urumların Gürcistan'ın Tsalka (Parmaksız) rayonuna göçmeden önce Anadolu'da yaşadıkları Kars, Erzurum ve çevresi üzerine yapılan ağız çalışmalarından yararlandık. Tüm videokaset ve kasetlerdeki derlemelerimizi yazıya aktardık.

1.3. Yazıya Geçirme

Konuşmaları yazıya geçirmede TDK tarafından yayınlanan "Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni" kitabında geçen "Ağız Çalışmalarında Çevriyazı"[1] makalesindeki çevriyazı işaretlerinden yararlanıldı. Orada geçen tanımlamalarda ve çevriyazı işaretlerinde bazı değişiklikler yapıldı. Bu farklılık biraz da makale hazırlanırken yararlanılan yazı tipi ile bizim yazıya aktarırken kullandığımız "Ali Şir Nevaî Çeviri" yazı tipinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

1. 4. Ses ve Şekil Yönünden İnceleme

Tsalka (Parmaksız) ağzını incelerken daha önce yazılmış ağız araştırmalarından yararlandık. Özellikle Urumların Tsalka (Parmaksız)'a göç ettirilmeden önce

[1] Mukim Sağır; "Ağız Çalışmalarında Çevriyazı", Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK, Ankara 1999, s.126–138.

Anadolu'da yaşadıkları Kars ve Erzurum üzerine yapılan ağız çalışmalarından çokça yararlandık.

"Ses bilgisi" bölümünü incelerken "Kars İli Ağızlar" [1], "Erzurum İli Ağızları" [2], "Malatya İli Ağızları"[3] ve "Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler 1"[4] kitaplarından özellikle yaralanıldı ve dipnotlarda da karşılaştırmalara sık sık yer verildi. "Kars İli Ağızlar" dışındaki diğer eserlerden "Şekil Bilgisi" bölümünde de yararlanıldı. Ele alınan konularla ilgili karşılaştırmalar dipnotlarda gösterildi.

2. URUMLAR ÜZERİNE ÇALIŞANLAR VE ÇALIŞMAMIZIN GETİRDİKLERİ

2. 1. Kitap

2. 1. 1. Aleksandr Garkavets; Urumi Nadazovya, Alma-Ata 1999. (Azak Urumları)

Urum tarihi ve folkloruyla ilgili olup Urum tarihi Ukraince anlatılmış, folklor malzemesi Urum Türkçesiyle verilmiştir. Kiril alfabesinin kullanıldığı kitap farklı özellikler gösteren 12 merkezden türkü, şiir, manzume, masal, halk hikâyesi, oyun, bilmece, atasözü ve deyimler yer almaktadır. Orijinali ülkemizde satılmayan kitabın fotokopisi kitaplığımızda mevcuttur.

2. 1. 2. Aleksandr Garkavets; Urumskiy Slovnik (Urumca Sözlük)

Urum Türkçesinin 12 ağzını içine alan ve 19.950 madde başından oluşan sözlük Urum Türkçesi- Ukraince'dir.

2. 1. 3. Pavel Karagözov'ün Kitapları

Tsalka (Parmaksız) rayonu Ölenk köyünden olan ve askerî doktorluktan emekli olup Gürcistan'da çalışan Karagözov'un Urumlar ile ilgili yayınlanmış iki ve yayınlanmak üzere olan bir kitabı bulunmaktadır.

---

[1] Ahmet B. Ercilasun; Kars İli Ağızları, TDK, Ankara 2002.
[2] Efrasiyap Gemalamaz; Erzurum İli Ağızları, III Cilt, TDK, Ankara 1995.
[3] Cemil Gülseren; Malatya İli Ağızları, TDK, Ankara 2000.
[4] Tuncer, Gülensoy; Ahmet Buran; Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler, TDK, Ankara 1994.

Yayınlanmaya hazır olan kitabının adı "Tsalka Bölgesinde Yunanlar" içerisinde "Pontiski Yunanların kısa tarihi, tabiatı, ormanları, ürünleri, flora yapısı, din, Tsalka'daki Gürcüler, Tsalka'daki Azeri yaşamı, Tsalka'daki Ermeni yaşamı, şehir-merkez Tsalka, madde kültürü, gelenekler, Yunan kiliseleri, Yunan soy isimlerin listesi ve bibliyografi" bölümlerinden oluşuyor. Eser Rus diliyle yayına hazırlanmıştır. Bu kitap diğer kitaplarının geliştirilmiş şeklidir.

Kendisiyle yapılan mülakat, bir anlamda yazdıklarının özeti, tezimizin ekler bölümündedir.

2. 1. 4. B. Podosky; A Greek Tatar-English Glossary, An Urum-English Glossary, Mediterranean Language and Culture Monographs Series, V. I, Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1985. (İngilizce-Urum Türkçesi Sözlük)

Hazırladığı bu sözlüğe ulaşamadık. Elektronik posta aracılığıyla görüştüğümüz yazar "Wikipedia"de bazı materyallerin İngilizce ve Türkçe olarak bunduğundan haberdar etti. Wikipedia'deki bilgilerden yararlandık.

2. 1. 5. Erdoğan Altınkaynak; Ortodoks Türkler Urumlar, ÜBL Yayıncılık, Ankara 2005

Giresun Üniversitesi Giresun Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Erdoğan Altınkaynak'ın 2002–2005 yılları arasında Kırım ve Ukrayna'da gerçekleştirdiği alan araştırmalarına dayanan çalışması Ortodoks Türkler Urumlar adlı kitabı Urumlar üzerine ülkemizde yayınlanmış ilk kitap olma özelliğini taşımaktadır.

Kitap; giriş, Urum folkloru, ekler, fotoğraflar, haritalar, belgelerin orijinalleri ve faydalanılan kaynaklar bölümlerinden oluşuyor. Altınkaynak, çalışmasının giriş bölümünde (s.11–32) Urum adı, Urumların kökeni, Urumların ekonomisi ve coğrafyaları, Urum ve Rumeylerin farklılıkları, Urumların dili, kültürü, Urumlar üzerine çalışanlar, Urum göçlerinin nedenleri gibi konular üzerinde durmuş. Araştırıcı, çalışmasının ikinci bölümünü oluşturan Urum folklorunda (s.33–183) Urumların gelenekleri (düğün, dans, müzik, cenaze törenleri, tarımla ilgili pratikleri), yer adları, soyadları, bilmeceleri (tapmacalar), atasözleri, deyimleri, alkış, kargış ve kalıp ifadeleri,

manileri (çınları), türküleri, masalları ve halk hikâyeleri hakkında zengin malzemeye yer vermiş.

Araştırıcı, çalışmasının üçüncü bölümünü oluşturan eklerde (s.184–220) Urumların tarihine ışık tutacak yazışma, ferman ve kanun örneklerine ve nüfusları ile yerleşim birimleri hakkında tarihi bilgiler içeren istatistiklere yer vermiş.
Altınkaynak, ekler bölümünden sonra, Urumlara ait fotoğrafları, haritaları, belgelerin orijinalleriyle yararlandığı kaynakları sıralayarak çalışmasını tamamlamış.

Urumlar hakkında Türkiye'de yapılan en kapsamlı çalışma olması, haklarında yok denecek kadar az bilgiye sahip olunan bir dönemde yazılması ve Urumlar hakkında doyurucu bir şekilde bilgilendirmesi bakımından son derece önemli bir çalışmadır.
Urumlar'ın dili, halk edebiyatı ve halk bilimi hakkında bizzat alandan derlenen çok değerli materyaller içeriyor.
Eser Gürcistan Urumlarının göç tarihleri, yaşadıkları yer hakkında kısa bilgilere yer vermektedir.

2. 2. Proje

2. 2. 1. Urumlar Projesi

Urumlar üzerine kültürel ve sosyo-antropolojik bir araştırma olan bu projenin yürütücüsü Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Adına Prof. Dr. Alemdar Yalçın'dır.

Projenin Konusu: Gürcistan'ın Tsalka bölgesinde yaşayan Urumlar'ın kültürel ve sosyo-antropolojik durumunu inceleyerek elde edilecek verilerin, daha önce Ukrayna'nın Mariupol bölgesinde yaşayan Urumlar üzerine yapılan alan araştırması neticesinde elde edilen kültürel ve sosyo-antropolojik bulgularla karşılaştırılması ve Anadolu kültürü ile ortak unsurların tespit edilmesi.

Gürcistan Urumları Araştırma Ekibi:

Arş. Gör. Kemalettin Deniz, Gazi Üni. Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

Arş. Gör. Bayram Baş, Gazi Üni. Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

Arş. Gör. Yusuf Doğan, Gazi Üni. Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

Arş. Gör. Hakan Akca, Gazi Üni. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Proje çerçevesinde konu üzerine çalışan şu araştırmacı ve akademisyenlerle ön görüşme yapılmıştır: Prof.Dr. Tsate Batsashi (Bilimler Akademisi, Doğu Bilim Fakültesi), Prof.Dr. Rısmag Gordeziani (Tiflis Devlet Üniversitesi, Bizans ve Yeni Yunan Filolojisi Dairesi), Prof.Dr. Nodar Canaşia (Bilimler Akademisi, Doğu Bilim Fakültesi), Lamara Baris Pashaeva (Araştırmacı), Dr. Pavel Karagözov (Araştırmacı)

Tsalka (Parmaksız) rayonundaki şu yerleşim birimlerinde alan araştırması yapılmıştır: Tsalka (Barmaksız)-Merkez, Beştaş (Besht'asheni)-Köy, Ölenk (Oliangi)-Köy, Evrenli (Avranlo)-Köy, Cinis (Dzhinisi)-Köy, Tekkilise (Tikilisa)-Köy, Bayburt (Shua-Kharaba)-Köy

Projenin birinci kısmı Ukrayna'da bulunan Urumlar'dır. Proje çerçevesinde Taves Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi işbirliği yapmış, Gazi Üniversitesi'nden bir heyet Ukrayna'ya giderek Urumlar hakkında alan araştırması yapmıştır. Elde edilen bilgi ve belgeler Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'nde arşivlenmiştir.

Projenin ikinci kısmını Gürcistan Urumları oluşturmaktadır. Proje çerçevesinde 2005 yılı ağustos ayında Gürcistan'ın Tsalka (Parmaksız) rayonunda bulunan Urumlar hakkında yapılan alan araştırmasından elde edilen derleme, bilgi ve belgeler Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'nde arşivlenmiştir. Arşivde on dört videokaset çekimi yani yaklaşık 700 dakikalık kayıt mevcuttur. [1]

"Gürcistan Urumları" projesi dil, kültür, köken araştırması gibi alt başlıklardan oluşuyor. Proje yetkililerince derlemelerinden yararlanma isteğimiz olumlu karşılanmış

[1] Urumlar Üzerine Sosyo-Antropolojik Bir Araştırma. (Uluslararası Proje), Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi, Proje Kodu: 29/2004/01, Ankara, 2005.

olup. Derlenen malzemenin yazıya aktarılması ve dil alt bölümü tarafımdan yürütülmektedir.

2. 3. Makale, Kitap Bölümü, Araştırma-Tanıtma

2. 3. 1. Erdoğan Altınkaynak; Ukrayna'dan Hristiyan Türkler: Urumlar ve Onların Folklor Ürünlerinden Örnekler, Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi, S 27, Güz 2003 s. 141–154.

Bu makalede, Ukrayna'nın Azak Denizi kıyılarında yaşayan, Greko-Tatar denilen Hristiyan Türklerden bahsedilmektedir. Urumlar ve Rumeyler olarak bilinen bu topluluklar 1780'li yıllarda Kırım'dan çıkarılarak Ukrayna'ya yerleştirilmişlerdir. Çalışmada bu toplulukların tarihî ve sosyal hayatları ile ilgili bilgi ve Urumların folklor ürünlerinden örnekler verilmektedir.

Makalede Gürcistan Urumlarıyla ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: "Urumların arasına, kendi ifadelerine göre 1821–1825 yılları arasında, Anadolu'nun Trabzon, Giresun, Erzurum ve Kars vilâyetlerinden Gürcistan'ın Tselka bölgesine göçen ve oradan da 1981–1986 yıllarında Kırım, Donetsk ve Dniyepropetrovsk'a yerleşen 2–3 bin kadar Urum da gelip katılmıştır. Bunlardan biri de Kırım Muhtar Cumhuriyeti Meclisi, Dış İlişkiler Komisyonu üyesi Malhazi Arudov'dur. Ruslan Kalacı ve Paşa Kostanov'un söylediğine göre Anadolu'daki yerleşim yerlerinden bazıları şunlar: Beştaş, Beşköy, Tekkilise, Yedikilise, Evreni, Kümbet, Tersun, Santa, İmira, Cinis, Ölenk, Hadit, Karakum, Parmaksız…"

2. 3. 2. Erdoğan Altınkaynak; Urumlar, Türk Dünyası Tarih Dergisi, 201, IX, 2003.

Ukrayna'daki Urumlar hakkında İngilizce açıklamalara yer verilen makalede Urum folklorundan örnekler yer almıştır.

2. 3. 3. Hülya Kasaboğlu Çengel; Ukrayna'daki Urum Türkleri ve Folkloru, Millî Folklor S 61, Bahar 2004, s. 58–67.

Makalenin birinci bölümünde, Urum Türklerinin kökeni, nüfusu, Urumlar üzerine çalışanlar ve özellikle Ukraynalı Türkolog Aleksandr Garkavets'in çalışmaları hakkında

bilgi verilmiştir. Makalenin ikinci bölümünde Urum Türklerinin dili ve folkloru hakkında bilgi verilmiş ve bunların folklor malzemesinden örnekler sunulmuştur.

2. 3. 4. Nevzat Özkan; Türk Dilinin Yurtları, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 152.

Türk dilinin konuşulduğu yerlerdeki nüfus ve toplum yapısının da açıklandığı bu kitapta Türk dili varlığının tarihî dayanakları değişik coğrafyalardaki Türkçe kullanımı ve bunun kişi sayısına göre dağılımları verilmiştir. Eserde Gürcistan Urumları dilinin sadece bir konuşma dili olduğu, Urum Türkçesinin bölge dillerinden ve Rusçadan oldukça etkilendiği bildirilmektedir.

2. 3. 5. N.N. Canaşia

"Yukarı Tsalka" denilen "Gumbat, Santa, Haraba" köyleri üzerine çalışmıştır. Bu üç köydeki insanlar Trabzon'un Santa yerleşim biriminden 1856–1860 yılları arasında göç ederek gelmişlerdir. Tsalka (Parmaksız) rayonunda yaşayan diğer Urumlardan farklı olarak bu Urumlar Pontiski Yunanca bilmektedirler. Canaşi dikkatli analizler sonucunda Verhnesalski ağzının kendine özgü fonetik, morfolojik, sentaktik ve leksikolojik özelliklerini göstermiş ve bunun da ayrı bir Türk ağzı olması gerektiği biçiminde bir düşünceye varmıştır.

Bu köylerde bugün çok az sayıda insan kalmıştır. Yunan dilini bilmenin avantajıyla "büyük göç" ile Yunanistan'a ilk gidenler arsındadırlar. Canaşia'nin eserleri elimizde yoktur.

2. 3. 6. S. N. Muratov; "Urum Dili" Türk Dilleri, Rusya İlimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü Dünya Dilleri Serisi: Makale 450. sayfadan itibaren Urum Türkçesini ele almaktadır.

2. 3. 7. Ünal Kalaycı; "Ses Bayrağımızın Dalgalandığı Gürcistan'ın Tsalka Bölgesi İzlenimleri" Bizim Ahıska Dergisi, Sayı 6, Ekim 2006, s. 32–39.

Bu yazı 2006 ağustosunda Tsalka (Parmaksız) rayonunda yapılan derleme ve incelemelerden sonra kaleme alınmıştır. Rayon gezildikten sonra ülkemizde yayınlanan ilk yayın olma özelliğini de taşımaktadır.

Yazıda Borjom kentinden Tsalka (Parmaksız) rayonuna giderken ve sonrasındaki izlenimlerle beraber Urumların Anadolu'dan göçleri, nüfusları, yaşadıkları köylerin adları ve bu köylerde yaşayanların etnik kökenleri hakkında bilgiler verilmekte ve orada yapılan görüşmelerden aktarmalar yapılmaktadır. Rayonda yaşayan Ermenilerin de Türkçe konuştuğunu rayonun ortak konuşma dilinin Türkçe olduğu bilgilerine yer verilmektedir. Bu yazıda yöre halkının konuştuğu Türkçe hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan folklor ürünlerinden örnekler de vardır.

2. 3. 8. Valeh Hacıyev; Azerbaycan Folklor En'eneleri (Gürcüstan'daki Türkdilli Folklor Örnekleri Esasında) Tbilisi 1992, s. 107–116.

Bu kitabın 107–116. sayfalarında "Türkdilli Yunan ve Aysoru Aşıq-Şairleri" başlıklı yazı yer almaktadır. Hacıyev bu yazısında Yunan denilen bu kişilerin kendilerini "Urum" diye adlandırdıklarını açıkladıktan sonra onların Anadolu'dan çeşitli zamanlarda yaptıkları göçlerle Gürcistan'a yerleşmelerini anlatılır. Türkçeyi anadil olarak bilip konuştuklarını ve Türk diline "Musurmanca" dediklerini açıklar. Gürcistan'da yaşayan bu Urumların, Ahıska, Borçalı, Anadolu ve Azerbaycanlı Türk âşıklardan etkilenerek âşık edebiyatına başladıklarını açıkladıktan sonra o bölgede yaşayan ve Türk diliyle halk şiiri ürünleri oluşturan âşık ve şairleri tanıtır. Bu âşıklar Coğabi (Sefil Mogdanov), Surayi (Gabrail Demürçov), Pehlevan, Güleci (Sokrat Andreyeviç), Söhbeti (Dursun İvanoviç) ve Âşık Mose'dir. Bunlardan Surayi (Gabrail Demürçov) Asurî olup diğerleri Urum'dur

Hacıyev bu şairlerin hayatları, şiire başlamaları, sanat anlayışları ve etkisinde kaldıkları kişiler hakkında bilgiler verip şiirlerinden de kısa kısa alıntılar yapar.

2. 3. 9. Yonca Anzerlioğlu; "Karamanlılar, Gagauzlar ve Urumlar Arasında Tarihi ve Sosyo-Kültürel Bağlar Var mıdır ?", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, 8–10 Mayıs 2002.

Anzerlioğlu 2001 yılında Yunanistan'da ve 2002 yılında Ukrayna'da gerçekleştirdiği saha çalışmaları ve edebiyat taramaları sonucu elde ettiği bilgilere dayanarak değerlendirmelerde bulunur. Ukrayna'nın Donetsk Bölgesi'ndeki Urumların nüfusu,

1778 yılında Kırım'dan Ukrayna'ya sürgün edilmeleri, Urumlar ile Grekler arasındaki farklar, Urumların kökeni, kültürel ögeleri, dillerini korumak için yaptıkları ve Yunanistan'ın Ukrayna'daki Urumları Helenleştirme çalışmalarından bahseder. Anzerlioğlu bildirisinde şu sonuca varır:

> "…Bizans hizmetindeki Hıristiyan Türklerin konumlarının ve Selçuklu tarihinin özellikle XIII. yy'daki Selçuklu Sultanlığı'nı idare eden iki kardeş, Rukneddin Kılıçarslan ve İzzedddin Keykavus arasındaki taht mücadelesinde Keykavus'un mahiyetindeki binlerce askerle birlikte Bizans İmparatorluğu'na sığınması sonrasında yaşanan gelişmelerin, özellikle Yunan kaynakları esas alınarak Türk kaynakları ile karşılaştırmalı olarak detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamak gerekmektedir. Diğer taraftan bugüne kadar elde edilen veriler, Gagavuz Türklerinin, bir zamanlar Kırım'da yaşamış olup şimdi, geçmişten bugüne dilleri ve kültürleri konusunda taviz vermeden, Ukrayna topraklarında yaşamakta olan Urumların ve 1924 yılına kadar Türkiye topraklarında Rum Ortodoks nüfustan çok Müslüman Türk toplumu ile büyük benzerlik gösteren, Türkçe konuşan, Türkçe isimler taşımış olan Karamanlılar arasında tarihi bir bağın var olduğunu gösterir niteliktedir denilebilir." (Anzerlioğlu; 237)

2. 3. 10. Y. V. Gudiaşvili'nin Çalışmaları

Bu alanda topladığı geniş kaynaklarda Nijnesalkski (Aşağı Tsalka) ağzının fonetik, gramatik ve leksikolojik özelliklerini ayrıntılı olarak incelemiştir. Gudiaşvili'nin araştırmaları elimizde yoktur.

Ulaştığımız kaynaklardan hiç birisi bölgede konuşulan Türkçeyi ses ve şekil yönünden derinliğine incelemiyordu. Bizim tezimiz Tsalka (Parmaksız) rayonunda "büyük göç"ten geriye kalan Urumların ağzından yaptığımız derlemelerden hareketle onların konuştukları Türkçeyi ses ve şekil yönüyle incelemeyi, çıkan sonuçları Türkiye'deki ağız coğrafyaları ile karşılaştırarak Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzının Anadolu'daki hangi ağız ya da ağızların uzantısı olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır.

3. URUM KELİMESİ

Urum adı ve bu addan türeyen Urumlar, Urumluk gibi kelimelerin farklı şekillerde anlaşıldığına şahit oluyoruz. O nedenle kelimenin tarihî süreçte kullanıldığı anlamları,

kelimenin geçirdiği ses değişimi ve bugün kendilerine Urum diyen topluluğun neyi kastettiği hususunda zihinlerin berraklaşması gerekir.

Urum kelimesi Arapça Rum kelimesinin Türkçe söylenişidir. Bu söyleyişin nedeni dilimizdeki şu kuraldır:

> "Türkçede ön seste r, l gibi akıcı ünsüzler bulunmaz. Alıntı kelimelerde rastlanan bu ön sesleri gidermek için de ağızlarda ve halk dilinde söyleyişte başta bir ünlü türetilmektedir… Ramazan> Iramazan, Rus>Urus, Recep> İrecep, limon>ilimon, Rum>Urum…"[1]

Oğuz Kağan Destanı'nda Urum ismi geçmektedir. Oğuz kağanlığını ilan ettikten sonra çevresindeki herkesin kendine itaat etmesini isteyen buyruklar gönderir. Sağ tarafındaki Altun Kağan hediyeler göndererek itaatini bildirerek. Sol tarafındaki askerleri ve şehirleri çok Urum Kağan, Oğuz Kağan'ın buyruğunu dinlemez. Sonunda Oğuz Kağan, Urum Kağan'ın üstüne yürür. İdil Müren'in yanında Kara Dağ'ın önünde vuruşma olur. İdil Müren zencefil gibi kıpkızıl akar. Sonuçta Urum Kağan yenilerek kaçar. Kağanlığı Oğuz Kağan'a kalır.[2] Bu destanda geçen Urumlar hakkında yeni bilgiler bize Urum kelimesinin o dönemlerdeki içeriğiyle ilgili yeni ipuçları verecektir.
Rum kelimesi Rim/Roma kelimesinin Arapça söylenişidir. Kur'an-ı Kerim'in otuzuncu suresinin adı "Rum" olup surenin ikinci ayetinde mealen "Rumlar yenildi."[3] denilmektedir.

Roma, bir İmparatorluğun adıydı. Dolayısıyla kelime de imparatorluktaki herkesin ortak adıydı:

> "Bizans İmparatorluğu yaygın bir kanaat olarak Grek asıllı veya Grekler esas olmak üzere bir İmparatorluk zannedilir. Roma İmparatorluğu 395 tarihinde doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılınca Doğu Roma'nın başında ilk hanedan tabiatıyla Latin asıllıydı. Bu hanedandan sonra gelen hanedanlar arasında Anadolu kavimlerinden Amoriumlular, İzavrialılar, Ermeniler, Rumelili kavimlerden Epirliler, Makedonyalılar, hatta Suriye Aramîlerinden hanedanlar yanında Üçüncü Tiberiüs gibi Got asıllı olanlar da vardır."[4]

---

[1] Mustafa Özkan; Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001, s.146–147.

[2] G., W. Bang; R. Rahmeti; Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1936.

[3] Elmalılı M. Hamdi Yazır; Kur'an-ı Kerim Meali, Sentez, İstanbul 2006, s. 333.

[4] Mustafa Kafalı; "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", Türkler Ansiklopedisi, Cilt 6, Ankara 2002, s. 179.

Sözcüğün kullanıldığı anlamlarından biri de "Türk ve İslam ülkelerindeki Romalı"dır:

> "Türk fetihleri öncesi Anadolu'da ancak şehirlerde ve yakın çevresinde yaşayabilmekte olan nüfusun doğu bölümünde Ermeniler, Süryanîler, batısında ise Rum adındaki yerli Anadolu kavimleri oturmakta idiler. Buradaki Rum etnik yapısı Grek manasında değildir. Bilindiği üzere Grekler menşe itibariyle Yunanistan ve Mora yarımadasında oturmaktadırlar. Buradaki Rum tabiri, Türk ve İslâm ülkelerinde Romalı manasına kullanılmıştır."[1]

Türkler çok önceden beri öbek öbek gelip yerleştiği Malazgirt ile birlikte vatanlaştırdığı bu topraklara Rum/Urum demeye devam etmiştirler:

> "Malazgirt Zaferi'ne kadar asırlar boyu 'cihat sahası' olan Anadolu, artık yeni sahibi Türklere vatan olmakta ve cihat sahası Balkanlara doğru itilmekteydi. O devrenin hatırası olmak üzere Anadolu'ya bir müddet daha "Rum diyarı" denmiş ve bu mahallî Türkçede "Urum diyarı" şeklini almıştır. Meselâ, Celeleddin-i Rûmî denildiği zaman Mevlâna'nın Anadolu'da yurt tutan kimse olduğu ifade edilmek istenir. Bu devrede Balkan diyarına uzun müddet Rumeli veya Urumeli denmekte devam edilmiştir. Bütün bu ifadeler Roma kelimesinden mülhemdir. Asla Grek ifadesi taşımaz."[2]

Urum kelimesini farklı milliyetten insanların ortak adı olmuştur:

> "…Bu coğrafyada yaşayan hangi dinden veya hangi milletten olursa olsun ortak adları 'Urum' veya 'Rum' olmuştur. Eşrefoğlu Rumi, Mevlana Celaleddini Rumi, Arazi-yi Rum, Diyar-ı Rum, Baciyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum buna en güzel örnektir. Bunlara Rum Selçukluları tabirini de sokabiliriz."[3]

Yunus Emre'nin şiirlerinde Urum kelimesi coğrafya anlamında kullanılmaktadır. "Gezdüm Urum'ıla Şam'ı yukaru illeri kamu. / Çok istedüm bulamadum şöyle garip bencileyin."[4]

---

[1] Mustafa Kafalı; agm., s. 179.

[2] Mustafa Kafalı; agm., s.185.

[3] Erdoğan Altınkaynak; Ortodoks Türkler Urumlar, ÜBL Yayıncılık, Ankara 2005, s.11.

[4] Mustafa Tatçı; Yunus Emre Divanı II, MEB, İstanbul 1997, s. 361.

Dadaloğlu şiirlerinde Urum kelimesi Orta Anadolu yerine coğrafi terim olarak kullanılmıştır: "Atlı Arab atlı Avşar Beyleri/ Çek atın başını Urum'a doğru."[1]

17. yy'da yaşayan Karacaoğlan'ın şiirlerinde de Urum kelimesi Anadolu yerine kullanılmaktadır. "Ilgıt ılgıt bir yel esti Urum'dan." ya da "Urum'da ve Şâm'da birdir bu gelin."[2]

Tsalka (Parmaksız)'da yaşayan bu insanlarla konuştuğumuzda kendilerini şöyle adlandırıyorlar: "Siz bize Grek diyorsunuz, biz bize Urum diyoruz." [3] Bu uyarıdan şunu anlıyoruz: Urum demek Grek ya da Yunan demek değildir. Dolayısıyla başkalarının onlara Grek/Yunan demeye hakkı olmadığı gibi onları Grek/Yunan diye anlaması da yanlışlıktan başka bir şey değildir.

Rum kelimesi TDK sözlüğünde Arapça özel isim olduğu söylenmekte ve anlamları şu şekilde sıralanmaktadır: "1. Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimse. 2. tarih Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan, Roma yurttaşı haklarına sahip olan halk. 3. eskimiş Anadolu."[4]

Urum sözcüğü tezimizde, TDK'nin ikinci tanımına yakın olarak Roma İmparatorluğu'ndan günümüze kadar gelen dili Türkçe, dini Ortodoks Hristiyan ana damarını çeşitli Türk boylarının bakiyeleri oluşturan bir topluluk anlamında kullanılmaktadır.

4. URUMLARIN KÖKENİ

SSCB içerisindeki Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Kazakistan, Ermenistan, Özbekistan gibi ülkelerde yaşayan ve uzun yıllar Grek soylu diye adlandırılan bir topluluk vardı. SSCB'nin dağılmasından sonra bu topluluk üzerine artan araştırmalar topluluğun kökeni hakkında verilen önceki bilgilerin topluluğun bir kısmı için doğru olduğunu bir kısmı içinse doğru olmadığını gösterdi. Grek diye adlandırılan bu topluluğun aslında iki farklı topluluk olduğu anlaşıldı.

---

[1] Pertev Naili Boratav; İzahlı Halk Şiri Antolojisi, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul-Ankara 2000, s.154.
[2] Saim Sakaoğlu; Karacaoğlan, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 149, 315.

[3] EK- 1. Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 20. 10. 2005 tarihinde yapılan mülakat./ 2. vk.
[4] Genel Türkçe Sözlük; TDK, 10. Basım, Ankara 2006.

Anadolu'dan çeşitli nedenlerle göç ederek Rusya, Ukrayna, Gürcistan ve Ermenistan'a yerleşen Urum ve Pontiski (Pontiskih) Grekler, Çar 2. Nikola zamanında Kırım'dan Ukrayna'ya, Stalin'in politikalarıyla Gürcistan'dan Kazakistan ve Özbekistan'a, Gürcistan'ın bağımsız olmasından sonra da Gürcistan Urumları ve Pontiski Grekler Rusya, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'a göç etmek zorunda kalmışlardır.

Tsalka (Parmaksız)'da yaşamış olan ve Sovyet politikaları doğrultusunda Grek olarak adlandırılan topluluğun iki ayrı topluluk olduğu artık bilinmektedir. Bunlardan birincisi Trabzon ve çevresinden göç ederek gelen Yunan soylu olduklarını söyleyen Pontiski Greklerdir. Bunlar Anadolu'dan Gürcistan'a çok sonra göçmüşler ve sadece üç köy olup şimdi de Yunanistan'a gitmişlerdir. Tsalka'da "büyük göç"ten önce yirminin üzerinde köyde yaşayan asıl kütle ise çeşitli Türk boylarının bakiyeleri olan Urumlardır. O hâlde Urumlar Anadolu'ya ne zaman, nasıl gelmişlerdi? Nasıl Hristiyan olmuşlar? Nasıl asimile olmuşlardı?

Hunlarla başlayan batıya Türk akın ve göçleri tarihin her devrinde devam etmiştir. Batıya göçen Türkler kimi zaman Hristiyan olmak zorunda kalmış hatta kimi zaman da asimile olmuşlardır:

> "VI. Yüzyılın ortalarından VII. Yüzyılın ortalarına kadar Avar Kağanlığı'na bağlı olan Bulgar Türkleri, daha sonra istiklallerini ilan ederek 250 yıldan fazla Bizans'ı zorlayacaklardır. Bu duruma son vermek için büyük bir ordu ile hareket eden İmparator Nikephoros Phokas (963–969) 967- 968 yıllarında Bulgarları perişan edecektir. Bu tarihten sonra Bulgar Türkleri kısmen Makedonya'ya kısmen Anadolu'ya iskân edileceklerdir. Anadolu'da bunların iskân edildikleri bölgeler Bizans'ın uç bölgeleri olması gerekir. Nitekim Konya Ereğli'sinin güneyindeki dağlar, halen Bulgar Dağı adıyla anılmaktadır. Bu bölge Bizans ile devamlı mücadele eden Abbasilere tabi Hamedanilere komşu uç bölgedir. Dolayısıyla Bizans İmparatorluğu Grek olmayan pek çok Anadolu ve Balkan kavimlerini Ortodoks birliği içinde kullanmışlardır. Bulgarları Hamedaniler'e uç halkı olarak yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. İkinci bir diğer Bulgar iskân bölgesi ise Ermeni ve Gürcü hududu olacaktır. Doğu Karadeniz Dağlarının Trabzon'dan Rize'ye devam eden bölümü Bulgar Dağı adıyla bilinmekteydi.[1]

[1] Mustafa Kafalı; agm., s. 180.

Bu bilgiden hareketle Pontiski Grek denilen ve Yunan soylu kabul edilenlerin bile katışıksız Yunan olamayacağı söylenebilir.

Tsalka (Parmaksız) rayonunda yaşayan Urumların Ortodoks Hristiyan olmaları Türk olmaları önünde bir engel değildir. Tarih boyunca Anadolu'ya akın ve göç eden Türkler zaman zaman Bizans tarafından Hristiyanlaştırılmışlardır:

> "Kegen Bey idaresindeki Peçenekler, Turak Han'a bağlı Peçenekler'e mağlup olup Bizans'a sığınmak durumunda kalmışlar ve Hristiyan olmuşlardı. Vaftiz merasimini Papaz Eftim yapmıştı. Bunlardan İç Anadolu ve Marmara bölgesine de yerleştirilenlerin de büyük sayılara eriştiği anlaşılmaktadır. Bizans bu iskânları yaparken Anadolu'yu canlandırmaya çalışmaktaydı.[1]

Anadolu'ya yerleşen ve yerleştirilen Türkler Malazgirt'te olduğu gibi Bizans ordusu içinde zamanla savaşın kaderini etkileyecek bir güce ve yoğunluğa ulaşmışlardır: " Bu muharebenin başında sağ kolda yer alan Uzlar ve Peçenekler karşıdakilerin savaş naralarından onların kendi soydaşları olduğunu anlamaları üzerine topluca oklarını Bizans saflarına çevirmeleri ve başbuğları Tamış idaresinde Selçuklulara katıldıkları görülecektir.[2]

Türkler Bizans İmparatorluğu tarafından Hristiyanlaştırılmakla kalınmıyor aynı zamanda bunlar sınır boylarına yerleştirilerek ülkeyi korumaları sağlanıyordu:

> "İmparatorluk dışında yürütülen bu misyonerlik çalışmaları sonucu başta çarpıcı bir örnek olması itibariyle Hristiyanlıkla birlikte zaman içinde bölge nüfusu içinde eriyen Bulgarlar başta olmak üzere, Hunlar, Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklardan Hristiyanlığı benimseyenler olmuştur. …savaşlarda esir düşen veya bizzat imparator ile anlaşarak imparatorluk arazilerine yerleşen Türk boyları da öncelikle Bizans siyaseti gereği Hristiyanlaştırılmış ve ondan sonra Bizans askeri sistemi dâhilinde özellikle sınır bölgelerinde iskâna tabi tutulmuşlardır." [3]

Hrisyanlaştırılıp sınır boylarına yerleştirilen Türkler daha sonra da Slavlaştırılmaya çalışılmıştır. Bulgarlar üzerinde bu çalışmalarında başarılı oldukları bir gerçektir:

---

[1] Mustafa Kafalı; agm., s. 181.

[2] Mustafa Kafalı; agm., s. 181.

[3] Yonca Anzerlioğlu; "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", Türkler Ansiklopedisi, Cilt 6, Ankara 2002, s. 213.

> "Theme sistemi dâhilinde Bizans arazilerine iskân edilen Türkler arasında yer alan Bulgarlar henüz tam anlamıyla Slavlaşmadan önce, özellikle 482'den 559 yılına kadar aralıksız olarak Bizans İmparatorluğu topraklarına akınlar düzenleyip yağmalamışlardır. Bu akın ve yağmalar esnasında her ne kadar Bizans'a üstün gelseler de, savaş sırasında aralarında Bizans'a esir düşenler de olmuştur. Bu esir düşen Bulgarlardan bir kısmı daha önce de ve bunu takiben İmparatorluk topraklarında iskâna tabi tutulmuşlar ve asker olarak orduya katılmışlardır. Bunu doğrulayan örneklerden birisi 530 yılında Bizanslılarla Bulgarlar arasında gerçekleşen bir çatışmada esir düşen Bulgarlardır. Bu savaşta Bizans kumandanı Mundus Bulgarları yenmiştir. Yenilen Bulgarlar Bizans ordusu bünyesine dâhil edilerek o dönemde sınır bölgeleri olan Armenie ve Lazique olarak adlandırılan ve bugün Çoruh ve Yukarı Fırat civarı olarak belirlenebilen, bölgelere yerleştirilmişlerdir."[1]

Çoruh Artvin ilinin eski adıdır. Yukarı Fırat bölümünde ise Malatya, Elazığ, Erzincan, Bitlis, Bingöl ve Tunceli'dir. Bu coğrafya Gürcistan'ın Tsalka (Parmaksız) rayonunda yaşayan Urumların geldikleri yerlerle yan yana olan yerlerdir. Erzurum ve Kars'tan geldiklerini söyleyenlerin oralara nerelerden geldiklerini şimdilik takip edemiyoruz.

Anadolu'da yaşarken Gürcistan'a göçen bu topluluğun günümüzde başka diller öğreninceye kadar ana dil olarak Türkçeden başka dil bilmiyor olmaları elbette ki onların Türk soylu olduklarına güçlü bir kanıttır:

> "Türk Ortodoksları 'ana dillerini unutmuş eski Anadolu Rumları' değildir. Çünkü Rumca basit bir konuşma dili değildir ki kolayca unutulabilsin. Ayrıca Türk Ortodoksları, Anadolu'da Müslüman Türklere nispetle küçük bir azınlık oluşturuyorlarsa bile kendi ana dillerini unutmayacak derecede bir yoğunluğa sahiptirler. Diğer yandan Türk hâkimiyeti hiçbir zaman kendi idaresi altındaki milletlerin ana dillerini unutturmaya çalışmamıştır. Göz ardı edilemeyecek bir başka önemli husus, Anadolu'da yüzyıllardan beri Türk hâkimiyeti altında yaşayan bir takım Ortodokslar vardır ki onların ana dilleri Rumcadır. Eğer Türk hâkimiyeti Türk Ortodokslarına zor kullanarak ana dillerini unuttursaydı, bunların da Rumca bilmemeleri gerekirdi. Hâlbuki böyle bir uygulama tarihimizde görülmemiştir."[2]

---

[1] Yonca Anzerlioğlu; "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", Türkler Ansiklopedisi, C 6, Ankara 2002, s. 220.

[2] Mustafa Ekincikli; "Türk Ortodokslarının Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme", Türkler Ansiklopedisi, C 6, Ankara 2002, s. 238–239.

Erdoğan Altınkaynak, Urumların dillerinde rastlanan Arapça dinî terimleri de dikkate alarak Urumların şu şekilde izah edilebileceğini ifade ediyor:

> "Bunlar önceden İslamiyet'i kabul etmiş ve daha sonra çeşitli nedenlerle din değiştirmiş Türklerdir.
> 1. Türkçenin etkisinde kaldıkları için ana dillerini unutmuş, dinî terimleri de Müslüman Türklerden öğrenmiş Türk olmayan topluluklardır.
> 2. Daha önce Hristiyanlığı benimsemiş, Müslüman Türklerle birlikte yaşamaya başladıklarında da kendilerinden olmayan misyonerlerin terimlerini terk edip ırkdaşlarının terimlerini kullanan Türk topluluklarıdır.
> 3. Kıpçakların, Anadolu Selçukluları ile bağlanan kollarıdır.
> 4. MS II-V. asırlar arasında ve daha sonra XIV. asırlara varıncaya kadar Süryani ve Yakubi misyonerlerden Hristiyanlığı öğrenen Türklerin bakiyeleridir."[1]

1778 yılında 2. Katerina devrinde Kırım'dan Ukrayna'nın Donetsk bölgesinde yaşamakta olan Urumlarla yakın köylerde yaşayan Grek soylu ve Rumey denilen bir topluluğun da bulunduğu ve yıllarca Türk kökenli Urumların Grek kökenli Rumeylerle karıştırıldığı artık anlaşılmıştır. Bu gerçeği o bölgede yaşayan Urum araştırmacılar ifade etmektedirler:

> "Urumların tarihi ile yakından ilgilenen ve Ukrayna tarihi üzerine doçentlik tezi hazırlamakta olan Kior, topluluğun tarihi geçmişi üzerine yapmış olduğu araştırmalara dayanarak ilginç bir açıklama yapmaktadır. Kior'a göre Urumlar, yüzyıllar boyunca Hunlardan itibaren Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz ve Kıpçak Türklerinin hâkim oldukları Deşt-i Kıpçak ismiyle anılan bu coğrafyada yaşamışlar ve yaşamaktalar. Bunun yanında dil olarak hem güney hem de kuzey Türkçesinin özekliklerini taşımaktalar ve aşağıda örnekleri görüleceği gibi adet gelenek ve görenek olarak da Greklere değil Türklere benzemekteler. Sonuçta Kior'a göre Urumlar köken olarak Kıpçak Oğuz Türklerinin bir karışımıdırlar."[2]

---

[1] Erdoğan Altınkaynak; age., s.13.

[2] Yonca Anzerlioğlu; "Karamanlılar, Gagavuzlar ve Urumlar Arasında Tarihi ve Sosyo-kültürel Bağlar Var mıdır?", (Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 8–10 Mayıs 2002 Ankara), Bildiriler, Ankara 2004, s. 233.

Tsalka (Parmaksız) rayonunda Urumlarla konuşurken kökenlerinin Grek olduğunu söyleyenlere "Neden Grekçe bilmiyorsunuz?" diye sorduğumuzda cevap olarak Urumlara Grekçe konuşmamaları için Anadolu'da baskı yapıldığını söylemektedirler. Oysa aynı rayonda yaşayan ve Urumlarla birlikte Osmanlı'dan göç ederek Tsalka (Parmaksız)'a yerleşen Ermeniler, Çingeneler ve diğerleri hem ana dillerini hem Türkçeyi biliyor ve konuşuyorlar. O zaman bir yerde yanlışlık olduğu akla geliyor. Parmaksız'daki Urum Türklerine yıllardır yanlış bilgiler dayatılmış. Onlar da inanmışlar. Onları Anadolu'dan göçürebilmek için Ermeni din adamları tarafından yapılan propagandalardan birisi şuydu: "Anadolu'da kalanlar mahalle imamlarının defterine yazılacak, yani onlar Müslüman edilecekler." [1] Bu poropaganda hâlâ bölgedeki Hristiyan din adamları tarafından yapılmaktadır. Hatta onlar şöyle demektedirler "Bize dediler ki ya dilinizden geçeceksiniz ya dininizden. Bizde dilimizden geçtik dinimiz bize kaldı."[2] Bu yoğun propagandaya maruz kalan halk da buna inanmaktadır. Anadolu'da yan yana yaşadıkları Müslüman olmayan, ana dili farklı olan çok insan vardı. Burada akla şöyle bir soru geliyor: Neden Anadolu'da onlara öyle bir şey denilmemiş de Urumlara denilmiş?

Urumların kökeniyle ilgili ihtimallerden birini de Alemdar Yalçın ve Başak Uysal gündeme getirmişlerdir. Karadeniz Çepnileri üzerine yaptıkları araştırmalardan sonra şöyle demektedirler:

> "Tam olarak belgelendirememememize rağmen Çepnilerin bölgede daha önce var olan Akkoyunluların Erdebil Dergâhına bağlı olmaları sebebiyle Şah Cüneyt'le de sıkı ilişki içinde oldukları kuşkusuzdur. Eğer bu bilgilerin doğruluğunu kabul edersek Doğu Karadeniz Çepnilerinin Trabzon Rum İmparatorluğu ile de kültürel ilişki içinde oldukları, bu bölgede din olarak Ortodoks, fakat ana dili Türkçe olan topluluklarla da bağlantılı olduğu düşünülebilir. Doğal olarak bu çalışmalar Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Merkezi'nin yürüttüğü Urumlar Projesinin sonuçlarıyla da ortaya çıkacaktır.
> Ukrayna'da bulunan Urumlar, sayıları 80 bin civarında bulunan, ana dilleri Türkçe olan, fakat inanç olarak Ortodoks inancına bağlı bir topluluktur. Aralarında tamamen Anadolu Türk kültürüne ait varlıkları barındırmaktadır.

---

[1] Kemal Beydilli; "1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi, C. XIII, S 17, Ankara 1988, s. 389.

[2] Kemal Beydilli; agm., s. 388.

> Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Köroğlu gibi destanların canlı bir biçimde hâlen varlığını sürdürdüğü bu topluluğun dili de Anadolu ağzı özelliklerini göstermektedir. Anadolu'dan gittiklerine dair iddialarımız henüz bilimsel olarak kanıtlanamamıştır. Çünkü verilen bilgiler sağlıklı değildir. Ancak aynı özelliklere sahip Gürcistan Urumları üzerinde yapılacak çalışma ile bu bağlantının ortaya çıkması halinde 1924 yılında mübadele ile birlikte Yunanistan'a giden Trabzon Ortodokslarının önemli bir kısmının Hristiyan Türkler olması olasılığı da Çepnilerle ilgili yaptığımız çalışmaların bir ilgi noktası olarak ortaya çıkmaktadır.
> Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'nin iki yıldır yaptığı Doğu Karadeniz Çepnileri Araştırmasının son bölümü olan Doğu Karadeniz alan araştırmasının verileridir."[1]

"Çepnilerin Anadolu'ya Selçukluların ilk seferleri sırasında geldiklerini ve batı Anadolu ile Trabzon İmparatorluğu hudutlarına yerleştirildiği bilinmektedir." [2]

> "Çepnilerin savaşçı bir boy olmaları nedeniyle hudutlara yerleştirildiğini tahmin etmek zor değil. Bu esnada Roma İmparatorluğu'nun onlarla baş edemeyince bir ara akrabalık kurmaya çalıştığı da kaynaklarda yazılmaktadır. Acaba bu durum onları heterojen bir boy haline mi getirdi?"[3]

Urumlar üzerine birçok çalışması bulunan Garkavets kökenlerini şöyle izah etmektedir "Rusça kaynaklarda resmi adı 'Grek', 'Greko-tatar' olarak geçen bu topluluklar, Urumlar ve Rumeyler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Rumeyler, Helen veya Roma kalıntısı; Urumlar ise Türk asıllıdır."[4]

Gürcistan'da Urumlar ve Grekler üzerine en üst düzey akademik çalışmaların yapıldığı Tiflis Devlet Üniversitesi, Bizans ve Yeni Yunan Filolojisi Dairesi Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Rısmag Gordeziani 'ın konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

> "Gürcistan'da birkaç türlü Yunanlar yaşıyorlar. Bu belki bir kısmı Yunanların Türk kökenliler. Yunanca, Yunan dili bilmiyorlardı. Sadece Türkçe konuşuyorlardı. Sonradan yıllar boyunca onların dili Rusça oldu ve Gürcüce de oldu. Onlar Yunan dili bilmiyorlardı ama kendileri Yunan olarak

---

[1] Alemdar, Yalçın; Başak Uysal; " Karadeniz Çepnileri 1", Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi, S 35, Güz 2005, s. 29.
[2] Hanefi Bostan; "Anadolu'da Çepni İskânı, Türkler Ansiklopedisi", Cilt 6, Ankara 2002, s.299.
[3] Hanefi Bostan; agm., s. 300.
[4] Hülya Kasaboğlu Çengel; "Ukrayna'daki Urum Türkleri ve Folkloru", Millî Folklor, S 61, Bahar 2004 Ankara, s. 58.

> sayıyorlardı. Sonra onlar için ilkokullarda Yunan dili ders olarak koydular. Öbür kısmı bu insanların Pont şivesiyle konuşan Yunanlardır.” [1]

Gen teknolojisinin hızla geliştiği ve artık köken tespit etmede de kullanıldığı günümüzde gerçeklerin saklanması zorlaştı. Mutlaka Urumların da gen yapıları incelenerek şüphelerin ortadan kalkması gereklidir.

Rumca bilmeyen bu Ortodoks Urumlar, acaba ana dillerini unutmuş, Türkleşmiş Hristiyanlar mıdır? Yoksa ırken Türk olup da sonradan Hristiyanlığı kabul etmiş, lisanen değilse bile hissen Rumlaşmış insanlar mıdır? Yapılan incelemeler gösteriyor ki Gürcistan Urumları homojen bir topluluk olmamakla beraber ana damar Türk kökenli Ortodokslardır.

5. TSALKA (PARMAKSIZ) RAYONUNDAKİ URUMLAR VE PONTİSKİ GREKLERİN FARKLILIKLARI

5. 1. Tsalka (Parmaksız)’daki Urumlar 1828–1830 yıllarında Anadolu’dan Rusların ve Ermenilerin desteğiyle göç ederek bu rayona yerleşmişlerdir. Pontiski Grekler ise 1856–1860 ve 1878–1880 yılları arasında gelerek bu rayona yerleşmişlerdir.

5. 2. Urumlar Erzurum, Kars ve çevresinden göç etmişlerdir. Pontiski Grekler ise Trabzon’un Santa denilen yerleşim biriminden ve Bayburt’tan göç etmişlerdir. Yani Urumlar ile Pontiski Greklerin Anadolu’da yaşadıkları yerler farklıdır.

5. 3. Pontiski Grekler Gunbet, Haraba ve Santa köylerinde Urumlarsa yirminin üzerinde diğer köylerde yaşamaktaydı. Yani Tsalka’daki bu iki topluluğun yaşadığı köyler ayrıdır.

5. 4. Urumlar Tsalka (Parmaksız) yerleşim birimine göç ettirildiklerinde Türkçeden başka dil bilmiyorlardı. Pontiski Grekler ise Ponti Grekçe biliyorlardı. Hatta yörede yaşayan ve kayıtlarımız arasında da yer alan ifadelere göre Pontiski Grekler Anadolu’dan Gürcistan’a göçtüklerinde Türkçe bilmiyorlardı.

---

[1] Rısmag Gordeziani ile Tiflis Devlet Üniversitesi’nde 19. 10. 2005 tarihinde yapılan mülakat /1. vk.

5. 5. Pontiski Grekler kendilerine bu adı ya da Grek/Yunan adını kullanırlarken Grek soylu olmayanlar kendilerine Urum demektedirler. Elbette süreç içerisinde ikisinin de kullanıldığı oluyor.

5. 6. Karagözov'a farlılıklar nedir diye sorduğumuzda zamanla iki toplumun birbirine hatta Gürcülere bile benzediğini söyledikten sonra Pontiski Greklerin Urumlara "Siz Grekçe bilmiyorsunuz, Türkçe biliyorsunuz onun için siz Türksünüz." dediklerini ifade etti.[1]

5. 7. Konuştuğumuz bazı kişilere Pontiski Greklerin Anadolu'da Türkçe bilmediklerini Parmaksız'a gelince kendilerinden öğrendiğini fakat hançere farklılığından olsa gerek konuşmalarında farklılıkların olduğunu söylediler.

5. 8. Tsalka'da üç köyde yaşayan Pontiski Greklerin ağzının Urumlardan farklı bir ağız olduğu bilimsel araştırmalarla da tespit edilmiştir. Pontiski Grekler üzerine çalışan N.N. Canaşia dikkati analizler sonucunda Verhnesalski ağzının kendine özgü fonetik, morfolojik, sentaktik ve leksikolojik özelliklerini göstermiş ve bunun da ayrı bir Türk ağzı olması gerekir biçiminde bir düşünceye varmıştır. Bu araştırma da gösteriyor ki ağız özellikleri, hançereleri farklıdır.

Bu farklılıkları çoğaltmak mümkündür. Zaten bu ikisinin farklı olduğunu artık herkes kabul etmektedir.

6. URUMLARIN COĞRAFYASI

SSCB'nin 1989 yılı son nüfus sayımına göre Urum ve Greklerin yaşadıkları ülkeler ve bu ülkelerdeki nüfusları aşağıdaki gibidir:[2]

Rusya: 91.699

Ukrayna: 98.594

Gürcistan: 100.324

Kazakistan: 46.746

Ermenistan: 4.650

Diğer Cumhuriyetler: 16.055

---

[1] EK–1. Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 20. 10. 2005 tarihinde yapılan mülakat. /3.vk.

[2] H. Pınar Özcan; (AÜ SBF Bölgesel Politikalar Ödevi-Yayınlanmamış) "Yunanistan'ın Kafkasya Politikası", Ankara 2003, s.17.

Toplam: 358.068

2005 yılı itibariyle Ukrayna'daki Urumların ve Rumeylerin nüfusu 120–130 bin civarındaki nüfusun 70–80 bin civarını Urumlar geriye kalanını da Rumeyler oluşturmaktadır.[1]

Gürcistan'da 1990'dan sonra yaşanan "büyük göç" neticesinde Urumların büyük bölümü Yunanistan'a ve Güney Kıbrıs'a bir kısmı da Rusya'ya göç etmiştir. Konuştuğumuz kişilerden elde ettiğimiz bilgilere göre göçenlerin yüzde altmışı Yunanistan'a, yüzde onu Güney Kıbrıs'a ve yüzde otuzu da Rusya Federasyonu'na gitmişlerdir. "2002 sayımlarına göre Gürcistan'da 15.166 Urum yaşamaktadır."[2] Bu şu anlama gelmektedir. 1989 yılından 2002 yılına kadar Gürcistan resmi rakamlarına göre 85. 158 Urum (Bunların içinde çok az bir kısmı Grek'tir.) göç etmiştir. Yörede yaşayan Urumlardan elde edilen tahmini değerlere göre oranlayınca 50. 000'den fazlası Yunanistan'a 8. 500 civarında Urum, Güney Kıbrıs'a ve 25. 000 civarında Urum da Rusya Federasyonu'na göç etmiştir. Göç devam etmekte olup bu oranlamaya nüfus artışı da eklenince göç eden nüfusun bu değerlerden daha fazla olacağı muhakkaktır.

7. URUMLARIN ANADOLU'DAN GÜRCİSTAN'A GÖÇÜRÜLMESİ

Anadolu'dan Gürcistan'a ilk kütlevi göç 1763'te gerçekleşmiştir. Gümüşhane'den Aftala'ya 800 Urum ailesi yerleşmiştir. Bunlar gümüş ve mis madenlerinde çalışmışlardır. Daha sonra 1810 yılında Anadolu'dan 120 Urum ailesi göç ederek Çintskaro (Çızgaros)'ya yerleşmişlerdir. 1828–1829 yıllarında Türk-Rus muharebesi yıllarında 396 kişilik 60 Urum ailesi Gümüşhane ve Maden'den Çintskaro (Çızgaros)'ya yerleştiler. 1830 yılında Urumların büyük bir grubu Beştaş köyüne yerleşmişler. 1864 yılında Tsalka (Parmaksız)'da 1075 Urum ailesi yaşamaktaydı.[3]

Asıl adı Parmaksız olan Tsalka rayonunu oluşturan göç 1830 yılında yapılan göçtü. Beştaş köyünün diğer adının "Geçit/Keçit" olmasının nedeni göç eden halkın önce oraya gelip bir süre kaldıktan sonra başka köylere geçmeleridir.

---

[1] Erdoğan Altınkaynak; age., s. 22.

[2] Ünal Kalaycı; "Ses Bayrağımızın Dalgalandığı Gürcistan'ın Tsalka Bölgesi İzlenimleri", Bizim Ahıska Dergisi, Sayı 6, Ekim 2006, s. 32–39.

[3] Valeh Hacıyev; Azerbaycan Folklor En'eneleri (Gürcüstan'daki Türkdilli Folklor Örnekleri Esasında) Tbilisi 1992, s. 107.

Kaynaklarımızda bu göç tüm ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Urumların Anadolu'dan Gürcistan'a göçleri 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı ile doğrudan ilgilidir. Bu göçü Rusya çok önceden planlamıştı. Çünkü 1826–1828 Rus-İran Savaşı sonunda imzalanan "Türkmençay Antlaşması"nın 15. maddesi ile 1828–1829 Rus-Osmanlı Savaşı sonunda imzalanan "Edirne Antlaşması"nın 13. maddesi aynı içerikteydi:

> "Antlaşmalara özellikle konulan bu maddelerin hedefi, İran'ın ve Osmanlı devletinin Rusya'ya mücavir bölgelerinde yaşayan Ermeni reâyânın, yeni elde edilen Revan ve Nahcıvan bölgelerine göç ettirilerek, buraların nüfusça şenlendirilmesi ve tarihî coğrafyaya en uygun ve gerekli nüfus faktörünün ilâvesiyle buralarda bir 'Ermenistan' oluşturulmasını sağlamaktı."[1]

1828 yılında İran galibiyetinden sonra Osmanlı'ya iki koldan saldıran Rusya'nın işi kolaydı. İran'a karşı yaptığı savaşta başta Ermeniler olmak üzere Hristiyan halkı yanına almış ve bu topluluğu kullanmanın uygulamasını yapmıştı. Rus-Osmanlı Savaşı'nda da Osmanlı tebaası Hristiyan halkı vaatlerle yanına çekti:

> "Ermeniler ise 'şimdiye kadar Moskofluya mail değil iken', 1826–28 İran seferinden sonra 'Rusya'ya tâbi' olmaya başlamışlardır. Kars ve Çıldır'daki Ermeniler harbin patlak vermesiyle beraber, Rusya'ya tâbiiyet etmekle tereddüt etmemişler ve hatta Ruslar Kars'da ele geçirdikleri silahları bunlara dağıtarak, Rus ordusuna 'Soldat' olarak kaydetmişler, 'Moskofluya asker' yapmışlardır." [2]

Ruslar bu savaşı dindaşları olan Ermeni ve Rumları yanlarına çekerek çok kolay kazanmışlardı. Daha sonra yaşanacak göçün temel sebebi içimizde yaşayan insanların Rusya tarafını tutmaları ve hatta Rusya'ya yardım etmeleridir:

> "…Rusya tarafını tutan Ermeni ve Rumların 'ehl-i İslâm'a ettikleri ihânet ve cevr ü ezâ hadd safhaya varmış, asker ve mühimmât yetiştirilemediğinden işler, 'imdâd-ı ma'nevî-i ilâhiye kalmış' ve kurtuluş bir an önce mütâreke akdinde görülmeye başlanmıştı." [3]

---

[1] Kemal Beydilli; age., s. 366.

[2] Kemal Beydilli; agm., s. 384.

[3] Kemal Beydilli; agm., s. 385.

Rusya işgal edip sonra geri çekildiği Erzurum, Bayburt, Eleşkirt, Doğu Beyazıt ve Kars vilayetlerindeki Hristiyan halkın kendi sınırları içine göç etmesi için gayret ediyordu. Aslında bunu biraz da savaşta Rusları destekleyen bu halk istemekteydi. Osmanlı devleti ise bu göçü engellemek istiyordu. Bu nedenle savaşta suç işleyenlerin hepsinin affedildiğini bildirir "avfnâmeler" yayınlamıştı:

> "Diğer taraftan "Karabaş" ise göç etmeyip kalanların Müslüman edileceği propagandası yapıyordu. "Rusya ile olan işbirliği ve devlete ihânetlerini önceleri gizlemeyi uygun gören 'Karabaş' ise artık Ermenileri 'alenen cebr ü tazyîk' etmekte, hattâ 'dellâl nidâ ettirip, Rusyaluya gidenler Karabaşın defterine ve kalanlar dahi mahallât imamlarının defterine yazılsınlar ve mahalle imâmı defterine yazılanların emvâli gârât ve hânesi ihrâk olunacak' diyerek, 'gitmeyiz' diyenleri dahi 'darb-ı şedîd ile darb ve ezâ vü cefâlarını tezyîd etmekte' olduğu, Hasan Paşa'nın yazdıkları arasında yer almaktadır."[1]

Bu propagandanın etkisi Tsalka (Parmaksız) Urumları içinde hala etkisini sürdürmektedir. Neden göçtünüz diye sorulduğunda, göçmeseydik bizi Müslüman edeceklerdi, diyenler var. O güne kadar yani 500 sene ecdadımız onların Hristiyanlığından rahatsız olmamış. Onları Müslümanlığa da zorlamamıştır. Neden o gün onların inançlarından rahatsız olsun ya da onları Müslümanlığa zorlasın? Bu iddia ebetteki göç esnasında Rusya'nın planladığı Ermeni din adamlarının tellallığını yaptığı ve Urumların da kabul ettiği bir iddia olarak bilinmelidir. Bu iddiaya özellikle yer verdim çünkü halkın çoğunluğu bu yalana inanıyor ya da bu yalana sığınmak zorunda kalıyor. Sığınmak zorunda kalıyor çünkü 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Urumlar çeşitli nedenlerle ırkdaşları Türkleri değil de dindaşları Rusları tutmuşlar onlara yardım etmişlerdir. Vicdan azabından kurtulmak için de bu tür savunmalara başvurmaktadırlar.

> "Pek çok kişi gizlice gelip veya haber salıp, 'cebren götürüldüklerini' ifade etmekteydi pek çokları da Rusyalının kendilerini rencide ettiklerini ve gitmeleri için cebr kullandıklarını itiraf etmişti." [2]

Savaş sonunda "Doğu Anadolu'dan ise göçürülen Ermeni nüfusunun 100.000 civarında olduğu tahmin edilmekteydi" [3]

---

[1] Kemal Beydilli; agm., s. 388.

[2] Kemal Beydilli; agm., s. 389.

[3] Kemal Beydilli; agm., s. 407.

Dikkat edilirse belgelerde göçen Hristiyanlar sadece Ermenilermiş gibi yanlış anlaşılmamalıdır Göç edenler içinde bugün biliniyor ki Urumlar, Yahudiler, Kürtler, Yezidiler ve hatta Çingeneler bile vardı. Göç eden Ermenilerle kıyaslanınca bunların sayılarının az olması nedeniyle belgelere pek geçmemişlerdi.

1828–1829 Rus – Osmanlı savaşı sonunda Rusya'nın gayretleriyle Doğu Anadolu'dan göçürülüp Gürcistan'ın çeşitli yerlerine yerleştirildiler.
Anadolu'dan koparılarak göçürülen Hristiyan halkın Gürcistan'da yerleştirildiği yerlerden biri de "Gürcistan'ın Sibiri"[1] olarak adlandırılan Tsalka (Parmaksız) yerleşim birimiydi.

Gürcistan Urumları üzerine en geniş çalışmaları yapan ve kendisi de bir Urum olan Pavıl Karagözov Urumların Anadolu'dan göçünü iki nedene bağlıyor:

> "Dögüşidi. Rasya, Rusya'ynan dögüşende torpah geçiyerdi Turkiya'ya. Torpah geçiyerdi Rasya'ya. Bögün geçiyerdi Turkiya'ya, yarın geçiyerdi Rasya'ya. Bu torpahlar navaht ki geşdi Tursya'ya geşdi. İçinde kalan Urumlar korhdular. Onuçun ki Uruslar orda olanda onnara kömek (yardım) ediyerdiler."[2]

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi 1828- 1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Rusya'nın ele geçirdiği Erzurum'a kadar olan bölgede yaşayan gayri Müslimler o yörede yaşayan Müslümanlara kötü davranmışlardı. Din bağını kullanarak Osmanlı'daki tüm gayri Müslimleri yanına çeken Rusya bir süre sonra bu bölgelerden gitmeye hazırlanırken Urumlar Rus generali Paskeviç'e mektup yazarak kendilerini de götürmesini istemişlerdir. Urumların bu isteği Rusların bölgeyi işgal etmesinden sonra Rus yandaşı olup, kardeşine kötü davranmanın korkusundan kaynaklanıyordu. Su gidip kum kalacaktı ve daha dün kötülük yaptığı insanların kendilerine zarar vermelerinden öç alma isteklerinden korkuyorlardı.

Karagözov'a göre ikinci sebep savaş sonunda nüfus mübadelesiydi:

---

[1] Gerakıl Bayazof ile Cinis'te 12. 08. 2006 tarihinde yapılan mülakat./ 4. k.

[2] EK- 1. Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 20.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 3. vk.

> "İkinci sebep bu dögüş Rasya'ynan Turkiya dögüşiyerdi. Bir yil keşmiyerdi, on yil keşmiyerdi, yüz yil keşmiyerdi. Yüz yıllarnan keşiyerdi. Kafkaz'dan Rusya geliyerdi. Sıha, sıha aşşaği eniyerdi. Tursya'ya aşşaği eniyerdi. Bir tarafdan öbür tarafdan, Balgarya, Rumenya oralardan da sıhiyerdi. Tursya'ya sıhiyerdi. Oralarda yaşiyan Kafkazya'da yaşiyerdi Müsülmannar Çerkez, Abhaz, Çeçen, Dağıstan, Karaçay, Nogay… Onnarın torpahlarına Ruslar gelende onnar kaçiyerdiler Tursya'ya. Onnari degişiyerdiler. Onnari Tursya'ya veriyerdiler. Ordan Urumlari aliyerdiler. Orya koyiyerdiler. Kafkaz'da vardır. Nogayların kövleri vardır. Nogayların kövleri. Eksi kövleri vardır. Hangisinin şindi bögün yaşiyer Urumlar."[1]

Bu ikinci sebep Tsalka (Parmaksız) Urumları için söylenmiş değil. Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere Kuzey Kafkasya'dan gelen Müslümanların yerine Pontiski Greklerden gönderildiğini anlayabiliriz. Yukarıda da geçtiği gibi Osmanlı ülkesinden hiç kimsenin gitmesini istememiş. Engellemek için elinden geleni yapmış. Bunu Tsalka rayonunda yaşayan herkes böyle söylüyor. Hatta yöre halkı Rusya'nın kızıl (altın) dağıttığını anlatıyor. Zaten Rusya'nın göçen her kişiye, aileye verdiği ev, arazi, para hepsi belgelerle sabittir.[2]

8. URUMLARIN KONUŞTUĞU TÜRKÇE DİL MİDİR ŞİVE MİDİR AĞIZ MIDIR?

Rusya İlimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü Dünya Dilleri serisinden çıkan Türk Dilleri eserinde 54 makale ile Türk dillerini ele aldığı eserin 39 tane Türk dili olduğundan bahsetmiştir. Makaleler Rusya ve eski Sovyetler Birliği devletlerinin ileri gelen Türkologları tarafından yazılmıştır. Kitabın gayesi temel bir araştırma ve kaynak eseri olmaktır:

> "Rusçada yazık (dil), diyalekt (lehçe), nareçiye (şive) ve govor (ağız) gibi tabirlerin mevcut olduğunu biliyoruz. Yukarıda adı geçen eserde de çağdaş Türkî dillerin 39 tane olduğu tespit edilmiş, yani tereddütlerimiz olabilecek bazıları için ne 'lehçe', ne 'şive' ve ne de 'ağız' terminolojisi kullanılmamış. Demek ki Rusya İlimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü bazılarının ağız oldukları bariz yerel söylemleri de dil olarak sınıflandırmış bulunuyor." [3]

Bahsedilen eserin 450. sayfasında S. N. Muratov "Urum Dili"ni ele almıştır. Bu adlandırmaları doğru kabul edersek 39 Türk dilinden biri de Urum Türkçesidir.

---

[1] (EK-1). Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 20.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 3. vk.
[2] Kemal Beydilli; agm., s. 388.
[3] Nadir Devlet; "Yeni Türk Dilleri Kutlu Olsun!", Türk Dili, S 554, Şubat 1998, s. 120.

Gürcü araştırmacı S. S. Cikiya Tsalka Urumları üzerine çalışan dilcilerden bahsederken onların da Urumların Türkçesini ağız olarak niteledikleri görüyoruz:

> "Y.V.Gudiaşvili bu alanda topladığı geniş kaynaklarda Nijnesalkski ağzının fonetik, gramatik ve leksikolojik özelliklerini ayrıntılı olarak incelemiştir. N.N. Canaşia dikkati analizler sonucunda Verhnesalski ağzının kendine özgü fonetik, morfolojik, sentaktik ve leksikolojik özelliklerini göstermiş ve bunun da ayrı bir Türk ağzı olması gerekir biçiminde bir düşünceye varmıştır."[1]

Yine o makalede dile getirilen Tsalka'da üç köyde yaşayan Pontiski Greklerin ağzının Urumlardan farklı bir ağız olduğu gerçeğini de unutmamalıyız.

Erdoğan Altınkaynak da Anadolu çıkışlı Urumların Türkçesini ağız olarak nitelemektedir:

> "Sonradan Anadolu çıkışlı Urumların diyalektleri Kars, Erzurum diyalektindedir. Kırım çıkışlı Urumların diyalektleri ise Kırım Tatar Türkçesindedir. Bir farkla ki, Kırım Tatar Türkçesi'nde ilk hece 'k' sesi 't'ye dönüşmediği halde Urum Türkçesinde ilk hece 'k' sesi 't' sesine dönüşmektedir. Kentav Urumlarının konuşmaları Doğu Karadeniz Türk ağızlarına benzemektedir."[2]

Ağzın tanımı "Bir dilin sınırları içinde, bölgelere ve sınıflara göre değişen söyleyiş özelliği" olarak yapılmaktadır. Tsalka (Parmaksız) rayonunda konuşulan Türkçe kesinlikle ayrı bir dil ya da lehçe olarak adlandırılamaz. "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması kitabında Rumeli, Azerbaycan ve Irak ağızlarının Anadolu ağızlarının tabiî bir uzantısı olduğu söylenmektedir."[3] Tsalka (Parmaksız) rayonunda konuşulan Türkçenin de Anadolu ağızlarının doğal bir uzantısı olduğunu söylemek elbette ki yanlış değildir.

9. URUMLARIN GÜRCİSTAN'DA YAŞADIKLARI YERLER

9. 1. Acara Urumları

---

[1] S.S. Cikiya; (Çev. Rahat Abdiyeva), "Gürcistan'da Türkolojinin Gelişmesi", Sovyetskaya Turkologiya, No: 6, Petersburg 1977, s. 30–39.
[2] Erdoğan Altınkaynak; age., s.27.

[3] Leyla Karahan; Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK, Ankara 1996, s.V.

1850–1860 yılları arasında gelmişler. Ana dilleri Rumcadır. 1990 yılında 30 000 civarında Urum'un yaşadığı tahmin ediliyor. 1990'dan sonra Yunanistan'a göç etmeye başlamışlar. Acaristan'a yaptığım gezi sırasında bu Urumları aradım. Bir tanesinin Batum kapalı pazarında çalıştığını söylediler. Pazara gittiğimizde birkaç aydır gelmediğini onun da Yunanistan'a gitmiş olabileceğini söylediler. Kobulet (Çürük Su)'te var dediler. Orayı da gezdik. Kobulet'in kuzeyinde dağın başında bir köyü gösterdiler ve orada ölümü bekleyen iki ihtiyar Urum'un yaşadığını söylediler. Oraya gidemedik. Kobulet'in merkezinde de bir tane Urum olduğunu söylediler. Onu bulduk. Oturup konuştuk. İsmi Sokrat Selvidin. Selanik civarında yaşıyormuş. İki kızı da evli ve oradaymış. Kobulet'e son kez gelmiş. Malını mülkünü satıp gidecekmiş. Kobulet'teki göçen son Urum'un kahvesini böylece içmiş olduk. Artık Acara'da iki ihtiyar dışında Urum kalmamıştır.

9. 2. Suhum Urumları

1876–1880 yılları arasında Osmanlı'dan göç ederek buraya yerleşmişler. Suhum şehri Gürcistan'a karşı bağımsızlığını ilan eden Abhazya Özerk Bölgesi'ne ait bir şehirdir.
Stalin, 2. Dünya Savaşı yıllarında SSCB'nin batı sınırındaki tüm Türk ve Türk'e yakınlık duyanları sürdüğü gibi bunları da Kazakistan'a sürmüştür. Urumları askere almada, soy isim belirlemede ve diğer bazı işlemlerde de daha toleranslı davranan SSCB acaba bu Urumları neden sürmüştür? Cevabı bizce malumdur. Bugün Kazakistan'ın Kentav yerleşim biriminde yaşamaktadırlar. Bu Urumların ana dilleri Türkçedir.

"Kazakistan'ın Kentav şehrindeki birliğin başkanı Dimitri Karaközidi'dir. Bu kişi Kazakistan'dan Yunanistan'a seferler düzenleyen bir seyahat şirketinin ofisini çalıştırmaktadır."[1]

9. 3. Tiflis ve Çevresi: (Tetrisharo, Kahet, Dımanis , Bakuryani, Gori, Karspi, Kutayis…)

Urumlar Anadolu'dan Gürcistan'a ilk olarak 1775–1780 yıllarında Gümüşhane'den geçmişler. O insanlar el işlerini çok iyi yapıyormuşlar. Yani iyi ustaymışlar. Bu geçmek diğerlerinden farklıydı, çalışmak içindi. Ve sayıları da azdı.[2]

---

[1] Erdoğan Altınkaynak; "Kırım-Karadeniz-Urumlar ve Yunanistan", www.ufukotesi.com.
[2] (EK-1). Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 19.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 3. vk.

9. 3. 1. Tetrisharo Urumları

Tsalka (Parmaksız) rayonundan başka hemen komşu rayon Tetrisharo'da 7 köyde Urum yaşamaktadır.[1]

9. 3. 2. Kahet Urumları

Kahet'da 600 ocak Urum yaşıyor. Bu 600 ocak Urum daha çok Gürcülerle evli olanlardır. Bunlardan erkek Gürcü kadın Urum'dur ya da erkek Urum kadın Gürcü'dür. Bu 600 ocağın ana dili Gürcücedir.[2]

9. 3. 3. Dımanis (Başkeçid) Urumları

Ambarlı (Şimdiki Tamaharaba), Demirbulak (Şimdiki Sarkinet), Erkişoğlu (Şimdiki Belispiri) ve Yaila köylerinde yaşamaktadırlar. Bu köylerde yaşayanların atalarının Erzurum'dan göçtüğü bilinmektedir.[3]
Bu rayonun köylerinde 5 000'e yakın Urum nüfusu yaşarken günümüzde 150–200 civarında Urum kalmıştır.

9. 3. 4. Bakuryani (Marnevul) Urumları

Sekiz köyde yaşıyorlar.[4]

9. 4. Tsalka (Parmaksız) Rayonunda Yaşayan Urumlar

Çoğunluk halde ilk defa 1828–1830 yıllarında Kars ve Erzurum ve çevresinden Ermenilerle birlikte göç etmişler. Böylece "Gürcistan'ın Sibir'i" diye adlandırılan Tsalka (Parmaksız) rayonuna yerleşerek rayonun temelini atmışlardır. Tsalka'daki Urumların ana dili Türkçedir. Fakat SSCB zamanında eğitim dilleri Rusça olduğu için resmiyette ana dilleri Rusça olarak geçmektedir. Yani konuşma dili Türkçe yazı dili Rusçaydı. Üç köyün ise konuşma dili hem Pontiski Rumca hem Türkçe, yazı dili de

---

[1] (EK-1) Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 19.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 3. vk.
[2] (EK-1) Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 19.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 3. vk.
[3] Valeh Hacıyev; age., s.107.

[4] (EK-1) Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 19.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 3.vk.

Rusça idi. Bu rayonda 1990 yılında 37 000 olan Urum nüfusu bugün 1200–1500 olarak tahmin edilmektedir.

1990 yılında 100 000 olan Urum nüfusunun Suhum, Acara ve Batum'da birbirine yakın oranlarda olduğu Tiflis ve çevresinde ise daha az olduğu söylenmektedir. Aslında bu oran Suhum'dan Urumların Kazakistan'a sürüldükleri 2. Dünya savaşı'na kadar geçerli olabilir. Daha sonra denge değişmiştir.

Günümüzde en son resmi rakamları Gürcistan'daki Urum nüfusunu 15 000 civarında gösteriyor. Karagözov'a göre 10 000 civarındadır.

Kalanların çoğu da mecburiyetten kalıyor. İhtiyarlar, hastalar, kimsesi olmayanlar bir yere gidemiyorlar. Bir de burası benim vatanımdır deyip gitmeyenler var.

Karagözov'a göre beş on sene sonra Tsalka (Parmaksız)'da kimse kalmayacak. Tiflis ve Tiflis'e yakın yerlerde yoldaşı (eşi) Gürcü olan ve ana dilleri de Gürcüce olanların yaşadıkları Kahet, Gori, Karspi, İmeretya, Kutayis gibi yerlerde Urum nüfusu kalacak. Onların da zaman içinde Gürcüleşeceği söylenebilir.

10. TSALKA (PARMAKSIZ) RAYONUNDAKİ URUMLAR[1]

10. 1. 1. Ahalık: Bu köyün adı bir zamanlar Rusça "Poşt" diye değiştirilmiş. Günümüzde yine Ahalık deniliyor. Bu köyün çoğunluğunu oluşturan Urumlarla beraber Ermeniler de yaşamaktaymış. Günümüzde 4 ocak Urum, 3 ocak Sıvan ve 5 ocak Acar yaşamaktadır.

10.1. 2. Barmahsız/Parmaksız: Şimdiki rayon merkezinin eski adıdır. O zaman köydür elbette. Yöre halkı "Barmahsız" diye seslendirmektedir. Urumlar hâlâ kendi aralarında konuşurken nerelisin sorusuna "Barmahsız'danam." şeklinde cevap veriyorlar.

10. 1. 3. Başkov: Bugün sadece Acarlar yaşamaktadır.

10. 1. 4. Beştaş/Beştaşeni: Bir zamanlar bu çevrenin en büyük köyüymüş. Halk burada yığılıp sonra rayona dağılıyormuş. O nedenle bu köye "Geçit/Keçit" adı da

[1] Tsalka (Parmaksız) rayonundaki köylerle ilgili bilgilerimizin kaynağı ek -1'dir: Pavıl Karagözov ile Tiflis'te 20.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 3. vk.

veriliyormuş. Günümüzde 40 ocak Acar, 10 ocak Urum ve 2 ocak Ermeni-Urum yaşamaktadır.

10. 1. 5. Cinis: Bu köyden giden Urumların yerine gelen Acarlarla, kalan Urumlar birlikte yaşıyorlar. Köyün % 80'i Acar geriye kalanı da Urum'dur. Köyün muhtarı Urumlardan Gerakıl Bayazof'tur.

10. 1. 6. Evrenni: Urumlar Evreni diye söylerken başkaları Avranni ya da Avranlo diye söyleyip yazıyorlar. Köyde 20 hane Urum ile birlikte Acaralar yaşamaktadır.

10. 1. 7. Gunyakala: Eski adı Kala'dır. Bir zamanlar Günni Kala şeklinde söylenirken şimdilerde Gunya Kala şeklinde yazılıyor. 3 ocak Urum kalmış gerisi Acar'dır.

10. 1. 8. Hadik: Hadık şeklinde de söyleniyor. Günümüzde sadece Acarlar yaşamaktadır.

10. 1. 9. Hando: Günümüzde sadece Acarlar yaşamaktadır.

10. 1. 10. Karakov/Karakum: Bir zamanlar iki bin kişi yaşıyormuş. Şimdi bu köyde dört ev ve altı kişi kalmış. Kalanlar da ihtiyarlardır. Yunanistan'da gidecek kimseleri olmadığından gidemiyorlar. Zaten kalanların çoğu kimsesiz, hasta, ihtiyar ve parasızlardır.

10. 1. 11. Kerek/Keyreyk: Urumlar bu köyün adına Gerek de diyorlar. Bu köyde Urumlar ile Ermeniler birlikte yaşamışlar bir süre. Sonra Ermenilerin bir kısmı başka köylere gitmiş. Geriye kalan Ermeniler de Urumlaşmışlar. Urum olduklarını söylüyorlarmış. Urumlar da göç edip gittikten sonra günümüzde bu köyde Sıvan ve Acarlar yaşamaktadır.

10. 1. 12. K-Haraba: Haraba "yıkıntı yer" anlamında Türkçedir. Bir zamanlar ona Neoharaba (Yeni haraba) denilmiş. Şimdi ise Veboharaba deniliyor. Günümüzde sadece bu köyde Pontiski Yunanca bilen birkaç ihtiyar kalmış. Başka hiçbir köyde Pontiski Yunanca bilen yok. Hepsi Yunanistan'a göç etmişler. Köyde Acarlar yaşamaktadır.

10. 1. 13. Kümbet: Gumbet, Günbet şekillerinde de söyleniyor. Aslı Günbattı'dır. Santa ve K-Haraba ile bu köydekiler Pontiski Yunanca biliyorlarmış. Yani Bunlar

Trabzon'dan 1870–1880 yıllarında göç ederek bu köylere yerleşmişler. Trabzon'dan 80 km yukarıda Grek kökenlilerin yaşadığı Santa denilen yerde yedi köy varmış. Oradan geldiklerini söylüyorlar.

10. 1. 14. Ölenk: Urumların yoğun olarak yaşadıkları köylerden biridir.

10. 1. 15. Santa: Bu köve Trabzon'un sanat köyünden 1858 yılında gelmiş yerleşmişlerdir. Bunlar Türkçenin yanında Ponti Yunanca da biliyorlarmış. Şimdi bu köyde bir ağa ile birkaç hizmetçisinden başka Urum yok. 15 ocak Sıvan, birkaç aile Acar ve Gürcü yaşamaktadır.

10. 1. 16. Seharaba (Şuaharaba)/Bayburt: Günümüzde sadece Acarlar yaşamaktadır.

10. 1. 17. Sinsharo: Urumların yaşamış olduğu ve ismi Gürcü adı olan tek köydür. Urumlar bunu Çızgaro ya da Çızgaros diye telaffuz ediyorlar. Bugün 3 ocak Ermeni, 5 ocak Acar, 2 ocak Urum ve az sayıda Sıvan yaşamaktadır. 1. Ölenk: Gürcü manastırı bulunan köyde Hristiyan din adamı yetiştirilmektedir.

10. 1. 18. Şipek: Birkaç yaşlı Urum dışındakiler Acar'dır.

10. 1. 19. Tedjis: Günümüzde 2 ocak Urum'la Acar ve Gürcüler yaşamaktadır.

10. 1. 20. Tek Kisse: Köyden geçerken her tarafın bomboş olduğunu gördük. Konuşacak insan bulamadık. Köyde Urumlar nüfusu bitmiş. Sıvanlar yaşıyor.

10. 1. 21. Yeddi Kisse: Kilise kelimesi konuşurken kisse diye telaffuz ediliyorlar. Köyde 20 ocak urum yaşamaktadır. Gerisi Acardır.

Sonradan Oluşturulan Urum Köyleri

10. 1. 22. Bediyani: Bediyani kısmetli anlamında Gürcüce bir addır. Eskiden "ges" te çalışanların kaldığı yerdi. Artık burada Urum yaşamamaktadır. Bu köyde sadece akıl hastalarının tedavi edildiği Urumların deyimiyle "delihana" bulunmaktadır.

10. 1. 22. Çapayevka: Almanların sürüldüğü diğer bir köydür. Almanlar gidince köye Urumlar yerleşmişlerdir. Köyün ismi savaş sırasında Çapayev soyadlı askerden kaynaklanmaktadır. Küçük bir köydür. Urum hiç kalmamış . Acarlar yaşamaktadır.

10. 1. 24. Hıramges: Sonradan kurulan köylerdendir. Hidro elektrik santralin kurulduğu köy ismini oradan almakta olup şehir görüntüsündedir.Gürcü ve Ermenilerşin yanında 2 ocak Urum yaşamaktadır.

10. 1. 25. Tıriyaleti: 1858 yılında buraya göçen Almanların yaşadıkları bir köydür. O zamanki adı Aleksandır Sitif'tir. Komünistler köyün adını değiştirerek Rozenberg yapmışlar. 2. Dünya savaşı yıllarında köyde yaşayan Almanları Kazakistan'a sürmüşler. Adını değiştirip Molotof yapmışlar. Bugün adı Tıriyaleti'dir. 4 ocak Urum yaşamaktadır. Gerisi Acar ve Ermeni'dir.

10. 1. 26. Tarson: Günümüzde haritadan silinen bir köydür. Aşkala'nın 5 km kuzeyindeki bu köyde yaşayan Urumların tümü Yunanistan'a göç etmiştir. Köyde sadece bir kilise varlığını korumaktadır.[1]

Tsalka (Parmaksız) rayonuna 1828–1830 yıllarında sadece Türk dilini bilen Urumlar gelmişler. Sonraki yıllar da ise farklı vilayetlerden (Trabzon) Ponti Rumca bilenler gelmiş. Yunanistan'a giden bu ikinci grup en fazla altı ay kadar bir süre içinde günümüz Yunancasını konuşuyormuşlar.

Tsalka (Parmaksız) rayonuna Urumlar ve Ermenilerle birlikte az sayıda Çingeneler, Kürtler, Yahudiler ve Asurîler de yerleşmişler.

Kürtler otuz yıl sonra 1880'de geri Kars'a göçmüşler. Köylerinin adı Sabit Akçay imiş. Çingenelerden geri göçenler de olmuş. Bir kısmı da Ermenilere karışmışlar. Asurîlerle Yahudiler Urumlarla karışmışlar. Sadece soyadlarından bunlar anlaşılıyormuş. Ananikov ve İvanov soyadlarını taşıyanların Asurî olduğu söyleniyor. Zaten onlar da Yunanistan'a göç edince soy isimlerini değiştirmişler.

---

[1] Parmaksız rayonunun on üç köyünde Ermeniler yaşamaktadırlar. Bu Köyler: Aşkala, Ayazma, Burnaşet (Ermenilerle Urumların rayon merkezi dışında birlikte yaşadıkları köylerdendir.), Çiftkilise (Bu köyde Urumlar da yaşamaktadır.), Dereköv/Darakov, Deşbaş/Taşbaş, Haçköv, Kabür, Kızılkilise, Kuşi, Nerdivan, Ozni, Tamalaharaba. (Bu köyde Çingeneler Ermenilerle birlikte yaşıyormuşlar.) Rayonda tek Gürcü köyü olarak bilinen Reha'dır. (Bu köydekiler siyasi rüzgâra göre Urum ya da Gürcü olduklarını söylemekle birlikte konuştuğum Balabanişvili ailesinden biri de köklerini bilmediklerini söyledi.) Parmaksız rayonunun şu dört köyünde de Karapapak Türkleri yaşamaktadırlar: Ar-sarvan, Gedaklari, Çelani, Livat.

11. TSALKA'NIN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Ülkenin güneyinde yer alan küçük Kafkas kütlesinin üzerinde yer almaktadır. Gürcistan'ın şifalı sularıyla bilinen Borjom kentinden güneye giden yol bu Küçük Kafkas kütlesini aşarak Tsalka'ya varır. Yol zirveden geçerken rakım 2900'ü göstermektedir. Aynı dağların en yüksek noktası Didi-Abuli doruğu olup 3301 metreyi bulmaktadır.[1] Yol 2900 rakımından sonra inişe geçer. Tsalka 1500–2000 m rakımda kurulmuş bir yerleşim birimidir.

Yöre halkı atalarının sıcak yerlere gitmekten, yerleşmekten sakınma sebebini geldikleri Kars ve Erzurum'un soğuk olmasına ve atalarının da geldikleri yere benzer bir yer aramalarına bağlamaktadırlar. Yani Tsalka'nın iklim ve hava ve bitki örtüsü bakımından Erzurum-Kars yöresine benzediğini söylemektedirler. Tam bir yayla görünümünde olan Tsalka hakkında yapılan benzetmelerin haklılık payı vardır.[2]
Yöre halkı burası için "Gürcistan'ın Sibiri" tabirini kullanmaktadır. Bu tabir Gürcistan'ın en soğuk yerinin Tsalka (Parmaksız) olduğunu anlatmaktadır. Yine yöre halkından bazı yaşlıların Yunanistan'a gidersem sıcaktan ölürüm onun için gitmiyorum dediğine şahit oldum.

Bitki örtüsü bakımından da çeşitlilik göstermektedir. Alçak yamaçlarda meşe, kayın ormanları vardır. Daha yükseklerde bu ormanlar yerlerini köknar ve ladin gibi kozalaklı ağaçlara bırakırlar. Stepler ise çıplaktır.

Tsalka sınırları içinde iki göl bulunmaktadır. Göllerde balık yetişmektedir. Yöre halkının emekleriyle belli alanlar ağaçlandırılmakla birlikte çoğunluğu düzlük bir alanda yer alan Tsalka yılın uzun bir kısmı yemyeşil otlaklarla kaplı ve ağaçsızdır.

---

[1] İslam Ansiklopedisi, Gürcistan Maddesi, TDV; C. 14, İstanbul 1996, s. 310.

[2] Küçük Kafkas Dağları üzerinde bulunmasına rağmen Türkiye-Gürcistan- Azerbaycan arasındaki en kısa geçiş bu rayon toprakları üzerinden sağlanmaktadır. BTC Doğalgaz Hattı ve Şahdeniz Petrol Hattı bu rayondan geçmektedir. Anlaşması yapılan ve yakın bir zamanda hayata geçmesi beklenen Kars-Tiflis-Bakû Demir Yolu Hattı ve Çıldır-Aktaş Kapısı'nın devamındaki otoyol yine rayondan geçecektir. Bu durum hem yöre halkının ekonomik yönden rahatlamasını sağlamakta hem de Türkiye'ye karşı iyi duygular beslemelerine vesile olmaktadır.

12. TİFLİS URUM FEDERASYONU

Merkezi Tiflis'te bulunan federasyon Urumları bir arada tutmak ve Urumların sıkıntılarını çözmeyi amaçlamaktadır. Federasyonun başında bir tıp doktoru bulunmaktadır.

13. BASIN YAYIN

Urumların Tiflis'te "Ellidia" adında dili Rusça olan bir yayınları bulunmaktadır. Dergide çıkan yazılara www.opentext.org.ge/01/ellidia adresinden ulaşma imkânı var. Bunun dışında Urumlara ait bir yayın bilinmemektedir.

14. URUM HASTANESİ

Bağımsızlık sonrası Kafkasya'ya artan ilgi, buraya Yunan lobisinden ve Amerika'dan mali destek, insani yardım gelmesini sağlamıştır. Merkezi Amerika'da bulunan Yunan kopuntusunun yardımları ile Tiflis'te "Hipokrat Tıp Merkezi" açılmıştır.

15. URUMLARIN GÖÇ ETTİĞİ TSALKA (PARMAKSIZ)'DA ERMENİLERİN NÜFUS ÇOĞUNLUĞUNU YAKALAMALARI VE TALEPLERİ

Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından ülkede her şey değişmeye başladı. Rusça artık resmî dairelerden gitmiş yerine Gürcüce gelmişti. Bu durum Gürcü dilini bilmeyen Urumları bir anda sıkıntıya sokmuştu. Bunun tetiklediği işsizlik genel işsizlikle birleşince Urumların rahatı kaçmıştı. İşte tam bu sırada Yunanistan devreye girip bir süreden beri bölgeye keşif yapmak ve Yunanca öğretmek için gönderdiği öğretmenler arcılığıyla propagandasını artırmıştı. Sonunda Yunanistan yasal alt yapısını tamamlayıp ve Gürcistan'daki tüm Urum ve Grekleri Yunanistan'a göçe davet etti. Bu davet Urum ve Grekler için bulunmaz fırsattı. 1990'da 37.000 olan nüfus 2006 yılı ağustosunda tahminlere göre 1500 civarına inmişti.

> Tsalka rayonu Türkçe konuşan Urumlar, Grekler, Ermeniler, Azeriler, Gürcüler çoğunlukla da Sıvan ve Acarlar tarafından mesken edilmiştir. 1990'ların başına kadar Urumlar yerel çoğunluğun en büyüğünü oluşturmaktaydı. 1990'ların başındaki "büyük göç" dalgasından sonra onların sayıları Tsalka'nın kendisinde ve çevre köylerde 37 000'den sadece 3 000'e düştü. Vatandaşlık hakkındaki Yunan kanunları Gürcistan

> Urumlarının % 85'inin Yunanistan'a göç etmesini sağladı. Ermeniler (Şu andaki sayıları yaklaşık 14 000) daha sonra çoğunlukla Rusya'ya göç etmeye başlayıncaya kadar en büyük etnik grup oldu.[1]
>
> Yüzlerce ev büyük göç dalgasını takiben boşaltıldı ya da terk edildi ve daha sonra yerel halk ya da ülke içinde yer değiştirmiş insanlar tarafından işgal edildi. Bu konu üzerindeki Urum toplumunun istekleri ve şikâyetleri bir hükümet programı başlatılmasına sebep oldu. Bu programda hükümet göç edenlerin evlerini onları satmak için satın alıyordu. Bu da Abhazya, Acara, Sıvatanya'dan yer değiştirmiş insanlar için yaşama yeri sağlıyordu. Şu ana kadar yaklaşık 500 ev bu program altında satılmıştır. Urumların ayrılması ve yer değiştirmiş insanların varması genellikle (yerel Gürcüler) bu bölgenin (toprağın) Gürcüleştirilmesi tartışmasını başlattı. Gürcü otoriteler Gürcü olmayan insanların olduğu bölgelerde Gürcü nüfusunu yeniden yerleştirerek ya da taşıyarak etnik kimliği değiştirmeye çalışmakla zan altında bırakıldı. Bu politika Sovyet zamanında Kvemo Kartli'de uygulanmıştır. (Sıvan yer kayması mağdurları daha sonra Dmanisi ve Bolnisi bölgelerine yeniden yerleştirildi.) ve daha sonra Cavahetya'da Acarların yerleştirildiği yerde Acarların Tsalka Bölgesi'ne yeniden yerleştirilmesiyle devam ediyor görünüyor. Gerilimin kanıtı olarak etnikler arası olaylar bununla beraber düzenli olarak yükseldi. En yakın olanı Ermeniler ve Acarlar arasında Mayıs 2004'teki maçı takiben olan kavgadır. Tsalka'da bir Ermeni'nin milletvekili görevine seçilmesi de çekişmeyi besledi. Diğer milletler onun sadece etnik kaygıları temsil ettiğini düşündü.[2]
>
> Urum ve Pontiski Greklerin "büyük göç" sonucu Tsalka'yı boşaltmalarından sonra bir anda Ermeniler nüfusun %55'ini oluşturur hale geldiler. Ardından Ermeniler Kvemo Kartli vilayetine bağlı Tsalka rayonunun Tsalka'nın güneybatı bitişiğindeki Ahıska, Ahalkale ve Ninotsminda rayonlarından oluşan çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Sameshi/Cavaheti vilayetiyle birleştirilmesini talep etmeye başlamışlardır.[3]

Gürcistan devleti bu tehlikeyi fark etmiş ve bir anlamda engellemiştir. Müslüman nüfusun yaşadığı Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nin Hulo rayonunda yaşanan toprak kayması felaketi sonucu insanlar evsiz barksız kalmıştır. Devlet o insanların Tsalka (Parmaksız) rayonuna yerleşmelerine izin verilmiş. Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nin

---

[1] Sidiki Kaba; Antoine Bernard; Aleksandra Koulaeva vd., agr., s. 2. (www.fidh.org)
[2] Sidiki Kaba; Antoine Bernard; Aleksandra Koulaeva vd., agr., s. 2. (www.fidh.org)
[3] Kamil Ağacan; "Ermenistan-Gürcistan İlişkileri" Ermeni Araştırmaları, S 19, Sonbahar 2005.

dışında ve toprak kaymasının yaşandığı Hulo'ya altı saat uzaklıktaki bu rayona yerleşme izni vermiştir. Tsalka (Parmaksız)'dan göçen Urumlar'ın yerine yerleştirilen Müslüman Acarlar günümüz itibariyle rayonda çoğunluğu yakalamak üzeredirler. Gürcistan hükümeti böylece bir taşla iki kuş vurmuştur. Özerkliğini iyice zayıflattığı Acaristan'ın Müslüman nüfusunu da bu şekilde azaltırken Ermenilerin Tsalka (Parmaksız)'daki nüfus çoğunluğunu da bertaraf etmek üzeredir.

16. TSALKA (PARMAKSIZ)'DA URUMLARIN YAŞAMI

Aşağıda yer alan bilgilerin tamamı derlemelerimiz arasında yer almaktadır. Yani anlatılan şeyleri Tsalka (Parmaksız) Urumları anlatmıştır. Anlattıkları ile bize ne kadar yakın olduklarını ifade etmiş oldular. Zaten geleneklerini sorduğumuzda "Biz Türk televizyonlarından sizin geleneklerinizi izliyoruz aynen bizimki gibi." diyorlar. Farklılık sadece inançla ilgili kısımda kendini gösteriyor.

16. 1. Doğum ve Vaftiz

Çocuk dünyaya geldikten sonra yapılan ilk dinî tören vaftizdir. Bizdeki sünnete karşılık gibi düşünüp "Bu da bizim sünnetimizdir."[1] diyorlar. Çocuk dünyaya geldikten bir hafta sonra yapılabildiği gibi, bir ay, bir yıl sonra da yapılabiliyor. Kesin bir zamanı yok. Akrabalarını çağırıyorlar "keşiş" geliyor ve ayin başlıyor. Bu törende çocuğa yardımcı olana "kirve" diyorlar. Vaftiz evde yapılabildiği gibi kilisede de yapılabiliyor. Çocuğa haç çekilip çocuk yıkanıyor, keşiş dua ediyor.[2]

16. 2. İsim Koyma

Çocuklara eskiden büyükler isim verirken günümüzde ise daha çok anne babalar isim veriyor.[3]

---

[1] Alıntılar zaman zaman Türkiye Türkçesi ile yazılmıştır.
[2] Odisey Satırov ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 11. 08. 2006 tarihinde yapılan mülakat./ 2. k.
[3] Femistan Garibov ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 7. vk.
3 Sona Gorelova ile Evrenli köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 12.vk.

Evvelden mutlaka erkek tarafının atalarının adları çocuğa veriliyormuş. "Şimdi karı ne istiyor. Onu ediyorlar. Kişiyi kim sayıyor. Kişiyi sayan yoktur daha." şeklinde yaşlılar sitem ediyorlar.[1]

Eskiden babasının ve dedesinin adı veriliyormuş, ad yitmesin diye. Şimdilerde Yunan adı koymak moda olmuş. Çocuklara Yunan ismi vermenin sebeplerinden birisi de Yunanistan'a göçmeyi düşünmeleridir. Yani bir anlamda uyum sağlamış oluyorlar. "Kızlarına Alina, Karsya, Alona diye Rus adlarını veren oğullarına Nodari, Otari, Tamazi şeklinde Gürcü adlarını veren aile torunlarına şimdi Yunan adı vermektedir."[2] Bu da gösteriyor ki Urumlar siyasi etkiye göre isim koyuyorlar. Dillerindeki her şey Türkçe olan sadece bir kısmının ismi Yunanca olan Urumların bu durumunu yukarıda verilen örnek anlamamızı kolaylaştırıyor.

16. 3. Lakap

Tsalka (Parmaksız) rayonundaki Urumlar arasında lakap çok yaygındır. Kişilerin öne çıkan özelliklerine göre bir sıfat yakıştırıyorlar. Sıfat zamanla lakaba dönüşüyor. Yürüyüşünde ve duruşundaki eğrilik nedeniyle Femistan Garibov'un lakabına "Pel" dendiğini öğrendik.[3]

Simon Çamurliyev, kendi lakabının küçük, yaşlanmayan anlamında "Malalitga" olduğunu, kaynatasının lakabının "Topal Lazar" olduğunu, davul çalan bir komşularına "Kara İsa" dediklerini, Yakof Dayı dediği kişiye "Kokoş Uruşan" dendiğini (Uruşan Köroğlu'nun adıdır. Ruşen Ali şekliyle de bilinmektedir. Bu lakap konulurken Ruşen Ali'ye benzerliğine vurgu yapılmıştır.) Komşuları Okta'nın babasına Kor Timuş dendiğini, karısının fakir diye çağırmasından sonra Kole'ye lakap olarak "Faḫır" dediklerini anlattı.[4]

16. 4. Çocuğun İlk Dişi Çıkınca Yapılanlar

Çocuğun ilk dişi çıkınca "Hedik döküyorlar." Buğdayı pişirip sandalyeye oturttukları çocuğun başından döküyorlar. Sonra çocuğun yanına şeker (kanfet), bıçak, para, tarak

---

[2] Sofya Çamurliyeva ile Tsalka (Parmaksız)'da 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat/ 13. vk.
[3] Yurik Garibov ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 7. vk.
[4] Sofya Çamurliyeva ile Tsalka (Parmaksız)'da yapılan 25.10.2005 tarihinde mülakat./ 13. vk.

gibi nesneler koyuluyor. Çocuğun hangisine el atacağı bekleniyor. Bıçağa el atarsa çocuk güçlü olacak deniliyor. Kız çocukları tarağa uzanırsa "Kızan (Güzel) olacak." diyorlar. Sonra o hediyeler şekerlenip komşulara dağıtılıyor. Komşular hayırlı olsun, çocuk akıllı olsun şeklinde iyi dileklerde bulunuyorlar. Çocuğun ilk dişini gören çocuğa "kızıl" alıyor. Yani altın takıyor.[1]

Çocuğun çıkan dişi çöreğin (ekmeğin) içine konulup "it dişinden berk, kuzu dişinden ufak" denilip itlere atıldığı söyleniyor.[2] Çocuğun dişi " Karga karga al bu it dişini de ver insan dişi!" denilerek de atılabilir.[3]

16. 5. Öğrenim Seviyesi

Bölgede görüşme imkânı bulduğumuz kişiler asında en az okula giden sekiz yıl gitmiş. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bunun dört yıl okuyan ve devam etmeyen birkaç kişiye rastlamak mümkün. Doksan yaşını aşkın birkaç kişi de yine okula ya hiç gitmemiş ya da iki üç yıl gitmiş. Bunun yanında öğrenim seviyesini bildiklerimiz arasında en az yarısı da sekiz yıllık bu eğitimden sonra enstitüye gitmiş. Gürcistan bağımsızlığını ilan edinceye kadar Urumların eğitim dili Rusça'ymış. Rusça'yı SSCB içindeki diğer milletlerden iyi öğrenince önlerinin açıldığı için tercih ettiklerini söylüyorlar. Gürcistan'ın bağımsızlığından sonra ise eğitim dili Gürcüce olmuş.[4]
Rayondaki okulların dağılımı şöyledir: 17 tane Gürcü okulu, 13 Ermeni okulu, 3 Rus okulu ve 3 Azeri okulu. Tsalka (Parmaksız) Rus okulu hala bir saat Yunan dersi sunmaktadır.[5]

16. 6. Akrabadan Kız Alınmaz

Kan bağı olanlarla kesinlikle evlenmiyorlar. Böyle bir şey olmaz diyorlar. Gençler öyle bir şey düşünseler de büyüklerin bu tür durumları engelleyeceği ifade ediliyor. Akrabadan kız alan çevrelerindeki diğer milletleri de kınıyorlar.[6]

---

[1] Aleksandra Delibalta ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 4.vk. Sonya Karibova ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 7.vk.
[2] Sara Poşnakova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 5. vk.
[3] Femistogul Garibov ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 7. vk.

[4] Benyamin Bayazof ile Cinis'te 10.08.2006 tarihinde yapılan mülakat./ 1.k.
[5] Sidiki Kaba, Antoine Bernard, Aleksandra Koulaeva, vd., agr., s.2. (www.fidh.org)
[6] Aleksandra Delibalta ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 6. vk.

Akrabadan kız almama geleneğinin de beslediği bir gelişme dikkatleri çekmektedir. "Etnikler arası evlilikler bu son on yıllar süresince ilan etmiştir ki etnik gruplar arasındaki sınır ortadan kalkmış gibi görünüyor ve onlar arasındaki dayanışmayı da beslemiştir."[1] Bu durumda da yeni bir sorun ortaya çıkmaktadır. Her etnik gruba mensup insanın farklı bir dili var o halde nasıl anlaşacaklar? Bu sorunun cevabını araştırmacılar şöyle açıklıyor:

> "Misyonun konuştuğu bütün insanlar başka bir etnik guruptan birisiyle evliydi ve kendi aralarında birçok dili konuşuyorlardı. Türkçe Gürcüler arasında bile en yaygın olan dildi. Gürcistan'daki etnik azınlıklar onu bazen ortak anlaşma dili olarak kullanmaktadır."[2]

16. 7. Nişan

Nişan için giden erkek evi, yanında rakı türü içecek ve "kanfet" dedikleri şekerlerden götürürler. Oturup konuştuktan sonra damat adayını çağırıp kızla karşılıklı birbirlerini isteyip istemedikleri sorulur. Birbirlerine söz verirlerse artık iş olup bitmiştir. Yenilir, içilir, oynanır, para takılır ve nişan tamamlanmış olur.[3]
Nişan da söz alınınca yüzük takılıyor. Nişandan sonra düğün yapmak için iki ay ile iki yıl arasında bekleniyor.[4]

16. 8. Düğün

Eskiden düğünler genellikle üç gün sürmektedir. Birinci gün sağdıç gelin evine bir koyun getirir. Yenilir, içilir eğlenilir. İkinci gün gelin hamam evine götürülür ve kendi ifadeleriyle "kız suya çekilir." Hamam evinden sonra gelin geri evine götürülüyor. Sonra kendi ifadeleriyle "Ele ele vurup dualıyorlar." Söyletip oynatıyorlar. Düğün arabasıyla köyün içinde korna eşliğinde iki üç tur atıldıktan sonra gelin toy evine götürülüyor. Düğün evinde türküler çağırılıyor, oynanıyor. Türküleri müzikal topluluk söylüyor. Toy kurtulduktan sonra bar çekiyorlar."[5]

---

[1] Sidiki Kaba, Antoine Bernard, Aleksandra Koulaeva, vd., agr., s.2. (www.fidh.org)
[2] Sidiki Kaba, Antoine Bernard, Aleksandra Koulaeva, vd., agr., s. 2. (www.fidh.org)
[3] Sofya Çamurliyeva ile Tsalka (Parmaksız)'da 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 13. vk.
[4] Sona Gorelova ile Evrenli köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 12. vk.
[5] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 4. vk.

Eskiden düğünlerde genellikle davul zurna çalınırken günümüzde garmon ve akardiyon çalınmaktadır. Oyunlar arasında, koçari, tek kayda, salavur bar en bilinenleridir.[1]

Eskiden davul zurna çalınıp, insanlar türkü söylerken artık çalıp söyleme işi orkestraya bırakılmış. [2]

Gelini evinden alırken gelinin annesine emzirdiğini helal etsin diye bir miktar pul (para) verilir. Miktarı kişiye bağlıdır. Sonra kapı kilitlenip para istenir. Sandık çıkarken üzerine oturularak para istenir. Eskiden düğünlerde at oynatılıyormuş. Yani at üzerinde marifet sergileniyor, yarışlar yapılıyormuş. Günümüzde artık yapılmıyor. Gelin damat evine girerken eşiğe tabak ve süpürge koyulur. Süpürgeyi kaldırırsa temizliği seven gelindir. Tabağı kaldırması marifetiyle ilgili yorumlanır. Çeyiz evde gelinin atası tarafından sergilenir. Evlenen aileye kimin ne hediye verdiği söylenir.[3]

Evvelden düğünler iki, üç gün sürerken günümüzde bir gün sürüyor.[4]
Kaçarak evlenme bölgede var olup günümüzde daha da artmıştır. Düğünde oynanan oyunlar arasında “kop koçan bolur” ve “dali duli” en bilinenleridir.[5]

16. 9. Çocuğu Olmayanların Yaptıkları Şeyler

Çocuğu olmayanlar "palut” dedikleri ülkemizde bazı yörelerde palut bazı yörelerde, pelit ya da meşe palamudu denilen ağaçlara “lenta” dedikleri bezi bağlayarak dilek dilemektedirler. Bahsi geçen ağaçlardan birini komşu köyde yaşayan bir Ermeninin kesmeye kalktığı ve ağaçtan kan aktığı söylenmektedir. O ağaçlardan birinin yanında Hıdır Nebi’nin (Ayos Yoriyos) mezarının olduğu söyleniyor.[6]

---

[1] Sonya Karibova ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 7. vk.
[2] Odisey Satırov ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 11.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. / 2. k.
[3] Sona Gorelova ile Evrenli köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 12. vk.
[3] Sofya Çamurliyeva ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 13. vk.
[4] Giya Buludov ile Cinis’te 10.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. / 1.k.
[5] Sara Poşnakova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[6] İsmail Delibalta ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.

Kurban alıp kurbanın başına "lenta" bağlıyorlar. Kurbanı üç defa kutsal ağaç etrafında dolandırıp getiriyorlar. "Lenta" yı çalıya bağlıyorlar. Bahara kadar lenta durursa onun çocuğunun olacağına inanılıyor.[1]

Yörede "kuratlar" denilen çocuğu olmayanlara şifa bulduklarına inanılan alaylı doktorlara gidiliyor. Kutsal saydıkları ağaçlara gidip bez bağlayıp dua ediyorlar. Kurban kesip dağıtıyorlar.[2]

16. 10. Askere Gönderme

Askere gönderirken davul zurna çalınıyor. Öncesinde "Keyf çekiyorlar, sanki düğün yapılıyor. Komşular, akrabalar askere gidecek gence harçlık veriyorlar."[3]

16. 11. Ölüm Sonrası Gelenekler

Ölü öncelikle çimdiriliyor. Hiç giymediği kıyafetleri üzerine giydiriliyor. Sonra tabuda konulan cenazenin yakınları oturup ağlıyorlar. Ağlama esnasını "Sözle deyip ağlıyoruz." diye anlatıyorlar. Akrabaları uzak yerde olan cenazeler on güne kadar bekletiliyor. Bu esnada cenazenin kokmaması için "damarazi" dedikleri işlem gerçekleştiriliyor. Yani doktor tarafından ölünün içi temizlenip içine buz konuluyor. Ölü saat ikide gömülüyor. Okuması iyi olan birisi "yaşam öyküsünü" okuyor. Ne marifetleri varsa o yazıda yer alıyor. Gözü geride kalmasın diye her gelen üç defa mezara toprak atıyor.[4]

Cenazeden dönünce "opşiyer"de "canaşı" dedikleri yemek veriliyor. Ölü gömüldükten ertesi gün otuz, kırk yakını mezara gidiyor ve o gün de yakınlarına yemek veriliyor. Dokuzuncu günde ev halkı ve birkaç tanış yine mezara çıkıyor. Cenazedeki tüm halk çağrılarak kırkı yapılıyor. İsteyenler pazar günleri de mezara gidiyorlar. Canaşı ve kırkında yapılanlar aynen senesinde de yapılıyor. "Kızıl Yumurta" dedikleri bayramlarında Tüm Urumlar toplanıyorlar. O bayramda da mezarlıklar ziyaret edilip ölüler hatırasına yemek yediriliyor.[5]

---

[1]Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[2] Sona Gorelova ile Evrenli köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 12. vk.
[3] Sofya Çamurliyeva ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 13. vk.
[4] Sara Poşnakova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 5. vk.
[5] Sara Poşnakova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 5. vk.

16. 12. İş Hayatı ve Meslekler

Bayanların da çalışma hayatında yer aldığı Parmaksız'da çalışılan meslekler şöyledir: Günümüzde en önemli geçim kaynağı olan hayvan besiciliği yapılmaktadır. Mal, koyun, domuz, tavuk, kaz gibi büyük ve küçükbaş hayvan beslenmektedir.[1]

Aygır Gölü dedikleri yerde eskiden çok sayıda at yetiştirilirmiş. Günümüzde azalsa da hâlâ at besiciliği yapılıyor.[2]

Şehirde fabrika türü yerlerde çalışırken işlerini kaybederek özellikle son on yıl içerisinde Parmaksız'a göçenlerle de karşılaşmak mümkündür. Bunlar da yine tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar.[3]

Yünden çorap dokuyorlar. Üzerine çeşitli şekiller ekliyorlar. Koyun yününü eğiriyorlar, boyasını da kendileri yapabiliyorlar.

Dükkân, diğer adıyla magazin bir başka iş alanı olup kazancının iyi olduğu söylenmektedir.[4] Aşçılık ve terzilik de yaygın meslekler arasındadır.[5]

16. 13. Âşık Şiiri

Rayonda halk şairliği Âşık Cevabi ile başlamış Ahıska ve Borçalı "el şairleri"nden etkilenerek günümüze kadar gelmiştir. Parmaksız (Tsalka) Urumlarının en büyük halk şairi olan Âşık Cevabî (Aşıh Cuġabi) olup onun çok bilinen bir şiiri şu şekildedir:

Şahan olem bu düynede gezeyim.
Varli bütün dertsiz adam tapılmaz.
Başarırsan konşiynan get yola.
Kırma ürek ürek kırsan yapılmaz.

El kiridir gider bu dövlet varlıh.
Düynede mert igit görmesin darlıh.
Neceki elinde vardır cayallıh.
Hep yahşilıh bela fırsant tapılmaz.

---

[1] Aleksandra Delibalta ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 4. vk.
[2] Sonya Karibova ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 7. vk.

[3] Sara Poşnakova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. /4. vk.
[4] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 4.k.
[5] Sona Gorelova ile Evrenli köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 12. vk.

Aşıh Cuğabi'nin bülbüli meti.
Sahın heç unutma ana ürmeti.
Parasız nökerdir ata hızmeti.
Ana südi göz ışıği tapılamaz.[1]

Lena(Telli) Bayramaşvili'nin ninesi tarafından koşulan annesi tarafından da sık sık okunan türkü şöyle:

Buna Kale derler çoh olur fendi.
Biraz kartol bölduh o da tükendi.
Emekder kolhoznik emegi yandi.
Getdi yaşamamız bizlerin indi.

Semtli kala derler bunun adına.
Çürük kartol gene düşer yadına.
Bahamaduh o tahılın tadına.
Getdi yaşamamız bizlerin indi.

Düşündi bir usda türkiyi koşdi.
Bir vahıt söyledi ağıza düşdi.
Söz gelişi deyi kadaloy geşdi.
Saymazuh o iş olmadi oğul.[2]

16. 14. Ortak Halk Şiiri

16. 14. 1. Mani

Ay zamana zamana.
Ohi koydum kemene.
Eşşekler arpa yiyir.
At hasretdir samana.

Aşıgım ara sözi.
El sözi ara sözi.
Sözüni özün danış.
Öv yıhar ara sözi.

Aşşık yarıdan geçer.
Gece yarıdan geçer.
Nemertle dost olanın.
Ömri yarıdan geçer.

Aşıkım bağda dere.
Zülfüni bağda dara.

---

[1] Emanuel Pilavof ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 11.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. / 3.k.
[2] Lena (Telli) Bayramişvili ile Gunyakala köyünde 11.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. / 3.k.

Bülbüli gülden ötüri.
Bağda çekdiler dara.[1]

16. 14. 2. Ninni

Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan ninniler bu bölgede de aynı görevi yerine getiriyor.

"Nenni balam, nenni, nenni, nenni oy balam!
Yuhulara dalasan şirin oy balam'
Nenni balam, nenni yavrum, nenni oy balam!
Şirin yuhulardan uyanasan oy balam!"[2]

16. 14. 3. Fıkra

Nasrettin Hoca fıkraları bölgede en çok bilinen fıkralardır.

"Bir ölüyü götürüyorlardı. O da ölünün peşine gidiyordu. Şindi yoldaşına soruyor. Diyor ki: 'Ölünün neresinden gideyim? Önden gideyim yoksa geriden?' Nasrettin Hoca da diyor ki: 'Nerden istiyorsan git ama içinde gitme.'[3]"

16. 14. 4. Türkü

"Toykimin toyidir Tello.
Toyuna gurban olem Tello.
Bu toy kimin toyidir Tello.
Toyuna gurban olem Tello…"[4]

16. 14. 5. Halk Hikâyeleri

Yörede halk hikâyeleri son zamanlara kadar âşıklar tarafından saz eşliğinde anlatılırmış. Hâlâ Köroğlu'nun on iki kolunu da bilenler var. Bu hikâyeler derleme metinlerimiz arasında yer almaktadır: Köroğlu, Yaralı Mahmut, Âşık Garip…

16. 14. 6. Atasözleri

---

[1] Gerakıl Bayazof ile Cinis köyünde 12.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. / 4.k.
[2] Aleksandra Delibalta ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 5. vk.
[3] Yura Paraskiyevof ile Ölenk köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 10. vk.
[4] Lemona Paraskiyevova ile Ölenk köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 10. vk.

Tek elden ses çıkmaz.

Ne dorgarsan aşına o çıkar kaşığına.

Tembel dedi: Ver yiyem, ört yatam, gözle canım çıkmasın.[1]

Tek taştan duvar olmaz.[2]

Allahsız yaprah sallanmaz.[3]

16. 14. 7. Bilmece

"Babam benim babamıdi ben babamın oğliyidim; Babamınan kardaşıdıh."

(Babam benim babamdı, ben babamın oğluydum; babam ile kardaşıdık/kar taşıdık)[4]

Mesel mesel

Mendi keser

Dil oynatır

Damak keser. Nedir? (Makas)[5]

16. 14. 8. Kafiyeli Tekerleme

İçmiyaydın aragınan çahıri

Yıhmiyadın bizim kimin fahıri

Dağisdan dağ yeridir
Gürcisdan bağ yeridir.[6]

16. 15. Kurban - Aybandili Bayramı

Ağustos ayının on altısında Hıdır Nebi'nin (Ayos Yoriyos) ve bez bağlanan ağacın olduğu yerde "kurban kesiliyor." Kurban kesenler, kurban kesemeyenlerden en az yedi eve "pay" veriyorlar.[7]

---

[1] Anna ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[2] Sara Poşnakova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[3] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[4] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[5] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[6] Gerakıl Bayazof ile Cinis'te 12.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. / 4.k.
[7] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[2] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.

Urumlar o gün çalışmıyorlar ibadet etmek için bayram yaptıkları yere gidiyorlar, mum yakıyorlar, söylüyorlar, yiyorlar, içiyorlar, çalıyorlar, oynuyorlar. Yılda bir kere ağustos ayında yapılan bu bayrama tüm halk katılıyor.[1]

16. 16. Hıdır Nebi Hakkında Anlatılanlar

Çok evvelden halkın tek su kaynağının üzerine bir ejderha oturur. Her gün bir kızı alıp halka su verir. Bir gün Hıdır Nebi atına binip ejderhanın yanına gelir. Kılıcıyla başını keser. Halk Hıdır Nebi'ye inanır. Bir taş üzerinde bu mücadelenin olduğu söylenmektedir.[2]

16. 17. Üst Üsde Taş Koyup Dua Etme

Hıdır Nebi dedikleri yere gidince insanlar aileleri sayısınca taşları üst üste koyup dua etmektedirler. "Sen yahşi sahla bizim balalari. Bizi pis işlere yahın koyma. Yahşi bizi sahla yalvariyerıh. Ham da pul koyiyerıh orya kurban kesirıh."[3]

16. 18. Ateş Üstünden Atlayıp Dilek Tutma

Yaktıkları ateşe "tongar" diyorlar. Bir dilek tutarak bu ateşin özerinden atlıyorlar.[4]

16. 19. Mum Yakıp Dua Etme

Deli Dağı denen yerde bulunan ziyaretin bulunduğu yerde bir taş olup taşın içinde su bulunmaktadır. Bu yere gidip mum yakıp dua ediliyor.[5]

16. 20. Yağmur Yağmayınca

"Yağmur yağmaya giderıh ölümün şeyini çıhardeller ateller suyun içine yağmur yager. Yağmur yağer. Eger çoh yagir. O uje arer bulur suyun içinde şeyi gemigi. Tezeden götürer. Eşer yerine gömer de sora yağmur durir.[6]

---

[3] Gabro Şuşanof ile Cinis'te 10.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. / 1. k.

[3] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[4] İsmail Delibalta ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[5] İsmail Delibalta ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[6] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.

16. 21. Nazar

Göz değmesine boncuk alıyorlar. Boncuğu tuzun içine koyduktan sonra başlarında üç kere çeviriyorlar. Sonra her kim takacaksa yedi kere akşam sabah okuyup boynuna asıyor. Böylece göz değmesinin engellendiğine inanılıyor.[1]

16. 22. Batıl İnançlar

Yoğururken hamur sıçrarsa misafir geleceğine inanılıyor. Tuz dökülürse döğüş olacağına, bardak yahut ayna kırılırsa evden birini öleceğine inanılıyor.[2]

Santa'da yüzük gibi olan taşın içinden geçenin oğlu olacağına inanılıyor.[3]

16. 23. Arazi Adlarına Örnekler

Arazi adlarının tümü Türkçedir: Kümbetyoli, Çikilitaş, Beşpugarlar, Sağırlar, Gozolar, Kuçiyoli, Döngel, Palutluh, Mihayilinçayıri [4]

---

[1] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[2] Alvina Kisinova ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 6. vk.
[3] Alik Tanasov ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 8. vk.
[4] Benyamin Bayazof ile Cinis'te 10.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. / 1. k.

SES BİLGİSİ

A. ÜNLÜLER

1.YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN ÜNLÜLER

À, à

"a-e" arası "a" ünlüsüdür. Düz-geniş, yarı kalın, orta damak ünlüsüdür: nàsil (3-108), pamyàtlĩği (29-36)

Á, á

"a-ı" arası a ünlüsüdür: Isdanbul'dán (3-119)

Å̀, å

Yuvarlakça ve daha geniş, "a-o" kaynaşması ile oluşmuş "a" ünlüsüdür: Ġårbaçov (3-39), ḳåççaḫ (9-99), ekånomiqadan (11-16), åvci (18-18)

É, é

Kapalı "e" ünlüsü. Türkçede temel ünlülerin dışındaki dokuzuncu ünlüdür: béş (2-2), diyém (3-1), çék (4-7), baḫiyérdi (5-2), néédaḫ (9-42)

È, è

Normal "e" den çene açısının nispeten genişlemesiyle ayrılan açık "e" ünlüsüdür: bülmiyérèm (6-32), legèndadan (9-110), diyéllèr (12-5), fèni (20-105)

Ę, ę

Ünsüzlerin daraltıcı ve inceltici etkisi ile oluşan "i" ye yakın, düz-orta, yarı kapalı "e" ünlüsüdür: topliyęllar (4-23), bulęr (5-5), gidéręm (18-7)

Ė, ė

Yarı yuvarlak "e-ö" arası "e" ünlüsüdür: ėv (2-1), ėtdim (9-130)

Ĩ, ĩ

"ı-u" arası yarı yuvarlak "ı" ünlüsüdür: aramĩzi (3-85), bĩraḫdılar (4-46), ḳoydĩlar (9-3)

Í, í

ı-i arası ı ünlüsüdür : Íssíz (3-5), nasíl (11-12)

Ĭ, ĭ

"i-ı" arası "i" ünlüsü olup "ı" ya kaçan bir oynaklaşma gösterir: varĭdi (1-1), yériyĭdi (3-11), gelmĭşem (15-1), ḫéyĭrsız (21-52)

Ï, ï

"i-ü" arası hafifçe yuvarlaklaşmış "i" ünlüsüdür: demïr (3-130)

Ị, ị

i ünlüsünden e ünlüsüne kaçan i sesidir: emeklerịm (3-71), gemiklerịm (3-73)

Ó, ó

"o-u" arası yuvarlak, yarı geniş o ünlüsüdür: aġliyórdi (3-53), İsós (11-13)

Ũ, ũ

"u-ü" arası "u" ünlüsü olup yarım kalan u- ü değişimini göstermektedir: Yũsuf (20-49), dördũze (20-113), dũşman (9-112)

Ů, ů

u-o arası u ünlüsüdür: ůzaḫ (2-17)

é(ē): Uzun kapalı e'dir: diniyé(ē)m (4-14), bağışlamiyé(ē)n (9-128)

2. UZUN ÜNLÜLER

Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında Türkçenin normal ünlüleri hâkimdir. Bu ağızlarda karşılaşılan çok az sayıdaki uzun ünlüler, ya alınan sözlerde kendini korumuş uzun ünlülerdir ya da gerek alınma gerek Türkçe kelimelerde çeşitli ses hadiselerinin doğurduğu uzun ünlülerdir. Bu uzunluklar Arapça ve Farsçadaki gibi tam bir uzunluk değil; Türkçenin normal ünlülerine göre az çok fark gösteren yarım uzunluktur. Farklı kelimelerde farklı ünlüler üzerindeki uzamalar da doğal olarak birbirine eşit değildir. Ayrıca bu uzunlukların birçoğu konuşanın şahsî ağız özellikleriyle ilgilidir. Herkes tarafından her zaman aynı ünlü aynı şekilde uzatılmaz. Hatta aynı kişinin aynı ünlüyü bazen uzun bazen kısa telaffuz ettiği de çokça görülür: fēlen(1-3), nāra(9-36), nērdeki (9-12), yiyāḫ(9-155), mēllimlıḫ (11-5), lāl (20-7) māḥni (24-24), mētḥ (29-117)

2. 1. Ses Olaylarıyla İlgili Uzun Ünlüler

Ses olaylarından doğan uzun ünlüler daha yaygın olup üç grupta incelenecektir.

2. 1. 1. Ünsüz Düşmesinden Doğan Uzun Ünlüler

a) ñ düşmesiyle: Bütün Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında soñra kelimesi "sōra" hâlini almıştır: sōra (21-8), (21-80), (22-14), (26-18), (29-48), (7-6), (10-17), (14-13)[1]

b) ḳ, h, ğ, y düşmesiyle: Bu sesler kapalı hecenin son sesiyken bazen düşerek kendilerinden önce gelen ünlüyü uzatırlar: pēġamber (21-81), aġā<ağaya (9-141)[2]

c) r düşmesiyle: bīşé (6-21)

2. 1. 2. Hece Kaynaşmasından Doğan Uzun Ünlüler

a) h, ğ, y ünsüzleriyle başlayan bazı heceler düşerek kendilerinden önceki ünlüyü uzatırlar. Bu ünlü bazen değişikliğe de uğrar: dā <daha (9-63), bāh<bahah 'bakalım' (9-80), (14-10), babā<babaya (9-126), söylemē<söylemeye (11-53), ān<aha-n (14-14),

[1] A. Bican Ercilasun; KİA, s. 56'da bu değişime tüm Kars ağızlarında rastlandığını ifade etmektedir.
[2] A. Bican Ercilasun; age., s. 56'da bōle, mākeme, ōlum vb.

öpüşmē<öpüşmeye (9-9), Kiziroġlān<Kiziroğlu'yla-n (9-76) burā<buraya (22-33) , aġā<ağaya (9-141)[1]

b) Gelecek zaman ve istek eklerinde bu hadiseye daha çok rastlanır: olacām<olacağım (9-97), öldürecēm<öldüreceğim (9-57), çatacān<çatacaksın (9-148), édecēm<edeceğim (9-166), diyecēm<diyeceğim (11-24), bülecēn<bileceksin (25-23), bāim "bakayım" (19-10), diyé(ē)m<diyeyim (10-21), diyāḫ<diyelim (11-48), gidé(ē)m<gideyim (13-2), gidīm<gideyim (14-12), vérīm<vereyim (19-10), söylé(ē)yim<söyleyeyim (20-1)[2]

c) Genetif ve ikinci teklik şahıs iyelik eklerinde hece kaynaşması sonunda bazen ı ve i ünlüleri uzar: onīnan<o-nun-ile-n (6-7), birīz<biriniz (9-76)[3]

ç) Şimdiki zaman ekinde hece kaynaşmasıyla görülen uzun ünlüler: gidiyén (6-26), isdiyén (6-27), seviyé(ē)m (4-15), diniyé(ē)m (4-15), büliyé(ē)n (4-47), vuriyé(ē)n (5-43), isdiyé(ē)n (6-38), güliyé(ē)n (6-46), baġışlamiyé(ē)n (9-128), ḳoşīram (19-109), düşiyé(ē)n (21-1), başa düşiyé(ē)n (21-7), ḳaniyé(ē)n (21-59), gelīr (22-28), bülmīr (22-32), isdīrlar (22-47) düşemīrıḫ (28-5), édīr (29-40), gelemīr (29-73)[4]

2. 1. 3. Ünlü Karşılaşmalarından Doğan Uzun Ünlüler

a) Bazen alınma kelimelerde yan yana bulunan iki ünlüden biri düşer, diğeri uzar: mēllimlıḫ<muallimlik (11-5)

b) Ünlü ile biten bir kelimeden sonra i- fiili veya "ile" edatı gelince ünlü birleşmesi sonunda bazen uzun ünlü ortaya çıkar: nerelīdi<nereli idi (mdd)

c) Ünlü ile biten bir sözcük ünlü ile başlayan bir sözcükle kaynaşınca ünlü uzar: géné(ē)le < gene öyle (9-6), déyḥōrda < deyhe orda (9-47)

2. 2. Vurgu Ve Tonlamaya Bağlı Uzun Ünlüler

Bildirme eki vurguyu üzerine attığı önceki hecenin uzamasına sebep olur. Vurgulu ve uzun olan bu hece aynı zamanda biraz da açık olur:

---

[1] A. Bican Ercilasun, age., s. 56'da ā<aha, dā<daha vb.
[2] A. Bican Ercilasun; age., s. 56'da verīm, öldürecīk vb.
[3] A. Bican Ercilasun; age., s. 56'da gızī, dinīzi, başīn vb.
[4] A. Bican Ercilasun; age., s. 56'da ettirīsin, tullōr, bilīsen vb.

Tsalka (Parmaksız) Urum ağzında soru eki –mı/-mi yok denilecek kadar az kullanılır. Soru cümleleri vurgu ile yapıldığından anlamına göre soru cümlelerinde son hece genellikle yarı uzun ve vurgulu olur: Ben dédim bu şehere gédēr? (6-27), Avrat sifde yiyaḫ da sōra gidaḫ da dögāḫ? (9-154), Degirmeni büliyérsīz? (5-5), Siz Ölenk'de oldūz? (10-11), Ḳaçırmaḫ bülirsīn? (26-14)

Kendisinden önceki kelimeye ulanan i- fiili bazen vurgulu ve uzundur: béslerīdi (3-57), seslerīdi (3-58), isderīdi (3-59), isderīdi (3-61), zulumīdi(5-34), varīdi (7-6), adamīdi (10-38), toyīdir (16-1), adamīdi (17-2), açığīdi (21-4), oġlanīdi (23-7) direkdorīdi (29-63), étdinīse (9-147)

Kelimeye özellikle kuvvetlendirmek için başvurulan vurgu, bazen hecenin ünlüsünü de uzatır: yoldāş (1–8), ḳardāş(1-8), nērdeki (9-12), sēnē (9-48), ōldu (10-31), fikrīz < fikriniz (16-15), ḥamā (5-25), sāde (5-1)

2. 3. İkiz Ünlüler

"Uzun ünlülerin kendilerinden önce ya da sonra ikinci bir ünlü türetmek suretiyle ikizleşmeleri birçok dilde görülen doğal bir gelişmedir. Türk dil ve lehçelerinde ünlü ikizleşmesi olayının önce Ana Çuvaşçada meydana geldiği anlaşılmaktadır."[1]

"Bünyesinde iki ünlü bulunduğu halde ayrı hece meydana getirmeyen fonemlere 'ikiz ünlü' diyoruz. İkiz ünlü, ses uzuvlarının bir tek hareketiyle ve tek bir nefes baskısıyla telâffuz edilir. Bu bakımdan tek bir ünlü hükmündedir."[2] Daha çok iki ünlü arasındaki ünsüzün düşmesiyle ortaya çıkan bu ses olayı bölgemizde yaygındır. Bu ses olayını şu alt başlıklarda inceleyebiliriz:

2. 3. 1. Eşit İkiz Ünlüler

"Bünyesinde aynı türden iki ünlü barındıran ikiz ünlülere 'eşit ikiz ünlüler' diyoruz."[3] Eşit ikiz ünlüler şu şekillere ortaya çıkarlar:

---

[1] Talat Tekin; Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, KB/Simurg, Ankara 1995, s.123.
[2] Ahmet B. Ercilasun; age., s.61.
[3] Ahmet B. Ercilasun; age., s. 61.

2. 3. 1. 1. "y, ğ, h ünsüzlerinin eriyip düşmesi sonucunda, bu ünsüzlerin iki yanında bulunan ve ayrı hecelere ait olan aynı cinsten ünlüler birleşerek eşit ikiz ünlü meydana getirirler"[1]

Örnekler: caal < cahil (5-32), şéétdi < şey etti (6-13), diir < diyor (6-43), ölecıı̧ < öleceğiz (9-35), ḳurtulacıı̧ < kurtulacağız (9-35), şéétdim (18-63)[2]

2. 3. 1. 2. Ses düşmesi olmadan alınma kelimelerde ya da son sesi ünlü ile biten kelimeden sonra ünlü ile başlayan ikinci kelimenin ilk sesinin ikizleşmesiyle ortaya çıkarlar: néédaı̧ (9-42), néétsin (19-4), nooldi (21-61)

2. 3. 2. Yükselen İkiz Ünlüler

"İkinci unsuru birinciye göre daha geniş olan ikiz ünlülere 'yükselen ikiz ünlüler' diyoruz"[3] Bu durumun ortaya çıkmasına g, ğ, h, v özellikle de y ünsüzünün düşmesi neden olur: gelmiér(1-12), o◡āni (14-17), ḥékeatidir (19-1)[4]

2. 3. 3. Alçalan İkiz Ünlüler

"İkinci unsuru birinciye göre biraz daha dar ve kısa olan ikiz ünlülerdir"[5] Metinlerimizde şu örneklere rastlanmaktadır: bāim <bakayım (19-10), gideceıı̧ < gideceğiz (17-14)

3. ÜNLÜ UYUMU

Ünlü uyumları ile ilgili rayon Urumlarının Türkçesi için söylenebilecek en belirgin özelliklerden biri uyumsuzlukların bolluğudur. Ünlü uyumlarını kalınlık- incelik, düzlük-yuvarlaklık, genişlik-darlık yönlerinden inceleyeceğiz.

3. 1. Kalınlık İncelik Uyumu

---

[1] Ahmet B. Ercilasun; age., s. 62.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 62'de şe◡e Me◡emmed, se◡en vb.
[3] Ahmet B. Ercilasun; age, s. 63
[4] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 63'de bu◡ana, o◡andan vb.
[5] Ahmet B. Ercilasun; age., s. 64

Özellikle sözcük sonundaki "i" leşme temayülü kalınlık incelik uyumunu bozmaktadır. Bununla birlikte yöre ağzı alınma kelimeleri Türkçenin bu kuralına uydurma gayretindedir.

3. 1. 1. Alınma Kelimelerde Gerileyici Benzeştirme İle Ünlü Uyumu

Rayon ağzında yoğun bir şekilde görülen bu benzeştirmeye örnekler: esgerin (4-8), ḥemli<hamile (5-16), pezvendini<pazu-bent (5-18), ḥesret <hasret (14-25), terif < tarif (17-3), vede < vade(18-1), bede < bade (18-9), nemert < namert (18-49), nefile < nafile (20-13), fèni < fani (20-105), cafaya < cefaya (29-98), vésiyet < vasiyet (9-149)[1]

3. 1. 2. Alınma Kelimelerde İlerleyici Benzeştirme İle Ünlü Uyumu

İlerleyici benzeştirmeye göre daha az görülmekle birlikte yabancı dillerden alınan kelimelerin bir çoğu bu benzeştirmeyle ünlü uyumuna girmektedir: naḫıl<nakil 81-6), mezer < mezar (1-8), dermenden < dermandan (3-105), fermenden <fermandan (3-107), selem < selam (5-14), birez < biraz (17-16), vaḫıt < vakit (17-17), kerven < kervan (18-31), bézirgen < bezirgan (18-43), düyne < dünya (20-5), acap < acayip (20-8), düşmen < düşman (20-102)[2]

3. 1. 3. Alınma Kelimelerde İlerleyici-Gerileyici Benzeştirme İle Ünlü Uyumu

"Bazen orta hecedeki farklı ünlü, iki tarafındaki benzer ünlülerin etkisi altında kalarak onlara benzemekte, böylece ünlü uyumu hasıl olmaktadır.": selemetdür < selamettir (9-143), hékeyetlerden < hikâyelerden (9-109), barabar < beraber (17-2), ziyeret < ziyaret (21-80), keremeten < kerametine (29-97)[3]

3. 1. 4. Ünlü Uyumunun Yarım Kalması

İkiden fazla heceli sözcüklerde benzeştirme bazen kelimenin tüm sözcüklerini içine alamamakta ve uyum yarım kalmaktadır: Pedişaḫ < padişah (21-8)[4]

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 66'da ecele, tene, ḳebir vb. ; Krş: Cemil Gülseren MİA, s. 53'te ecelesi, eksere, tezeden vb.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 67'de cahal, ataş, mayana vb. ; Krş: Cemil Gülseren, age., s. 52'de ataş, alavlar, bahçamız vb.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 68'de hikeye, bereber, Züleli vb.; Krş: Cemil Gülseren age., s. 53'te barabar.
[4] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 68'de amanet, idara, ifadıya vb.

3. 1. 5. Kalınlık İncelik Uyumunun Bozulması

Kalınlık incelik uyumu ekler bakımından rayon ağzında pek sağlam değildir. Bu uyumsuzlukları başlıkları ve örnekleriyle şu şekilde sıralayabiliriz:[1]

3. 1. 5. 1. Şimdiki Zaman Ekinde (-yer), (-ir): tanımiyéram (1-28), yaşiyéllar (1-30), ḳaçuriyer (5-3), ḳıriyér (6-7), nalliyér (7-7), oliyér (9-7), baḫiyér (9-69), ḳalduriyér (12-12), ḳaçir (17-12)

3. 1. 5. 2. Geniş Zaman Ekinde (-ır,-ir…): atirdiler (9-123), ḳaçir (17-13), ĝaçir (17-15), çıḫir (18-48), ḳorḫiram (20-34), vurīrıḫ (20-85)

3. 1. 5. 3. Bilinen Geçmiş Zaman Eklerinde (-dı,-di,-du,-dü): olmadi (2-4), işledıḫ (1-5), aldi (3-2), ḳaldi (3-13), aḫardi (3-17), soldi (3-31), ufandi (3-73), vurdi(4-42), yolladi (5-32), indıḫ (6-7), gétduḫ (6-33), daldırdi (9-6), baḫdi (9-14), yaşadi (11-44), görduḫ (20-69)

3. 1. 5. 4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekinde (-miş): ĝaçırmişdi (17-6), arzulamiş (18-52), oḫumiş (28-7)

3. 1. 5. 5. Gelecek Zaman Ekinde (-ecaḫ): gédacaḫ (5-23), vérecaḫ (6-4), gidecaḫ (9-13), éyliyecağam (9-70), gidecağam (9-81), degecaḫ (9-84), yiyècaḫ (9-148)

3. 1. 5. 6. Şart Ekinde (-sa): gétsaḫ (18-69)

3. 1. 5. 7. Birinci Tekil Şahıs İstek Ekinde (-im, -em<-ayım/-eyim): além (8-9), vurém (9-49)

3. 1. 5. 8. Birinci Çoğul Şahıs İstek Ekinde (-aḫ): gidaḫ (4-19), getiraḫ (4-19), diyaḫ (5-28), diyéraḫ (6-9), diyérıḫ (9-109), gézaḫ (20-65)

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 68-76'da yiyaruḫ, yapdi, açarmişler, gelecaḫsız, yazim, kesaḫ, söyleruḫ, babami, binbaşi, dutillar, demadiler, gezmada, geturdi, gençluğumda, yağışli, yoḫarki, babaminen, buradaydi, doğri, general, biraz, bulamedi, davaçi, vb.; Cemil Gülseren; age., s. 53-55'te rahatleşiyir, yehar<yıkar, söylüycam, oni, sahabi, tükanlerde, gelmáğ, atle, çıḫarecekleri, yol ardeyken, goley vb.

3. 1. 5. 9. Fiil Çekimlerinin Birinci Çoğul Şahıs Eklerinde: gideceyıḫ (2-6), bülmiyérıḫ (11-49), késeceyıḫ (17-14), içiyérıḫ (21-47)

3. 1. 5. 10. Hal Eklerinde: ḫanımi (2-1), ati (2-7), babami (2-13), anami (2-14), ĝızını (2-19), canını (3-24), ḳoyuni (4-7), parami (6-11), birina (6-42), oni 86-50), buni (9-78), nérdan (11-4), ĝızi (17-11), sizda (22-13), şéydan (23-7)

3. 1. 5. 11. İyelik Eklerinde (Özellikle üçüncü şahısta:-i) balasi (3-124), oġli 85-19), ḳoruği (5-26)

3. 1. 5. 12. Çokluk Eklerinde (-lar): getdilar (12-1), oralerde (20-11), çekillar (22-22), édillar (22-22), késillar (22-26), girérlar (22-39)

3. 3. 13 Olumsuzluk Ekinde: ḳoyurmiyér (1-29), yatmiyordi (3-49), ṭoymiyórdi (3-50), olmiya (9-168), baḫmiyaḫ (20-39), yénmaz (9-132)

3. 1. 5. 14. Fiilden Hareket İsmi Yapan Eklerde: gülmaḫ (3-11), yemaḫ (5-45), içmaḫ (5-45), ṭaş kesilmaḫ (9-108), démaḫdır (9-127), étmaḫ (12-4)

3. 1. 5. 15. –lık/lik İsimden İsim Yapım Ekinde: hekimlıḫlar (22-45), gendilıġından (22-48)

3. 1. 5. 16. –lı/li İsimden İsim Yapım Ekinde: sırmali (3-120), yarali (3-127), buyuḫli (4-7), cannidir (4-23), ṭatlidir (9-117), borçliyèm(9-128), ĝanaḫli<kanayaklı ‘bayan’ (17-7), yarali (18-32), aḫılli (20-61)

3. 1. 5. 17. –gil İsimden İsim Yapım Ekinde: Poşnakgil (mdd)

3. 1. 5. 18. –ki İsimden İsim Yapım Ekinde: onunkilernen (9-95), oyanki (9-156)

3. 1. 5. 19. ile Edatında: Ḳırat’inan (5-7), oġlaninan (17-12), zorinan (22-34),

3. 1. 5. 20. i- Fiilinde: varīdi (4-9), padşaḫlığīdi (5-9), yoġidi (9-1189, ḳoççağisa (11-29), zurnaydi (22-19), uşşağidıh (23-10), nèyisa (24-11)

3. 1. 5. 21. İnceltici Ünsüzlerin Etkisiyle (y, ş, ç, c): otliyacaḫ (5-26)

3. 1. 5. 22. Dar Ünlülerle Biten Kelimelerde: ḫali (2-10), yazi (3-83), aryi<ayrı (11-24), ḳari (18-11), åvci (18-18), ḳırmızi (20-41)

3. 1. 5. 23. Alınma Kelimelerde: kitaplardan (22-50), ĝıriĝasi (23-6), cèvan (19-1)

3. 1. 5. 24. Birleşik Kelimelerde: Köroġli (5-11), naḫlederdi (9-109, Demürçioġlu (9-82), alvér (11-17)

3. 1. 5. 25. Başka Durumlarda: doḫuzunci (1-23), diya (3-38)/e zf eki, yazıçi (8-9), nèsı<nasıl (11-40), sıçrayip (12-5), iraḫ (18-33), silada (19-26), sicaḫ (20-12), sévup (18-79), işliya işliya (22-43)

3. 1. 6. Kökte Ünlü Değişmesine Dayanan Kalınlık-İncelik Uyumu

Kalın ünlülere sahip birçok yabancı ve Türkçe kelime çeşitli sebeplerle ince sıraya geçmektedir. Bu değişime kökteki y, ç, s, l, ş, r, h ünsüzlerininn sebep olduğu görülmektedir: fẽlen (1-3), sene (1-3) ḥèngi (5-9), hele<hâlâ (9-58), nesil (9-78), temeḫker (20-6), ḳeden<gada-n (20-51), ḳèze (20-77), ḫéyirli (20-124), Türen<Turan (21-16), ḫéyir (19-15)[1]

3. 2. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu

"Batı Türkçesinde, düzlük-yuvarlaklık uyumu düzleşme yönünde gelişmektedir. Bu uyuma göre düz ünlülerden sonra yuvarlak ünlüler gelemez. Yuvarlak ünlülerden sonra ise sadece geniş-düz ünlüler (a,e) ile dar-yuvarlak ünlüler (u, ü) gelebilir. Geniş-yuvarlak ünlülerin (o,ö) yuvarlak ünlülerden sonra gelmesi bile yazı dilimizde bu uyumu bozucu bir durumdur"[2]

3. 2. 1. Düzlük –Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması

Düzlük yuvarlaklık uyumunun bozulduğu ekleri örnekleriyle beraber şöyle sıralayabiliriz:[3]

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.76'da Yüsüf, çente, zerel vb.
[2] A. Bican Ercilasun; age., s. 77.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.78-82'de düşiyèrim, ayrılur, deduḫ, getdüm, öldürmiş, götürim, söyleruḫ, oni, üçi, günidür, yedürmedi, açuḫ, ortaluḫ, demür, yalağuz, söyliyecek,süngi vb.

3. 2. 1. 1. Şimdiki Zaman Ekinde: Şimdiki zaman eki yerine –yor şekli birkaç konuşmacıda görülmektedir. Bu konuşmacılar ya ülkemizde kalmış ve konuşması yazı dilimizden etkilenmiştir ya da Türkçe yayın yapan televizyonları izleyerek yazı dilimizin tesirinde kalmışlardır. Bu kullanım uyumsuzluğa sebep olmaktadır. Şimdiki zaman ekinin –iyér şekli de uyumsuzluğun sebeplerindendir: yatmiyordi (3-49), aġliyórdi (3-53), ḳaçuriyer (5-3), duriyérèm (6-24), oliyér (7-2), doguyor (10-19), ṭutuyorlar (12-3) oyniyérdıḫ (13-12), ḳorḫiram (20-34), oliyér (21-39), ḳonuşiyiller (21-47), oliyér (21-53)

2. Geniş Zaman Ekinde (-ır,-ir…): oḫir (22-29), olirlar (22-33), bülirim (23-1), geçürdi (11-28), köçir (18-47), bulir (18-51)

3. 2. 1. 2. Bilinen Geçmiş Zamanın üçüncü Şahıs Eklerinde: (-dı,-di,-du,-dü):gétduḫ (6-33), ḳurdi (21-39), oḫudi (22-45), ḳoşdi (23-2), oldi (23-3), böyüdi (2-2), öpdi (4-7), tüştiler (4-34), vurdi (4-42), dutti (6-12), ḳoydĩlar (9-3), içduġi (9-8), götürdiler (19-41)

3. 2. 1. 3. Bilinen Geçmiş zaman Birinci Çokluk Şahıs Ekinde: étduḫ(21-39), gelduḫ (22-19), gelduḫnan (6-12)

3. 2. 1. 4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekinde (-miş): oḫumiş (28-7), ḳoymişıḫ (26-1), görmişim(28-3), oḫumişdullar (11-28), bülmişem (18-54), götürmişler (19-31)

3. 2. 1. 5. Yükleme Hali Ekinde: ḳoyuni (4-7), oni (6-50), buni (9-78), suyi (21-17), puluni (6-11), puli (6-13), onnari (6-14), öbürüni (7-8)

3. 2. 1. 6. Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Ekinde (Özellikle üçüncü şahısta:-i): oġli (1-2), sözi (1-15), yurdiyĩdi (3-13), böyügi (4-6), ḳoruġi (5-26), suyidir(22-29), yoli (22-30)

3. 2. 1. 7. Üçüncü Şahıs Bildirme Ekinde: nadur (21-7)

3. 2. 1. 8. Geçişlilik Eklerinde (-dır/dir, -r): ḳaçuriyér (5-3), ḳalduriyér (12-12)

3. 2. 1. 9. -k/ḳ Fiilden İsim Yapma Ekinde: artuḫ (5-9), ḳaruşuḫ (26-17)

3. 2. 1. 10. –lı/li İsimden İsim Yapım Ekinde: buyuḫli (4-7), borçliyèm(9-128), sonli (18-47), gündüzli (18-76)

3. 2. 1. 11. Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle: demürleri (4-36), demürçisen (7-7), ambu< ahan bu <aha bu (1-16), sabur (9-151), sévup (18-79), atlanup (20-99)

3. 2. 1. 12. Eski ve Asli Şekillerinin Korunmasıyla: yalġuz (9-27), yalaġuz (9-39), ḳaranuḫ<karangu (9-149)

3. 2. 1. 13. y Ünsüzünün Etkisiyle: y yardımcı ünsüzünün inceltici ve daraltıcı etkisi ile yuvarlak ünlülü kelimeler düzleşip darlaşarak düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozar: söyliyérse (9-96)

3. 2. 1. 14. Dar- Yuvarlak Ünlülerle Biten Kelimelerde: Rayon Urumları ağzında sözcük sonundaki –u,-ü daima –ı,-i'ye çevrilmekte bu durum da düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır: ŧoli (1-6), gözi (21-6), köti (21-48), ḳonşi (21-27), buni (22-43), oni (23-7), süri (23-7), oġluni (28-3), doḫuzunci (1-23), yuḫiya (8-4), ötüri (9-15), ḳuzi (10-5)

3. 2. 1. 15. Olumsuzluk Ekinde: ḳoyurmiyér (1-29), ŧoymiyórdi (29-2), olmiya (9-168), gözükmiyan (9-55), bülmiyérıḫ (9-59), olmiya (9-167), düşmiyesin (20-30)

3. 2. 1. 16. Yeterlilik Birleşik Fiilinde: Rayon Urumları ağzında bil- fiili istisnasız olarak bül- şekline dönüştürülmüştür. Sebebini çözemediğimiz bu değişim yeni ses olaylarını meydana getirmiştir. "Kars İli Ağızları" kitabının ses bilgisi bölümünde de yer almayan bu değişim aynı zamanda yeterlilik birleşik fiillerinin düzlük- yuvarlaklık uyumuna aykırı olmasına neden oluyor: édebülir (22-28), olabülür (22-42), vurabülürsèn (9-48)

3. 2. 1. 17. –ile Vasıta Hali Eki: zorinan (22-34), suyinan (22-27), borciynen (9-129), dögüşinan (11-38)

3. 2. 1. 18. Diğer: nadur (26-3), aşuḳa (1-24), çaruḫ (6-16), yazuḫdur (9-48), onunkilernen (9-95), dördünci (10-1), ḳavurmaya (12-4), Þaluḫ (12-4), ḳalduriyér (12-12), müsevüri < misafiri (14-7), birunur < bürünür (20-9), sevdügüm (19-7), evüne (19-37), camuşunan (14-2)

3. 3. Genişlik-Darlık Uyumu

Kalınlık-incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunun yanında incelediğimiz ağızda hem Türkçe hem alınma kelimelerde sistemli ve yaygın olmamakla beraber genişlik darlık uyumunun olduğu görülmektedir: gözlerem (2-13), sayap < sahip (3-15), şeyer < şehir (11-2)

3. 3. 1.Genişlik Darlık Uyumunun Bozulması

Genişlik darlık uyumu yaşanan ses olayları ile pek çok sözcükte bozulur: böyük (1-1), ḳurtuliyér (1-11), géydirirdi (3-65)

4. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ[1]

4. 1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

a>e, é Değişmesi: Çok yaygın bir değişikliktir. Çeşitli sebeplerle ortaya çıkmaktadır:
1. Alınma kelimelerde ilk hecelerdeki ḫ,ḥ,ġ sesleri yanındaki a ünlüleri incelerek e'ye dönüşür: ḥemli (5-16), ḫeyr (9-45), Meḥmud (18-1), ḥesretdir (29-4), ḫesda (3-37), ḫeneyi (19-28)[2]

2. Alınma kelimelerdeki ayın sesi a>e değişimine sebep olur: esger (6-1), edetdir (10-2), eziz (10-7), vede (18-1)[3]
3. y, r, ç, s, ş, z seslerinin inceltici etkisiyle a>e değişimi olmuştur: mezere (1-8), pezbendini (5-24), sene (5-35), terefinde (9-44), dünyede (9-90), müsevir (12-14), terifledi (17-3) birez (17-16), vésiyetimi (9-147)[4]

4. Birçok alınma ve bazı Türkçe birleşik kelimelerde benzeştirme yoluyla a>e değişimi meydana gelmiştir: nemertlıḫ (9-96), selem (9-45), tene (1-2), kerven (18-32), neme (18-57)[5]

5. Bazı alınma kelimeler uyum bakımından yazı dilinden geride kalarak bir a>e değişimine sebep olmuşlardır: vetenim (8-11)

---

[1] Ahmet Caferoğlu; "Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri", TDAY, Belleten 1964, TDK Yayınları, Ankara 1965, s. 1-33.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.83'te ḫeyir, ḫeber, zehmet vb.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.83'te eceba, esger, ecele vb.
[4] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.83'te çente, yeyle, aḫrebelik vb.
[5] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.83'te bereber, mecel, teze vb.; Krş: Cemil Gülseren, age., s. 58'de tene, teze, birez vb.

6. İzah edilemeyen a>e değişimi: bene (1-5)

ı>i değişimi: Sözcüklerin, başında, ortasında ve sonunda görülebilen bu değişimin değişik sebepleri vardır:[1]

1. y,r,ş,s,ç,,c,z ünsüzlerini inceltici etkisiyle ortaya çıkan ı>i değişimi: yoldaşi (1-6), yoldaşlari (1-7), babasi (1-7), yazi (3-110), razi (3-113), ḳılıci (5-40), yazi (8-8), acısını (9-116), ḳaçinci (12-2), çayi (12-9), yarısi (14-4), ĝızi (17-5), silada (18-22) [2]

2. ı sesinin zayıflığı nedeniyle, şimdiki zaman ekinden önceki ünlüde, birinci tekil şahıs istek eklerinde, –ıp fiilimsi ekinden önce yardımcı ses olarak y'nin geldiği bazı durumlarda y sesinin diğer seslere etkisi ile ı>i değişimi oluşur: yatmiyordi (3-49), zorladiysa (5-24), sıçrayip (12-5), ḳurban olim < kurban olayım (20-113)

3. Diğer nedenlerle Kars ağızlarında olduğu gibi rayon Urumları ağzında da sonu ı ile biten sözcük yoktur: varli (1-1), aldi (3-2), atdi (5-30), yarali (18-36), adi (21-1), yıḫıldi (21-65)

ı>í Değişimi

ı>i değişiminin ara merhalesi görünümündedir: íssíz (3-5) ayírdılar (3-81), ayíranın (3-125), açdílar (13-4), yapílmiş (28-1)

o>ö Değişimi: İnceltici ünsüzler ve benzeştirme etkisiyle meydana gelir. Çok az görülür: söhbet (mdd)

u>ü Değişimi: İnceltici ünsüzler ve benzeştirme etkisiyle meydana gelir. Çok az görülür: mekdübi (18-51)

u> ũ Değişimi: u>ü değişiminin yarım kalmış hâli gibidir. ũtürdi (11-42), Yũsuf (20-52)

u>e, Değişimi: h sesinin yanında ve düz ünlülerin benzeştirme etkisiyle meydana gelen bu değişme aynı zamanda bir düzleşmedir: mēlim < muallim (25-25)

4. 2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.84-85'te irmaḫ, il, topladi, baḫmiş vb.
[2] Krş: Cemil Gülseren; age., s. 59'da goleylik, ḫeyrine, çenteyi vb.

e>a değişmesi: En yaygın kalınlaşma değişimidir.[1]

1. Diğer ünlülerin benzeştirme etkisiyle meydana gelenler: bayaz (6-17), barabar (9-95), çayḫanada (19-6)

2. h, v ünsüzlerinin kalınlaştırıcı etkisiyle meydana gelebilir: içmaḫ (9-4), söylenecaḫ (9-90), déğecaḫ (9-92), ḳuvvatliydi (28-2)

3. Diğer: vérmadi (15-14), şéydan (23-7), géca (4-36), niya (6-7)

e> è değişmesi: Bu değişmede e sesi a sesine yakın bir sestir: kèsdi (3-107), nèydem (5-17), bülmiyérèm (6-32), kèsir (17-13)

i> ı değişmesi: Ön, orta ve son seslerde görülen bu değişme daha çok ünlü benzeştirmeleri yoluyla meydana gelmektedir. Yaygın bir değişimdir. Örnekler arasında görülen "hangı" sözcüğü "kangı"dan "hangı"ye geçtiği şekliyle kalmıştır. Batı Türkçesinde bu sözcük "hangi" şekline geçtiği için bu sözcük için i> ı değişmesi değil eski şeklin muhafazası söz konusudur: İndıḫ (6-7) faḫırlığidi (6-20), hangısi (6-24), tarıf (9-98)[2]

i>ĭ değişmesi: i> ı değişmesinin ara safhası olarak görünen bir ses olayıdır: yèrĭler (3-5), derdĭdi (3-106)

ö> o değişmesi: Az sayıda kelimede rastlanmaktadır: qor (3-133)

ü> u değişmesi: Benzeştirme ya da eski şekillerin korunmasıyla ortaya çıkmaktadır: ölduḫdan (1-3), dügun (5-45), duşmanın (9-134), Turkiya (22-13), bölduḫ (24-16), Éyuf (29-91)[3]

ü> ũ değişmesi: dũşman (9-113)

4. 3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.86'da ataş, hama, havas, vb. ; Krş: Cemil Gülseren, age., s. 59'da halal, ataşa, baḫça vb.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.86'da arazı, partı, zalım vb.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.88'de düşduḫ, bölduḫ, muşdağ vb.

ı>u, ĩ, ü, ï değişimi: Kıpçak ağzı özelliği olarak bilinen yuvarlaklığın devamı bu ağızda da görülmektedir: aramĩzi (3-85), demïr (3-122), degül (4-28), demürleri (4-36), bül (4-39), ḳaçuriyér (5-3), artuḫ (5-9), Þuraḫdi (5-27), yazuḫ (5-37), çaruḫ (6-16), furlandĩrma (8-18), gezdüriyérim (9-52)[1]

i>u Değişimi: Benzeştirme yoluyla meydana gelmiştir: içduği (9-8), Yaḫudularda (12-8), puşman (15-11)

i>ü Değişimi: güzlediyérdi (5-23), büldüm (6-9), temüzluḫ 86-55)

e>o,ö, ė Değişimi: Dudak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen bir değişmedir: ėvde (3-25), ėvi (3-34), övde (4-118), dövren (5-12), dövlete (9-147)

e>u,ü Değişimi: Benzeştirme ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen bu değişime az rastlanır: cuġap < cevap (21-2)

a>o, å Değişimi: Dudak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelmiştir. ḳåççaḫ (9-99) ekånomiqadan (11-16), åvci (18-18)

4. 4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

ü>i Değişimi: Daha çok y sesinin inceltici etkisiyle meydana çıkar. Bunu yanında benzeştirme, düzleşme eğilimi ve eski şekillerin devamı olan değişimlerde vardır. Bu değişim düzlük yuvarlaklık uyumunu da bozan yaygın bir ses olayıdır: özüni (4-38), düzdi (5-31), üçünci (5-40), gözi (6-51), böldi (9-93), öldi (9-145), südli (10-2), öldirir (18-68), türkiyi (21-22), düzgüni (21-46)[2]

u>i Değişimi: Daha çok son seste ve i'leşme temayülünün yansıması olarak ortaya çıkar: ṭoli (1-6), oldi (1-8), ḳonşi (3-33), yoli (3-123), puli (4-45) ḳoruği (5-26), ḳoluni (5-30), oni (5-43), buni (6-18), ḳuri (9-135), ḳuzi (10-5), toḫliyi (21-68)[3]

u>ı Değişimi: Dudak ünsüzlerinin etkisiyle veya asli şekillerin muhafazasıyla ortaya çıkmaktadır: ḳabıl (18-14)

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.88'de artuḫ, puğar, açuḫ vb.

[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.90'da süngi, ötüri, öküzi vb.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.90'da topi, buni, bozdi vb.

o>e, é, i Değişimi: Şimdiki zaman ekinde görülen bu değişmede y ünsüzünün inceltici etkisi vardır: diyérdi (1-1), yiyérdi (1-2), dönemiyérem (4-37), geliyér (5-35), gidiyér (7-1)

ö>e, ė, é Değişimi: éle (1-5), béle (4-121), çep (9-126)[1]

4. 5. Geniş Ünlülerin Daralması

a>ı, i, á, Değişmesi: Çok yaygın bir değişme olup özellikle y sesinin daraltıcı etkisiyle oluşmaktadır: otliyacaḫ (5-26), yaşir (22-36)

e>ı, i, ę, é Değişmesi: a<ı değişmesini meydana getiren y yardımcı ünsüzü burada da aynı tesirde bulunmaktadır: vér (3-105), topliyęllar (4-23), géce (17-14)

o>u;ö>ü Değişmesi: Çok az görülen bir değişme olup Türkçede ilk heceden sonra o, ö ünlülerinin gelmemesinden ya da benzeştirme yoluyla meydana gelmektedir: umuzundaki (9-46)

o>ó Değişmesi: o>u değişiminin ara merhalesidir: ŧoymiyórdi (3-52), İsós (11-13)

ö>ü Değişimi: güzledir (18-61)

4. 6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

i>e, é, ị Değişimi:

1. Bazı alınma kelimelerin genellikle ilk hecelerinde bu değişim oluşmuştur: véran 83-29), gédacaḫ (5-23), kesilesen (9-107), héç (21-34)[2]

2. İlerici benzeştirme yoluyla iç seste oluşmaktadır: gemiklerịm (3-73), şeḥerde (22-3)

3. Eski şekillerin devamı olabilir: gétse (3-58), géydirirdi (3-65), géne (9-116)

i>a Değişimi: caal < cahil (5-27)

---

[1] Krş: Cemil Gülseren; age., s. 61'de bele<böyle, beyle, eyle.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.93'te hėç, zehin, vėran vb.

ı>a değişimi: h, ğ ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen değişim az sayıda örnekte görülür: baḫarsan (5-32)

u>aDeğişimi: bular<bulur (9-111)

u>o Değişimi: Bu değişmeye az rastlanır: Eski şekillerin muhafazası sonucu görülmektedir: yoḫardan (25-26)

ü>ö Değişimi: h ünsüzü yanında görülen bu ses olayı eski şekillerin saklandığı örneklerde de görülmektedir: böyük (1-1), ḥökümetin (6-11), bögün (9-16), gögerçin (10-33)

u>ö Değişimi: möḥgem<muhkem (mdd)

5. ÜNLÜ DÜŞMESİ

Kelimeler arasında bırakılması gereken normal aralığın bırakılmaması yanında değişik olayların etkisiyle ünlü düşmeleri gerçekleşmektedir. [1]

1. Türkçenin önemli bir ses olayı olan orta hece düşmesi bu ağızda da görülmektedir. İki heceli sözcükler ek aldıklarında genellikle sözcük vurgusu son heceye kayar bu durumda vurgusuz kalan orta hecelerdeki ünlüler düşmeye meylederler: oġluşa <oğul uşak (2-5) delleri < delileri (9-33), nerden <nereden (6-16), neblé(ē)m < ne bilem<ne bileyim " Bu sözcük birleşik sözcük muamelesi görüp orta hece düşmesine uğramıştır" (9-135)

2. Ünlü ile biten bir sözcükten sonra ünlü ile başlayan bir sözcüğün gelmesi durumunda iki ünlüden biri düşer: ne◡çindīr (5-29)

3. Alınma kelimelerde yan yana bulunan iki ünlüden biri genellikle düşürülür: mēllimlıḫ <muallimlik (11-5)

4. Ön ve son sesteki ünlüler çabuk konuşma nedeniyle düşürülürler: buras<burası (18-33)

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.95-97'de hamle, yen ◡ismi, bullam, sat, vesayti, pekey, buray, deyl vb.

5. Yükleme hali eki bazı durumlarda düşürülmektedir: Keçeli'y (5-32), ḳapiy (20-91), süriy (29-40), nay<neyi (12-1)

6. Yer anlamlı işaret zamirleri durum eki aldıklarında düşme olur: ordan (5-34), orda (5-38), burya (6-12), orya (6-39)[1]

6. Diğer: Erzrüm (9-13)

6. ÜNLÜ TÜREMESİ

> "Türkçe kelimelerde önseste akıcı sesteşler bulunmaz. Yabancı kelimelerde rastlanan bu önsesi gidermek için dilimiz bir dar sesli türetegelmiştir: Urum, Urus, Urfa<Ruha, İrıza, İrecep…
>
> Türkçe kelimelerde bir başka sesli türemesine bazı berkitme ve küçültme sıfatlarında rastlanır: sap sağlam < sapasağlam, darcık < daracık, çepeçevre… Yabancı kelimelerde son sesteki düzensiz çift sesteşleri gidermek, yani böyle çift doruklu bir heceyi bölmek için…o iki sesteş arsında bir dar sesli türetiriz: akıl, sabır, emir, zehir, film.
>
> Yabancı kelimelerde ön sesteki düzensiz çift sesteşleri gidermek, yani böyle çift doruklu bir heceyi ikiye bölmek için… ön seste veya o iki sesteş arsında bir dar sesli türetiriz. (istasyon, sitaj…)"[2]

"Ünlü türemesi başta ve ortada olmaktadır. Başta olanlar hemen hemen her ağızda görülen türemelerdir. Türkçede başta bulunamayacak harflerin önüne ağızlarda yeni sesler getirilmektedir. Ortadaki ünlü türemelerinde benzeşmenin etkili olduğu görülmektedir"[3]: irengi (3-31), kövüleri (3-42), yérĩler (3-44), sabur (9-156), kerivan (19-11), ilayıḫli (21-19), Urus (23-2), tiren (mdd).

7. ÜNLÜ BİRLEŞMESİ

"Gramer birliklerinde bazen yan yana gelen vokaller birleşerek tek bir vo meydana getirirler. Bu kaynaşma neticesinde ortaya çıkan vokal bazen önceki, bazen de sonraki vokal gibi olur. İşte bu hadiseye vokal birleşmesi denir. Bu birleşme neticesinde gramer

---

[1] Krş: Cemil Gülseren; age., s. 64'te burda, şurdaki, ordan vb.
[2] Tahsin Banguoğlu; Türkçenin Grameri, TDK, Ankara 1994, s. 66.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s.97'de Urus, irengin, ireyhan vb.

birliğinde bir darlaşma, bir kısalma, bir büzülme göze çarpar. Mesela gele+ umadım bu şekilde yan yana gelen e ve u vokallerinin birleşmesi neticesinde büzüşerek gelemedim şekline geçmiştir."[1]

"Birincisi ünlü ile biten, ikincisi ünlü ile başlayan iki kelimenin söz konusu ünlüleri kaynaşarak tek ünlü haline gelmesine ünlü birleşmesi denir"[2]: édemezdi (5-4)

[1] Muharrem Ergin; Türk Dil Bilgisi, Bayrak, 21. Baskı, İstanbul 1993, s. 50.
[2] A. Bican Ercilasun; age., s. 98.

B. ÜNSÜZLER

1.YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN ÜNSÜZLER

þ, Þ

Yarı tonlu “b-p” arası “b” ye yakın “b” ünsüzüdür: Þuraḫdi (5-27), Þali (9-132), Þaluḫlari (12-1)

Ċ, ċ

Kuvvetli bir nefes baskısı altında söylenen ve üst diş eti bölgesinde boğumlanan “ç” ünsüzüdür: şoċik (6-11) ortaċala (6-33), p˙oċqanın (9-3), ċıtti (13-6)

Đ, đ

“d-t” arası “t” ye yönelik “d” ünsüzüdür: đağına (18-35), đaġ (18-43), đutillar (18-73)

ſ, f

Yarı tonlu “f-v” arası “f” ünsüzüdür: tüfek (9-46)

Ġ, ġ

Gırtlağa yakın bir bölgede boğumlanan hırıltılı “ğ” ünsüzüdür: oġluşaḫ (2-5), çoġ (4-46), aşşaġi (6-38), caġap (6-48), teriġ (11-10)

Ǧ, ǧ

Ġ ünsüzünün iki ünlü arasında kaldığında bazen yumuşamakta bazen yumuşamamaktadır. Bu ses iki ünlü arasında kalan ve yumuşamayan gırtlak ġ ünsüzünü ifade etmektedir: ḳoruğunda (5-27), işliyacağıdım (6-1), çaruği (14-12)

Ĝ, ĝ

Kalın ünlülerle hece oluşturan art damak “g” ünsüzü, ön damakta art damağa yakın bir noktada hafif bir patlama ile oluşur. “gı” : ĝoyun (2-1), ĝuşlar (2-13), ĝızıl (4-41), malalitĝadır (6-3)

Ḥ, ḥ

Sızıcı, tonsuz, art damak “h” ünsüzü olup boğaz boşluğu sesidir: aḥan (6-33), şeḥerden (6-53), saḥaplari (8-21)

Ḫ, ḫ

Sızıcı, tonsuz, art damak, hırıltılı “h” ünsüzü. Sert, tonsuz, gırtlak sızıcısıdır: baḫdım (2-4), gülmaḫ (3-11), yoḫ (4-42), uşaḫlarının (6-22)

Q, q

Kalın ya da yarı kalın ünlülerle hece oluşturan ince art damak “k” ünsüzüdür. “Kı” sesini çıkarırken dilin aldığı şekil biraz değiştirilerek kenarlarının damağa doğru kıvrılmasıyla bu ses çıkarılır: şıqoladır (5-20), qolḫozda (6-2), qaġıt (6-39), sıpéqulyat (6-49)

Ḳ, ḳ

Katı, patlamalı, tonsuz, art damak “k” ünsüzüdür : ḳardaş (1-18), ḳaldi (3-4), ḳuşburni (6-43)

Ñ, ñ

Genzel art damak “n” si: gücüneñ (3-76), demirineñ (3-77)

P ·, p ·

Katı, patlamalı, dudak ünsüzüdür. Kuvvetli bir nefes baskısı altında söylenen “p” ünsüzüdür. Daha çok Gürcü ve diğer yabancı dillerden girmiş sözcüklerde kullanılmaktadır: p˙oċqanın (9-3), p˙ıtti (13-6), p ·alıḫ (20-87)

Ṣ, ṣ

“c, ç” ses değerine yakın katı, yarı sızıcı, tonsuz, diş- diş eti “s” ünsüzüdür: Ṣalqa (3-22), Ṣalḳa (21-9)

Ṭ, ṭ

“t-d” arası, kuvvetli bir nefes baskısı altında söylenen patlayıcı, tonsuz ünsüzdür: ṭoçna (11-11), ṭutmaz (16-25)

Ŧ, ŧ

Diş eti bölgesinde boğumlanan tonlu, patlayıcı “t” ünsüzüdür: ŧoldur (3-105), ŧogri (9-149), ŧağın (17-16)

Ŷ, ŷ

Zayıf, ince düşme eğilimli “y” ünsüzü: büŷügi (9-170), düşiŷérdi(13-7)

Ż, ż

"z-s" arası benzeşme nitelikli "s" ye yönelik "z" ünsüzüdür: qaċadża (20-86)

2. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ[1]

2. 1. Sedalılaşma

Sedalılaşma; sedasız ünsüzlerin kendi karşılıkları olan sedalılar haline gelmesi demektir. Başlıca şunlardır: ḳ > ĝ, k > g, ç > c, t > d, s > z, p > b

ḳ>ĝ değişmesi: Alınma kelimelerin de Türkçe kelimelerin de bir kısmının başındaki ḳ ünsüzü ĝ ünsüzüne çevrilmiştir: ĝoyun (2-1), ĝovun (2-11), ĝardaş (2-11), ĝız (2-17), ĝızıl (4-41), ĝıraği (10-4), ĝulun (15-2) , ĝurban (16-6), ĝari (17-6)[2]

k>g değişmesi: Kelime başında ve ortasında görülür: möḫgem (4-39), esger (6-1), gendimiz (6-18), géçi (10-5), müşgül (20-6), gemik (21-52), mesgeniydi(29-20)[3]

k>ğ değişmesi: Gırtlak g'si olarak gösterdiğimiz ġ sesi ile ĝ sesi aynı özelliklere sahiptir. Bunları ayırmamızın sebebi şudur: k, ḳ ve ḫ sesi ile biten sözcükler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında yumuşamazlar. Bunlarda ġ sesine dönüşüm olur. İşte bu değişim sonunda ortaya çıkan ġ sesi değerindeki sesi ğ sesi ile gösterdik: ḳoçaği (9-94), ĝıraği (10-4), tabağa (26-7)

ç>c değişmesi: Yazı dilimizde istisna olarak sözcük sonunda bulunabilen c ünsüzü Tsalka Urumları ağzında yoğun olarak görülür: genc (9-20), güc (9-97)[4]

t>d; t>ṭ değişmesi: Rayon Urumları ağzında sözcük başındaki t ünsüzünün d ve ṭ'ye dönüşmesi ilginç ve yoğundur. Aynı değişim kelime ortasında ve sonunda da görülmektedir: Gürcisdan (3-23), dörd (4-4), ḳaçdi (4-5), öpdi (4-8), süd (4-19), gençdir (6-4), gétdi (6-6), basdılar (6-13), lasdiklerden (6-19), dutaşdıḫ (9-98), südli (10-2), daş

---

[1] Ahmet Caferoğlu; "Anadolu Ağızlarında Konson Değişmeleri", TDAY. Belleten1963, TDK, Ankara 1964, s. 1-31.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 106'da ġartal, ġına, halġa vb.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 107'de asger, geldig, gişi vb.; Krş: Cemil Gülseren, age., s. 81'de gemigini, direge, yüregimi vb.
[4] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 107'de acluğum, cığar, coraf vb.

(10-10), dutmuşdur (14-5), dosd (18-39), mekdübi (18-51), dutanım (8-14), içdi (9-6), đutdi (9-173), vafdis <vaftis (22-22)[1]

s>z değişmesi: Kelime başında ve daha çok olarak da kelime ortasında genellikle de kelime sonunda bu değişim görülür: poliz (3-126), Tifliz (6-9), herkézin (7-6), zanma (14-23)[2]

f>v, *f* değişmesi: müsevirimsiz (12-14), tü*f*ek (9-46)

p>b değişmesi: Azeri sahasının bir özelliği olan bu değişme rayon merkezinin eski isminde de gözlenmektedir: Parmaksız > Barmaḫsız (Ek:1), şeşberdir (9-73)

2. 2. Sedasızlaşma

Sedalı ünlülerin kendi karşılığı durumunda bulunan sedalı ünlülere dönüşmesi demektir.

g>k değişmesi: Kelime başında bu ses değişimine rastlanmaktadır: köçüp (21-61), Keçit "Geçit anlamında Beştaş köyünün eski adı", künde (25-19), kimi < gibi (12-7)[3] köynegimi > gömlek (18-82). "Köynegimi" sözcüğü yazı dilimizdeki şekli "gömlek" ile karşılaştırınca g >k değişimine uğramış gibi görünse de değişim söz konusu değildir. Sözcük "Eski Türkçedeki" şekliyle varlığını sürdürmektedir.

c>ç değişmesi: Eski şekillerin devamı olarak kelime ortasında isimden isim yapım eki –cı, -ci eki –çı, -çi şekline dönüşür: dilençi (1-15), Demürçioġli (5-29), demürçisen (7-7), yazıçi (8-9)[4]

Ayrıca rayon ağzında neçet sözcüğü mescit yerine kullanılmakta olup bu sözcükte s sesinin değişimde etkili olduğu söylenmektedir.

d>t, đ değişmesi: tikerem (3-43), đuydu (9-13), đoliyér (10-26) [5]

z>s değişmesi: vafdis <vaftiz (22-22)

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 108'de daraḫ, hafda, baḫdım vb.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 108'de zopa, herkez, Tifliz, vb.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 109'da keçip, kün, kimi vb.
[4] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 110'da dabança, demirçi, davaçi vb. ; Krş: Cemil Gülseren, age., s.82'de dabança, davulçu.
[5] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 110'da tiġġat,toḫdurluḫ, tüşman vb.

b>p değişmesi: perksiz (21-82)

2. 3. Süreklileşme

"Süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzler haline gelmesi hadisesine süreklileşme denir. Sürekli ünsüzler, kendi aralarında sızıcı ve akıcı olmak üzere ikiye ayrıldığına göre süreklileşme hadisesini de sızıcılaşma ve akıcılaşma olarak ikiye ayırabiliriz."[1]

2. 4. Sızıcılaşma

Sızıcılaşmalardan bazıları rayon Urumları ağzında kurallaşmıştır:

ḳ>ḫ değişmesi: Kelime ortasında ve kelime sonundaki ḳ ünsüzünün ḫ ünsüzüne dönüşmesi birçok Anadolu ağzında olduğu gibi kural haline gelmiştir: ölduḫdan (1-3), olacaḫ (1-5), naḫıl (1-6), yoḫ (1-14), faḫır (1-17), toyuḫ (2-1), uşaḫ (2-1), aḫıla (3-19), vaḫıt (9-97)[2]

ḳ>ġ; k> ġ değişmesi: çoġ (1-7), Urumluġun (3-12), kulaġ (5-8), ḳolluġ (15-12)

ḳ>ğ değişmesi: ḳucağında (3-66), ḳabağına (18-11)

ç>ş değişimi: géşdi (1-17)

d>z değişmesi:kaġızi (18-6)

2. 5. Akıcılaşma

b>m değişmesi: Azerbaycan Türkçesinin bir özelliği olan sözcük başındaki b'lerin m'lere çevrilmesi Parmaksız Urumları ağzında da görülmektedir. Bu durumu Rayon ağzına çevrede konuşulan Türkçenin etkisi olarak değerlendirmek de mümkündür: men (4-1), meni (4-39), ḥamu (23-3)

2. 6. Süreksizlik

-g-:

---

[1] A. Bican Ercilasun; age., s. 111.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 111'de aḫıl, arḫa, rızıḫ vb.

Sürekli ünsüzlerin süreksiz ünsüzler haline gelmesidir. "Sadece Kars ve Ardahan-Posof yerli ağzında; fakat sistemli olarak görülen –g- süreksiz ünsüzü, bu ağızları ötekilerden ayıran en karakteristik hususiyet olarak da göze çarpar"[1] Kars ve Ardahan-Posof yerli ağzını diğer Kars ağızlardan ayıran bu hususiyet Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzının temel ses olaylarından biridir. Bu nedenle rayon ağzının Kars ve Ardahan-Posof yerli ağzı özelliklerini taşıdığı söylenebilir: güvegiyi (21-74), göbegini (22-21), eglen (24-1), emegi (24-17), dügünnerde (27-6)[2] üregimin (5-7), diregidir(5-8), degirmen (20-3)
ñ ünsüzünün değişerek g'leştiği de diğer örneklerle karıştırılmamalıdır: ögünde (29-21)

k>t değişmesi: Süreksizler arasında bir değişmedir**:** etmegi (26-8)

f>p değişmesi: pavrika<fabrika (22-11)

2. 7. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

h ünsüzü ile ilgili değişmeler:

a) h>ḫ değişimi: padişaḫ (1-1), ḫeber (1-9), yaḫşi (2-3), ḫalḳ (3-8), ḫayinnıḫ 818-24)[3]

b) h>y değişimi: sayapsız (3-13), céyiz (5-19), şeyer (11-2), Feryet (19-63), cayal (20-23), bayém (9-48)[4]

c) h>ğ değişimi: sebağa (4-39)

d) ğ> y değişimi: soyuḫ (20-12), küreyini (29-25)[5]

ñ ünsüzü ile ilgili değişmeler:[6]

1. ñ ünsüzünün n'ye dönüşmesi: Ercilasun "Kars'ta en büyük çoğunluğu teşkil eden Kars ve Ardahan –Posof bölgesine gelince bu bölge ñ>n değişmesini temsil eder."[7] Demektedir. Rayon Urumları ağzında da büyük oranda bu yönde bir değişim gerçekleşmiş: büliyérsīn (26-3), merfetin (25-7)

---

[1] A. Bican Ercilasun; age., s. 117.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 117'de dügün, yüregim, egri vb.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 118'de ḫanım, ḫayal, ḫayvan vb.
[4] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 118'de ġayfe, söybet, sāliya vb.
[5] Krş: Cemil Gülseren; age., s. 85'te iyneynen, diynek, soyuḫ vb.
[6] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 120-121'de soğunda, dursayız, yapdığız, vb.
[7] A. Bican Ercilasun; age, s. 121.

2. ñ ünsüzünün ġ'ye dönüşmesi birkaç örnekte görülmektedir: soġunda (9-59), pıġar (10-13), aġna (18-58), yalınız< yalġuz (9-30), Beşpuġarlar (25-29)

3. ñ ünsüzü az sayıda örnekte devam etmektedir: gücüneñ (3-79), doñuzlari (29-49)

4. ñ ünsüzünün ḫ ünsüzüne dönüştüğüne de rastlanmaktadır: pıḫar (8-15)

5. ñ ünsüzünün g ünsüzüne dönüştüğüne de rastlanır: ögünde (29-21), ögden (13-2)[1]

v-g, ġ, y değişimi: Cuġabi (21-2). Bazı sözcüklerde bunun tersi bir değişim görülmektedir: kövde (3-17)

s>ş değişmesi: İşdiyér (4-11), herkeşin (6-22), herkéş (29-42)

m>n değişimi: şindik (1-19), ĝovun (2-11), indi (4-9)[2]

l>n değişmesi: yoldaşımnan (2-5)

r>l değişmesi: ḳurtaldi (3-24), güleşi (14-2)

l>r değişmesi: ceyranni (29-19)

2. 8. İnce Ünsüzlerin Kalınlaşması

g> ġ; k>ḳ değişmesi: oġli (1-2), ḳaldi (1-6), ḳurtuliyér (1-11)

3. ÜNSÜZ BENZEŞTİRMESİ[3]

-nl- >-nn- benzeştirmesi: n ile biten sözcüklerden sonra l ile başlayan –ler, -le, -lık, -lı gibi ekler geldiğinde eklerin başındaki l sesi n sesine değişir: görmesinner (2-19), ḳoyunnuḫ (5-31), onnari (5-37), bunnar (5-38), yunnari (6-44), kadınnarın (10-19), dinne (11-25), günnerde (17-11), ḳanni (18-82), ceyranni (29-19), elinnen (29-54)[4]

---

[1] Krş: Cemil Gülseren; age., s. 87'de ögde, dügürci vb.
[2] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 122'de şindi, ġonşi, vb.
[3] Ahmet Caferoğlu; "Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi" TDAY, Belleten 1958, TDK, Ankara 1988, s. 1-11.
[4] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 126'da Osmannı, onar, zenginnedi vb. ; Krş: Cemil Gülseren, age., s. 92'de onar, gurşunnarın, dinerler vb.

-nl->-ġn- benzeştirmesi: aġnadiyérdi (4-9)

-ll- >-ln- benzeştirmesi: yol ilen> yollan> yolnan (9-81)

-ml- >-mn- benzeştirmesi: ḳocamnan (2-5)

-rl- >-ll- benzeştirmesi: aparıllar (4-29), geliyéllar (6-12), birbilleriynen (29-43)

Uzak Benzeştirme

"Aralarında bir veya birkaç ses olduğu halde iki ünsüzden birinin, diğerinin tesiri altında kalarak değişmesine uzak benzeştirme diyoruz"[1] Ḫırḫızlar (13-4), ḫıtıḫlaniyéram < gıdıklanıyorum> (6-40)

4. AYKIRILAŞMA

Boğumlanma noktaları birbirinin aynı veya birbirine yakın bulunan iki ünsüzden birinin bazen boğumlanma noktasını değiştirerek diğerine göre farklılaşmasına aykırılaşma adı verilir. Aykırılaşan ünsüzler hem yan yana hem de aralıklı olabilir. Aykırılaşmalar kelime kök veya gövdelerinde daha çok akıcı r, l, m ve sızıcı f, v ünsüzlerinin tekrarını önlemek için dilin başvurduğu bir yol olarak görülür. Tekrardan kaçmak için r l'ye, l r'ye, m ile v b'ye, f p'ye dönüşür: zerel, befat, tekral…

Başka bir aykırılaşma da sedasız ünsüzlerden sonra sedalı ünsüzlerin gelmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Yazı dilinde hem sedalı hem sedasız türü bulunan eklerin rayonda sadece sedalı türü bulunmaktadır: ḳatdılar (1-19), baḫdım (2-1), Gürcisdan (3-23), ḳardaşdan (3-133), gétdi (5-25), şéétdi (6-13), ṭaġıtdi (9-59), hafdada (25-20)

5. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

Ünsüz ikizleşmesi rayon Urumları ağzında çok fazladır. İkizleşme bakımından Azeri sahasının Anadolu sahasından daha ileri olduğu bilinmektedir. Rayon Urumları aynı rayonun dört köyünde ve komşu rayonlarda yüzlerce köyde yaşayan Azerbaycan Türkleri (Karakalpaklar)'nden etkilenmemiş olmaları mümkün değildir. Ossaat gibi bazı sözcükler vurgulu konuşma nedeniyle ikizleşmişlerdir: kisse (3-76), doḳḳuz (4-32),

[1] A. Bican Ercilasun; age., s. 130.

ossaat (4-38), eşşeginen (7-1), doḳḳuz (7-2), aşşuḫ (9-12), saḳḳal (9-19), yeddi (9-33), koççaḫlıği (9-62), aşşaġi (10-17), aşşıḫ (19-1), seqqiz (21-10), ottuz (23-23), ikki (23-24), ḳaşşıḫ (26-5), Accarlar (29-67)

6. İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ

Alınma kelimelerde az olmakla beraber ikiz ünsüzlerde tekleşme görülmektedir: evelki (3-90), Nesredin (13-1), evelden (14-15)

7. ÜNSÜZ DÜŞMESİ

r düşmesi: Birçok ağızda rastlandığı şekildedir: bi (12-14), götüdi (14-8)[1]

y düşmesi: İç sesteki y düşmelerinin yanında ön sesteki y düşmeleri de görülür. "Ön sesteki y düşmeleri çok olmamakla beraber belli kelimelerde düşen ön ses y'si Azerî sahasına giren ağızların başlıca hususiyetlerinden birini teşkil eder."[2] gelmiér (1-12), bélesine (1-12), diir (6-43), kéflendi (9-6), öpüşmē < öpüşmeye (9-9), o◡āni (9-43), üzük (10-10), üregimin (18-37), ḥékeatidir (19-1), ürek(21-28), igid 21-30), penilin (29-51)

h düşmesi: ala (3-4), caal (5-32), aşa (7-9), avanın (10-14), er (10-35), taride (11-40), valla (20-21), mēti (21-33), alal (21-20), ürmeti (21-34), éyvan (29-40)

l düşmesi: boşatdi (14-15), nası (11-25)

t düşmesi: ḳuvveli (14-1), helbe<elbet(te) (6-46), vaḫ< vaḫt<vakit (29-97)

d düşmesi: günüz (4-32)

n düşmesi: ḳarafil (3-94), Nasredi<Nasreddin (7-1)
İşaret zamirlerinde zamir n'si bulunmamaktadır. Kars ağızlarında da aynı ses olayına rastlanmaktadır.[3] olar (4-27), bularda (4-45)

ş düşmesi: şimdi >indi (11-1), uş şimdi > aşimdi (29-59)

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 135'te bi, sepiller.
[2] A. Bican Ercilasun; age., s. 135.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 138'de olar, bular vb.

8. ÜNSÜZ TÜREMESİ

y türemesi: yissız (3-32), Yizımir (3-122), yéndi (4-25), yén (6-30), yekspires (6-38), oḫuyr (9-26), yenaḫ<inelim (9-41), neyétmişdir<ne etmiştir (14-7), duyalamasam (25-10), cemeyet (29-30)

ḥ, h türemesi: ḥanamını < anamını "anneciğim"(2-9), ḥayva (3-118), ḥamā (5-25), Héyvaz (5-30), ḥamu (23-3), a bu>ḥambu (1-18), helbe<elbet(te) (6-46) [1]

r türemesi: sürsen<süsen (20-4)

n türemesi: 1. tüfenk (9-33), belkin (9-137), kimin(10-10), fursant (19-47), kımın (29-79)

2. yoldaşımnan (2-5), Érmeni'ynen (4-3), Dorat'inan (5-69 vb. Yörede vasıta hali eki "ile", "n" eki ile birlikte kullanılmaktadır. Kars İli ağızlarında da görülen bu kullanım için şu açıklama yapılmaktadır: " Tamamen kaideleşmiş bulunan bu türeme çok büyük bir ihtimalle Eski Türkçedeki n enstrümental ekinin bir izidir." [2]

m türemesi: amburdan (9-47), yoḫsam (29-87)

g türemesi: yéngi (4-6), yengiyérdi (23-14)

k türemesi: yénkdi (21-8)

l türemesi: ḫalta < hata "bu türemede "halt" sözcüğünün etkisiyle benzeştirmenin etkisi de düşünülebilir: halta < halt gibi" (2-4)

z türemesi: usdaz (15-12)

9. HECE TÜREMESİ

İncelediğimiz ağız kitaplarında böyle bir başlık bulunmamaktadır. Çok fazla örneğine rastlamasak da aşağıya yazdığımız örnekteki ses olayını başka şekilde açıklayamazdık.

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 140'ta helbet.; Krş: Cemil Gülseren, age., s. 101'de helbet, hevet, havya vb.
[2] A. Bican Ercilasun; age., s. 140.

İki heceli sözcüğün üç heceye çıktığı bu örnek bir türkü içerisinde geçmektedir. Bu türemenin o dizeyi diğer dizelere ses ve hece sayısı bakımından benzetmek maksatlı oluşturulduğunu düşünmekteyiz: sayanın<senin (16-13)

10. YER DEĞİŞTİRME[1]

Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında dikkatimizi çeken ses olaylarından biri de yer değiştirmenin çok olmasıydı. Herkesin uyacağı bir yazı dilinin olmamasının göçüşmenin fazlalığını desteklediği kanaatindeyiz. Yer değiştirmelerde r sesinin yoğunluğunu A. Bican Ercilasun şöyle açıklıyor: "Bu tür yer değiştirmelerdeki sebep kelime başında bulunamayan, hece başında da bilhassa kapalı heceden sonra güçlükle bulunabilen r ünsüzünün telaffuzunu kolaylaştırmaktır."[2]

p-r yer değiştirmesi: terpenmeyin (4-27), torpaği (19-59), körpi (29-47) [3]

v-r yer değiştirmesi: arvat (5-17)

m-l yer değiştirmesi: melmeketde (1-16)[4]

m-s yer değiştirmesi: kismeden (29-88)

y-r yer değiştirmesi: ḥayra<harya (3-58), aryílmazdım(3-80), aryilıḫ (3-98), aryidir (10-24)

s-k yer değiştirmesi: eksi (3-92)

p-l yer değiştirmesi: çılpaḫ 84-23)

g-r yer değiştirmesi: örgendi (11-23), örgetdi (21-37), ŧorgirsin (26-9)

ḫ-r yer değiştirmesi: arḫebelerini (22-24)

l-r yer değiştirmesi: irelden (9-84)

---

[1] Ahmet Caferoğlu; "Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi", TDAY, Belleten 1955, TDK, Ankara 1988, s.1-7.
[2] A. Bican Ercilasun; age., s. 141.
[3] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 141'de kirpit, körpü vb.
[4] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 142'de memleket.

n-y yer değişmesi: düynede

r-ḫ yer değişmesi: meḫrem (18-45)

f-r yer değişmesi. surfasi (29-106)

Uzak Yer Değiştirme:

r-l yer değiştirmesi: yarvalıyollar (10-8)

-ster-<-rset- değişimi: görsetmişdir (14-5)

11. HECE KAYNAŞMASI

Hece kaynaşması y, ğ, n, h, g, k, v, f gibi aşınmaya ve düşmeye elverişli ünsüzlerin yanlarındaki ünlülerle birlikte düşerek kelime içindeki hece sayısını azaltması demektir: Onuçun<onun için (6-46), köpoġli (9-99), ḳanaḫli<kanayaklı "hassas insan, kadın, çıt kırıldım" (18-21), bāim< bakim <bakiyim <bakayım (19-10), peşīz <peşiniz (20-19), ürmetīz (20-124), diyim>di-ye-yim (29- 33), alamirdi<ala-mi-yir-di (29-31) [1]

12. HECE DÜŞMESİ

Ard arda gelen ve birbirine benzeyen sesler grubundan birinin düşmesiyle meydana gelen hece eksilmesine denir: (Ḫas baḫcān ḳapısın) baḫcan(ın) (19-51), Onuçun<onun için (6-46)

13. DİĞER SES OLAYLARI

a) Ünlü İle Ünsüzün Yer Değiştirmesi: yuḫulardan < uyhulardan (3-50), Musülman < Müslüman (4-4)

b) Ünsüzün başka bir ünsüzle değişimi:

d>t değişmesi: toli (1-6), taldi (3-7)

k>q değişmesi: qor (1-25)

---

[1] Krş: A. Bican Ercilasun; age., s. 143'te meḥle, çıḫacam vb.

p>m değişimi: hemisi (mdd)

k>ḫ, d>b değişimi: kadar>ḫeber (1-7)

f>*f* Değişimi: tüfek (9-46)

v> y değişimi: toyuḫ (2-1)

ŞEKİL BİLGİSİ

1. İSİMLER

1. 1. Yapım Ekleri

1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri[1]

01 + lıḫ (+liḫ, +luḫ, +luḫ, +lıḥ, +liḥ, +luḥ, +lüḥ, +lıḳ, +liḳ, + luḳ, + lüḳ, +lıġ, +lığ, lig…)

011 Parmaksız Urumları ağzında ekin ön sesi "l", "n" ile karşılaştığında benzeşmeye uğrar ve "n" olur: şénnigidi (3-10), ḳaḫḳaḫannıḫ (3-35) [2]

012 Ekin son sesi ünlü ile başlayan bir ekle karşılaştığında "k" "ğ" olur: Urumluğun (3-12), padşaḫlığīdi (5-9), meşelıği (21-59) [3]

013 Ekin ünlüsü çoğunlukla ünlü uyumuna girmekle beraber ünlü uyumuna girmediği de olur: aryilıḫ (3-100), ḳoyunnuḫ (5-31), esgerlıḫdan (6-1), ḳocalıḫda (20-103) [4]

014 Ekin son sesi ek almadığında çoğunlukla "ḫ" şeklindedir: éylıḫ (1-9), sahaplıḫ (1-30), ḫırḫızlıḫ (29-105), ḳaçaḫlıḫ(29-105), çuġulluḫ (29-105)
015 Ek ünsüzle başlayan ek aldığı durumlarda da "ḫ" şeklinde olabilir: çetinnıḫda (25-27)

016 Ekin son sesi ek ünlü ile başlayan ek aldığında bazen "g" şekline değişir: gündelige (1-11), şénnigidi (3-10)[5]

---

[1] Suzan Tokatlı; Anadolu Ağızlarının Söz Varlığından Yararlanılarak Türetilen İsimler, Laçin yayını, Kayseri 2007, s. 19-94.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; EİA, 1. C. S 229'da çobannuḫ, sorḫunnuḫ, baḫcivannuḫ vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 229'da macirlığa, gabalcılığ et- vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz,;age., s. 230-231'de leşberlıḫ, meyvaçiluḫ, avciluḫ vb.
[5] Krş: Cemal Gülseren; age., s. 119'da höllüg, şenlig vb.

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi ek ses yönüyle yazı dilimizden farklılaşmakla beraber anlam yönünden görevinde bir değişiklik olmamıştır.

02 +ci (+cı, +ci , +cu, +cü, +çı, +çi, +çu, +çü)

021 Ekin ön sesi tonluluk tonsuzluk uyumu göstermeksizin "ç" şeklindedir: dilençi (1-15), degirmençi (5-10), yazıçi (8-9), Ŧanaçi (11-46)
022 Ekin sonuna ünlü ile başlayan ek gelirse o zaman ekin ilk sesi "c" şeklinde durur: naḫırciya (9-44), üçüncisi (9-146)

023 Özel isimlerde ve bazı durumlarda yukarıdaki kurallar geçerli değildir: Demürçioġli (9-62), ḳapıci (9-173), ḳuyumcidir (11-44)

024 Ekin üzerine ek gelmediği sürece ek düz-dar- ince şekildedir: Demürçioġli (3-183)

03 +li (+lı, +lu, +lü)

031 Rayon Urumları ağzında ekin ön sesi "n" ile karşılaştığında benzeşmeye uğrar ve "n" olur: nişanniyaḫ (1-22), ḳanni (18-82)[1]

032 Ekin üzerine ek gelmediği sürece ek düz-dar- ince şekildedir: varli (1-1), buyuḫli (4-7), saburli (9-146), aḫılli (29-112), kövli (28-6), sırmali (3-120), yarali (3-127), ŧatli (9-114), yaġli (29-55), borçliyèm (9-128)

04 +siz (+sız, +suz, +süz)
041 Ek yazı dilimizdeki gibi olup ünlü uyumuna da girmektedir: Barmaḫsız "Tsalka rayonunun rayon olmadan önceki adı olup herkes tarafından bilinmektedir.", sayapsız (3-13), Ḳıratsız (5-4), sazsız (20-18), parasız (21-35), aḫılsız (29-111)[2]

05 +ki (+kı, +ki, +ku, +kü, +gı, +gi, +gu, +gü)

051 Ses bakımından ünsüzünde değişiklik görülen bir ektir: Evelki zaman (3-90), o yanki yüze (9-156), dibdeki (29-37), sabaḫgi gün (29-84), "bögünki Urumlar…" mdd/Karagözov/3.vk

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 233'te canni, trabızanni, vijdanni vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 234'te vaḫıtsız, ensizden, rütübetsiz vb. ; Krş: Cemal Gülseren, age., s. 119'da gaynanasız, uğursuz vb.

06 +ca (+ce)

061 Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında bu ekin bazı durumlarda ünsüzünün ünsüz benzeşmesine girmediği görülmüştür: Türkcedir (11-54), Urusca (25-14)

062 Ekin ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girer: Érmenice (25-15), Gürcüce (25-19), Urumca (28-7), Urumcalar (28-7), pıreparaca (28-8), néçe (29-18) [1]
062 Kişisel bazı kullanımlar ek ile ilgili birkaç istisnaya rastlamamıza neden olmuştur: Érmenicay (25-19)

07 +daş (+deş, taş, +teş)

071 Bu ek yazı dilimizdeki şekliyle aynıdır: yoldaşım (1-4), ḳardāş (1-8) ḳardaşdan (3-133), arḫadaşluḫ (21-39) [2]

08 + ºncı(+ ºnci…)

081 İncelediğimiz ağızda ekin geçici ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmektedir. Ekin son ses ünlüsü üzerine ek almadığı taktirde daima düz-dar-incedir: doḫuzunci (1-23), üçünci (5-40), birinci (9-149), béşinci (10-1), ḳaçinci (12-29, bin doḳḳuz yuz altınci (28-1)[3]

Ek yukarıda görüldüğü gibi yazı dilimizdeki ekten pek farklı değildir. Görevinde de herhangi bir değişiklik yoktur.

09 +ºz
Yalın-ız > yalġuz (9-27)

10 +ºm/n

101 Yazı dilimizdeki ekten farklı değil: üçüni (5-31), keren (5-40), kerem < kere "defa" (5-43), senin kimin (9-130), aḥan (6-33)

11 + leyin (+layın/+leyin/ +ayın, +eyin)

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 237'de alamanca, türtce, urusca vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 238'de arḫadaş, gardaş, yurtdaş vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 238'de **g**açınci, zırınci, vb.

Benzetme fonksiyonlu eşitlik eki görevi ile kullanılan, türlü zarflar türeten kalıplaşmış müstakil bir ek durumundadır:[1] düneyin (29-49)

12 +gıl (+gil)

Karagözgil (Bayıld Karagözov'un soyadını Ek 1'de de görüleceği gibi ifade şeklidir.) "Familyam Çamurligil" (mdd/Vasil Çamurligil/ 3. vk.), "Poşnakova, Poşnakgillerden." (mdd / Sara Poşnakova/4. vk.)

13 +ḫana

Ev anlamında Farsça bir kelime olup birleşik kelime yapmaktadır. "Bezirhana" "Bezir yağı çıkartılan yer." Metin dışı derleme. Karagözov/3. vk, kerḫānalar "iş yerleri, fabrikalar" (22-14)[2]

14 +isdan

Yer, memleket anlamında Farsça bir kelime olup birleşik kelime yapmaktadır. Gürcüsdan (22-10), Yunanisdan (22-16), Dağisdan'da (29-76)

15 + ºk
pırıq<pır "kuşların kanat çırpmasını anlatan sözcük" (10-33), "Yayaḫ burya düşdüler." (mdd Alvina Kisinova/4.vk.)

16 +düz
gündüzli (18-76)

17 +ge
özgesine (29-99)

18 +ey
güneye (29-102)

---

[1] Zeynep Korkmaz; Türkçe'de Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK Yay., Ankara 1994, s. 70-71.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 242'de buzḫana, divanḫana.

19 +der

Farsça'an geçen bir ektir. emekder (24-17)

20 +ın:+gıl ekinin görevinde topluluk bildiren aile isimleri türeten bu ek bölgemiz ağzında sevgi anlamı da ifade etmektedir: ḥanamıni < anamıni "anneciğimi"(2-9) "+in, +ıyn, -ylı. Babamıyn< babamlar, babmine<babamlara, ağamıylı< ağamlar"[1]

"+meyni: anameyni, babameyni"[2]

21 Yukarıda örnekleri verilen eklerin dışında metinlerden örnekleyememekle beraber şu eklerin de var olduğunu biliyoruz: +cıḫ (+ciḫ, +cuḫ, +cüḫ, +cıḫ, +ciḫ, +cuḫ, +cüḫ) +caḫ (+ceḫ), +caġız, + cucaḫ, +ar (+er, +şar, +şer), +ºmsı (+ºmsi, + sı (+si,+º mtırak, +cıl (+cil, + ıltı (+ilti

1. 1. 2. Fiilden İsim Yapım Ekleri[3]

01 –maḫ (-meḫ, mağ-meġ ,maq …)

011 Ekin ünlüsü ünlü uyumuna girmez. Devamlı kalın şekildedir: gülmaḫ (3-11), yemaḫ, içmaḫ (5-45), işlamaḫ (6-54), çağırmağa (9-18), kesilmaḫ (9-108), démaḫdır (9-127), gétmaḫ (10-5)[4]

012 Ekin son sesinin orta damak "q" sesi şeklinde söylendiği de olur: yémaq (10-3)

02 –ma (-me,)

021 Ek her bakımdan Türkiye Türkçesinin yazı dilindeki ekle aynıdır. Tikmeṭaş (4-5), ḳorḫma (18-27), oḫuma (25-17), öldürmeye (9-57), ḳavurmaya (12-4), içmeye (12-7), bozulmağa (19-58), gétma gét (22-31), ḳatma (26-17) [5]

03 -ºş

---

[1] Emin Kalay; Edirne İli Ağızları, TDK, Ankara 1998, s.63.
[2] Tuncer Gülensoy; Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK, Ankara, 1988, s.77.
[3] Suzan Tokatlı; age., s. 95-154.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 243'te almaḫ, söylemaḫ, gülmeğ, vb.
[5] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 244'te almiya, görmiya, gayırmaya vb.

031 Türkiye Türkçesinde eşi olan –ºş ekiyle aynıdır: dögüş (3-23), dögüşinan (11-38), ḳaruşuḫ (26-17)[1]

04 –º m

Türkiye Türkçesi yazı dilinde eşi olan –º m ekiyle aynıdır: ölüm (9-124) [2]
"Géyimi, ne forma géyimidir." Metin dışı derleme. Karagözov/3. vk
"Saġımcidir." mdd, Karagözov/3. vk

05 –ºḫ (-ºġ, k, ğ)

051 Ekin son sesi lık ekinin son sesiyle benzer gelişme göstererek -ºġ, k, ğ seslerine dönebilmektedir: bölük (3-6), ḳoruği (5-26), örtük (9-158), böyük (19-54), uzaḫ (20-63), dutuḫ (25-8), ḳaruşuḫ (26-17),[3] "Bizim şéyde otlaḫda dedi." (mdd/ Alvina Kisinova/ 5.vk.)

06 –aḫ

061 Bu ekin ünlüsü ve son sesi –maḫ ekiyle benzer gelişim gösterir: ḳonaḫ (12-15), ḳaçaḫlar (18-70), ḳaçaḫlıḫ (29-41)[4]

07 –º n

071 Türkiye Türkçesi yazı dilimizdeki –º n eki ile aynıdır: biçin (mdd)[5]

08 – ki

İçki (4-18)

09 – ga (-ge…)

091 Fazla kullanılmayan bir ektir: " Süpürge koyiller." (mdd/ Sona Gorelova/ 12.vk.)

10 –gın (-gin, gun, gün, ḫın, ḫin, ḫun, ḫün,)

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 245'te tanış, yazılış, yinüş vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 245'te durum, dölüm, biçim vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 245'te boyaḫ, bulanuḫ, boyağ vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 246'da gaçaḫla-, yataḫculuḫ, gaçaği vb.
[5] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 246'da sağın, yığın, biçin vb.

101 Ekin ilk sesi g, ġ, ḳ, ḫ şekillerine dönüşebilir: şaşḫun (Yorgi Poşnakov /4.vk), düzgüni (21-46), géçgin (25-11)[1]

11 –ı (-i)

111 Tek şekilli bir ek olup ünlü uyumuna girmez: ŧoli (1-6), yazi (3-110), ḳuri (9-135), öli (9-145), yapiyi (10-38), aryılıḫ (18-8), asıli (19-39), saçi< saç+i (21-70), dizileri (26-2), yatiya (27-4)[2]

12 –a (-e)

Kese (18-2), ḳısa(18-2), yaram (18-30),[3] " Onnarı o zat öte geçedeki yaşiyer Liva'nın gızi Kiraz." mdd/ Anastas Aşkalof/ 11.vk.

13 —ºr

oḫuyr (9-26), yazar (9-26)

14 -anak/enek

ekinegimiz (29-33)

15 - Diğerleri: –acaḫ –esi, –asıca, -asıya, -gış, -gıç, -gaş, –aġan , –ici, -nç, –ıntı.

1. 2. Çekim Ekleri[4]

1. 2. 1. İsmin Hâl Ekleri

1. 2. 1. 1. Yalın Hâli

padişaḫ (1-2), oġul (1-2), çoban (29-24)

1. 2. 1. 2. Belirtme (Yükleme) Hâli

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 247'de girgin, sürgün, kesgün vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 249'da örtüsini, **g**orḫi, **g**orḫuli vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 250'de g*e*çe, kese.
[4] Ahmet Buran; Anadolu Ağızlarında isim Çekim (Hâl) Ekleri, TDK, Ankara 1996.

ḳızi (1-29), ėvi (3-34), Þaluḫlari (12-1)

Bazen yükleme hâli eki düşer. Sözcük eksiz olduğu hâlde anlam olarak yükleme hâlini ifade eder: nay<nayi<neyi (12-1)

1. 2. 1. 3. Yönelme Hâli

sene (1-3), bene (1-5), uşağa (5-21), dünyeye (9-127), suya (12-3)
Ses değişmesi nedeniyle birkaç konuşmacıda görülen yönelme hâli de ilginçtir: seen (9-93)[1]

Başka tesirlerle görülen yönelme hâli ekindeki değişiklikle bir dörtlükte karşılaşılmıştır. İkinci tekil şahıs iyelik eki ile hâl eki yer değiştirmiş olarak görülen değişikliğin örnekleri şöyledir: yoliyan > yoluna (19-76), béliyen > beline (19-77), éliyen > eline (19-77)

Yönelme hâli ekinin düştüğü fakat sözcüğün anlam olarak yönelme ifade ettiği durumlara da rastlanmaktadır: üsden (20-36), özün<özüne (29-7)

1. 2. 1. 4. Bulunma Hâli

Türkiye Türkçesi yazı dilindeki bulunma hâli ekiyle aynıdır: şeḥerlerde (1-4), melmeketde (1-16), orda (1-23), qolḫozda (1-2), gözde (1-21), yolda (9-169)

1. 2. 1. 5. Ayrılma Hâli

Türkiye Türkçesi yazı dilindeki ayrılma hâli ekiyle aynıdır: aradan (1-10), élden (1-18), candan (9-27), ĝuyudan (9-161)

1. 2. 1. 6. Eşitlik Hâli

Türkiye Türkçesi yazı dilindeki eşitlik hâli ekiyle aynıdır: balaca (5-20)

---

[1] Krş: Mukim Sağır; EYA, s. 1432te başān<başına, neen> neyine, babān> babana, cedden > ceddine, torbān> torbana; Krş: Münir Erten, DA, s. 36'da sa'aten> saatine, bonan> boynuna, canan> canına, cüzdanan> cüzdanına, elleren< ellerine ; Krş: Ahmet Buran, KBAYA, s. 60'ta boḫçan> bohçana, ġoynan> konuna.

1. 2. 1. 7. Vasıta Hâli

Vasıta hâli eki "ile" genellikle "-nan" şekliyle kullanılmaktadır. İle kelimesinin sonuna yazın, kışın, güzün kelimelerinin sonuna gelen ve kalıplaşmış olan eskiden vasıta eki olarak kullanılan –n eki gelmiştir. Ek yığılması şeklinde oluşan bu yeni ek kendinden önceki kelimelere genellikle bitişik yazılır ve bu yazımda "ile-n< -nen şekline dönüşür: işlemeynen < işleme-ile-n (2-4), yoldaşımnan <yol-daş-ım-ile-n (2-5), eşşeginen (7-1), sırımınan (7-3), arşınan (20-16), elinnen (29-54), herisiynen (29-73), namusunan (29-119), ḳışın (9-2), güzün mdd/ Karagözov/3.vk.
Tek tük, ile ekinin –le şeklinde bitişik kullanıldığına da rastlanaktadır: nemertle (29-11)

1. 2. 2. İsimlerde Çokluk

1. 2. 2. 1. Tekil İsimler

Türkiye Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi eksizdir: Padişaḫ (1-2), ėv (2-15)

1. 2. 2. 2. Çoğul İsimler

Türkiye Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi +ler, +lar şeklindedir: şeḥerlerde (1-4), gözleri (1-21), ḳulaḫlari(1-21)

01 Çokluk ekinin ön sesi "l" "n" ile karşılaştığında benzeşmeye uğrar ve "n" olur: ĝurmasınnar (2-15), vérmesinner (2-17), günnerden (3-47), oġlannar (4-29) bunnar (26-17)

02 Ekin ünlüsü kalınlık incelik uyumuna uyar: uşa«larım (2-2), tepelerde (2-15)

1. 2. 3. İyelik Ekleri

1.tekil şahıs eki: +°m+

Rayon Urumları ağzında birinci tekil şahıs iyelik eki Türkiye Türkçesi yazı dilinde olduğu gibidir: yanıma (1-3), atam (5-23), oġlumdur (5-44), torunuma (6-16), pulumi (6-45), aġam (9-139), anam (9-140), babam(9-140), ḳanımdan (18-27), başım (29-103)[1]

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 268'de ağam, gulum, bacım vb.

2. tekil şahıs eki: +°n+

Rayon Urumları ağzında ikinci tekil şahıs iyelik eki Türkiye Türkçesi yazı dilinde olduğu gibidir: baban (5-24) puluni (6-44), gözlerin "gözlerini" (8-18)[1]

3. tekil şahıs eki: +ı+, +i+, +sı+, +si+

ḳıçlari "bacakları" (29-102), ḳolunda (5-44), başına (6-17), özi (6-51), gözi (6-51), ḳaynanasi (9-7), aḫlına (9-149), ĝıriĝasi (23-6)

1. çoğul şahıs eki: +°mız, +°miz, +°muz, +°müz
babamızĭdi (1-9), borcumuz (10-6), ekinegimiz (29-33)

2. çoğul şahıs eki: +z
babaz, borcuz, ekiniz

3. çoğul şahıs eki:+lari, leri
babalari, borçlari, ekinneri

1. 3. Yığılma

Aynı hece ya da aynı görevli hecenin arka arkaya gelmesidir: o ki ki éla oldiysa (5-23), sıçriri (18-48), çay veriri (19-6), o günisi (21-70), o ki ki élaysa (5-36), öbürüsüni (8-19)

1. 4. Birleşik İsimler

Ayaḫḳabi (1-14),), oğluşaḫ > oğul uşak (2-5), ḳuşburni (6-43), onuçun<onun için (6-46), Köroğli (9-12), Çanlibel> Çamlıbel (9-14), Demürçioğlu (9-17)

2. ZAMİRLER

İsimlerin yerine kullanılan sözcükler olan zamirlerin Türkiye Türkçesi yazı dilimizden farklılıkları ve çekimlendiklerinde meydana gelen değişiklikler ele alınacaktır.

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 269'da ağan, kölen, gulun vb.

2. 1. Şahıs Zamirleri

Birinci Tekil Şahıs: ben (6-1), beni (18-16), benim (18-30), bene (18-49),
m < b değişimi nedeniyle birinci tekil şahıs zamirinin ikinci bir şekli daha var:
menim(4-2), men (4-14), menüm (4-28), meni (4-46), men (11-1)[1]

İkinci Tekil Şahıs: sen (4-48), senin (18-20), sende (18-24), seni (18-36), sene (18-39) sene (19-35)

Türkiye Türkçesi yazı dilinde ek aldığında kökü değişen nadir kelimelerden biri de "sen" zamiridir. Sen zamiri ismin yönelme durum ekini aldığında bu değişim gerçekleşir ve "san-a" eklini alır. Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında bu değişim belirtme durum eki alındığında da gerçekleşmektedir: san-i (3-169)

Üçüncü Tekil Şahıs: o (5-2), ona (19-11), oni (19-14)
Birinci Çoğul Şahıs: biz (4-2), bize (18-8), bizi (18-70), bizim (19-68)
İkinci Çoğul Şahıs: size (4-41), siz (21-49), sizlere (21-78)
Üçüncü Çoğul Şahıs: olar (4-27), onnarın (18-63), onun (21-1)

2. 2. Soru Zamirleri

kim: kim buna maşina vérecaḫ (6-4), kimdir (19-37)

2. 3. İşaret Zamirleri

bundan (1-12), bu (5-4), buna (6-4), bunun (18-2), buni (18-21), bunnan (18-62), bunnari (18-73), muni (4-50)
şu (mdd)
o (24-16), oni (25-4)
bunnar (18-20), bular (4-45), bunnari (1-10)
şunnar (mdd)
Onnar (11-41)

---

[1] Krş: Aysu Erden; "Azeri Türkçesinin Geçmişine ve Sözdizimi Özelliklerine Kısa Bir Bakış", HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, C 3, S 2, Ankara 1985 s. 50'de man (men), min.
Birinci şahıs amirindeki bu ses değişiminin Erzurum ağzında da görüldüğü bilinmektedir.

Diğerleri: bélesine (1-12), o yani (1-12), bura (4-4), orda (4-5), öbürüni (7-8), ordadır (21-55), burada (22-2)

2. 4. Belirsizlik Zamirleri

"İyelik eki alan belirsizlik sıfatları belirsizlik zamiri olarak kullanılırlar."[1] Belirsizlik zamirleriyle ilgili örnek vermekle yetineceğiz: tümümüz (4-1), hepsi (4-34), herkez (7-6), hepize < hepinize (20-79), herkéş (29-42)

2. 5. İyelik Zamirleri

İyelik ekleri İsim başlığı altında incelendiği için burada tekrar edilmemiştir.

2. 6. İlgi Zamiri

"Ki" eki olup Türkiye Türkçesi yazı dilimizdekiyle aynıdır: onunkilernen (9-95)

2. 7. Dönüşlülük Zamiri

Türkiye Türkçesi yazı dilimizde bulunan "kendi" dönüşlülük zamiri hiçbir değişikliğe uğramadan kullanıldığı gibi ilk sesi değiştirilerek de kullanılmaktadır: kendi (7-6), kendi (25-14), gendi (5-28), gendimiz (6-18), gendi gendine (9-112), gendime (18-54)

Türkiye Türkçesi yazı dilimizde az da olsa kullanılan fakat Azerbaycan Türkçesinde yoğun olarak kullanılan "öz" dönüşlülük zamiri de en az "kendi" zamiri kadar kullanılmaktadır: özi (4-3), özüm (22-2), özlerinin (25-20), öz özüme (4-21), özleri (4-47)

3. SIFATLAR

Bilindiği gibi isimlerin önüne gelerek onları niteleyen ya da belirten sözcüklerdir. Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında gerek niteleme gerek belirtme sıfatları kuruluş ve kullanılış bakımından Türkiye Türkçesi yazı dilimizdeki niteleme ve belirtme sıfatlarımızdan farklı bir durum göstermezler.

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 312.

Fiilden isim türetme başlığı altında sıfat yapım ekleri ele alındığı için aynı konuya tekrar değinilmeyecektir. Aşağıda sıfat türleri örneklendirilmiştir.

3. 1. Niteleme Sıfatları

böyük, varli padişaḫ (1-1), böyük şeḥerlerde (1-3), güzel ḳız (1-24), böyük çay (3-17), éksi çorap < eski çorap (3-89), sırmali potinnèr (3-121), ęḫdiyar adam (6-26), cèvan oġlanidi (19-1)

3. 2. Belirtme Sıfatları

3. 2. 1. Sayı Sıfatları

3.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

İki kişi (2-5), üç balasi (3-125), doḳḳuz milon pul (4-32), doḳḳuz gün(4-32)

3. 2. 1. 2. Sıra Sayı Sıfatları

doḫuzunci gözi (1-23), üçünci keren (5-40), béşinci aydır (10-1), bin doḳḳuz yuz altınci senede (28-1)

3. 2. 1. 3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Üçer üçer düzüldilar. (mdd)

3. 2. 1. 4. Kesir Sayı Sıfatları

Yarım alma gönül alma. (mdd)

3. 2. 2. İşaret Sıfatları

"İşaret sıfatları kullanılışta aldıkları duruma göre (bu, şu, o; öbür, öbürsi) kelimeleriyle, zamanda ve mekânda bulunma ifade eden isimlere getirilen (+ki) isimden isim yapma ekiyle türetilmiş kelimelerdir." [1]

[1] Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 292.

évélki zamanda (1-1), évelki işler (1-6), o ḳız (1-20), ambu güne (1-16), hambu güne (1-18), bu gözde (1-21), embéle ḳızdır<ahan böyle kızdır "İşte böyle kızdır."(1-22), bu uşağa (5-21), o puli (6-13), bu avrat (18-2), bu yanki ḳapiden (4-4), şu şekil (4-34)

3. 2. 3. Soru Sıfatları

ne güne (1-19), ne tevürdür "Ne türlüdür?" (4-48), ne ḫaber (6-13)

3. 2. 4. Belirsizlik Sıfatları

iki üç yĭl (1-10), dört bir yandan (3-3), her bir yandan (3-7), her sızıma < her sız-ı-m-a "her derdime" (3-53), iki üç adam (6-24), her gün (9-7)

3. 3. Sıfatlarda Pekiştirme

yémyeşil meşe (29-21), yüksek yüksek tepelerde (2-15), bölük bölük kövler (3-6) ḳara ḳara ḳazannar (3-82)

4. ZARFLAR

Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında zarflar Türkiye Türkçesi yazı dilindekinden farklı bir durum göstermezler.

Yapım ekleriyle türetilen zarflar isim türetme başlığı altında ele alındığından burada değinilmeyecektir.

4. 1. Yer ve Yön Zarfları

"Fiilin işaret etmiş olduğu hareketin başladığı, sürdüğü veya sonuçlandığı yeri belirtmeleri nedeniyle ismin ayrılma, bulunma, yaklaşma ve bağlama hallerine konulmuş yer ismi durumundaki kelimelerle, fiilin anlamını yer kavramıyla tamamlamak üzere kullanılan diğer açıklayıcı kelime grupları yer zarflarını teşkil eder."[1]

Rayon Urumları ağzında Türkiye Türkçesi yazı dilinden farklı olarak görülen zarflar: bélesine "bu tarafa" (1-12), o yani "o tarafa" (1-13), burya geliyéllar (6-12),

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz: age., s. 295

içeri (4-35) [1]

4. 2. Zaman Zarfları

sebağa ḳader (4-39), sabaḫdan başladılar (4-40), évél diyérdiler (4-49), téz yaz (4-39)[2]

4. 3. Niteleme ve Durum Zarfları

rap dutti < rap tuttu "Rap yansımadan türeyen sözcükolup 'aniden, çabucak tuttu' anlamındadır."(6-12) [3]

4. 4. Azlık Çokluk Zarfları

éle güzel ḳız (1-24), éle güliyérdiler (6-17)[4]

4. 5. Soru Zarfları

ne gezīr (6-2), niya béla oldi (6-7), ne isdiyén (6-27), niye burya girdin? (13-4)

5. EDATLAR

5. 1. Çağırma ve Seslenme Edatları (ola, hey, gız, beg, ḫanım, émi…)

Dédi "Balam gel bura gel." (9-165)
"Ola sen neysen?" (18-84)[5]

5. 2. Sorma Edatları (mi, ne, kim, hani, niya, acep, neyin nesi…)

Atam kimdir? (5-23)
Dédi ki "Hani o Genc Aslan?" (9-19)
Dédi "Sēnē yazuḫdur niya!" (9-48)
Yaḫşidir acep soyun? (20-54)
Ata yoldaşi onun devrülmiş, neyin nesi? (19-18)[6]

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 295'te yannamasına, arḫa-üsdi, yanbegi vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 296'da sabaḫ, aḫşamınan, bıldır, dünegin vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 297'de güzelce, usulca, aḫlımcaz vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 298'de çoḫ güzel, daha, dehşetli vb.
[5] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 299'da hey, yahu, ola, gız, bey, hanım, abla, baci, emi vb.
[6] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 301-302'de mi, ne, kim, hani, acep, ya, he, vallah vb.

5. 3. Cevap Edatları (yoḫ, ḥe, oḥō, ya, ḫéyir, ya ne, ya kim, hele…)

Dédi "Yoḫ!" (1-26)

Ḥe. (4-30)

Dése gédacaḫ he. (5-23)

oḥō (5-44)

Basdılar orda içeri sōra şéétdi ya "Ne ḫaber?" (6-13)

Ya sen bene dīr "Şeheri gidiyé(ē)n?" (6-26)

Ya yoḫ (6-31)

Yoḫ eger bu ḫaber geldi. (9-70)

Yoḫ familyāz yoḫ. (11-4)

Hele nedir he. (12-11)

"Ḫéyir bezirgen" dédi. (19-15)

Ya ne… (23-2)

Ona ya ne söylīrsin (23-13)

…Ya kim yazacaḫ. (29-128) [1]

5. 4. Gösterme Edatları (an, ḥa, ḥan, ambura, déyḥōra, aḥa, déyḥo…)

"Ān" dédi. (1-23)

Ḥān éle iş oldi bir kere. (6-15)

Ḥa bu sözi dédi. (6-41)

He işde gétdi… (9-41)

Dédi "Bussaat kime vursam amburdan tut déyḥōrda vurém, yıḫılsın." (9-47)

Bir arvat vérir ki bir ḳız ambu şéyinen gidersen… (18-50)

Ān éla. (18-85)

Aḥa (29-28)

déyḥo (29-47)[2]

5. 5. Katılma Edatları (da, daha)

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 302-303'te he, he ya, tamam, evet, helbet, değil, yoḫ, yalan vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 303'te aha, diyan, şindi, işdi, vb.

Daha: Öne getirilen bağlama ve kuvvetlendirme görevinin yanında sona getirilerek katılma görevi yapar.

Oġlan da gidiyér… (1-9)

Biz de şindi gideceyıḫ. (2-6)

“Uşaḫ da beni vurabülir éle?” (9-53)

Bir de bizim var çerme. (10-16)

Oni da diyém. (11-1)[1]

5. 6. Bağlama Edatı (ki)

Padişaḫ ölende dédi ki “Oġul gel yanıma…” (1-2)

Baba, éle iş diyér ki bene ne lazım olacaḫ. (1-5)

Gidém ona diyém ki ambu güne ben ḳaldım. (1-16)

Nesil oldi ki geldin yoldaşoġli? (1-17)

Bülmiyér ki atasi kimdir. (5-21)[2]

5. 7. Karşı Durum Edatları (ama, halbuysa, yoḫ yoḫ, eger, amma, lakin, yoḫsam …)

Ḥamā éla oġlandır ki ḥa. (5-25)

“Ḥama” dédi “Senden ne çıḫacaḫ Köroġli’ya kömek. (9-32)

Mal otariyér ama bir umuz tarafında, umuzunda bişé var. (9-44)

Béşinci aydır yoḫsa dördünci ay (10-1),

Ögden gidé(ē)m yoḫsa geriden?” (13-2)

Kim nérdeyse kimse bülmir onnar öldiler yoḫsam saġdıllar. (29-86)[3]

5. 8. Sebep Edatları (çünki, mademki, ötüri…)

O ki maşinnar yola tüştiler şu şekil kimi, hepsinin elinde bir aftamat. (4-33)

O ki ki çoġ zorladiysa aḫıri dédi. (5-23)

Ay muḫannet çünki fikrin buyūdi! (18-22)[4]

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 304’te de, bile(m), ayrıca, vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 304’te ki.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 305’te ama, amma, yalanız, eger, ya, yoḫ, olsa ki, vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 305’te çünki, madem (ki), bari, o ki vb.

5. 9. Açıklama ve Örnek Verme Edatları (mesele, sözün gelişi, diyaḫ…)

Söz gelişi deyi qadaloy geşdi. (24-26)

Mesele çoḫ ki aldıḫ ḳartofi, taḫıli beni yolladılar Masqova.(25-6)

Diyāḫ Urusca künde beş saat onun hafdada iki saat. (25-19) [1]

5. 10. Benzerlik Edatları (göre, netevür, sanki, ḥaçan, dersin ki…)

Ḳıçımıza göre. (7-3)

Netevür ki bu kerm de Köroġli'yi o buraḫdi. (9-87)[2]

5. 11. Şarta ve Dereceye bağlama Edatları (yoḫsa, eger, ḥéç olmasa…)

Ögden gidé(ē)m yoḫsa geriden? (13-2)

Kendin ḳırağına gelende bu, bu ḳız diyir eger gétsaḫ diyir senin anan gene bizi bīabır édacaḫ. (18-69)[3]

5. 12. İhtimal Edatları (yoḫsa, belki, olur, ola ki, olur ki…)

Béşinci aydır yoḫsa dördünci ay şindi ögreniriḫ. (10-19

O Þaluḫlari ola ki ḳaçinci senede, elli birdir, elli iki senelerde. (12-1)[4]

İşi onun ola ki çoḫ zor. (20-38)

Belki felek bu yıl bizi saldi Eren Türen'e. (21-16)

Olur ki da éla olacağidi. (21-62)

5. 13.Eşitlik Edatları (göre, galırsa, da…)

Zubraḫdan da kim isdir o da gelir. (22-24)

ala da gele (2-13) [5]

5. 14. Yönelme ve Ulaşma Edatları (dogri, terefe, bu yani, deyin,o yani…)

Bu giden sırasi ḳılıci atdi o◡āni. (9-43)

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 306'da mesela, sözün gelişi/gelişati, diyaḫ, farzdedaḫ vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 306'da sanki, ha vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s., 307'de ilah(da), hele, yoğusa, yoḫ, heş degilse vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 307'de belki, olur ki, ola ki, ehdimal (ki), allahelem vb.
[5] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 307'de göre, galırsa, da.

Çaydan o yani vuririm. (29-47)

Başım hangi terefe olacaḫ? (29-102)

Ḳıçlari o yanidir baş bu yanidir. (29-103)[1]

5. 15. Sıra Edatları (sōra, şindi, soġunda, sifde, uje, evel, sora, alt, üsd, o vaḫıt …)

Évelki işler dā.(1-6)

Sōra da hökümetler ki geldi tümümüz Grék yazıldıḫ. (4-1)

Sōra sırımınan burnuni édiyérdıḫ sifde. (7-4)

Sepete şindi uje veriyérıḫ mallara oti. (9-125)

Sōra müsevürüni neyétmişdir. (14-7),

İşde o vaḫıt da Uruslar uje géri gelirdiler. (17-17)

Soġunda da dédi. (18-26)

Ordan da uje ḳızi götürmişler. (19-31)

Evèlden evèl irelden elli beş bin idi Saveski hökümet sırasında. (22-32)

Biri, öbüri de ordadır. (29-31)[2]

5. 16. Denkleştirme Karşılaştırma Edatları

Uçan da ĝuşlar hem anami hem babami gözlerem. (2-14),

Dédi "Ne var ne yoḫ?" (9-20)

"Uşaḫlar burda ya öleciıḫ ya ḳurtulaciıḫ. (9-35)

Ya sen bu dünyede senin adın söylenecaḫ ya da benim adım söylenecaḫ. (9-90)

Dā Kiziroġlu Mısadafa Beg de o da birbirlerine ḳarşı gelmediler. (9-105)

Dédi "Hem aġudur hem de tatlidir bu dil." (9-116),

Késmaḫ, bir ḳuzi késmaḫ ya da şey géçi késmaḫ. (10-4)

Güleşi de varīdi döğüşi de varīdi (14-2)

Ya Ḥelep'de ya Mısır'da tapasın. (19-13)

Na düğün na da bişé (23-11)[3]

5. 17. Ünlem Edatları (ḥèy, ōy, ay, oy, a, ḥo, ḥay, aya…)

Ōy senin baban deyildi bu bizim de babamızīdi. (1-8)

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 308'de doğri, terafa, o yani, deyin, vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 308'de evel, sora, üsd, alt vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 308'de ya…yahut, ya…ya, hem…hem, ne…ne, da…da vb.

“Ḥèy” dédi (1-18)
“Ōy” dédi (1-24)
“Ḥā” dédi. (1-28)
Ay saġ olun, ay balalarım!(2-23)
Oy benim emeklerim! (3-71)
ay ḳardaş (4-10)
“Bu ne zulumīdi benim başıma geldi eyē.” (5-34)
Éy kişi (5-42)
ay oġul (6-28)
A vérmazıġ… (8-21)
Ḥo ḥamaşa şamata édiyeler. (9-1)
Hayté gędaḫ. (9-40)
“Ya şu umuzundaki aġır nedir?” (9-46)
O Urum hayı hay diyé(ē)m. (11-16)
Éy kişi diyér geçiyérsin. (12-10)
Gözüme görünme ay ḳanni zalım! (18-12)
Ay muḫannet çünki fikrin buyūdi! (18-22)
Vurma ay ḳız vurma! (18-23)
Aman uşaḫlar size söylé(ē)yim! (20-1)
Yaşiyasan sen éy Baryam. (20-44)
Ne olacaḫ ḥay ḥalımız ḥa! (20-66)
Teze gelin aya ḫamdır (20-80)[1]
Ay bala zarari yoḫ varli da vériyér. (24-8)
Ḥa işda gidillar bunnar. (26-16)

6. EYLEMLER

6. 1. Fiil Yapım Ekleri

6. 1. 1. İsimden Fiil Yapım Ekleri

01 +le- (+la-, +le-)

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 309’da aḫ, ay, çor, *e*y, hay, oḫ, oy, haydi, ola, uy vb.

011Kalınlık incelik uyumuna giren bir ektir: işlemedi (1-11), gerĭledi (3-41), başla (4-7), güzlediyérdi (5-23), zorladiysa (5-24), yolladi (5-28), baġladi (5-30), başladılar (5-39), çatladi (19-31), duyalamasam (25-10)[1]
012 "y" sesinden önce geldiğinde daralır: otliyér (5-29)

02 +le-n- (+la-n-, +le-n-)

021 Ekin tüm özellikleri Türkiye Türkçesi yazı dilindeki gibidir: yékelendiler (2-2), şadlan (5-13), zorladiysa (5-24), ḫoşlandi(9-6), ėvlenen (29-28)

03 +l- (l, +al-, +el-)

031 Ekin ünlülü şekli ünlü uyumuna girmektedir: yoğaldi (6-47), đaraldadır (9-64), boşatdi<boş-al-t-tı (14-15), ḳocaldıḫ (20-70)[2]

04 + gır-, (+ gır-, + gir-, + gur-,+ gür-, + gır-, +ḳır-,+ḳır-,+ḳır-,+ḳır-…)

041 Az sayıda rastlanmaktadır: ḥıçḳırış (25-12)[3]

05 +ar- (+ar-,+er-)

051 İşlek olmayan eklerdendir. Kalınlık incelik uyumuna girer: otariyérdi (4-6)[4]

06 +ak- (+ak, +ek)

061 İşlek olmayan eklerdendir. Kalınlık incelik uyumuna girer: đaraḫtırıyérsen (6-35)

07 +˚k-

061İşlek olmayan eklerdendir: gözükmiyan (9-55)

6. 1. 2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

01 -˚n- (-˚n-)

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 255'te hayla-, k*e*fsizle-, sesla- vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 255'te bungal-, **g**ocal-, düzel- vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 256'da angır-, fışḫır-, çemkir- vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 256'da azar-, ever-, otar- vb.

011 İşlek eklerdendir. Ünlülü şekilleri kalınlık-incelik uyumuna her zaman girmez: géyindi (6-16), eglenaḫ (9-42), yaralandım (19-39), sürunur (20-10), görunur (20-11)[1]

02 -ıl- (-ıl-, -il-, -ul-, -ül-, -l-, -al-, -el-)

021 İşlek bir ek olup, kalınlık incelik uyumuna girer: tökülür (3-95), yıḫıl (5-27), ḳırıliyérdilar (6-18), bozuldi (9-52), vérilmez (9-129), ḳoşulmuşdur (14-3), ĝırılıpdır (15-3), asıli (19-39), yığıliyérdiler (21-5), tapılmaz (21-25), açıldi (22-16)[2]
022 Ünlü ile biten sözcüklere "-l-" şeklinde getirilir: ḳocaldi (9-19)
023 Ekin ünlüsünün geniş ünlülere dönüştüğü de görülür: düzelt (15-10)

03 -˚ş- (-˚ş-)

031 İşlek eklerden olup ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna girer: gülüşdi (6-45), egleşdi (9-85), dögüş / Birez dögüş de savaş da édiller. (17-16), ḳarışdi (19-21), déyişmaḫ (20-7), ḳolaylaşdi (29-52), öpüşmē (9-9), ḥıçḳırış (25-12)[3]
031 Ekin yardımcı ünlüsü Türkiye Türkçesinden farklı olarak "a" da olabilir: dutaşmağa (9-75)

04 -r- (-ır-, -ir-, -ur-, -ür-, -ar-, -er-)

041 İşlek olan bu ek ünlüyle biten fiillere eklenmez. Kalınlık incelik uyumuna giren ek düzlük-yuvarlaklık uyumunu bazen ihlal eder: içiriyér (1-10), yitüriyér (5-42), bitirdim (9-24), ũtürmedi (11-41), çıḫartdi (14-14), yaturdi (14-8), ḳaçırmaḫ (17-11), aşıraḫ (24-10), ḳaçırmaḫ (26-14) [4]

05 -˚t- (-˚t-)

051 İşlek eklerdendir. Son sesi l, r sesleriyle biten tek heceli filler dışında hep çok heceli fiillere eklenir. Ünlülü şekilleri kalınlık-incelik uyumuna girer: böyütdüm (2-2),

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 257'de dayan-, gazın-, susan- vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 258'de açıl-, tökül-, sarul- vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 259'da gapış-, yapuş-, döyuş- vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 259'da artır-, itir-, götür- vb.

güzlediyérdi (5-23), çıḫardiyérdi (5-40), çıḫartdi (9-58), boşatdi, (14-15), sürtersen (19-36)[1]

06 –dir- (–dır-,–dir-,–dur-,–dür-)

061 Çok işlek olup kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girer: yédiriyér (1-10), çimdirirdi (3-63), géydirirdi (3-65), gézdirirdi (3-66), đaraḫtırıyérsen (6-35), bindirdim (6-38), daldırdi (9-6), döndürdüm (18-76), sıḫdırdılar (19-55)[2]

07 –ele- (-ele-, -ala-)

071 İşlek olmayan bir ektir: İtéléy itéléye (3-178)

08 –der- (-der-, -dar-)

081 İşlek olmayan bir ektir: döndereler (22-48), gösderürüm (29-60)

6.2. Fiillerde Basit Çekim

6. 2. 1. Bildirme Kipleri

6. 2. 1. 1. Geniş Zaman

1. tekil şahıs (-aram/-erem/-ram/-rem- rim): gözlerem (1-13), béklerem (3-70), giderim (29-17)
2. tekil şahıs (-rsin/- irsin): gidersin(1-4), bülirsīn (26-14)
3. tekil şahıs (-ar/-er/-r-ur/-ür/-ir): olur (3-101), gelir (3-121), gidér (3-142), alar (4-23), gider (21-29), diyabülür (21-44), olabülür (22-31), düşer (24-20), olir (25-7), götürir(26-14), yıhar (29-8), géçer (29-10), olur (29-28), vér (3-103)
1. çoğul şahıs: (-rıḫ, …) arzularıḫ (3-42), dérıḫ (24-24)
2. çoğul şahıs (-°rsiz, -°rsız-°rsuz-°rsüz): gidersiz “gidersiniz” (20-118)
3. çoğul şahıs: (3. tekil şahıs eklerine eklenen –lar/-ler ile yapılır.): tökeller (3-939, dérler (24-19), yaşallar (29-28),

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 260’ta annat-, sürüt-, düşürt- vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age. s. 261’de hemamlandır-, aldur-, büldür- vb.

6. 2. 1. 2. Şimdiki Zaman

Rayon Urumları ağzında şimdiki zaman kip eki –ir <-yir <-iyir <-eyir <-iyér <-iyor şekillerinde görülmektedir. Bu şekiller içerisinde en yoğun kullanılanı –iyér şeklidir. Ülkemizde Posof, Ardahan ve Kars yerli ağzında bu kullanım yoğundur. Özellikle Posof ağzında şimdiki zaman eki sadece –iyér şeklindedir. Bu durumu ağız özelliklerinin yansıtıldığı eserlerde daha ayrıntılı görmek mümkündür: "Almasına yanmiyérim da zanduġuna yaniyérim."[1] Parmaksız Urumlarının şimdiki zaman eki yönünden Gürcistan'a sınır olan Posof ağzı ile paralel özellik göstermesi bu ağzın aynı zamanda Posof ağzının da içinde bulunduğu Ahıska ağzı özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

1. tekil şahıs (-érim/-arım/-irim/-ırım): diyérim (4-10), işliyém<işliyorum "çalışıyorum" (22-2), büliyérim (24-4), diyirim (29-97)[2]

2. tekil şahıs (-ıyérsen/ -yérsin): büliyérsen (5-6), đaraḫtırıyérsen (6-35), diyérsin (21-2)[3]

021 Soru şekli: Ek olmadan vurgu ile yapılan soru rayon Urumları ağzında bazı eklerin de değişimine neden olmuştur. 2. tekil şahıs eki soru şeklindeyse "- é(ē)n" şekline dönüşüyor: görüyén<görüyorsun (1-19), isdiyén (1-22), başa düşiyé(ē)n (21-6), göriyé(ē)n (21-58), ḳaniyé(ē)n (21-59), büliyérsīn (22-13)

3. tekil şahıs (-ér/-yor/ -iyér): diyér (1-5), gelmiér (1-12), görmiyér (1-21), duymiyér (1-21), gétmiyér(1-21), yatmiyordi (3-49), toymiyórdi (3-52), gezīr (6-2), inanmirsa (19-56), vériyér (21-2), oliyér (21-39), çıḫĭyér (21-52), baġışliyér (21-71), yapılérdi (22-4), vériyér (24-7)[4]

1. çoğul şahıs (-érıḫ/-érıġ): içiyérıḫ (4-18), édiyérıḫ (21-39), gidiyérıḫ (21-45), egleniyérıḫ (21-46) oturiyérıḫ (21-47), ḳalhiyérıḫ (21-47), çay içiyérıḫ (21-47), geliyérıġ (21-47), diyérıḫ (22-18) [5]

2. çoğul şahıs (-ersiz/-irsiz): isdiyérsiz (6-14), bülmirsiz (22-44), basdırirsiz (29-102)[6]

---

[1] Ünal Kalaycı; Posof Fıkraları, Selçuk Ofset, Kahramanmaraş 2008, s.36.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 353'te aliram, başlirem, gel*e*yrim, göriyirim vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 355'te alirsan, başlirsin, gel*e*rsin vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 356'da alir, başl*e*r, göriyir vb.
[5] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 354'te alırıḫ, başliruḫ, geliruḫ, gör*e*yruḫ vb.
[6] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 356'da alirsız, başlersiz, geleyrsiz, göriyirsiz vb.

3. çoğul şahıs (-illar, iyéller/ -iyiller/ -ller): gidiyéller (1-8), topliyęllar (4-23), oyniyéller (5-20), tanimillar (19-37), gidiyérdiler (21-4), ḳonuşiyiller (21-47), ĝavurillar (22-6), kesiller (22-21), baġlillar (22-21), édillar (22-27), diller "diyorlar" (28-2)[1]

6. 2. 1. 3. Görülen Geçmiş Zaman

1. tekil şahıs (-dım/-dim/-dum/düm): düşdüm (1-17), gelmedim (1-26), işledim (2-1), böyütdüm (2-2), geldim (22-2), oḫudum (22-2), ḳoydum (29-2) [2]
2. tekil şahıs (-dın/-din/-dun/-dün): geldin (1-18), girdin (13-5), düzdün (13-9)[3]
3. tekil şahıs (-di): dédi (1-3), ḳaldi (1-6), ŧaldi (3-7), ḳurtaldi (3-24), soldi (3-31), durmadi (11-37), gétdi (21-6), açıldi (22-16)[4]
1. çoğul şahıs (-dıḫ/--diḫ/- duḫ/- düḫ): işledıḫ (2-5), böyütduḫ (2-5), olmadıḫ (4-20), yétemedıḫ (20-101), étdıḫ (21-37), baḫamaduḫ (24-22)[5]
2. çoğul şahıs (-dız/-diz/-duz/-düz / -duğuz): geldiz (11-4), yapdīz (11-8), gézdīz (11-29), ḳonuşduğuz (16-28), sevündürdū̄z (20-43)[6]
3. çoğul şahıs (-dılar/-diler/-dular/-düler): yédiler (1-19), ḳatdılar (1-19), y'kelendiler (2-2), déyişdiler (21-6), yıḫdılar (22-15)[7]

6. 2. 1. 4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

1. Tip

1. tekil şahıs (-mışam/-mişem/-muşam/-müşem): gelmişem (18-52), bülmişem (18-54), almişam (20-14), işlemişim (25-4)[8]
2. tekil şahıs (mışsın/-mişsin/-muşsun/-müşsün): đuymuşsūn (21-63) [9]
3. tekil şahıs (-mış/-miş/-muş/-müş): küsmüş (18-15), gétmiş (19-9), ağlamış (19-34), durmuş (19-37), gelmiş (21-43), yapmiş (22-43), olmiş (29-42)[10]

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 357'de al*i*llar, başlirlar, gel*e*rler, göriyirler vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 347'de aldım, başladum, geldim, d*e*düm vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 347'de aldın, başladın, geldin, gördün vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 347'de aldi, başladi, geldi, d*e*di vb.
[5] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 347'de aldıḫ, başladıḫ, geldiy*h*, d*e*diy*h* vb.
[6] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 347'de aldız, başladız, geldiz, d*e*diz vb.
[7] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 348'de aldiler, başladiler, geldiler, d*e*diler vb.
[8] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 347'de almışam, başlamşam, gelmişem, d*e*mişem vb.
[9] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 351'de almıssan, başlamıssan, gelmişsen, demişin vb.
[10] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 352'de almış, başlamiş, gelmiş, d*e*miş vb.

1. çoğul şahıs (-mışıḫ/-mişıḫ/-muşuḫ/-müşüḫ): dalmışıḫ (15-5), saralmışıḫ solmuşuḫ (15-6), olmuşuḫ (15-9), ḳoymişıḫ (26-1)[1]
2. çoğul şahıs (-muşsuz/-müşsüz/-mışsız/-mişsiz): Çapayev "Duymuşsūz?" bu sözi? Ek 1Karagözov/2.vk [2]
3. çoğul şahıs (-mışlar/-mişler/-muşlar/-müşler): evermişler (18-61), oturmuşlar (19-37), gelmişler (22-1), gétmişler (29-28) [3]

2. Tip

Zarf fiil eki "-p/ -ıp" öğrenilen geçmiş zaman anlamı taşımaktadır. Bu kullanım Eski Anadolu Türkçesi, Çağatayca ve Azerbaycan Türkçesinde de var.
ĝırılıpdır (15-3)

6. 2. 1. 5. Gelecek Zaman

1. tekil şahıs (-ecem/-acam/-eceğim/-acağım): ölecēm (9-6), öldürecēm (9-579, gidecem (25-7), göreceğim (29-25) [4]
2. tekil şahıs (-acaḫsın/ -eceḫsin/ecen/-acan): bülecēn (25-23), olacaḫsın (24-13), ḳanacan (25-24), yarvalmiyacaḫsın (29-55) [5]
3. tekil şahıs (-ecaḫ/-acaḫ): işliyacaḫ (6-3), olacaḫ (20-112), gelecaḫ (29-44) [6]
1. çoğul şahıs (eceyiḫ/-acayıḫ/eciıḫ/-acııḫ): gideceyıḫ (2-6), öleciıḫ (9-35), késeceyıḫ (17-14) [7]
2. çoğul şahıs (-ecaḫsız/-acaḫsız): Nasıl "gidecaḫsız?" Karagözov /3.vk [8]
3. çoğul şahıs (-eceḫler/-acaḫlar): keseceḫler (17-15) [9]

6. 2. 2. Tasarlama Kipleri

6. 2. 2. 1. Emir Kipi

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 350'de almışıḫ, başlamışıḫ, gelmişuḫ, d*e*mişuḫ vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 351'de almıssız, başlamişsız, gelmişsiz, d*e*mişiz vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 352'de almişlar, başlamişler, gelmişler, d*e*mişler vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 358'de alacağam, başliyacağam, gelecam, diyeceyim vb.
[5] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 360'ta alacaḫsan, başliyaceyuḫ, geleceyuḫ, diyeceyiḫ vb.
[6] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 362'de alacaḫ, başliyacaḫ, gelecaḫ, diyeceyh vb.
[7] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 359'da alacayıḫ, başliyacayuḫ, gelecayıḫ, diyecayıḫ vb.
[8] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 362'de alacaḫsız, başliyacaḫsız, gelecesiz, diyece*yh*siz vb.
[9] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 362'de alacaḫlar, başliyacaḫlar, gelecaḫlar, diyeceyhler vb.

Türkiye Türkçesi yazı dilimizde olduğu gibi teklik ve çokluk 2. ve 3. şahıslar için çekilir.

1. tekil şahıs: Yoktur.

2. tekil şahıs (Eksizdir.): gét (1-19), baḫ (1-20), gel (3-102), ḳıyma (21-14), içme (21-16), unutma (21-34)

3. tekil şahıs (-sın/-sin/-sun/-sün): dilensin (3-84), gelsin (5-19), olsun (21-9), yésin (21-12), aparsın (21-13), görmesin (21-30), gelsin (24-10) [1]

1. çoğul şahıs: Yoktur.

2. çoğul şahıs (-ın/-in/un/-ün): saġ olun (2-23), ḳaldırın (3-43), aparın (4-13) [2]

3. çoğul şahıs(-sınnar/-sinner/-sunnar/-sünner): ĝurmasınnar (2-15), vʾrmesinner (2-17), görmesinner (2-20), yaşasınnar (21-61) [3]

6. 2. 2. 2. İstek Kipi

1. tekil şahıs (-ém/-im): diyém<di-y-e-y-im (1-3), gidém (1-16), görém (4-1), ḳurban olim (20-113), olém (21-23), diyé(ē)m (24-1), diyim (29-33) [4]

2. tekil şahıs (-asan/-esen/-esin/-asın): édesin (1-5), yaşiyasan (20-35), alasın (25-24) [5]

3. tekil şahıs (-a/-e): çıḫa (1-25), gele (2-7), kesile (9-107), bülmiye (20-47) [6]

1. çoğul şahıs(-aḫ): nişanniyaḫ "nişanlayalım" (1-22), getiraḫ (4-19), yenaḫ "inelim" (9-41), baḫmiyaḫ (20-39), gézaḫ (20-65), aşıraḫ (24-10) [7]

2. çoğul şahıs (-asız/-esiz): véresiz (6-13), baḫasız (21-49) [8]

3. çoğul şahıs (-eler/-alar): Nére "géçeler?" Karagözov /2. vk [9]

6. 2. 2. 3. Dilek- Şart Kipi

1. tekil şahıs (-sam/-sem): duyalamasam (25-10), gelsem (29-65) [10]

2. tekil şahıs (-sen/san): begensen (1-22), gelsen baḫsan (18-37), ḳırsan (21-28) [11]

3. tekil şahıs (-sa/-se): olursa (1-49), gétse (3-58), géçse (10-11), açsa (25-9) [1]

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 346'da alsın, başlasun, gelsin, d*e*sün vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 346'da alın, başlayın, gelin, diyin vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 346'da alsınnar, başlasunnar, gelsinner vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 368'de alim, başliyim, gel*e*m, diyim vb.
[5] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 369'da alasın, başliyasın, gelesen, diyesin vb.
[6] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 370'te ala, başliye, gele, diye vb.
[7] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 368'de alaḫ, başliyaḫ, gele*yh*, diyaḫ vb.
[8] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 369'da alasız, başliyesiz, gelesiz, diyesiz vb.
[9] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 370'te alalar, başliyeler, geleler, diyeler vb.
[10] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 348'de alsam, başlasam, gelsem, d*e*sem vb.
[11] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 349'da alsan, başlasan, gelsen, d*e*sen vb.

1. çoğul şahıs (sah/-seh/): gelsaḫ, bahsaḫ[2]
2. çoğul şahıs (-saz/-sez): "Alsaz" Karagözov /3. vk[3]
3. çoğul şahıs (-salar/-seler): alsalar [4]

6. 2. 2. 4. Gereklilik Kipi

> "Bugün yazı dili olarak kullanılan Türk Lehçelerinin hepsinde 'Eski Türkçe' deki gereklilik çekimi şekli aynen veya benzer şekilde, aynı mantıkla yapılmaktadır. 'Batı Grubu Türk Lehçelerinde', Güney Azerbaycan ve Irak Azerbaycan'ı hariç, eski çekimin yanında sonradan gelişen –malı/-meli sıfat fiil ekiyle de gereklilik çekimi, benzer veya farklı şekillerde yapılır. Bu iki lehçede çekim sadece gerek kelimesi yardımıyla yapılırken, nadiren de olsa –malı/-meli eki kullanılmaktadır. Doğu grubu ise çekimi sadece kerek kelimesi ve onun eş anlamlısı lâzım kelimesi ile yaparken, Kuzey grubu Türk lehçeleri kerek, gacet ve teyis (ti), tiyeş kelimelerini kullanarak aynı mantıkla gereklilik çekimini yapmaktadırlar. Kırgız Türkçesinde istek çekimi gereklilik yerine de kullanılmaktadır. Çuvaş Lehçesinde Oğuz grubundaki eke benzer şekilde ortaya çıkmış –malla/-melle eki yardımıyla çekim yapılırken, Yakut Lehçesinde çekim, yine bir sıfat-fiil eki yardımıyla, aynı mantıkla yapılmaktadır." [5]

Rayon Urumları ağzında gereklilik kipi birden fazla şekilde yapılmaktadır. Bunlardan biri "fiil kök veya gövdesi+-me/-ma+ iyelik eki+lazım/gerek" kuruluşuyla yapılanıdır:
1. tekil şahıs: almam gerek, görmem lazım, sarmaliyim[6]
2. tekil şahıs: alman gerek, görmen lazım, sarmalisin [7]
3. tekil şahıs: almali gerek, görmeli lazım, sarmali, lazım söylemèḫ (20-67), gezmeli gerek (20-97), kéf çékmeḫ gerek (20-100), démaḫ lazımdır (21-46) [8]
1. çoğul şahıs: almamız gerek, görmemiz lazım, sarmaliyiḫ [9]
2. çoğul şahıs: almaz gerek, görmez lazım, sarmalisiz [10]

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 349'da alsa, başlasa, gelse, d*e*se vb.
[2] Krş: Efrasiyap Gemalma; age., s. 348'de alsaḫ, başlasaḫ, gelsaḫ, d*e*saḫ vb.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmz; age., s. 349'da alsaz, başlasaz, gelsez, d*e*sez vb.
[4] Krş: Efrasiyap Gemalmz; age., s. 349'da alsalar, başlasalar, gelseler, d*e*seler vb.
[5] Hikmet Koraş; Gününümüz Türk Lehçelerinde Gereklilik, EÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S 20 2006/1 s. 131.
[6] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 349'da almam lazım, almal**i**yam, alamliyem vb.
[7] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 349'da almalısan, başlamalisen, gelmelisen, görmelisen vb.
[8] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 349'da almali, başlamali, gelmeli, vb.
[9] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 349'da almaḫ lazım, almal**i**yıḫ, başlamaliyiḫ vb.
[10] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 349'da almalisan, başlamalisan, gelmelisen, vb.

3. çoğul şahıs: almalilar gerek, görmelilar lazım, sarmalilar [1]

"Yine –(i)ş kerek, -mak/-mek kerek, -maslik/-meslik kerek şeklinde de gerekliliğin belirsiz (şahıssız) çekimi yapılır. Lâzım kelimesi ile yapılan çekim de kerek kelimesi ile yapılanın aynısıdır, sadece kerek yerine lâzım kullanılmaktadır."[2] Bu çekim de kişi belirtilmese de konuşmacının hangi şahsa gereklilik çekimi yaptırdığı bellidir.

6. 3. Fiillerin Birleşik Çekimi

6. 3. 1. Hikâye Birleşik Çekim

Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir: diyérdi (1-1), yiyérdi, içiyérdi, gèziyérdi (1-2), naḫıl édiyérdi (1-6), çimdirirdi (3-63), vériyérdi (5-15), oldiydi (5-16), işliyacağıdım (6-2), yengiyérdin (13-10), ĝaçırmışdi (17-7), derlemişdi (17-15), isterdi (21-8), yığıliyérdiler (21-5), étmişdiler (17-5)

6. 3. 2. Rivayet Birleşik Çekim

Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir: yaşirmişıḫ (17-4),

6. 3. 3. Şart Birleşik Çekim

Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir: olursa(1-4), ḳaliyérsa (1-12), gétdiyse (1-17), begenirsen (1-20), alırsan(1-20), açarsan, baḫarsan (1-23), gidiyérsen(5-17), başarırsan (21-27), olursa (5-19), kesilesen (9-107), yatdiysa (5-27)

6. 4. Şahıs Ekleri

6. 4. 1. Birinci Tip Şahıs Ekleri: Görülen geçmiş zaman ve şart kipinde kullanılır.

1. tekil şahıs (-m) :düşdüm (1-17), gelmedim (1-26)
2. tekil şahıs (-n): girdin (13-5), düzdün (13-9)
3. tekil şahıs (Eksiz): ḳurtaldi (3-24), soldi (3-31)
1. çoğul şahıs (-ḫ): işledıḫ (2-5), böyütduḫ (2-5),
2. çoğul şahıs (-z): geldīz (11-4), yapdīz (11-8),
3. çoğul şahıs (-ler/-lar): déyişdiler (21-6), yıḫdılar (22-15)

---

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 349'da almalilar, başlamalilar, gelmeliler, vb.
[2] Hikmet Koraş; agm., s. 133.

6. 4. 2. İkinci Tip şahıs Ekleri: Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve gereklilik kipinde kullanılır.

1. tekil şahıs (-am/-em/-im/): gelmişem (18-52), almişam (20-14), işlemişim (25-4

2. tekil şahıs (sın/-sin/-sun/-sün/-sen/-n): đuymuşsūn (21-63), đaraḫtırıyérsen (6-35), ḳanacan (25-24)

3. tekil şahıs (Eksizdir): küsmüş (18-15), gétmiş (19-9)

1. çoğul şahıs (-ıḫ/-uḫ/-üḫ/-uġ): dalmışıḫ (15-5), olmuşuḫ (15-9), saymazuġ (24-26)

2. çoğul şahıs (-suz/-süz/-sız/-siz): isdiyérsiz (6-14), Çapayev "duymuşsūz" bu sözi? Ek1: Karagözov/2.vk:

3. çoğul şahıs (-lar/-ler): evermişler (18-61), oturmuşlar (19-37

6. 4. 3. Üçüncü Tip şahıs Ekleri: Sadece istek kipinde kullanılır.

1. tekil şahıs (-m/-yım/-yim/-yum/-yüm): gézéyim (21-23), diyim (29-33)

2. tekil şahıs (-san/-sen/-sin/-sın): édesin (1-5), yaşiyasan (20-35)

3. tekil şahıs (Eksiz): çıḫa (1-25), gele (2-7)

1. çoğul şahıs (-ḫ): nişanniyaḫ (1-22), getiraḫ (4-19)

2. çoğul şahıs (-sız/-siz): véresiz (6-13), baḫasız (21-49)

3. çoğul şahıs: (-ler/-lar): Nére "géçeler?" Karagözov /2. vk

6. 4. 4. Dördüncü Tip Şahıs Ekleri: Sadece emir kipinde kullanılır.

1. tekil şahıs: Çekimi yoktur.

2. tekil şahıs (Eksizdir): gét (1-19), baḫ (1-20)

3. tekil şahıs (-sın/-sin/-sun/-sün): dilensin (3-84), gelsin (5-19)

1. çoğul şahıs: Çekimi yoktur.

2. çoğul şahıs (-ın/-in/un/-ün): saġ olun (2-23), ḳaldırın (3-43)

3. çoğul şahıs (-sınnar/-sinner/-sunnar/-sünner): vérmesinner (2-17 yaşasınnar (21-61)

6. 5. Fiillerde Soru

Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında soru sözcüğü mı, mi, mu, mü çok az kullanılmaktadır. Bu ağızda soru, vurgu ile yapılmaktadır. Bazı durumlarda vurgu çok belirgin olmamakla birlikte soruyu konuşan da dinleyen de anlamaktadır:
Bülmirem étmişler mi toyun? (20-55)
Ḥa çetin oldi mi? Çetin oldi, çoḫ çetin.(25-18)
Siz de éle diyérsīz? (3-175)
Ben dédim "Bu şehere gédēr? (6-27)
Tarlalari görirsīn? (29-62)
Ben senden torpaḫ alabülürūm? (29-66)

6. 6. Fiillerde Olumsuzluk

Fiiller olumsuz yapılırken Türkiye Türkçesi yazı dilinden ayrılan noktaları şöyle sıralayabiliriz:
a) Geniş zaman birinci çoğul şahsın olumsuzu hem Türkiye Türkçesi yazı dilindeki gibi yapılabilmekte hem de –me yerine –mez getirilerek yapılabilmektedir: saymazuġ (24-26)
b) Geniş zamanın 1. çoğul şahsının olumsuzu Türkiye Türkçesi yazı dilinden farklıdır: isdemirdıḫ (25-15), ḳatmırıḫ (26-7)
c) Şimdiki zamanın olumsuzu –mir/-mir/-mur/-mür şeklinde yapılır. Ses değişimi ile bazen de –mil, -mıl, -mul, -mül şekline dönüşür.: inanmirsa (19-56), bülmirsiz (22-44), tanimillar (19-37)

6. 7. Yardımcı Fiiller

Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir: naḫıl édiyérdi (1-6), qor olsun (3-125), ḫarap étmişdir (21-83), ḥazétmirsiz (29-48)

6. 8. Fiilimsiler

6. 8. 1. İsim Fiil

+maḫ: gülmaḫ(3-11), çaġırmağa (9-18), öldürmeye (9-57), kesilmaḫ (9-108), gétmaḫ (10-5)
+ ma: almaya (3-138)

+ºş : dögüş (3-23), dögüşinan (11-38), ḳaruşuḫ (26-17)

5. 8. 2. Sıfat Fiil

+dık: ölduḫdan (1-3), dediği (1-27), gelduḫnan (6-12), bindığıni (7-2), İçduği (9-8), içduği (9-8), ḳonuşduğuz gécèlar (16-28), sevdüğüm (19-57)
+mış: ölmüşün (9-160), oḫumiş adamidi (28-8)
+an (-en) :Ḳaçan (3-24), ölen (3-30), emen (4-19), at baḫani (5-1), yapandullar (11-27), oḫiyandullar (11-27), giden (14-3), geleni (18-71), bilenner (21-9), ḳalannara (29-86)[1]
+ºr: Oḫuyr (9-26), yazar (9-26)
+maz: tükenmez aylar (29-27)
+dığ (-diğ, -duğ, -düğ): dediği (1-27), bindığıni (7-2) ḳonuşduğuz gécèlar (16-28), içduği (9-8), sevdüğüm (19-57)

6. 8. 3. Zarf Fiil

+ende, +anda: (-dığı zaman anlamında kullanılıyor.) ölende "öleceği zaman" (1-2), gidende (11-6), bıraḫanda (9-88)
+ p: déyip (3-11) sévup (18-79), köçüp (21-61)
+ öleneçen< öl-en-ecek ek yığılması< zarf fiil (21-21)
+a : Öle öle, işliya işliya (22-43), saya saya (3-74)
+ ince. kèsince (17-13)
+ eneçen/enaçin (-acak/-ecek anlamında bir ektir./-ünceye kadar anlamı da katar.) öleneçen (4-9) gidenaçin (3-181), öleneçen< öl-en-ecek (21-21)
+ duḫdan: ölduḫdan (1-3)
+ düonan: gelduḫnan (6-12)

6. 9. Ek Fiil

6. 9. 1. Ek Fiilin Geniş Zamanı: Şimdiki zaman

1. tekil şahıs: İsmayil'am (4-31), doḫdoram (10-25), anasiyam (20-17), usdayam (20-18)
2. tekil şahıs: adamsın (9-166), ḥardasan (9-31), hökümetsin (29-69), İsmayil'san (4-31)

[1] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 250'de alınan, dinniyen, başliyende vb.

3. tekil şahıs: yéldir (10-14), soyuḫdur (20-25), sahabidir (29-37)

1. çoğul şahıs: ḫalḳıḫ (4-11)

2. çoğul şahıs: doḫdorsuz (mdd)

3. çoğul şahıs: Masqva'dadıllar (2-3), ḳoççağıdiler (3-188)

6. 9. 2. Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı

1. tekil şahıs: böyügiymişim

2. tekil şahıs: böyügiymişsin

3. tekil şahıs: böyügiymiş (17-9)

1. çoğul şahıs: böyügiymişuḫ

2. çoğul şahıs: böyügiymişsiz

3. çoğul şahıs: böyügiymişlar

6. 9. 3. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı

1. tekil şahıs: buradaydım (2-4), işliyacağıdım (6-1)

2. tekil şahıs: faḫıridin

3. tekil şahıs: yoġĭdi (1-1), varĭdi (1-1), uşağiydi (24-6), ḳuvvetliydi (24-11),

1. çoğul şahıs: uşşağidıḫ (23-10), faḫıridıḫ (23-16)

2. çoğul şahıs: faḫıridiz

3. çoğul şahıs: faḫıridilar

6. 9. 4. Ek Fiilin Şartı

1. tekil şahıs: ḳoççağısam

2. tekil şahıs: ḳoççağısan

3. tekil şahıs: ḳoççağisaḫ

1. çoğul şahıs: ḳoççağisa

2. çoğul şahıs: ḳoççağisaz

3. çoğul şahıs: ḳoççağisalar

Ek Fiilin Olumsuzu: "Değil" sözcüğü ile yapılmaktadır. O yazi benim degil. (3-117)

6. 10. Birleşik Fiiller

dönemiyérem (4-37), édemedi (5-30), vurabülür (9-53), alvér édiyérdiler (11-17), yoġaldi (6-46), aḫliçat “aklını çat: düşün” (6-48), naḫlederdi (9-10), sabretdi (9-165), alvér < alışveriş (11-17)

CÜMLE BİLGİSİ

1. Sözcük Grupları

1. 1. İkilemeler

küçe küçe (1-27), qor mor (1-25), yoldaş moldaş (1-29), ĝovun ĝardaş (2-11), yüksek yüksek (2-16), ůzaḫ ůzaḫ (2-16), caal civan < cahil civan (5-27), felen fısdıḫ (17-6), cayal cümrü < cahil cümrü (20-23), ar namus (29-120)

1. 2. Bağlama Grubu

hem anami hem babami (2-14), ne var ne yoḫ (9-20), ya öleciıḫ ya ḳurtulaciıḫ (9-35) hem aġudur hem de tatlidir (9-116), güleşi de varīdi dögüşi de varīdi (14-2), Ya Ḥelep’de ya Mısır’da (19-13), na dügün na da bişé (23-11)

1. 3. Sıfat Tamalaması

böyük, varli padişaḫ (1-1), böyük şeḥerlerde (1-3), güzel ḳız (1-24), böyük çay (3-17), éksi çorap (3-89), sırmali potinnèr (3-121), eḫdiyar adam (6-26), cèvan oġlanidi (19-1), İki kişi (2-5), doḳḳuz milon pul (4-32), doḳḳuz gün (4-32), üçünci keren (5-40), béşinci aydır (10-1)

1. 4. İsim Tamlaması

Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülen dört çeşit isim tamlaması aynı şekilde Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında da görülmektedir:
Beliritli isim tamlaması: Padişaḫın varīdi bir tene oġli (1-1), bunun yoldaşi (1-6), bunun yanına (1-12), babasının sözi (1-15), üregimin diregidir (5-7)
Belirtisiz isim tamlaması: Èv ḫanımi (2-1), çoban papaği (6-17)
Takısız isim tamlaması: ağaç sepet (mdd)

Zincirleme isim tamlaması: padişaḫın oġlunun babasi (1-7)

1. 5. Birleşik İsim Grubu

Ayaḫḳabi (1-14),), oġluşaḫ (2-5),ḳuşburni (6-43), Köroġli (9-12), Çanlibel(9-14), Demürçioġlu (9-17)

1. 6. Unvan Gurubu

Aşşuḫ Çunun (9-12), Usda Séfil (21-3)

1. 7. Ünlem Grubu

ay ḳardaş (4-10), éy kişi (5-42), ay oġul (6-28), ay ḳanni zalım (18-12), ay muḫannet (18-22), ay ḳız (18-23), aman uşaḫlar, (20-1), aya ḫamdır (20-80), ay bala (24-8)

1. 8. Edat Grubu

ḳıçımıza göre (7-3), milletden ötüri (21-64),

1. 9. Sayı Grubu

iki üç yĭl (1-10), bin doḳḳuz yuz altınci senede (28-1),

1. 10. Sıfat Fiil Grubu

véreminden ölen (3-30), süd emen (4-19), at baḫani (5-1)

1. 11. Zarf Fiil Grubu

kèsince ḳaçir (17-13), öleneçan dinden dönmem (21-21), öle öle, işliya işliya buni yapmiş (22-43)

1. 12. İsim Fiil Grubu

su ḳaçurmağa (4-52), buni içmaḫ (9-4), ḳoca vaḫdında dutmaḫ (9-13)

1. 13. Birleşik Fiil Grubu

kulaġ asmadi (5-8), alvér édiyérdiler (11-17), aḫliçat “aklını çat: düşün” (6-48), naḫlederdi (9-10), sabretdi (9-165), ṭaş kesilmaḫ (9-109)

1. 14. İsnat Grubu

ḳoşuli mala (24-2)

1. 15. Uzaklaşma Grubu

Urumlardan sizlere (21-79), ondan sōra (21-80)

1. 16. İyelik Grubu

senin baban (1-8), bizim adamidi (23-24)

2. Cümle Unsurları

30

Konuşan: Pavlik, Poşnagof (43)
Derleme Yapılan Yer: Tsalka merkez/ 6. vk
Derlenen: Cümleler

Çoġ Turkiya’da oldum ben. Éle turistik gidiyérdim. Ayın oyun, mal mul götüriyérdıḫ. Satiyérdıḫ, aliyérdıḫ. Anadoli Otéli’nde çoġ oldum ben. Tirabzon Tirabzon… Sizden çoḫ ben Tirabzon’da oldum. Samson’da oldum. İsdambol’da oldum. Antalya’da oldum. Mersin’da oldum. Tokat ḥe Tokat. Oldum orda da oldum. Tokat Sivas, Amasiya, 5 Yozġat hep oralarda oldum. Ben çoġ oldum. Éle küçük yérleri saymiyérem. Küçük şéḥerleri saysam… Ḳırıḫḳale’de çoḫ ḳaldım. Doḫsandan sōra doḫsan bir, doḫsan iki, doḫsan üç, doḫsan dört, doḫsan beş o yıllar. On yıldir yoḫ Tursya’da. Sōra burya geldim. Aşindi bu zaman héç bişé yapmiyérıḫ. İşda onan yaşiyérıḫ. Torpaġınan. Qartol, patatés patatés bi de taḫıl. Biz şéyden gelmişıḫ Ḳars’dan. Ḳars’ti. Ḳars’dan dédi. Ben 10 Ḳars’a da gétdim. Aradım ama héç rasliyanmadım. Benden ireli gédenner oldi bizim cinsden. Rasgeldi bizim soydan Poşnaklardan varidi. Poşnak Poşnak onnar da Poşnak he. Éle diyérdi. Géndi bizden irelki ye gétdi. Türkiye çoġ éy, Türkiye çoġ éy, éy yaḫşi. Turqya kimi yér héç yoḫdur. Baḫ bizim bura ḥalḫi, bize, çoġ yaḫınıḫ özge milletden. Ben éle kaniyérem éle. Şindi bunnarın yanında désaḫ diyacaḫlar siz burdesiz de sizéle 15 diyér. Türk dövleti kimin dövlet yoḫdur. Mürvetden ötüri, müsefürden ötüri éle hökümet yoḫdur. Élasi yoḫdur dā.

2.1. Yüklem

Ayın oyun, mal mul <u>götüriyérdıḫ.</u>

Éle küçük yérleri saymiyérem.
Turqya kimi yér héç yoḫdur.

2. 2. Özne

Türk dövleti kimin dövlet yoḫdur.
Turqya kimi yér héç yoḫdur.
Sizden çoḫ ben Tirabzon'da oldum.

2. 3. Nesne

Éle küçük yérleri saymiyérem.
Ayın oyun, mal mul götüriyérdıḫ.

2. 4. Yer Tamlayıcısı

Biz şéyden gelmişıḫ Ḳars'dan.
Sōra burya geldim.
Anadoli Otéli'nde çoġ oldum ben.

2. 5. Zarf Tümleci

Anadoli Otéli'nde çoġ oldum ben.
Aşindi bu zaman héç bişé yapmiyérıḫ.
Sōra burya geldim.

3. Cümle Çeşitleri

3. 1. Yapısına Göre Cümleler

3. 1. 1. Basit Cümle

"Hiçbir cümleye bağlı olmaksızın kendi başına tam bir anlam ifade edebilen, bir tek maksadı ve duyguyu anlatan cümlelere basit cümle denir. Basit cümlede tek yüklem bulunur."[1]
Bir iri taş bündürmişler üsdüne. (3-168)

[1] Cemil Gülseren; age., s.214.

Bala seni gördüm çölde yarali. (18-42)
Kéfin ögüne çıḫir.(18-48)
Bezirgenin fikri döndi. (19-14)
Derin kitapların anasiyam ben. (19-17)

3. 1. 2. Birleşik Cümle

3. 1. 2. 1. Şartlı Birleşik Cümle

"Bu birleşik cümle Türkçenin aslî birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede vardır. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır."[1]
"Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Ana cümlenin yüklemine zarf göreviyle bağlanır."[2]
Sènè ki çetin olursa sen gidersin o yoldaşıma raşatza édesin. (1-4)[3]
Üç vésiyetimi aldınīsa ėvde gidip dövlete çatacān. (9-147)
Farklı kurulumlar da görülmektedir:
O ki isdedi almayasa Hasan Paşanın ḳızını. (3-138)

3. 1. 2. 2. İç İçe Girişik-Birleşik Cümle

"Birleşik cümledeki yan cümlecik veya cümleciklerin her birinin temel cümleciğin ögesi, yani öznesi, nesnesi, tümleci durumunda olmasıyle kurulan cümleye girişik birleşik cümle denir. Ana cümle sonda bulunur."[4]
Ḥéyvaz dédi "Ata sani ben burda ḳoyormiyacam." (3-169)
Dédi "Ḳoç Köroġli'dir ḳonağım." (3-181)
"Niyā baba?" dédi (9-122)

3. 1. 2. 3. Bağlı Cümle

"Bu, bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile medana gelen birleşik cümledir."[5]
"Bağlanma edatlarıyla birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur." [1]

---

[1] Muharrem Ergin; age., s.382.
[2] Cemil Gülseren; age. s.214.
[3] Muharrem Ergin; age., s.382'de "Hava güzel olursa biz yarın gezmeğe gideceğiz."
[4] Cemil Gülseren; age. s.214.
[5] Muharrem Ergin; age., s.384.

Hem dosd éder hem dũşman éder. (9-113)

Hem aġudur hem de tatlidir bu dil.” (9-116)

Degirmenin ṭaşıni ḳoluna taḫdi de götürdi o◡āni. (14-16)

İstisna bir kullanım olmakla birlikte örneklemekte fayda görüyorum. Aşağıdaki örnekte ikinci tekil şahıs eki kullanılmamıştır:

Sen de yé, o da yé, men de yiyém. (4-48)

Ki’li Birleşik Cümle

“Farsca ‘ki’ bağlacıyla yapılmış cümlelerdir” [2]

Gidém ona diyém ki ambu güne ben ḳaldım. (1-16)

Nesil oldi ki geldin yoldaşoġli? (1-17)

Bülmiyér ki atasi kimdir. (5-21)[3]

Sen zanma ki ḳurbet élde ḳalıram. (14-23)

3. 1. 2. 4. Sıralı Birleşik Cümle

“Anlamca ilgili birden çok basit ya da birleşik bağımsız cümlelerin birbirlerine virgül, ya da noktalı virgülle bağlanarak oluşturdukları cümleye sıralı cümle denir.” [4]

Az gédér, çoġ géder. (3-152)

Onnari toplar, çorap éder, satar, senin puluni vériram. (6-44)

Sicaḫ nedir, soyuḫ nedir, ḳar nedir? (19-12)

3. 2. Yükleminin Türüne Göre Cümleler

3. 2. 1. Fiil Cümlesi

Çaruği belè kesiyérdıḫ. (7-3)

Herkez kendi zeneetini édiyér. (7-8)

Derin yuḫiya batasan. (8-4)

Seni bağışladım bu dünyeye. (9-127)

---

[1] Cemil Gülseren, age. s.215.
[2] Cemil Gülseren; age., s.215.
[3] Krş: Efrasiyap Gemalmaz; age., s. 304’te ki.
[4] Cemil Gülseren; age., s.215.

3. 2. 2. İsim Cümlesi

“Hani o Genc Aslan? (9-20)

Adamın dili gendine dosdidir. (9-112)

Bu Santa’da da Santa’da béle daş var. (10-10)

3. 3. Yükleminin Yerine Göre Cümleler

3. 3. 1. Kurallı Cümle

Müsevüri çaruḫ géyiniyérdi. (14-7)

Derin derin deryalara dalmışıḫ. (15-5)

Eble sizin kimi gézirdi. (17-1)

Yolda bu mekdüp yazir. (18-5)

3. 3. 2. Devrik Cümle

Ḳırḫ yildir édiyérèm mēllimlıḫ. (11-5)

Yolun yanında yaḫşi şeḥerler yapdīz siz. (11-8)

Saḫın gétma qeryétlerin yanına. (14-20)

Bala seni gördüm çölde yarali. (18-42)

3. 4. Anlamına Göre Cümleler

3. 4. 1. Olumlu Cümle

Bu ḳızi nişanniyéllar bu oġlana. (1-29)

Biz de şindi gideceyıḫ. (2-6)

Kövde böyük çay aḫardi. (3-17)

Menim atamın atasi yüz, yüz beş yaşda öldi. (4-2)

3. 4. 2 Olumsuz Cümle

Piyan çıḫmadıḫ. (4-20)

Menüm balam degül. (4-28)

Béle dönemiyérem. (4-37)

Elimden dutanım yoḫ (8-14)

Benim yarĭm burda yoḫ (8-17)

3. 4. 3. Soru Cümlesi

Bundan da Köroġli'ya çıḫar mi eger kömek? (9-20)

Dédi "Anne beni almasan sen bu géce ḳonaḫ?" (9-172)

Siz de éle diyérsīz? (9-175)

Nérdan geldīz? (11-4)

Çivilizasya bülürsūz? (11-19)

3. 4. 4 Ünlem Cümlesi

Ay saġ olun, ay balalarım! (2-23)

Neyi ki tuydum oni diyérim ay ḳardaş! (4-10)

Ḳurban olém Allaḫ'a! (4-14)/ Ya kim yazacaḫ! (29-128)

SONUÇ

DOĞU GRUBUNUN ÖZELLİKLERİ

A. Doğu Grubu ağızları, şu özelliklerinden bazıları ile Kuzeydoğu Grubu ve bazıları ile de Batı Grubu ağızlarından ayrılmaktadır [1]:

Madde sırası	AAS'ye Göre Doğu Grubunun Özellikleri	AAS'de Verilen Örnek	Tsalka (Parmaksız)Urum Ağzından Örnek
1	Alınma kelimelerdeki uzun ünlüler bu ağızlarda kısalır.	çare	çere (19-9)
2	Alınma kelimelerin ses yapısı gerileyici benzeşme yoluyla değiştirilir. Tek heceli kelimelerin ünlüsü bazı ünsüzlerin etkisi ile incelir.	Eḥmed ġelb	Eḥmet (18-84)
3	Çok heceli kelimelerin sonundaki "ı,u,ü" ünlüleri "i" ünlüsü ile karşılanır.	gözi	ati (18-3)
4	"ḫ" ünsüzü, bu ağızların karakteristik ünsüzüdür.	aldıḫ	ayrılıḫ (18-9)
5	"ñ" ünsüzü, değişerek veya düşerek kaybolmuştur.	aldın, baa	görünme (18-12), soġunda (18-20)
6	Ön damak ünsüzü"g", iki ünlü arasında ve hece sonunda korunur.	döger	sevdügüm (19-22)
7	Belirli bazı kelimelerde ön ses "y" düşmüştür.	igit	ütürdi (11-42)
8	Özellikle sayı isimlerindeki patlayıcı	yeddi	yéddi (19-57)

[1] Leyla Karahan; Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK, Ankara, 1996 s.56–57.

	ünsüzler ikizleşir.		
9	"g-r, p-r" ünsüzleri arasındaki yer değiştirme hadisesi, bu yaygındır.	dorġu, torpaḫ	torpaği (19-59)
10	Isimden isim yapım eki "-çi"'nin tonlu şekli bu ağızlarda kullanılmaz.	yolçi	yazıçi (8-9)
11	Teklik 1. 2. ve 3. şahıs zamirlerinin yönelme hali "baan, sahan, oğan vs." şeklindedir.		seen (9-93)
12	"Öyle, böyle" kelimeleri, "éle, béle"şeklinde yapılarını değiştirmiştir.		béle (19-70), éle (3-188)
13.	Zamir kökenli çokluk 2. şahıs ve bildirme eki "-sız/-siz" dir	gelesiz	götürirsiz (20-76)
14	Çokluk 2. şahıs iyelik eki ve iyelik kökenli şahıs eki "-z" dir	geldiz, babaz	geldīz (21-43)
15	Şimdiki zaman ekinin ünlüsü dardır.	geliy geler/geli	şaşiram (20-110)
16	Teklik 1. şahıs emir eki hece kaynaşması ile yapısını değiştirmiştir. Çokluk 1. şahıs emir eki , çok az kullanılır.	söylim	Ḳurban olim (20-113)
17	İstek eki "-a/-e", bütün şahıslarda işlek olarak kullanılır.	gelem, gelesiz	vérah (20-92)
18	Erzurum, Van, Muş, Ağrı, Diyarbakır, Urfaağızlarındaki "sorarsamse, bıraḫırsınsa, baciysaḫsa," gibi kelimelerde kip ve şahıs eklerinin sıralanışı ilgi çekicidir.		orayaysa (5-32)
19	Bu ağızlarda soru cümlesi genellikle vurgu ile yapılır.		Siz de éle diyérsiz? (3-175)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzı Anadolu Ağızlarından Doğu Grubunun tüm özelliklerini göstermektedir. AAS'de Doğu Grubu dört alt gruba ayrıldığı ifade edilmektedir. O halde Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzının

bu alt gruplardan hangisinin özelliklerini gösterdiği, hangisinin içinde yer aldığı ya da hangisine daha yakın olduğunu tespit etmek gerekir. İşte bu düşünce ile Anadolu'dan göçtükleri yerleri de göz önünde bulundurarak aşağıda 2. ve 3. alt grupla karşılaştırmasını yaptık. Birinci ve dördüncü alt grupla karşılaştırma gereği duymadık. Konuştuğumuz Urumlar, atalarının Kars ve Erzurum'dan göç ederek geldiğini ifade ettiler. Sadece bir tanesi atalarının Ardahan'dan bir tanesi de atalarının Bursa'dan geldiğini ifade etti. Dolayısıyla Doğu Grubunun 1. alt Grubunda yer alan"Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkari, Urfa (Birecik, Halfeti hariç), Palu, Karakoçan (Elazığ) ağızları" ile aynı grupta olamazdı. Yine 4. grupta yer alan "Kemaliye, İliç (Erzincan), Elazığ merkez, Keban, Baskil, Ağın, Harput (Elazığ), Tunceli ağızları" ile de aynı grup özellikleri göstermiyordu. Tsalka (Parmaksız) Urumlarının atalarının göç ederek ayrıldıkları yerlerin yer aldığı Doğu grubunun 2. ve 3. alt ağız gruplarıyla karşılaştırılması aşağıdaki gibidir:

Madde sırası	AAS'ye Göre Doğu Grubunun Birinci Derece Alt Gruplarından II. Grubun Özellikleri: (Kars yerli ağzı ile Azeri ve terekeme ağızları; Erzurum merkez, Aşkale, Ovacık, Narman, Pasinler, Horasan, Hınıs, Tekman, Karayazı ve kısmen İspir ağzı, Gümüşhane, Bayburt, Erzincan merkez, Refahiye, Kemah, Çayırlı, Tercan ağızları bu grupta yer alır.)	AAS'de Verilen Örnek	Tsalka (Parmaksız)Urum Ağzından Örnek
1	Kalınlık incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu diğer gruplara oranla daha azdır.		Kesin bir şey söylenemez.
2	Arka damak ünsüzü "ġ", iki ünlü arasında sızıcılaşmıştır.	bağırdi	dögüş (3-23)
3	Kelime başında "ḳ->ġ-" değişmesi olmuştur.	ġapi	Ĝovun (2-11)
4	"k>h" değişmesi bazı istisnalarla bu grupta yaygındır.	çehdi	ölduḫdan (1-3)
5	Zamir kökenli teklik 1. ve 2. şahıs ekleri	gelmişem	gelmişem (18-52),

	genellikle geniş ünlüdür.		almişam (20-14)
6	Olumsuz geniş zaman kipinin teklik ve çokluk 1. şahısları, yazı dilinden farklı olarak “-maz/-mez” eki ile yapılır.	sormazıḫ	saymazuġ (24-26) bülmezdim (3-100)

Madde sırası	AAS’ye Göre Doğu Grubunun Birinci Derece Alt Gruplarından III. Grubun Özellikleri: (Ardahan, Posof (Kars), Oltu, Olur, Şenkaya, İspir (Hunut grubu), Tortum (Erzurum), Artvin merkez, Yusufeli, Ardanuç ve Şavşat ilçesi ağızları bu grupta yer alır.)	AAS’de Verilen Örnek	Tsalka (Parmaksız)Urum Ağzından Örnek
1	Arka damak ünsüzleri yanında meydana gelen ünlü kalınlaşması, kalınlık-incelik uyumunu; ünlü yuvarlaklaşması da düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozar.	gelduḫ	diyérıḫ (4-5)
2	İlk hece dışında dudak ünsüzleri yanında bulunan ünlüler yuvarlaktır.	çamur	demïr (3-122)
3	Zamir kökenli teklik 1. ve 2. şahıs ekleri ile bildirme ekleri, dar ünlülüdür.	gelmişim, gelmişsin	böyügiymişim
4	“yér/yir” şimdiki zaman ekleri kullanılır.	geliyir, geliyér	içiyérıḫ (4-18)
5	Duyulan geçmiş zaman eki, tek şekillidir.	olmiş	saralmışıḫ solmuşuḫ (15-6),
6	Olumsuz geniş zaman kipinin teklik ve çokluk 1. şahısları “-maz/-mez” eki ile yapılır.	almazıḫ almazım	saymazuġ (24-26) bülmezdim (3-100)

B. Tsalka (Parmaksız) Anadolu Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinin karşılaştığı, birleştiği, yoğrulduğu bir rayondur. Bu rayonun kuzeydoğu tarafındaki dört köyünde ve Tsalka (Parmaksız) merkezde Azerbaycan Türkleri (Karakalpaklar) yaşamaktadır. Azerbaycan Türkleri bu köylerde Urumlar Anadolu’dan göç ederek o yöreye gelmeden

önce de yaşamaktaydılar. Urum Türkçesi hemen komşu olan Azerbaycan Türkçesinden etkilenmiş olması nedeniyle iki Türkçe arasında bir karşılaştırma yapmak faydalı olacaktır. Bakû'de konuşulan Azeri Türkçesini Türkiye Türkçesi ile karşılaştıran Aysu Erden'in[1] iki şiveyi birbirinden ayıran farklar olarak gördüğü bu kıstaslara üçüncü olarak Tsalka (Parmaksız) Urumlarının ağız özelliklerini ekleyerek Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzının hangi şiveye daha yakın olduğunu tespit etmeye çalıştık:

1. Azeri Türkçesinde anlam değiştirme özelliği olan biri /ä/, diğeri kapalı /e/ olmak üzere iki /e/ ses birimi vardır. Bunlar yazı dilinde de iki ayrı harfle belirtilmektedir.

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
äl	el	él
ät	et	ét

2. Kelime başındaki /q-/ sesinin ötümlüleşmesi sonucu /g-/ sesine dönüşmesi:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
ġal	kal	gal/ḳal
ġıs	kız	gız/ ḳız

3. Kelime başındaki /t-/ sesinin ötümlüleşmesi sonucu /d-/ sesine dönüşmesi:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
duz	tuz	duz
dut	tut	dut

4. Aslında uzun vokallerdan sonraki /p,t,q,k,c/ gibi ötümsüz seslerin ötümlüleşmesi:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
p>b dip	dip	dip

[1] Aysu Erden; "Azeri Türkçesinin Geçmişine ve Sözdizimi Özelliklerine Kısa Bir Bakış", HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, C 3, S 2, Ankara 1985 s. 43-62.

t>d ad ad ad

5. Aslında kısa olan vokallerden sonraki /-q/ sesinin /ḫ/ sesine dönüşmesi:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
aḫ-	ak-mak	aḫ
oḫu-	oku-mak	oḫu-

6. Kelime sonundaki /q/ sesinin ötümlüleşmesi:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
uşaġ	uşak	uşaġ
torpaġ	toprak	torpaġ

7. Kelime başındaki /ı,i,u,ü/ seslerinden önceki sesin kaybolması:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
ilan	yılan	ilan
ürek	yürek	ürek

8. Kelime başındaki /ı-/ sesinin öndamaksılaşması sonucu /i-/ sesine dönüşmesi:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
işig	ışık	işig
iraġ	ırak	iraġ

9. Metatez yani kelime içinde birbirini izleyen iki sesin yer değiştirmesi:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
torpaġ	toprak	torpaġ
yarpaġ	yaprak	yarpaġ

10. Disimilasyon (başkalaşma) diğer bir deyişle söz zincirinde birbirine yakın iki ses arasında bir aykırılık yaratan değişim:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
yastı	yassı	yastı

11. Dudaksıllaşma, yani bazı seslerin dudakların yuvarlaklaşmasıyla değişime uğraması:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
dovşan	davşan	dovşan
öv	ev	öv

12. /n/ konusunda önce gelen ve kelime başındaki /b-/ sesinin genizleşmesi:

Azeri Türkçesi Ağzı	Türkiye Türkçesi	Tsalka (Parmaksız) Urum Ağzı
man (men)	ben	meni (4-36)
min	bin	min

Bu on iki maddelilik karşılaştırmaya baktığımız zaman Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzının Azerbaycan Türkçesine daha yakın olduğu söylenebilir. Fakat burada gözden kaçırılmaması gereken bir durum da Tsalka (Parmaksız) Urumlarının Gürcistan'a göç etmeden önceki yaşadıkları Erzurum, Kars çevresi ağzının da Azerbaycan Türkçesine Türkiye Türkçesi yazı dilinden daha yakın olduğudur.

C. Tsalka (Parmaksız) Urumlarının Türkçesini Ukrayna Urumlarının Türkçesiyle tam anlamıyla bir karşılaştırma yapmak zordur. Çünkü elimizde Ukrayna Urumlarının dil özelliklerini incelendiği bir eser bulunmamaktadır. Bununla birlikte Ukrayna Urumları ağzından yapılan derlemelerin de yer aldığı iki eser elimizde bulunmaktadır. Aşağıya bu iki eserden birer alıntı yapılarak Ukrayna Urumları ağzı ile Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzının kısa bir karşılaştırması yapılacaktır:

OSMAN PAŞA

Ahsaray'da bahçısaray
Dül açılır meydanına
Tör olaydı Osman Paşa
Jıhtı asker baştan başa

Ile olur mu bile olur mu
Evlad babiye halır mı

Duna teyler ahmam dedi
Çadırımdan çıhmam dedi
Yüz bin aster hırılanjaz
Çadırımdan bahmam dedi

Pendjereden har delir o
Ben sanettim yar delir o
Açtım pendjereyi bahtım
Osman Paşa jan veriy o [1]

TAHMAH LAF

F.I. Ogluh

Anlat bu kişid'e
Baytallar, aygıllar, taylar, otlaylar Taramaçe
Başla bir şey bir şey aytmaga
Ber mana bir at
Bizim yurtha köp terek ösey
Bir harpuz artından üç teref tavanga mindiriy
Bu yirsiz köpek
Bu kişinin az ahçası
Bu hatın sütne köp altın şiyler
Bahtım...
Erit bu buznu

[1] Erdoğan Altınkaynak; age., s. 103.

Ondan deve ürkey
Onu körd'en tavuh hırh kün yumurta hoslamas
Sıyırlar suv içende tanalar buz yalaylar[1]

Bu alıntılara bakıldığında; kör>tör, çıktı>jıhtı, asker> aster, tavana> tavanga gibi Tsalka (Parmaksız) Urumları ağzında hiç rastlanmayan hem ses hem şekil özelliklerinin varlığı görülmektedir. Garkavets tarafından on iki alt ağız bölgesine ayırılan Ukrayna Urumları Türkçesi ile Gürcistan'ın Tsalka (Parmaksız) Urumları Türkçesinin birbirinden farklılıklar gösterdiği mutlaktır. Her iki Urum Türkçesi de oluştuğu çevreden etkilenerek şekillenmiştir. Ukrayna Urumlarının ağzı Tatar Türkçesinden etkilendiği dolayısıyla bu iki Urum Türkçesinin birbirleriyle birtakım farklılıklar taşıdığı yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarla daha sağlıklı bir şekilde ortaya konulacaktır.

Sadece konuşma dili olarak varlığını sürdürmekte olan Tsalka (Parmaksız) Urum Türkçesi birçok dil ve ağzın etkisi sonucu şekillenmiştir. 1828–1830 yılları arasında Anadolu'nun Kars ve Erzurum ile bu illerin çevrelerinden göç ederek Tsalka (Parmaksız) rayonuna giden Urumlar Kars-Erzurum ağzı ile konuşuyorlardı.

1828 yılından 1944 yılına kadar da kuzeybatı yönlerinde yaşayan Ahıska Türklerinin ağız özelliklerinden etkilenmişlerdi. Bu etkilenme Ahıska Türkleri Stalin tarafından Türk ve Türkiye taraftarı oldukları için orta Asya'ya sürülmesine kadar devam etmiştir. Bu süre içinde Ahıskalı halk ozanlarından etkilenen pek çok Urum ozanı meydana çıkmıştır. [2]

Karapapak (Azerbaycan) Türkleri Tsalka (Parmaksız) Urumları aynı rayonun dört köyünde ve güneydoğularında Azerbaycan'a kadar olan alanda yaşamaktadırlar. Bu iki topluluk arasında karşılıklı yoğun bir iletişim olup Tsalka (Parmaksız) Urum Türkçesi Azerbaycan (Karapapak) Türkçesinden de oldukça etkilenmiştir.

Tsalka (Parmaksız) Urumlarının yazı dili yani öğrenim dili 1990 yılına kadar Rusça olduğu için kelime hazinesi yönünden Rusçadan etkilenmiştir. Pek çok yeni icadın

---

[1] Aleksandr Garkavets; Urumi Nadazov, Alma-Ata, 1999, s. 186.
[2] Valeh Hacıyev; Azerbaycan Folklor En'eneleri (Gürcüstan'daki Türkdilli Folklor Örnekleri Esasında) Tbilisi, 1992, s. 107–116.

ismini Rusçadan öğrenmişlerdir. Mesela, fotoğraf makinesi yerine rayon Urumları katişka demektedirler.

Bu etkilenmelere televizyon izleyenlere Türkiye Türkçesi yazı dilinin etkisini, hemen komşuları Ermenilerin konuştukları Türkçenin etkisini, SSCB zamanında SSCB'nin farklı yerlerinde görev yapan Urumlara görev yaptıkları yerlerdeki Türklerin konuştukları Türkçenin etkisini de eklemek mümkündür. Şunu da söylemek lazım ki yazı dili olmayan Tsalka (Parmaksız) Urumlarının Türkçesi dış etkilere yazı dili olan bir ağızdan daha fazla maruz kalmıştır.

Sonuçta evin erkeğinin men, min şeklinde konuşurken evin hanımının ben, bin şeklinde konuştuğu, çok şekilliliğin egemen olduğu, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinin âdeta izdivaç ettiği, bir ağız ortaya çıkmıştır.

ÖNERİLER

1. Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Yunanistan, Güney Kıbrıs, Kazakistan, Özbekistan başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yaşayan nüfusu 200 000'den fazla olduğu tahmin edilen Urum kimliğine sahip Türkçe konuşan bu insanların dilleri başta olmak üzere kültürleri, tarihleri, inançları üzerine akademik çalışmalar yapılmalı. Bu çalışmaların sonunda Urumların ağız haritası çıkarılmalı ve Urum Türkçesinin söz hazinesi tespit edilmeli yani sözlük hazırlanmalı.

2. Tsalka (Parmaksız) ve Gürcistan'ın diğer yerleşim birimlerinde yaşayan ve kiril harfleriyle Türkçe dil ürünleri oluşturan halk şairleri var. Derleme metinlerimiz arasında yirmi dokuzuncu sırada yer alan Gerakıl Bayazof halk şiiri tarzında yazdığı şiirlerinin bir kitap oluşturabileceğini bize ifade etmiştir. Derleme metinlerimiz arasında bir şiirine de yer verilmiştir. Beştaş köyü muhtarı Yiftim Mihaliyeviç bini aşkın şirinin olduğunu ifade etmekte ve bunların yayınlanması için Türkiye'ye gelmeyi dahi düşünmektedir. Sona Gorelova, verilen herhangi bir konu üzerine doğaçlama halk şiiri söyleyebilme yeteneğine sahiptir. Derleme metinlerimiz arasında örneklerine yer verilmiştir. Bu örneklerin dışında da Türk halk şiiri türünde ürünler verenler mevcuttur. Ne yazık ki bu Türkçe dil ürünlerinin hiç biri yayınlanamamıştır. Şimdi yapılacak bir plan dâhilinde Türkçe ve kiril harfleriyle ürün veren bu kişilerin eserleri ya tek tek ya da bir antoloji içerisinde hep beraber yayınlanmalı. Yayınlamakla kalmayıp bu eserleri dünyanın dört bucağındaki Urumlara ulaştırmalı.

3. Gürcistan Urumları başta olmak üzere sadece konuşma dili olan (Ukrayna Urumlarının kiril alfabesiyle kısıtlı şekillerde Türkçe yazma çalışmalarının olduğu da bilinmektedir.) Türkçenin yazı dili haline getirilmesi gerekir. Bunun için en uygun alfabe tüm Türk Dünyasında ortak yazıya geçmeyi hedefleyen 34 harfli "Türk Dünyası

Ortak Alfabesi" dir. Urumların yazılı olarak tüm Türk dünyası ile bağ kurabilmelerinin en uygun yolunun bu olduğu düşüncesindeyim.

4. Urumlara yönelik başta devlet kanallarımız olmak üzere tüm televizyon kanallarımızın araştırma programları yapması ve bu çalışmalar neticesinde insanımızın bilgilendirilmesi uygun olacaktır.

5. Ülkemiz çeşitli Türk ülke ve topluluklarıyla öğrenci değişimi yapmaktadır. Hatta Ülkelere kontenjan ayrılmakta, gelen bu öğrenciler burslu olarak okutulmaktadır. Eğer Urumlarla bağlarımızı geliştirmek istiyorsak çeşitli ülkelerde yaşayan Urumların federasyonları ve temsilcileriyle irtibata geçilmelidir. Belli sayılarda ayrılan kontenjanlara Urum öğrenciler yüksek tahsil için davet edilmelidir. Onlar aracılığıyla bu toplukla ilişkilerimiz iyileştirilmelidir.

6. Çağdaş Batı Türkçesinin; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmenistan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi ile beraber beşinci kolu olarak Urum Türkçesinin görülmesinin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Tezimin adının "Tsalka (Parmaksız) Urumları Ağzı" olması ile burada şive olarak önermem çelişkili gibi görülebilir. Tsalka (Parmaksız)'da konuşulan Türkçe elbette bir ağızdır. Anadolu ağızlarının uzantısı olduğunu sonuç bölümünde ifade etmiştik, fakat dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Urumların konuştuğu Türkçeyi Urum şivesi olarak düşünürsek Tsalka (Parmaksız) ağzı o durumda Urum Türkçesinin bir ağzı olmuş olur.

7. Gen teknolojisinin hızla geliştiği ve artık köken tespit etmede de kullanıldığı günümüzde gerçeklerin saklanması zorlaştı. Mutlaka Urumların da gen yapıları incelenerek şüphelerin ortadan kalkması gereklidir. Yukarıda önerilen çalışmalardan sonra elde edilen bulguların uluslararası bir konferansla dünya bilim âlemiyle paylaşılması gerekir.

METİNLER

BİRİNCİ BÖLÜM[1]

1

Söyleyen: Sara Poşnakova (60)

Derleme Yeri: Tsalka Merkez (Parmaksız)

Derlenen: Hikâye

1 Diyérdi évélki zamanda varĭdi, yoġĭdi, varĭdi bir böyük, varli padişaḫ. Padişaḫın varĭdi bir tene oġli. Bu oġlan yiyérdi, içiyérdi, gèziyérdi. Padişaḫ ölende dédi ki "Oġul gel yanıma. Sene bir iş diyém." "O ki" dédi "Ben ölduḫdan sōra fēlen şeḥer, böyük şeḥerlerde benim yoldaşım var. Sènè ki çetin olursa sen gidersin o yoldaşıma raşatza
5 édesin." "Ō" dédi "Baba, éle iş diyér ki bene ne lazım olacaḫ. Bu ḫebere var bene ḳaldi da bunun yoldaşi bene lazım olacaḫ." Var toli, ḳızıl. Évelki işler dā. Naḫıl édiyérdi babam. Sōra diyér bunun yoldaşlari padişaḫın oġlunun babasi ölduḫdan sōra elè çoġ yoldaşi oldi. Yoldāş, ḳardāş! Gidiyéller mezere aġliyéller. Ōy senin baban deyildi bu bizim de babamızĭdi. Bu bize bu ḫeber éylıḫ étdi. Oġlan da gidiyér ne ki var var, ḳızıl
10 var, getiriyér. Bunnari yédiriyér içiriyér; yédiriyér içiriyér. Aradan geçiyér iki üç yĭl. Bu var hep ḳurtuliyér. Gündelige héç bir yérde işlemedi. Bu iş ḳurtuliyér bu oġlan uje aç ḳaliyérsa héç bir yoldaş daha bunun yanına gelmiér. Hep bundan döndüler. Bélesine gidér biz diyér seni tanımiyérıḫ. O yani gidiyér, yoldaşlari diyér "Sen kimsen? Biz héç" diyér "Seni görmedıḫ." Bu éle oldi ki ayaḫḳabi da yoḫ, uje bişési de yoḫ. Başliyér bu
15 dilençi kimin ḳaldi. Ōy babasının sözi aḫlına geldi ki hele gidém fēlen şeḥerde fēlen melmeketde babamın béle yoldaşi ḳaldi. Gidém ona diyém ki ambu güne ben ḳaldım. Faḫır düşdüm. O ki gétdiyse. Vede çoḫ géşdi. Hérif baḫdi tanıdi. Dédi, "Nesil oldi ki geldin yoldaşoġli?" Dédi "Neblém ḥambu güne düşdüm." "Hèy" dédi. "Élden ḳardaş olmaz. Yédiler seni görüyén ne güne ḳatdılar." "Şindik" dédi "Benim bir ḳızım var. Gét
20 baḫ." Dédi "Eger begenirsen o ḳızi alırsan da yaşarsan yaḫşi." Dédi "Nérdedir o

[1] Birinci bölümdeki derlemeler "Urumlar Projesi" bünyesinde yapılan derlemelerdir.

ḳız?” Dédi “Bu gözde kitlidir. Gözleri görmiyér. Ḳulaḫlari duymiyér. Ḳıçlari gétmiyér. Embéle ḳızdır. Eger begensen nişanniyaḫ. Eger yoḫ. Géne gét yoldaşlarınnan ne isdiyén ét.” “Ān” dédi “Anaḫdar, gidersen, doḫuzunci gözi açarsan, baḫarsan, o ḳız orda oturiyér.” Bu gétdi, açdi baḫdi ki éle güzel ḳız, éle güzel ḳız ki. “Ōy” dédi “Ben aşuḳa
25 geldim.” Geri döndi. Bu qor mor dédi. Bu hep qula kimin ḳız. İsdedi çıḫa. O ḳız dédi “Nére gidiyé(ē)n.” Dédi “Düz gelmedim, ben aşıpḳa düşdüm şaş geldim.” Dédi “Yoḫ” O ḳız dédi “Babamın dediği ḳız benem. Çoḫ gèzmiyérem, küçe küçe gèzmiyérem, yoldaş tanımiyéram.” “Ḥā” dédi “Ben yoldaş tanıdım ne güne ḳaldımısa.” Buni babası ḳoyurmiyér yoldaş moldaş. Bu ḳızi nişanniyéllar bu oġlana. Ondan sōra bunun da
30 babası padşaḫ. Bu oġlana sahaplıḫ édiyér yaḫşi, güzel yaşiyéllar.

2

Söyleyen: Aleksandra Delibalta (55)
Derleme Yeri: Tsalka Merkez (Parmaksız)
Derlenen: Türkü

1 Ḥéç bişé. Ėvde işledim. Mal baḫdım. Ĝoyun baḫdım. Ėv ḫanımi oldum. Toyuḫ baḫdım, ḳaz baḫdım, her işde. Béş uşaḫ böyütdüm. Uşaḫlarım böyüdi yaḫşi yékelendiler Masqva'dadıllar. Ḳızın biri de Kipir'dadır. Yaḫşi sémyadır. Dörd oġlandır, bir ḳızdır. Hep burdaydım işlemeynen. Ḥéç bizim ḫalta olmadi, bişé olmadi. Mal da baḫdım. Her 5 iş de. İki kişi yoldaşımnan ben. Ḳocamnan ben ikimiz ėvde. İşledıḫ oġluşaḫ böyütduḫ. Yaḫşi uşaḫlarımız da gétdi Masqva'ya. Biz ḳaldıḫ burda. Biz de şindi gideceyıḫ.

Babamın bir ati ola bine de gele.
Babamın bir ati ola bine de gele.
Ḥanamıni ḫali ola uça da gele.
10 Ḥanamıni ḫali ola uça da gele.
Ĝovun ĝardaş ḫaberi ala da gele.
Ĝovun ĝardaş ḫaberi ala da gele.
Uçan da ĝuşlar hem anami hem babami gözlerem.
Uçan da ĝuşlar hem anami hem babami gözlerem.

15 Yüksek yüksek tepelerde ėv ĝurmasınnar.
Yüksek yüksek tepelerde ėv ĝurmasınnar.
Ůzaḫ ůzaḫ melmekete ĝız vérmesinner.
Ůzaḫ ůzaḫ melmekete ĝız vérmesinner.

Annesĭnın ĝızıni çoġ görmesinner.
20 Ḥannesĭnın ĝızıni çoġ görmesinner.
Uçan da ĝuşlar hem anami hem babami gözlerem.
Uçan da ĝuşlar hem anami hem babami gözlerem.
Ay saġ olun, ay balalarım!

3

Söyleyen: Alvina Kinosova (68)
Derleme Yeri: Tsalka Merkez (Parmaksız)
Derlenen: Türküler, Köroğlu hikâyesi

1 Ṣalqa'nın üsdüne diyém buni.

Ṣalqa'mızi dertler aldi.
Dört bir yandan duman sarĭdi.
Bizim ḫalḳ çetin ala ḳaldi.
5 Íssíz ḳaldi bizim yèrĭler.

Bölük bölük kövler ḳaldi
Her bir yandan insan taldi.
Bizim ḫalḳ çetin ala ḳaldi.
Íssíz ḳaldi bizim yèrĭler.

10 Bizim yerĭler şénnigidi.
Déyip gülmaḫ yériyĭdi.
Urumluğun yurdiyĭdi.
Sayapsız ḳaldi bizim Ṣalqa.
Íssíz ḳaldi bizim Ṣalqa.
15 Sayapsız ḳaldi bizim Ṣalqa.
Íssíz ḳaldi bizim Ṣalqa.

Kövde böyük çay aḫardi.
Oġul babayi baḫardi.
Meger aḫıla sıḫardi.
20 Sıvannara ḳaldi bizim Ṣalqa.
Meger aḫıla sıḫardi.
Íssíz ḳaldi bizim Ṣalqa.

Gürcisdan'i döğüş◡aldi.
Ḳaçan canıni ḳurtaldi.
25 Tek ḳocalar ėvde ḳaldi.

Íssíz ḳaldi bizim yérler.
Tek ḳocalar ėvde ḳaldi.
İssíz ḳaldi bizim yérler.

Ṣalqa'mız da véran oldi.
30 Véreminden ölen oldi.
İnsanın irengi soldi.
Yissız ḳaldi bizim Ṣalqa.

Ḳonşi ḳonşusuna baḫdi.
Ėvi ona buna bıraḫdi.
35 Ḳaḫḳaḫannıḫ geldi baḫdi.
Íssíz ḳaldi bizim yérĭler.

Doḫdor yoḫ ḫesda baḫıla.
Ḳonşi yoḫ diya, güle.
Ġårbaçov ėvin yıḫıla!
40 Íssíz ḳaldi bizim yérĭler.

Dünya döndi gerĭledi.
Arzularıḫ kövüleri.
Ér ḳaldırın ölüleri!
Íssíz ḳaldi bizim yérĭler.

45 Bizim orada ne gezerdıḫ.
Nelerine baş egerdıḫ.
Ne günnerden neye ḳaldıḫ.
Íssíz ḳaldi bizim Ṣalqa.

ANAM

Anam benim yatmiyordi.
50 Yuḫulardan toymiyórdi.
Anam benim yatmiyordi.
Yuḫulardan toymiyórdi.

Her sızıma aġliyórdi,
Benim anam benim anam.
55 Her sızıma aġliyórdi,
Benim anam benim anam.

Anam beni béslerīdi.
Ḥayra gétse sesleri̇̄di.
Canından çoḫ isderīdi.
60 Benim anam benim anam.
Canından çoḫ isderīdi.
Benim anam benim anam.

Anam beni çimdirirdi.
Anam beni çimdirirdi.
65 Tezden teze géydirirdi.
Ḳucağında gézdirirdi.
Benim anam benim anam.
Ḳucağında gézdirirdi.
Benim anam, benim anam.
**

70 … yoli béklerem,
Oy benim emekleri̧m!
Günneri de saya saya oy oy oy oy!
Ufandi gemikleri̧m.
Güneri de saya saya oy oy oy!
75 Ufandi gemiklerim.

Kisse yapdım gücüneñ,
Demirineñ tucunañ,
Ben yardan da aryílmazdım oy oy oy!
Ayírdılar gücüneñ.
80 Ben yardan da aryílmazdım oy oy oy!

Ayírdılar gücüneñ.

Ḳara ḳara ḳazannar,
Ḳara yazi yazannar,
Torba da taḫsın da dilensin oy oy oy!
85 Aramĩzi bozannar.
Torba da taḫsın da dilensin oy oy oy!
Aramĩzi bozannar.

***

… tuti ökeler,
Éksi çorap sökeller,
90 Evelki zaman ḳızlara oy oy oy!
Araḫ çaḫır tökeller.
Éksi zaman ḳızlara oy oy oy!
Araḫ çaḫır tökeller.

Ḳarafil neden olur?
95 Tökülür den den olur.
Ḳarafil neden olur?
Aḫ tökülür den den olur.
Ben aryilıḫ da bülmezdim oy oy oy!
Ayrilıḫ yardan olur.
100 Ben aryilıḫ da bülmezdim oy oy oy!
Ayrilıḫ yardan olur.

Ḫarmandan gel ḫarmandan.
Ŧoldur vér o dermenden.
Ḫarmandan gel ḫarmandan.
105 Ŧoldur vér o dermenden.
Aḫ bu nèsil de derdĭdi oy oy oy!
Kèsdi feri fermenden.
Aḫ bu nàsil de derdĭdi oy oy oy!
Kèsdi feri fermenden.

110 Bu yazi yazi degil.
Aḫ göynüm razi degil.
Bu yazi yazi degil.
Aḫ göynüm razi degil.
Yazan eller de ḳırılsın oy oy oy!
115 O yazi benim degil.
Yazan eller de ḳırılsın oy oy oy!
O yazi benim degil.

***

Ḥayva gelir nar gelir.
Isdanbul'dán aman hayva gelir nar gelir.
120 Sırmali potinnèr aman yarımın ayağına dar gelir.
Sırmali potinnèr aman yarımın ayağına dar gelir.

Yansın Yizımir yansın, yansın demïr yoli kül olsun!
Yansın Yizımir yansın, yansın demïr yoli kül olsun!
Beni yardan ayíranın üç balasi qor olsun!
125 Beni yardan ayíranın üç balasi qor olsun!

Poliz gelir poliz, gelir aman arali.
İçĭnde var içĭnde yarali.
Demïr yolunda, demïr yolunda ḳardaş yitĭrdim oy!
O da boynundan yarali.

130 Demïr yolunda, demïr yolunda ḳardaş yitĭrdim oy!
O da boynunda vay vay o da yarali.

Yansın Yizımir yansın, yansın Ḫedik'deki demïr yoli kül olsun!
Bizi ḳardaşdan ayĭranın üç balasi qor olsun!
Yansın Yizımir yansın Ḫedik'deki demïr yoli kül olsun!
135 Beni ḳardaşımdan ayíranın üç balasi qor olsun!

Ḳardaşımi demïr yolunda şéyidi, poliz vurdiydi.

Köroğlu

Köroğlu'nun babasının gözlerini çıḫartdiysa şey, Hasan Paşa çıḫartdi gözlerini. Sōra Köroġli onun ḳızıni gétdi almaya. O ki isdedi almayasa Hasan Paşanın ḳızıni. Dédi "oġul" dédi "Onun babasi benim gözlerimi çıḫartdi." Dédi "Baba!" Dédi "Ben éle isdiyérim ki onun gidém ḳızıni alam da oni şéy édém ḥayıfımi alam ki atamın gözlerini niya çıḫartdın sen." He, sōra ḥayıf ḥayıfini ala ki atamın gözlerini niya çıḫartdın. Sōra bu gidér alér onun ḳızıni. Onun ḳızıni alır. Telli Ḫanım idi. Oni apariyér götüriyér ṭaġlara. Gendi ṭaġlarda yaşiyérdi. Onun varidi delileri azidi. Hangi oġlan hangi kendde ki buliyérdi yaḫşi ḳuvvetli oġlan. Oni aliyérdi gendine deli. Götüriyérdi ṭağa çıḫardiyérdi. Sōra o Télli Ḫanımi de ki apardi barabar onun durdular. Yéddi yıl yaşadılar barabar onardan uşaḫ olmadi. Éla olmadi. Ṭaġlarda, ṭaşlarda ḳaldilar onun uşaġi olmadi. Sōra ordan türkiynan dédi ki hangi kişi ki dédi dövleti, oġlu olmaz, balasi olmaz dédi. O ne kişidir. Bunu Köroġlu'nun başına vurdi ki dédi bu bene niya bu sözi dédi. O kentden, o şeḥerden çıḫdi. Özge şeḥere gétdi. Özge şeḥere gétdi. Gétdi özge şeḥere, özge padşaḥın şéyine geldi, ḳızına. Gétdi, o padşaḥın ḳızıni gördi. Felen nérde padşaḥın ḳızi var. Béle béle güzeldir. Dédi nasıl édém ki bu ḳızi görém. Bu aşıḫ çinine şéyini sazıni yola gédér. Az gédér, çoġ géder.

Gidér sazi béline ki diyér orda bir kentde géne o şeḥeri içinde yaḫşi aşuḫ geldi, yaḫşi aşuḫ geldi. Kimdir, kimdir? Bülmiyérim. Ya ḥardan gelmiş? Çamlıbélden. Bunnar artıḫ çağıréller.

Ya burda padşaḥın bögün toyi vardır. İsdiyér ki şéy bu aşıḫ şéy éde. Méydan oliyér, atlar açıliyér. Bu atiynen giriyér méydana. Çininde sazi giriyér içine. Başliyér sazınnan Türkilerini çağırmağa. Bülmérém ki çağıram. Türkilerini diyér. Béle şaşér kaléller. O padşaḥın yanında oturiyér nöker. Diyér "Benim gözüm buna aşuḫdan su içmiyér." "Niya, onuçun" ki" diyér "Béle Koroġli'yi oḫşiyér." Diyér "Sen délisen, nesen? Köroġli na ariyér bizim toyda o." Diyér "Olamaz." Biri taniyér. Taniyan sırada diyér "Ben gédém ḫaber vérém." Béleynen de buni tutiyéller. Salillar ḳuyiya Köroġli'yi. Köroġli'yi ḳuyiya salan sırasi né étsin né étmesin bi tene déli almiş idi. Bir yaḫşi oġlan almiş idi. Adi Ḥéyvaz idi. Ḥéyvaz'a ḫaber vérir. Vérirler ḫaberi ki Köroġli'yi tutdular. O diyérdi oġlumdur. O da diyérdi atamdur. Onu, oni almişdi éle ḥe. İşde atam bu

gelen sırasi néydem. O da ordan topliyér delilerin yaḫşılarından. Demürçioġli'yi, Musabelli'yi onnari hepsini topliyér getüriyér. Getiriyér onnari içeri giriyér. Baḫiyirler. Géceki bahiyéller ki ḳuyuya atmişlar. Bir iri taş bündürmişler üsdüne. Ḥéyvaz dédi "Ata sani ben burda ḳoyormiyacam." O géce gétdi çıḫartdi Ḥayvaz atasıni géce. Sōra o
170 başdan ḫaber vérdiler ki embéle embéle işi oldi. Sōra bu né étsin né étmesin. Bu isdiyér ki géce yata birinini evinde. Gidiyér, baḫiyér bir ḳoca avrat. Aġzında ne dişi, ne ḳuşi ne bişési héç bişési yoḫ. Dédi "Anne beni almasan sen bu géce ḳonaḫ?" Dédi "Sen kimsen?" Dedi "Ben ḳoç Köroġliyam. Ama iç kése déme. Bişé getür yiyém." O da yiyende, éle yiyérdi çoḫ. Çoġ yiyérdi Köroġli'da. Bu gar arvada dédi ki nére gidém.
175 Tükenden sene getirém. O da dédi ki getir. Düyü. Siz de éle diyérsīz?
Bir put dédi. Düyü iki put dédi. ét. He işde ambu ḫeden de çörek al getir dédi ḳayır dédi. He ekmek dédi. Bene getir dédi. Yiyém dédi. Anne ölérém acımdan. He sōra bu gédém além. Şé ḫalḳ çoḫ, şénnik çoġ da durmuşlar. İtéléy itéléye o avrat gétdi çıḫdı tükencinin yanına. Béle dédi "Gel gel ḳulağan bişé diyém." Dédi "Nedir.?" Dédi "Sen duysan
180 benim ḳonağım kimdir. Bene" dédi "Ecele vérisen de gidém." Dédi "Kimdir ḳonağın.?" Dédi "Ḳoç Köroġli'dir ḳonağım." Ḳari o tükenden çıḫıp évüne gidenaçin Köroġli'yi tutéller. Tutéller Köroġli'yi Köroġli'yi tutan sırasi da bişé édemiyéller. Ḥéyvaz ordan ḫaber vérir Demürçioġluna. Demürçioġli da zencürlernen, zencür nedür bülirsīz? Béle vurdi saġdan, vurdi soldan sürdi çıḫdi. Saġdan sol, saġdan soldan çıḫdi.
185 Köroġli'yi ordan ḳurtardi. Aldi gétdi. Ḥéyvaz'a dédi ki "Sen ne isdiyérsin?" "Ben de o padşaḥın ḳızini isdiyérim." O ḳızi da aldi Ḥéyvaz'a. Bindürdi, getürdi daġlara. Géne orya, géndi ki nérde o delileri var ne ḫaber ne orya. Onun üç yüz altmiş alti delisi varidi. Hep da yaḫşılari. Héç bir şé degildiler. Hep ḳoççağıdiler. Éle de çıḫdi gétdi.

4

Söyleyen: İsmayil Delibalto (64)

Derleme Yeri: Tsalka Merkez (Parmaksız)

Derlenen: Soyu üzerine konuşma, anı

1 Ḥardadır bizim Gıréklığımız dé görém. Sōra da hökümetler ki geldi tümümüz Grék yazıldıḫ. Biz Gırégıḫ éle söylediler. Menim atamın atasi yüz, yüz beş yaşda öldi. Ḳoca kişiydi. Onun özi diyérdi ki "Bala biz Turq balasiyıḫ." Bu Érmeni'ynen Turq'un davasi ki ḳalḫdi buranın Musülman'ını Érmeni vuriyérdi, ḳoymiyérdi. Burda üç, dörd adam
5 ḳaçdi Turq'a. Turq ki geldi menim atamın atasi Tikmeṭaş diyérıḫ orda ḳoyun otariyérdi. Orya geldiler gelenden bayınnının böyügi dédi ki "baba baba" yéngi bir, bir buyuḫli kişiydi béle. Buni öpdi dédi "Sen ḳoyuni bu yana çék." Ordan başladılar Érmeni'ynen dava étmeye. Onda da atamın atasi dédi ki "Bizim Baltalar Turqda o esgerin içinde biri varīdi Baltaoġullari." Buni öleneçen atamın atasi aġnadiyérdi. İndi
10 sen dé ki yalandır. Neyi ki tuydum oni diyérim ay ḳardaş! Bizim ḫalḫa baḫ sufatına, size baḫ. Biz toçna bénziyérıḫ. Biz bir ḫalḳıḫ, bir ḫalḳıḫ. Ben Turq balasiyàm. İşdiyér Allaḥ gelsin.

— Hérif bunnan avradını aparın. Ėvleri bene ḳoyun

—Dövleti hep size vérém sede. Ḳurban olém Allaḥ'a! Men Allaḥ'i çoḫ diniyé(ē)m. Çoḫ
15 seviyé(ē)m.

— Allaḥ'i biz de seviyérıḫ.

—Ama biz Turq balasiyıḫ.

***

Oġlannarım geldiler Rasya'dan. Övde de biz içki de içiyérıḫ. Oġlannar dédi ki " Baba gidaḫ ḳoyunun yanına ordan bir yaḫşi süd emen ḳuzu getiraḫ." Yaḫşi ki övden biz
20 içmedıḫ. Piyan çıḫmadıḫ. Sarḫoş olmadıḫ da gétdıḫ. Gidende orya bir maşin geldi ki "Pendir satarsān?" Men béle baḫdım. Dédim öz özüme, bular diyen şalikdir. Oġlannarımın biri, ḳoca dédığım çoḫ möḥgem adamdır o. Üç dört oġlani béle vursa çoġ canıni alar. He uşaġlar cannidir benim. Burdan da çılpaḫ uşaḫlar. Çiçek topliyęllar. Bir maşin geldi. Gelende "Pendir vār?" Béle ki baḫdım. Dédim "He" Bu yanki ḳapiden
25 yéndi. Yanında béş aftamat. Béş uşaḫ ikisi de maşinin içinde. Olarda da fistalét. Téz meni tutdular. Burdan burdan tutular. Uşaḫlara men Turqça bu bizim dilinen dédim ki "Ḥéç terpenmeyin, demeyin ki Ismayil'in oġliyıḫ." Bene sordular "Olar kimindiller?"

Dédim “Çobannarın balasidir. Menüm balam degül.” Dedim “Atalarıni görmeye geldiler.” Ḳorḫdum ki oları da aparıllar. Tezden meni basdılar. Birisin içine. Zornan 30 çékdi basdılar. He “Adın nedir?” Ben dédim “İsmayil’dir.” Tez dişlerime baḫdılar. “İsmayil’in dişleri ĝızıl olacaḫ. Sen İsmayil’san.” Dédim “Men İsmayil’am.” Apardılar. Doḳḳuz milon pul aldılar. Doḳḳuz gün ḳaldım p˙advalda. Éle yére soḫdular. Ne günüz ḳanmiyérdim ne géce ḳanmiyérdim. Apardi gétdiler. Ḥamsı Suvan’dı. O ki maşinnar yola tüştiler şu şekil kimi, hepsinin elinde bir aftamat. Oġlannar uje bişé ḳayıdamadılar. 35 Téz meni ṭutdu çekdi içeri. Apardı. Aparanda téz gözlerime rezim taḫdılar rezim. Éllerime demürleri taḫdılar. Apardılar géca şifdeki géca meni éle bir yére ḳoydular ki tekneye baġladılar. Béle dönemiyérem. Béle dönemiyérem. Élimi açmadı. Élimi açaydi. Onun biri tüşti diyen oldi. Hemamataya aḫtemetyalar özüni ossaat vurar ḳaçardım men. Meni möḥgem baġladılar. Éle bül ki sebağa ḳader az ḳaldım ki ölem. Éle baġladılar 40 burdan, burdan. Ḳoymurdular ki dönem. Ḥa sabaḫdan başladılar ki néçe yıl o ḳızıl vérecaḫsen. Dédim men ĝızıl görmedim. Ĝızıl ḥardan size verecağam. Téz béle diyende biri aftamatınan menim burdan vurdi. Vurdi burdan ki téz ḳızıl. Dédim ḳızılım yoḫ. İsdiyérsiz öldürün. Tezden kaġız ḳoydular. Başıma atdılar béle téz yaz. Yazdım ki 45 doḳḳuz milyon pul bulana düzeld. Bularda ḥaltdan, zaddan döşürdüler, yıġdılar puli vérdiler de meni bĩraḫdılar. Yaramaz ḫalḫdıllar çoġ, çoġ. Gürcüsdan, Gürcüsdan büliyé(ē)n ne tevürdür? Özleri yaḫşi yiye, özleri géyine. Éle bişé olmaz. Ḥamsı da ḫalḫdır. Sen de yé, o da yé, men de yiyém.

***

Ḫıdır Nebi ḥaraki évél diyérdiler çoḫ irelden bir ejder oturdi suyun üsdünde. Günde bir 50 gız alıp bu diyérdi su vériyérdi. Ḫıdır Nebi buna atıni mindi. Gétdi ĝılıcıni aldi. Muni aldi ayağının altına başıni de késdi. Kömek elledi. Ondan da ḫalḫ tüm inandi Ḫıdır Nebi’ye. Késdi onda başıni vurdi ḳılıcıni. Késdi. Ḫalḫ başladi su ḳaçurmağa o yan bu yan. İndi ḳan da var onun atının altında. Atının ḳıçlarının altında. Ḳan aḫiyér oni vuranda.

5

Söyleyen: Yorgi Poşnagof (63)
Derleme Yeri: Tsalka Merkez (Parmaksız)
Derlenen: Köroğlu Hikâyesi

1 Köroġli ki gétdi zada onun varĭdi bir tene sāde at baḫani. At baḫani onun adi nayidi. Keçe Nemze, Keçe Nemze. O Keçe Nemze'yi Ḳırat taniyérdi. Yaḫşi baḫiyérdi Ḳırat'i. Dorat'i yaḫşi baḫ, taniyérdi oni. Bu Keçe Nemze o Ḳırat'i çaliyér ḳaçuriyér. Ḳaçuranda gidiyér. Gidiyér. Köroġli o Ḳıratsız bişé édemezdi dā. Onun éla at idi o. He. Gidiyér bu
5 Keçeli degirmende bulęr. Degirmeni büliyérsīz?

Büliyérsen ha! Degirmende buliyér oni. Degirmende buliyér. Köroġli Dorat'inan gétdi. O da Ḳırat'inan. Köroġli dédi ki "Keçeli incitme Ḳırat'i. Ḳırat benim üregimin diregidir." He ona héç kulaġ asmadi. Keçel aldi da gétdi o Ḳırat'i. Sōradan éy Köroġli geliyér delilerin yanına. O da padşaḫlıġ īdi. Nē di o ḥèngi tarafdadır. Geliyér artuḫ
10 delileri diyér ki Köroġli'ya ki diyéller "Yéngi oldun degirmençi. Ḳırati vérdin Dorat'i aldın. Bazarın mübarek olsun." He. Köroġli éle dédi. Köroġli da dédi ki:
"Geçer dövren béle ḳalmaz.
Şadlan gönül nemel ölsen.
Delilerim selem almaz."
15 Ayni éle o da ayni éle mesel vériyérdi.
***
Köroġlu'nun Köroġli Niger Ḫanım idi. Sōra o Menine Ḫanım idi. Ondan ḥemli oldiydi. Ḥemli oldiydi. O arvat dédi ki Köroġli sen gidiyérsen ben aḫıri ḥemliyém nèydem. O açdi pezvendini ḳolundan. Vérdi o Menine Ḫanım'a vérdi. Dédi "Eger oġlan olursa, oġlan olursa baġla gelsin yanıma eger ḳız olursa vér céyiz ona." Bunu da oġli oldi. Oġli
20 oldi embéle oḫumaya gider. Şıqoladır nedir? Oyniyéller balaca uşaḫlarinan. Buna diyéller ki "qorun oġli, qorun oġli." Bu uşağa diyérdilar dā. Bülmiyér ki atasi kimdir. Epéyin, oġlan oldi béle yéqa oġlan. O ki ki éla oldiysa bu gétdi anasına diyér ki "Benim diyér dé dé atam kimdir?" Démiyérdi, güzlediyérdi. Dése gédacaḫ he. O ki ki çoġ zorladiysa aḫıri dédi. Dédi ki "Senin baban Köroġli'dir." He. Ossaat o aldi pezbendini
25 taḫdi ḳoluna çıḫdi gétdi. Bindi ati gétdi. Ḥamā éla oġlandır ki ḥa. Gétdi onun da ḳoruġi var. Yayi ḳoruġi. Koruġi var işde. Ati dā. Ati nérda otliyacaḫ he. Gétdi ati Þuraḫdi. Yıḫıldi yatdi. Yıḫıldi yatdiysa bu Köroġli baḫdi ki ḳoruġunda bir caal civan

oġlan, bir at otliyér. Gendi de yıḫıldi yatdi he. Yolladi dèlilerinin birini ki diyaḫ ki Demürçioġli gét baḫ o kimdī, one◡çindīr ki geldi orda otliyér. Geldi o güç Demürçioġli 30 ona bişé édemedi. Éle ḳoluni ḳıçını baġladi atdi orā Demürçioġlu'ni. Héyvaz'i yolladi. Hesabali'y yolladi üçüni. Üçüni da ḳoyunnuḫ kimin béle düzdi oraya. Düzdi orayaysa baḫdi ki Keçeli'y yolladi. Dédi geldi ki "Ne baḫarsan Köroġli orda éle bir caal oġlan duriyér ki senin dèlilerin béle baġladi ḳoyunnuḫ kimi yatiyér. Ola ki başlarını vuracaḫ." He. Köroġli ordan gétdi ki "Bu ne zulumīdi benim başıma geldi eyē." Ordan 35 çıḫıp geliyér. Onun da Niger Ḫanım dédi ki Köroġli al ḳılıç ḳalḫanın sene o apasni héçdir. O ki ki élaysa bu Köroġli geliyér ki o éle zandan geldi ki béle laf héy dédi "Caal oġlan yazuḫ degül onnari baġladın da atdın?" Dédi "Bene güc étdiler ben de baġladım atdım." Dédi "Bıraḫ onnari." "Pıraḫmam, bunnar kimdiller?" He orda Köroġli'ynan uje başladılar yaḫa yaḫaya gelmeye. Güleş tutmaya. He Köroġli ona néydacaḫ. İki kerem 40 ḳaldırdi vurdi. Ḳılıci çıḫardiyérdi. Köroġli vura oġlani vurmadi. Sora üçünci keren ki tutdularsa Köroġli diyérdiler nāra çekiyér. Neblém baġıriyér naydiyér. Bu oġlan san naynasını yitüriyér. İsdedi Köroġli oni vura. Niger Ḫanım dédi ki "Éy kişi senden ne çıḫar o üç kerem seni basdi yıḫdi vurmadi da sen bir kerem oni vuriyé(ē)n." O ki oġlan béle zadısa ḳolunda bilezik gördi. Artuḫ Köroġli başına vurdi ki oḥō! "O benim 45 oġlumdur." Neblém işde. Sōra orda gétdiler. Köroġli, dügun, yemaḫ, içmaḫ oldi. İş ḳayde neblém.

6

Söyleyen: Simon Çamurliyev (71)

Derleme Yeri: Tsalka merkezi (Parmaksız)

Derleme: Anıları, çeşitli

1 Ben ki armiyèden geldim. Esgerlıḫdan geldim. Gétdim şofer işliyacağıdım. Qalḫozi diyérıḫ orda. Qolḫozda işliyacağıdım. Geldi o anda yoldaşım diyér "Bu ne gezīr burda?" Bunnar da diyir ki "Nasıl ne géziyér. Maşina aldi işliyacaḫ." "Bu" dédi, "Malalitĝadır, kim buna maşina vérecaḫ." Gençdir kim buna maşina vérecaḫ. Éle da
5 ḳaldi benim laġabım malalitĝa diyéller. Bizim burda da éle diyéller.

***

Bindim, arabaya bindiler éle araba bir küçük yéri gétdi degdi öbür maşinaya. Bir küçük degdi. Onīnan ben indıḫ ḳonışiyérıḫ ki niya béla oldi. Ordan dört dene adam ḳıriyér kimi ki, götürdüm çıḫdım. Ḳaçdi gétdiler. Ḳaçdi gétdiler. Bunnar ḳaçan sırasi ben büldüm nére ḳaçdiler. Éle Tifliz'in içinde ordan biniyérèm maşina vagzal diyéraḫ.
10 Nerdeki uje öbür yana gidecaḫlar. Gétdim orda polisler var idi. Dédim "Béla adam burya gelacaḫ." Dedim "Parami vérmediler." Aḫıri orda şoċik yazdi. Ḥökümetin puluni ḳaçurdi daha o. Gétdim. Onnar éla gelduḫnan dédim "Burya geliyéllar." Éla rap dutti. Basdılar orda içeri sōra şéétdi ya "Ne ḫaber?" Dédim "Ḫabere pul véresiz." O puli hep aldım. Onnari da ḳoydum polislere dédim "Ne isdiyérsiz éle iş édin şimdi bunnari."
15 Çünki hökümetin puluni çaldi aḫıri. Taksının puluni çaldi. Ḥān éle iş oldi bir kere.

***

Ben torunuma çaruḫ yapdım. Géyindi béle baḫdılar "Bu nerden, buni kim yapdi?" Ben étdim. Deriden étdim. Başına papaḫ étdim. Çoban papaġi, bayaz. Éle güliyérdiler ḫalḫ. Ḳırıliyérdilar ki buni kim étdi. Dédim "Ben étdim, kim édecaḫ?" Biz gendimiz o köti sıralarda dögüşün sırasında rézim çaruḫ ujé géyiniyérdıḫ. Rézim çaruġi. Lasdiklerden,
20 lasdikdan édiyér da géyiniyérdıh. Faḫırlığidi. Yoġ idi bişé, yoḫsulluġidi. Sōra sōra işde bīşé bu hökümet geldi de Savéski Savésk yaḫşi hökümetidi. Çoġ yaḫşi hökümetidi. Éle yaḫşi yaşiyérdıḫ ki herkeşin evi, arabasi, uşaḫlarının instututları, unıverstata her evden varidi oḫiyan. Her evden éle. Şimdi de ki béle oldi bozuldi.

***

Ben béle anékdot naḫledebülürem hangısi ki başıma géçdi. Takside duriyérèm. İki üç
25 adam var. Bir tene gene lazım ki gidaḫ. Tamam olaḫ. Durduḫ durduḫ geldi bir ḳoca adam, ęḫdiyar adam geldi. "Ya sen" Bene dīr "Şeheri gidiyé(ē)n?" Dédim "Gidiyérim.

Ne oldi? Ne isdiyén?" Ben dédim bu şehere gédēr? Bu kim taḫsi kim? Ya "Ben de gelecēm ay oġul!" Onnar da diyér ki "Ola bin da gédaḫ." Bindıḫ. Bindi gétdıḫ. Gétdıḫ şehere bizim aḫtonsiya diyérıḫ. Nérdeki egleniyerıḫ taksi orda yéndiler. Yéndiler o ḳoca 30 adam duriyér. Dirém dā yén geldıḫ. Éle baḫdi dört yanına. "Oġul bura degil." Ben de diyérem "Buradır." "Bura degil." "Yén ujé taksiynan gét, ben burda duracağam" "Ya yoḫ ben şeḥeri bülmiyérèm. Bir yere de gétmem, beni götür." Ben de buni süriyérèm öbür aḫtonsiyaya. Gétduḫ orya dédim "Aḥan geldıḫ dé yén." Ortaċala diyérıḫ. Ordan gidiyér ékspiresler. Ayiroporta gédip geliyér. Dédim aḥan geldıḫ yén ambu aḫtansiyaya. 35Baḫdi "Bura da degil." Dédim "Sen beni niya béle đaraḫtırıyérsen. Pulun da lazım degil gét burdan." Diyrém "Sen néryesin, hangi aḫtansiyaya. Bene déki ay oġul beni götür samaryot aḫtansiyasına. Uçaġ aḫtansiyasına. Ora ayırpordur diyérèm." Sōra o ki dédim "Orya gétmaḫ isdiyé(ē)n gel." Aşşaġi yéndi. Orda yekspires gédiyérdi. Bindirdim dédim "Vér yigirmi qaġıt da yéndim. Düz orya gidiyér bu." Benim başımdan éle iş étdi.

***

40 Molla Nasredin'i asiyérdiler. Dédi "Beni boynumdan asmayın ḫıtıḫlaniyéram. Beni belimden asın." Ḥa bu sözi dédi.

***

Birina pul pul borçliydi. Geldi ki "Molla pulumi vér." He o da diyér ki, Molla diyér, "Bögün sabaḫ sürüler geçacaḫ." diir. "Ben orda diir ḳuşburni uç tikerem onnarın yunnari ilişir. Onnari toplar, çorap éder, satar, senin puluni vériram." dédi. He. Şindi bu 45 adam o ki béle dediyse gülüşdi. Dédi "Bu éle edip de benim pulumi vérecaḫ." "Gördün" dédi. "İşin bitdi helbe gülürsen. İşin yoġaldi" dédi "Onuçun güliyé(ē)n."

Hele ortalıḫda bişé yoḫ. O diyér işin yoğaldi diyér.

***

Ben de diyém sen aḫliçat caġap vér. O nedir ki bir özi var yüz gözi?

Evelden diyérdiler sıpéqulyat, alıp satiyérdi. Adam satiyérdi. O sıra bizim hökümete o iş 50 olmazdi. Tutar basardilar içeri. O herif o ki satiyérdi o béle baḫiyérdi ki dört yana oni tutmiya birisi. Bir özi varidi yüz gözi. Her yana baḫiyérdi. Spequlyat tüccar. Ama şindik al da sat da ne isdiyén ét. Héç kimse bişé demiyér başa.

***

Şeḥerden diyér köve köçenin kül başına/ Kövden şeḥere köçenin gül başına

Éle diyérdi köv evelden kötiydi. Kötiydi şeḥere ḳaçırdilar işlamaḫ varīdi her bir iş 55 varīdi, temüzluḫ. Onuçun Ĝresya'daki o ḳari diyér ān éle dédi. Sözi ḳaldi aḫlımda.

7

Söyleyen: : Femistogul Garibov (80)

Derleme Yeri: Beştaş Köyü

Derlenen: Fıkra, çeşitli

1 Molla Nasredi aşa burdan aşa sizden olsun. On eşşeginen gidiyér. Bir eşşege biniyér. On eşşeg olacaḫ. Sayiyér doḳḳuz tene. Bindığıni saymiyér. O ki yéniyér on tene oliyér.

***

Çaruği belè kesiyérdıḫ. Ḳıçımıza göre. Deliyérdıḫ. Sōra sırımınan burnuni édiyérdıḫ sifde. Sōra da dört yanıni édiyérdıḫ. Géyiyérdıḫ. Hava ki soyuḫ oliyérdi ḳış salıma
5 ḳoyiyérdıḫ. Yazın ḳoymiyérdıḫ bişé dā.

***

Herkézin kendi ispetiyelislıği varīdi, edecağīdi. Herkez kendi ne ki başariyérdi. Oni édecağīdi. Ben diyaḫ ki gidiyérdim mala, sen de demürçisen, o da at nalliyér. O da öbürüni édiyér. Herkez kendi zeneetini édiyér.

***

Geca o ki, aşa burdan aşa sizdan olsun, canavar geldi. Ḳoyuna girdiysa ḳoyunun birini
10 götürdi dereye. İtler basdi orya. İtler ki basdılarsa gétdıḫ elinden aldıḫ canavarın.
O isdiyér ki hep ḳıra hep.

8

Söyleyen: : Sonya Karibova (62)

Derleme Yeri: Beştaş Köyü

Derlenen: Ninni ve maniler

1 Nenni balam nenni nenni,
Nenni balam nenni nenni,
Nenni diyém yatasan.
Derin yuḫiya batasan.
5 Derin yuḫiya batmasan,
Şirin yuvayi bulasan.

Ḳara ḳara ḳazannar,
Ḳara yazi yazannar,
Yazıçi ĝadan além,
10 Seveni sevene yaz.

Garibam vetenim yoḫ.
Bülbülem ötenim yoḫ.
Düşdüm ĝarip yérlere,
Elimden dutanım yoḫ.

15 Pıḫar başında durma.
Pıḫari bulandırma.
Benim yarĩm burda yoḫ,
Gözlerin furlandĩrma.

Düğün:
Oġlan diyér ki ambu ḳızi isdiyérim. Atasi de oliyér ki diyér ki oni alma da öbürüsüni al. 20 Oġlan dédiği olacaḫ. Oġlan dédiği olacaḫ. Gidiyéller aḫşam dünürçi ḳız oġlanın saḥaplari. Ya biz sizin ḳızi isdiyérıḫ. Onnar da birez nazlaniyéller. A vérmazıġ, vérecağım, vérmazıġ sōra vériyéller. Sōradan da édiyéller. Düğün.

9

Söyleyen: : Yiftim Mihaliyeviç (54)

Derleme Yeri: Beştaş Köyü

Derlenen: Hikâyeler

1 Ḳaynanasínan gelin uymiyéllar ėvde. Ḥamaşa dö şamata édiyéler. Ḥo ḥamaşa şamata édiyeler. Dā evelden üzümi topliyéler biraz yérişmiyérdi ki ḳışın yiyeler. Bir de éle oldi ki yérişmiş üzümi topladi da p˙oċqaya ḳoydĩlar. Bir zaman gidiyéler p˙oċqanın ağzini açiyeler ki hep toldi su. Éle zanatdılar ki aġudur. Buni içmaḫ olmaz. Gelin de evde
5 duydi ki bizim ḳaynanasına ki dögüşdi dédi "Gidip quruşqa o aġudan içém de ölecēm." Gétdi o quruşqanu daldırdi içdi de kéflendi. Geldi, ḫoşlandi ḳaynanasini seviyér, öpiyér. Her gün gidip içiyér gelip géné(ē)le. Bu ḳaynanasi ki buna ne oliyér. O ki dögüşdiler bu gene gétdi içmeye ki o aġudan içiyér, quruşqaynan içduġi kimi yaḫşi oliyér. Bu da içdi yaḫşi oldi. Başladılar öpüşmē. Ordan başladi çaḫır. Benim oni dedem
10 naḫlederdi bize ki Tursya'dan bu söz gelmişdir. Çaḫıra ondan başladi gelininen ḳaynana. İçdiler de kéflendiler.

***

Çanli'dan ḫaber getirdim. Aşşuḫ Çunun gétdi o ki nērdeki Köroġli ḳocaldi. Köroġli üje Erzrüm padşaḥi üsdün gidecaḫ. Aşşuḫ Çunun gétdi yanına đuydu ki Köroġli'yi ḳoca vaḫdında dutmaḫ isdiyéller. Gétdi çıḫdi Çanlibel'e. Çanlibel'e çıḫanda baḫdi ki Köroġli
15 lap ḳocaldi. Dedi "Ne üçündür Aşşuḫ Çunun geldin." Dédi "Senden ötüri çoḫ sözler, ezil sözler tuydum. Bögün sabaḫ üsden gelecaḫlar. Néyliyim ḫabere geldim." Dédi "Gét onda delilerim, Deli Aslan'i, Demürçioġlu'ni, delilerimi topla gelsin." Bu o ki gétdi Deli Aslan'ın yanına Deli Aslan'i çaġırmağa. Deli Aslan o vaḫd ot biçiyérdi ḳışa, atlarına, mallarına ot étmeye. Hama baḫdi ki éla saḳḳal burdadı. Éle ḳocaldi ki. Dédi ki
20 "Hani o Genc Aslan? Bundan da Köroġli'ya çıḫar mi eger kömek?" Dédi "Ne var ne yoḫ?" Dédi:

"Çanli'dan ḫaber getirdim.
Ḳardaş durma gét durma gét!
Müşgül mekdebi bitirdim.
25 Ḳardaş durma gét durma gét!

Köroġlu'mdur oḫuyr yazar.

Yalġuz ḳaldi candan bézer.
Hāyi saldi sizi gözler.
Ḳardaş durma gét durma gét!
30 Ezrüm padşahi üsden gelecaḫ üsdüne. Köroġli yalġuz kaldi. Orda bir seni büliyérdim ḥardasan. Demürçioġlu'na, İsabali'ya, öbürlerine ḫaber é(ē)le." Dédi "Hep toplaram." "Ḥama" dédi "Senden ne çıḫacaḫ Köroġli'ya kömek. Ne pir iḫdiyar oldun." Dédi "Ḳorḫma Çunun aslanın ḳocasi da aslandır." He. Orda hep delleri topladılar. Üjé tüfenk çıḫdiydi nemertlıḫ bozuldi çoḫdan. Gene yeddi bin yıġıldi başına. O ki Ezrüm padşahi
35 üsdüne gelende dédi "Uşaḫlar burda ya öleciıḫ ya ḳurtulaciıḫ. Burda daha bişe yoḫdur." Köroġli bişésine baḫamadi. Onun bir nāri varidi. Bir yandan nāra çekip ḫalḫi bayıldıp élelığinan Ezrüm padşahıni yénkdi armiyasıni onun bağırmasinan. Ona diyérdıḫ biz nāra çékiliyér. He, orda oni yénkdi.
***
Sōra Köroġli ki yalaġuz ḳaldi, ḳocaldi aḫıri gétdi géne Ezrüm padşaḥına geze geze bir
40 ḳarısınnan geldi dā. Dédi "Daha benden, senden Niger bişé çıḫmaz. Ḥayté gędaḫ" dédi "Gezmeye." He işde gétdi o ki dédi "Ḳari da bu Çanlibél'den yenaḫ da gidaḫ birine bir oturaḫ, baş egaḫ da bir padşahın yanında eglenaḫ dā néédaḫ." O ki gétdiler Ezrüm padşaḥının yanına. Bu giden sırasi ḳılıci atdi o◡āni. Gide gid yoḫ. Gide gétdiler bir naḫırciya. Mal otariyér ama bir umuz tarafında, umuzunda bişé var. Bir terefinde,
45 umuzunda bişé var bir tarafında da demür yarısi da. Selem verdi. Dédi "Vaḫdın ḫeyr olsun." Dedi "Saġ ol." "Ya şu umuzundaki aġır nedir?" Dédi "Tüƒek." "Tüƒek" dédi "Nedir?" "Tüƒek." Dédi "Bussaat kime vursam amburdan ŧut déyḥōrda vurém, yıḫılsın." Dédi ki "Hele beni vur bayém ele. Ordan bura beni vurabülürsèn." Dédi "Sēnē yazuḫdur niya! Bir ḳoy öküz sene ḳurban olsun. Öküzi vurém sene hangi doġurdam ki bu
50 tüƒenkdir." Éle bir öküze vurdi. Öküz baş üsdi yıḫıldi. Köroġli çıḫartdi bunun iki üç ḳat ḥaḫıni vérdi ki na yaḫşi adamsan ki sen beni vurmadın. Dédi "O meyel ḳılıci neye gezdüriyérim?" Atdi, o◡āni. Atdi dédi tüƒek çıḫdi mertlıḫ bozuldi dā. Nemert dünyesi geldi. "Uşaḫ da beni vurabülir éle?" Dédi "Lap körpe uşaḫ da seni vurabülür." Dédi "Al onda Köroġli benem." Dédi "Benim bögünde Köroġluğum bitdi." Atdi ḳılıcini o◡ān.
55 Atanda Niger aldi da paltanın altında gözükmiyan yéra ḳoydi ki géna lazım olur.
Dā o ki épéy yol gétdilarsa bir yére düşdüler, padşaḫın eline. Padşaḫ isdedi buni öldürmeye. Köroġli geldi, Köroġli'yi öldürecēm. El atan da ḳılıçda bişé yoḫ. O meyel çıḫartdi Niger paltanın dibinden Köroġli hele bu ḳılıç buradadır al. Aldi ordan nāra

çekirdi. Géne vurdi ḫalḫi tağıtdi soğunda aḫıri. Ama ki bülmiyérıḫ. Bizim kitaplarda héç 60 yazıli yoḫ ki Köroğli ne tevür öliyér. O qaqra düşiyér yalağuz Ezrüm padşahının üsdüne de o vilima orda öliyér.

Bir de Köroğlu'nun koççaḫlıği işi diyé(ē)m. Nérdeki Demürçioğli onnar gétdiler Bayàzit'dan ki turna téli getürmeye de dutuldular dā ortalıḫda o ki oynadi. Kaçaḫ Nebi dédi ki "Dïşimde gördüm ki Köroğli şédir, đaraldadır" đuydi. "Hele baḫém bu Köroğli 65 neyin nesi." Çıḫdi tağın başına baḫiyér ki taniyamadi. Tabi ḳılığından söyÞetinden işitdi ki da ḳandi ki odur. Dédi ki "Bu niye bu ḫetin söyÞet ediyér. Aşuḫluḫ ediyér dā." Ama uşaḫlara ḫaber éyliyér ki büldüriyér ki yani benem şe Köroğli. Uşaḫlar tanıdılar gendini. Biraz İsabali yaḫşi araliydi. İsabali boynuni açdi, héç taniyamadi. Dā İsbali orda bir ḳasde söyledi ki "Geldi ḳurtaran ḳılıç geldi." De orda şéyde baḫiyér Kiziroğli 70 Mısdafa Beg diyér ki "Bu Köroğli eger tek ise buna kömek éyliyecağam. Yoḫ eger bu ḫaber geldi. Geldi pehlivannarinan bu niye bu ḫetin sürüniyér. Yoḫsa kömek aliyér orda." Şeşberi varidi Kiziroğli Mısdafa Begin. Éle aguş étdığinan atdi burda bıraḫdi. Şeşber dü düşdi Köroğlu'nun yanına atıldi. Padşaḫ bağırdi ki "O ne şeşberdir? Kimindir?" Dédi "Kiziroğli Mısdafa Begin şéyidir, şeşberidir." He bu fikir atdi ama 75 Köroğli da büliyér ki odur budur. Köroğlu'nun peşine erleniyér teke tek dutaşmağa. Dédi bundan sora da Kiziroğlān ḳıpraşacağam. Ama zınat vérdi yoldaşlarına ki her biriz bir yani dutun. Bıyıḫlarıma el atdımısa bu iş dava başlansın. Nerdeki padşah kendiki ujé ḳaniyér. "Bu Kiziroğlu'nun sözleri nesil? Bu Köroğli'dir. Dutun buni" diyende bikem buyuḫlari. Đağıtdılar, çıḫdılar. Gidiyéller. Köroğli sézdi ki Kiziroğli Mısdafa peşine 80 geliyér. İşdiyér onan teke tek güleşmeye. Dédi "Gelin bāh. Ezrüm şeḥerinden Çanlibel'e kim gidecaḫ. Siz Ezrüm yoluna ben de bu yolnan gidecağam. Bu uzaḫ yolnan gidecağam. Siz de yaḫın yolnan. O başdan kim ki gétdi Demürçioğlu'na şé Çanlibél'e çıḫdiysa, Yaġi Ḳoruğu'na bu bütün padşaḫın ḳızıllari ona degecaḫ. Ben getdimise bene degecaḫ. Siz irelden gétdizise size degecaḫ." Dédi "Ben dolama yolunan gédiyérem." 85 Orda egleşdi. Kiziroğli Mısdafa bunun ögüni kesiyér. Ḳırat terpenmiyér, dögüş isdiyér. Yılla terpedemedi diyér at sürém de gidém. Neyse Kiziroğli buni dutup béle basiyér suya. Basdi suya baḫdi boğuliyér. Béle elini atdi da çıḫartdi. Netevür ki bu kerm de Köroğli'yi o buraḫdi. Bıraḫanda isdedi öldürmeyi Köroğli çıḫdi. Köroğli çıḫdi. Aḫıri ki barışdılar bunnar. Dédi ki "Bir daha ḳabah ḳabağa çıḫdıḫ iki ḳoçun başi bir ḳazanda 90 ḳaynamaz. Ya sen bu dünyede senin adın söylenecaḫ ya da benim adım söylenecaḫ."

Gétdi çıḫdi gena Çanlibél'e birinci. Birinci Yaġi Ḳoruğu'na çıḫanda birden deliler gécden géc geldiler. Béle baḫdılar. Dédi "Padşahın ḫaznesi kime dégecaḫ."Köroḫli dédi. "Seen dégecaḫ." dédi. Hepsine böldi. Ondan toy başladiyér. Yémaḫ içmaḫ. Köroġli dédi "Béle hele bir ḳoçaḫlığından dé." "Héç" dédi "Senden ḳoçaġi var dünyede 95 yoḫsa yoḫ?" Niger dédi. Niger şéŷde onunkilernen barabar. Kiziroġli Mısdafa Beg dédi "Bu dügün olanda eger gétdim ki nemertlıḫ söyliyérse bir daha çaġırdam méydana oni ben. Teketek güc idem. Eger benden birez diyérse onunan yoldaş olacām." O vaḫıt gétdi ki Köroġli tarıf éyliŷér Kiziroġlu'ni. Dedi "Kiziroġli ala paça atınan dutaşdıḫ. Köpoġli beni suya basdi. El atdi çıḫartdi." Oni çoġ ögdi. "Çoḫ ḳåççaḫ adam. Yanında 100 da béle pehlivannari vardır. Ama çoğu merd oġlandır. Beni suya basdi de dutdi elinen de beni çıḫartdi suya." Kiziroġli gétdi içeri. Dédi "Köroġli benim. Geldim peşen. Ama yalan söylesendi seninen bögün ḳabağa çıḫacağīdim." "Yoḫ" dédi "Ḳardaşlar bir kerem ben basdım. İki üç kerem de o basdi. Ne ki basdi çıḫartdi. Ne ki basdi çıḫartdi. Ben de soġunda basdımsa ne ki oldi ben de çıḫartdım." Da ya "Beş benden diyér bir 105 gendinden demiyér." Orda işde, orda yoldaş oldular. Dā Kiziroġlu Mısadafa Beg de o da birbirlerine ḳarşı gelmediler.

***

Ḳarĝış. Seni taş kesilesen. Senin ömrün kesile. Ān éle sözler yani o bu dünyede söz oldi ki ṭaş késmaḫ. Ṭaş kesilmaḫ onuçun diyér. Ṭaşa kesilesen seni. Bizlerde o söz söyleniyér. Seni Allah ṭaş kessin. Éla diyérıḫ ān o sözleri. Ata o hékeyetlerden, 110 legèndadan

Atalar sözi gene sözi gene ne diyém. Adamın dili gendine isder dost bular isder de düşman bular. Adamın dili gendine dosdidir. Adamın dili gendi gendine dũşmanidir. Hem dosd éder hem dũşman éder.

Bir de babasi oġluna dédi ki "Oġul get bene dünyede ne ki ṭatli iş varsa oni getir." Oġul 115 geldi, geldi, gétdi dil getirdi. Dédi "Doġrudan hepsinden ṭatli buldun." Dédi "Oġul gét éle gez, gez hepsinden acısıni getir." Géne gétdi dili getirdi. Dédi "Hem aġudur hem de ṭatlidir bu dil."

Şéydir, p ıravirno babasi ki evelden adam ki öliydi. Ḳoca adamlar ölüm yoğidi. Baḫiyérdiler ki dā adam gezemiyér. Götüriyér ḥamaşa oni koyiyér sepet ṭoḫiyérdiler de 120 çubuḫdan sepet édirler. Götürüp ḫıramdan atirdiler o adami. Bir adam da ḳocaldi.

Lap dā gezmiyér oġli aldi arḫasına sepeti götüriyér atmağa. Götürdi ḫıramın aġzına atmaya. “Oġul” dédi “Oġul sepeti atma!” “Niyā baba?” dédi “Saḫla seen de bu sepet, seen de lazım olur. Oġlun da bu sepetinen seni atacaḫ.” Babasını aldi da geri geldi. Daha babasını atmadi. Éla da Allaḥ ölüm vérdi. Daha ondan sōra sepet işlenmedi.
125 Sepete şindi ujé veriyérıḫ mallara oti.

Oġul babā, baba oġula baġ baġışladi. Oġul babā bi çep de baġışlamadi. Oni dédi “Oġul ne démaḫdır.” Dédi “Oġul ben seni dünyeye vérdim. Seni baġışladım bu dünyeye. Ya sen bene héç baġışlamiyé(ē)n.” Dédi “Hamaşa baba ben sene ḥamaşa borçliyèm. Senin borcun vérilmez. Ana borciynen baba borci vérilmez. Ben de ėtdim senden payımi
130 aldım. Ben de bene oğul ėtdim. Ben de senin kimin oldum.”

Ŧatli dil, ŧatli dil ilanı yuvasından çıḫardır da. Köti adamınan Þal da yeme. Yaḫşi adamınan ŧaş ŧaşi. Köti adamın Þali yénmaz. Yaḫşi adamınan ŧaş ŧaşi, o gene ondan yaḫşidir.

Bir de nemert ki köpri saliyér ondan géçme. Nemert köpri salanda ondan geçme yıḫılır.
135 Merdin bir ḳuri sözi ondan yaḫşidir. Ne tevür genè diyém sözler? Neblé(ē)m?

Kötüluğa éylıḫ ét, itmez. Senin bir lafsın édende birisi bir duşmanın édende gene senin duşmanın yaḫşi de. O ŧuyar da ola bu beni hazétmiyér hamaşa yaḫşi diyér. Belkin o da yaḫşi olur.

Oġlanın birisi işledi üç yil. Nökerlıḫ oldi. Da üç yil işledi. Oġlan şindi diyér ki “Aġam
140 paradan vér, ḳızıldan vér. Evde anam var, babam var. Şindi aç ḳaldılar. Gidim ėve.” “Oġul” dédi “Param yoḫdur véremem.” Ya aġā karşi alamasın döndi gidiyérdi. Bir de ḫeber étdi ki “Oġul geri dön. Üç söz diyém de gét.” “Ola” dédi “Bu üç yılda üç kapék ḳazanamadım. Bu ne sözler diyacaḫ ki. Naysa sabur selemetdür dönem gédém.” Döndi géri. “Oġul” dédi “Nerde aḫşam orda sabaḫ. Ölmüşün qoni sene ḳaldi ikincisi. Ölmüşün
145 qoni sene ḳaldi. Öldi öldi sene ḳaldi. Öli neyin nesidir. Bu niye öldi. Niye buni vurdilar. Niye buni kesdiler o sene ḳalmadi. Üçüncisi de sabur selemetdir saburli ol.” Dédi “Dé gét yolan.” Bu dédi “Ḳan étdinīse. Üç vésiyetimi aldınīsa ėvde gidip dövlete çatacān. Yoḫ étmedinisa yolda seni biri yiyècaḫ.” Gétdi bir eve müsefir ḳaldi. Aḫşama ŧogri ujé ḳaranuḫliŷérdi. Şeḥeri çıḫiyér. Bu ḥesap étdi ki birinci vésiyet aḫlına
150 vurdi. Tursya’dan gelmişdir bu sözler. Dédi ki “Nérda aḫşam orda sabaḫ bir

vésiyetdır. Néra ḳaçiyé(ē)m belki canavar var. Belki ḥayvan var. Beni yiyacaḫ. Burda ḳalem.” Bir evde eglendi. Müse*f*ir aldilar. İki tene cayal adam var. Şindi müse*f*ūre yaḫşilıḫ etdiler. Yemaḫ, içmaḫ. Ya o ki yémaḫ ki ortalığa geldi. Avrat, biz ḳari diyérıḫ. Siz avrat diyérsiz. “Avrat sifde yiyaḫ da sōra gidaḫ da dögāḫ? Yoḫsa gidaḫ dögaḫ da 155 sōra gelaḫ yiyāḫ?” Ya dédi “Sifda gidaḫ dögaḫ da sōra gelaḫ yiyaḫ.” Bu uşaḫ aḫlına vurdiysa diye ki neŷi, dédi “Sabur selemetdür ḳardaş” teprenmedi. Gétdiler o yanki yüze aşa ürmetimizden, aşa nöybetimizden kimseye éle işler olmasın. Bir taput üsdi örtük. Açiyéller ki éle bir oġlan yatiyér ki. Ḫas çubuḫlarnan o ki o ki sepet toḫiyéller. Onnarınan bunnari budadılar örtdüler üsdüni. Ondan sōra geldiler. Bu oġlan héç sormadi neyin nesi. Ölmüşün qoni héç sene ḳaldi. Démedi bişé. Dédiler “Gét yat.” Sabah oldi. Çıḫıp getmeye. Şimdi ĝuyudan ĝartopi çıharacaḫ. O diyér ḳari sen çıḫart. O diyér sen çıḫart. Dédi, Müsefir müse*f*ir yaḫşılıḫ étdin étdin gel ĝuydan da ĝartopi çıhart, Gétdi ĝartol çıḫartmā ki o qetin adam kellesi var ki daha déme gétsin. Eger ki aḫşam soraydi ki bu ne ölidir. Onun kellesi burya uçiyérdi. Bele baḫdi oġlan döndi geri. Géne 165 sabretdi ki ne lazım bene. Çıḫdi getmē. Dédi “Balam gel bura gel. Çoġ yaḫşi adamsın sen. Sene bir éylıḫ édecēm.” Tutdi iki çörek ḳayırdi. Birinci küçük biri de lap böyük. O böyügün içine hep ḳızıl ŧoldurdi. Dédi “Olmiya saburli ol. Sabur selemetdir. Ambu böyügüni götür eve. Baban anan öliŷér acından. Olmiya yolda müse*f*ūr gele birine véresen. Ambu küçügüni de yolda kim gelirse belki senden de aç var. Bölüş
170 buni.” Böŷügi ḳızıl ŧoli. Éle tapşurdi ki “Böyügüni ki yedinse sen yolda öldün. Neyse saburli oldi. Küçügünden, yolda kim geldiyse ondan yediler. Bu böyügüni eve götürdi, zarp buraḫdi. Ḫalḫ acından öliyér. Yemeye onnar düşdiler ḳurt kimin üsdüne éle ŧagıldiler ki içi ḳızıl. Ola bu oġlan yaşadi. Ḳapıci đutdi gendine. Yaşamaḫ, iş, hengeme.

10

Söyleyen: Alik Tanasov (65)

Derleme Yeri: Ayork Südli Kilisesi (Tsalka /Parmaksız)

Derlenen: Hekimlik dışı tedaviler, göç

1 Béşinci aydır yoḫsa dördünci ay şindi ögrenirıḫ. Ben ḳonşi bizim ḳonşumuz var Fora o büliyér éle. Bura ḫalḳ geliyér gününde mum édiyéller. Éle edetdir ki bu günde südli lazım yémaq. Aş, süd, yaġ éledir.
Olabülür ki qumpanya yoldaşlar, ḳardaşlar isdiyéller çıḫmaḫ şeherden ĝıraği. Késmaḫ,
5 bir ḳuzi késmaḫ ya da şéy géçi késmaḫ. Oturup içmaḫ da gétmaḫ. Burada ama gelenden burya oturanda bizim borcumuz bir, iki mum yaḫaḫ. Burda söyliyaḫ, ḳonuşaḫ. Bu éledir ki bu eziz yérdir bizler içün. Kissedir kisse.

Ḫasdalar bizim bu Ḫırısdiyannıḫda çoḫ var Niqona. Onara yarvalıyollar bizim Allah'a isdiyéllar. Éle ki éylanmaḫ o işlar da oliyér.

10 Bu Santa'da da Santa'da béle daş var. Daş, daş üzük kimin. Diyéller ki ordan ki géçse olacak oġlan. Éledir. O çoḫdan çoḫdan. Siz Ölenk'de oldūz? Orda da var. Orda da var kisse. Orda şe alabalıq çıḫiyér. O balıği sayıyérıḫ biz eziz. Kisseden güzel güzel pıġar çıḫiyér. Su. Duri duri su. İçmaḫ suyi. Lezetli, yaḫşi su. Héç bülmiyérem şindi o duriyér. Olabülür ki yéldir, şéydir, sudur. Bu avanın ḳılimati olabülür şéétdi. Éle
15 inaniyéller. Éle diyérdiler ki éle étmaq lazım o işi.

Bir de bizim var çerme. Çerme, çerme. Bu bu yolnan gidiyér baq. Ordaki şé var diyém size qanyon qanyon. Bu ḫıram ki uçiyér. Aqiyor. Ondan sōra Tıriyelet geliyér aşşaġi yeniyér. Ges ges ḥidro elektrik. Orda o sudan alabalıki yésen yésen südi çog olacak. Kadınnarın südi çog olacak. Oliyér ki de oliyér ki qadın doguyor südi gelmiyér. O
20 alabalıkdan de forel forel İngliscadır, Urusca. Alabalık da biz diyérıḫ Türkce. Alabalık o güzel balıkdır. Şey nasıl diyé(ē)m sene padişaḫ Þalıgidir, padişaḫ Þalıklaridir diyéller çalski öyledir.

Her adamın inanmasında var béle hékeyetdir. İsdiyérsiz saymaq. Biftdir, şéydir. Béle dedeler bizim dedelerimiz, babalarımız, ebelerimiz, ebelerimizin analari dédi ki bu ḫéyir
25 işdir. Gét de bu işi ét. Olabülür olur. Büliyérsiz ben doḫdoram. Ben büliyérem bu işi. Şimdi boġozi ki şişiyér. İrin ki đoliyér burya éle ben özüm gördüm. Aysqırim, aysqırim

yiyér geçiyér. Bu su héç ziyan vérmez. Ziyan vérmez. Bu bu yérde yok ama öbür yérde bak Sanci Bulak var. Bu bizim Azerbacan köylerinde. Arsarvan'da. Ben özüm gétdıḫ. Gétmişıḫ orya. Bu Sovyet vaḫdında şimdi çok o yani bu yani gétmiyérıḫ. Ocağımız var 30 uşaqlarımız, torunnarımız. Şé bu ḳursaḫ ḳursaḫ büliyérsīz nedir? Yara qansır. Ulser… Ōldu, oldu oldu yaşa. Orda Arsarvan'da Sanci Bulağ'a al diyérdi suyi, içiyérdi. Ḳanser regüm étdiler, endosqopi étdiler hüt géçmiş. Onun éle şéyi var.

Gögerçin eziz pırıqdır. Eziz pırıqdır. Eziz kuşdur. He o gögerçin ḳondiydi. Eziz prevednikler o Ḫırısdiyan na vaḫd oliyérdi. İsos'un şélerine apostolarına pırasant kondi 35 da o görsetdi ki o Allaḥ'ın sözi geldi sene. Ben éle büliyérem ki bizim er adımımız bizim er adım, bizim nére ki dönsaḫ o Allaḥ'ın elindedir. Bu İslam'ın da Ḫırısdiyannarın da éledir. Bi Allaḥ'ın razılığında saçın da düşmiyér. Éledir.

Atalarımız burda olmuşdullar. Anam, babam, bizim babam éla adamīdi ki o yapiyi o ijliér yapiyérdi yapiyér. Babam bu saġ bütün Gürcüsdan'da ḳızıl elleri ne isdiyér ne 40 isdiyér sayap. Ambuni baḫsa ambuni baḫsa er işde er işde. Aġaç da. Maşinner vuruşiyérdi, düzeldiyérdi. Matollarıni şéédiyérdi, düzeldiyérdi. Nizamliyérdi.

Doḫsan diyé(ē)m size bu Ĝarbaçov'un perestroyqasi bin doḫuz yuz seksen béşinde oldu. Bin doḫuz yuz seksen altınci yilde açıldi. Demokratya. Biz ki Turkiya'ya gidiyérdık. Turqlar bizi éle kabul ediyérdiler ki ĝardaş kimi. Héç kisme bişé démedi ki 45 siz büliyérsiz bu isdoryada béla oldiydi. Siz bize nası lazım. Nasıl diyérdi kardaş kimi. Ben ki Yaçallı'da Kazan'da Sanpétérsburĝ'da Masqva'da tanışlandımdı Turklerinan. Onlar ki gördiler ki ben onları dilinen. Sen Urum'san, sen bizim arqadaşsan. Ben dédim "O isdoryada ne ki oldi onnari unutmaq lazım." O ḫéyr degil. Ne héç bir millete héç bir ḫalga ḫeyr degil ki biz o işleri taḫ na vaḫıt éle olsa dünya héç 50 ḳalmazdi, ḳalmazdi. Geçmişde ḳaldi. Onnari o adam ki adama o ki diyér o işi unutduḫ sen de béle ben de béle güzel olursun. Éle ĝardaşlıḫ, işde arḫadaşlıḫ éledir.

11

Söyleyen: Ḫırisdo Pursanof (65)

Derleme Yeri: Beştaş Köyü

Derlenen: Maryapol Urumları üzerine konuşmalar

1 İndi men familyayi da diyé(ē)m, ḥardandır familyamız. Oni da diyém. Sizin Turqiya'da var şeyer Bursa. Düzdūr? He bizim, bizim, bizim dedelerimiz, bizim familyamızın dedeleri ordan geldiler. Bursa'dan. Bize ki burda ki sordular ki familyāz nedir? Yoḫ familyāz yoḫ. Nérdan geldīz? Biz dédıḫ ki geldıḫ Bursa'dan. Yazdilar
5 Pursanof. Ḳırḫ yildir édiyérèm mēllimlıḫ.

Bursa'ya ben gétdığım yoḫdur ama hep oralari géçdim Yunanisdan'a gidende. Tırabzon'i de Ézrüm'i o teref geçdıḫ İsdanbul'a éle gétdim. Turqya'yi gördüm. O yol, o yol yaḫşi. Yolun yanında yaḫşi şeḥerler yapdīz siz. Gördüm onnari da yapyaḫşi yapyaḫşi.

10 Men teriġ teriġ yaḫşi büliyérem. Ben size diyé(ē)m. O Maryapol'a düzdür Qırim'dan gétdiler orya. Oni ben ṭoçna diyérem, düz diyérem. Nerden orya geldiler Qırim'a? Qırim'a geldılerdi ala héç nasíl diyé(ē)m ki donaşi yeri nasıl diyé(ē)m? Evelki zaman. Hele İsós Qırisdos da yoğidi. Ordan Urumluḫ geldiydi Qırim'a. Siz büliyérsiz ki orda Kérç var şeyer. Orda var Simféropol. Orda var Ḫersanas. Orda var Ékvatorya. Orda var
15 Saki. Orda var Adésa, orda Niqola. Hap Urum şeḥerleridir. O Urum ḥayı ḥay diyé(ē)m. O Urum şeḥerlerini yapdi. Urumlar yapdılar ekånomiqadan ötüri geliyérdilar orda alvér édiyérdiler. Alvér édiyérdilar. O İsós Qırisdos'dan da irali geldilerdi. Orda Qırim'da. Qırim'in adi, Qırim'in adi Tavriya'dır Urumca. Tavriya. Orda Urumluġ çoḫ yaşiyérdi. Çoĝ şeḥerler yapdi. Éle Uruslar çivilizanni deġildi. Çivilizasya bülürsūz?

20 Onnarın çivilizasya yoğīdi. Urumlar ujé orda şeḥerler yapiyérdilar. O Urumluḫ orda yaşadi. İndi nérden örgendiler onnar Türq dilini? Men, siz büliyérsiz tariḥi büliyérsiz ki Qırim'i aldiydi Turqiya. O Turqiya ki aldi Qırim'i, o ḫalḫ örgendi Turq dilini. Urumluḫ da örgendi. Orda geldiler Tatarlar da varidi. Orda Uruslar da varidi. Çoği örgendiydi Turk dilini ordan. Bizim, bizim ki aryidir. Oni bu aryi diyecēm.
25 Ordan sōra dinne. Urus'un sar çar nası? Böyügi? Qaterina. O çoḫ Urumluği dutiyérdi. O geldi Gérmanya, Alamanya ḳarısiydi da o dédi ki Urumluği biz çoġ

getireceyıḫ burya. Onnar yaḫşi yapandullar, yapi yapandullar, yaḫşi oḫiyandullar, yahşi oḫumişdullar, Onnari çoġ getirdiydi. Burya 2. Qaterina yani Maryapol'e de géçürdi. Siz Uqrayna'ya gézdīz. Ukrayna'da çoġ varīdi Urum kövleri. Nérde onnar da biliyérdiler
30 Türkce. Onnar da büliyérdiler. Onnarın atvétini ben dédim. Eger isder büliyérsiz onnar geldiler diyemediler, ben dédim.

Ben oni ŧoçna, düz diyemem. Onuçun ki onnar o Urumluḫ orda gèndi yaşiyérdi. Sōra dögüş étdi dā. Turqiya aldiydi Qırim'i. Sōra Petırperli Qatarina sōra Tursya'ynan dögüş étdi dā.
35 Urumlari onnar eger onnardan geldi, Anadoli'dan geldiler. Olabülür ki hemisi gelmedi. Hep onnar gelmediler. Onnarın olabülür yarısi geldi. Ama ben diyérèm çoġi Qırim'dan. O Turqiya aldiydi Qırim'i. Ḫoş bir yil durmadi iki yil durmadi. Yıllarınan durdi orda Tursya orda, Turqiya. Sōra dögüşinan Urusét aldi Turqiya'nın elindan aldi Qırim'i.

40 Ḥa bizim. Biz taride yazilidir. Baḫ béle nèsı Urumluḫ yaşiyérdi. Ŧaġların başında Turqiya'da ŧaġların başında. Onnar dili ũtürmedi. Onnar dili ũtürmedi. Hāsi yaşiyérdi dibde dibde, düz yéllerde onnar ũtürdi dili.

Ḥa! Şindi, ben sene bişé diyé(ē)m. O Urumların şé vardır. Urumların şeyd béli. Onun familyasi ḳuyumcidir, ḳuyumci. O Qırim'dadır. Sōra yaşadi Leninĝrat'da, Pétésburĝ'da, 45 yaşadi sōra Sanpétérburĝ'da yaşadi. O familyasi ḳuyumcidir. Ama Turkca ḳuyumci, ḳızıl ḳızıl édiyér. Ordan familyasi da Turqcadır ama gendi Urumdur.

Ān şimdi bizim burda da, burda da, bizim burda da Ŧanaçi var. Ŧana, Ŧanaçi, Qotanov var. Hep kim ne zeneet édiyérdi. Onun zeneetiynen yazdılar. Biz düzüni diyāḫ familyamızi bülmiyérıḫ. Biz familyamızi bülmiyérıḫ. Onuçun ki biz burya geldıḫ. Urus 50 bizi getīrdi burya. Bizi getīrdi Urus burya.

Ordan ki ordan Anadoli'dan geldi onnar temüz Turqce büliyérdiler. O ki yaşadılar Qırim'da Qırim'da yaşadılar. Tatarlar o ki aldılardi Tataro Mangoli, Mangoli Tatara Mongoli aldılar Tatarlarnan. Urumlar birbiriynen başladılar söylemē onnar da Türkcedir. Onnarın dil de Türkcedir Tatalların onuçun degişlendi dili.

12

Söyleyen: P. Panazof (66)
Derleme Yeri: Ölenk Köyü
Derlenen: Yaşanmış iki olay

1 Şimdi bir de ben de nay diyém. Bu Þaluḫlari ki getdilar suya. O Þaluḫlari ola ki ḳaçinci senede, elli birdir, elli iki senelerde. Rodi Érmeniler geliyéller né Érmeniler geliyéller. Gidiyér o suya da torunan ṭutuyorlar Þalıḫlari. Getirip koyiyéller tavaya ḳavurmaya. O légéndadır yeni diyérèm Þaluḫlar Allah, Þaluḫ onnari éla étmaḫ olmaz.
5 Biz héç éla étmaḫ olmaz, Þaluḫlar diyéllèr tavada sıçrayip da atliyéller suya. He oni ben đuydum. Olmuşdur.

Oturdi ebéle sizin kimi yoldaşlar geldiler. Oturdular bir evde çay içmeye. Yévréy'in evidir. Yévréylerde bu iş oldu… He Yaḫudularda. O Yaḫudu diyéller çay yapardı ki ḥéç Turkiya'da éle yapamazlar çayi. Saġ kentlerde birinci o yapiyér çay. İndi bu geçiniyér, 10 öliyér. Diyéller ki nedir? Ḥanşa'dir adına. "Éy kişi diyér geçiyérsin. Éla o çayın şéyini örgenaḫ. Hele nedir he?" Héç démiyér. Sōra oki savsém ölen sırasi başıni ḳalduriyér: "Yévréyler," Urus dilinen diyé(ē)m sen bunnara dé, diyér "Yévréyler daragé Yévréy, ninalyoté çay danésoté mojét çay lezetli olur."
Aḫşam müsevirimsiz. Bi yana gétmiyecaḫsız… Ḳardaş bi aḫşam ḳalın burda. Bi aḫşam 15 burda ḳalın ḳonaḫ. Turkiya'nın qasétalarıni ḳoyé(ē)m. Şaban'i ḳoyé(ē)m. Baḫın ḫoşlanın birèz.

13

Söyleyen: Yura Paraskiyevof (57)
Derleme Yeri: Ölenk Köyü
Derlenen: Çeşitli

1 Molla Nesredin bir öli götüriyérdiler. O da ölünün péşine gidiyér. Şindi yoldaşına soriyér ki diyér ki "Ölünün" diyér "Nérden gidé(ē)m. Ögden gidé(ē)m yoḫsa geriden?" Nesreddi Ḫoca da diyér ki nérde isdiyén gét de içinde gétme.

Şindi ḫırḫızlar dolabi aldi gidiyéller. Açdílar ki Molla içinde. Dédilèr "Molla niye burya 5 girdin?" Dédi "Utandığımdan."

Çocuk Oyunları

Siniyérdıḫ birbirimizi ariyérdıḫ, buliyérdıḫ. Şe oyniyérdıḫ. O ne ċıtti p'ıtti.
Çıldik çubuḫ; biri uzun biri ḳısa. Vuriŷérdıḫ ḥangısi ki uzaḫ düşiŷérdi. Éleydi he.

Kiremitden yapıp on iki tene ḳoyiyérdıḫ. On iki ṭaş diyérdıḫ ona biz. Onnari düziyérdıḫ. Top varidi yıhdi, gidip oni téz téz düzeceğıdın. Eger tez düzdün o vuramadi sene,
10 yengiyérdin.
Ḳış da oliyérdi. Ḫızek biniyérdıḫ. Nérdeki yoḫarlardan su tökiyérdıḫ, buz oliyérdi oyniyérdıḫ.

14

Söyleyen: Anastasi Paraskiyevof (70)
Derleme Yeri: Ölenk Köyü
Derlenen: Parmaksız'ın insanları, şiir

1 Bu ḫalġın içinde evelki ḫalġın içinde éle adamlar varīdi ki çoḫ ḳuvveli adamlarīdi. Camuşunan da ḳoşulmuşdur. Güleşi de varīdi dögüşi de varīdi. Özi de camuşunan ḳoşulmuşdur. Bu burdan giden kentdir. Aşşaḫdadır. Ölenk diyéller. Aşşaḫ Ölenk orda. Bu Ölenk'dir. Yarımız orya gétmişdir. Ordadır yarısi. Béle arabanın başından béla
5 dutmuşdur da ḳaldırmışdır övüni görsetmişdir özge adama. Araba, araba yapiyérdilar aġaçdan.

Sōra müsevürüni neyétmişdir. Müsevüri çaruḫ géyiniyérdi. Aḫşamdan müsevüri yaturdi. Çaruğuni götüdi öz damında diregi ḳaldırdi, diregin altına ḳoydi çaruği. Sōra sabaḫdan bu müsevüri ḳaḫdi. Diyér "Çaruğum ḥanidir?" Diyér "Bülmiyérèm." Dédi
10 "Gidaḫ dama hele bāḫ◡ele dama." Haşa sizden götürmiyeler. Gétdiler dama aḫıri diregin dibinde çaruği. Dédi "Bu çaruḫ senindīr?" Dédi "Benimdir." Dédi "Al." "Ne cüretle gidīm" dédi "Alamam." O da ḳuvetli adamīdi. Aḫırkelek'den gelmişdi. Bir araba taḫıl götür getirdi. Dédi "Eger o adam ḳoççağisa taḫıli ona vérecem." Sōra dédi ki "Ḳaldır ān seninise." Dédi "Ben o işi yapamam." Özi vérdi ḳuvvetini aldi çıḫartdi vérdi
15 ona. Araba taḫıli boşatdi, çıḫdi gétdi. Béle adamlar evelden varidi bu Zalqa'da. Yéddi Kisse'de varidi. Bu Yéddi Kisse'de varidi Aléksi diyérdiler adına. Degirmenin ṭaşıni ḳoluna taḫdi de götürdi o◡āni. Çoḫ gücliydi.

Dédi: Mèymut mütteledi yarın ḥalına.
Héç tamahım yoḫdur düyne malına.
20 Saḫın gétma qeryétlerin yanına.
Ayırır sévdeden seni yéldirir.

Dédi: Ḳorḫma ana ḳorḫma gider gelirem.
Sen zanma ki ḳurbet élde ḳalıram.
Ḳısmet olsa gelir yari alıram.
25 Yardan ḥesret ḳoyma yazuḫdur bene.

15

Söyleyen: Olya İkanamova (75)
Derleme Yeri: Ölenk Köyü
Derlenen: Türküler

1 Çamlibel'den sizin déyi gelmĭşem.
Usda ĝulun olém al düzelt sazın.
Ĝırılıpdır sazım metel ĝalmışam.
Usdaz indi ḳolluġ al düzelt sazın.

5 Derin derin deryalara dalmışıḫ.
Ḥavya kimi saralmışıḫ solmuşuḫ.
Derin derin deryalara dalmışıḫ.
Ḥevya kimi saralmışıḫ solmuşuḫ.

Anadan olan gün puşman olmuşuḫ.
10 Usdaz indi ḳolluġ al düzelt sazın.
Anadan olan gün puşman olmuşuḫ.
Usdaz indi ḳolluġ al düzelt sazın.

Canım alsan, gözüm alsan.
Dil vérmadi,yar ne diyém.
15 Sene ḳurban, özüm alsan.
Dil vérmèdi, yar ne diyém.
Koroġli diyér, ḳaniyén he?

Aşuḫ da dér gözlerinden.
Ŧoymadım da sözlerinden.
20 Büleydıḫ da aryılıḫ var.
Öpeydim de gözlerinden.

16

Söyleyen: Lemona Paraskiyevova (72)
Derleme Yeri: Ölenk Köyü
Derlennen: Türkü

1 Toy kimin toyīdir Téllo?
Toyuna ĝurban olém Téllo!
Bu toy kimin toyīdir Téllo?
Toyuna ĝurban olém Téllo!

5 Yarım toyda oyniyér Téllo.
Boyuna ĝurban olém Téllo!
Yarım toyda oyniyér Téllo.
Boyuna ĝurban olém Téllo!

Aman Téllo Téllocan Téllo.
10 Aman Téllo Téllocan Téllo.
Şirin şaḫam Téllocan Téllo.

Beyan isdiyem bülem Téllo.
Sayanın fikrin nedir Téllo?
Beyan isdiyérem bülem Téllo.
15 Sizin fikrīz nedir Téllo?

Eger meni seviyén Téllo,
Yanındaki ḳız nedir Téllo?
Eger meni seviyén Téllo,
Yanındaki ḳız nedir Téllo?

20 Aman Téllo Téllocan Téllo.
Aman Téllo Téllocan Téllo.
Şirin şaḫam Téllocan Téllo.

Ayışıği gécedir Téllo.
Ayışıği gécedir Téllo.

Ḳurum ṭutmaz bacadır Téllo.
Ḳurum ṭutmaz bacadır Téllo.
Caniyan ḳurban olsun Téllo.
Ḳonuşduğuz gécèlar Tello.

Aman Téllo Téllocan Téllo.
Şirin şaḫam Téllocan Téllo.

17

Söyleyen: Julyenis Mihaylinis (48)

Derleme yeri: Evrenli Köyü

Derlenen: Göç Sebebi

1 Uşaḫlar bir kere Masqva'dan geldi bir adam. Eble sizin kimi gézirdi. Ḫalḫınan söylirdi. Ben de onnan barabar gézirdim. Burda vardi Miḫaylenoviç. Ḳoca adamīdi. Bu ḫalḫdan çoḫ ḳocaydi. He o ölmüşdür şimdi. O adam terifledi béle. Nesi ki bizim ḫalḫ birinci çıḫdi ordan. Miḫaylenoviç béle terifledi. O kövden, ḥanĝi kövde ki yaşirmişıḫ,
5 bizim ata dedelerimiz. Bir tene ĝızi rab étmişdiler. Rab, mal. Mal étmişdiler sene nasıl diyém đul, ĝaçırmişdi, ĝari étmemişdi. Evinde pişirirdi, edirdi işde felen fısdıḫ. İşde bülirsiz he. O ĝanaḫli orda yaşirdi. Yaşirdi. Bu Turqlar kim ki oni ki ĝaçırmışdi. O ĝaraténli, ĝaraténli vastenin böyügiymiş. Nesi sene diyém. Bir yuz, iki yuz adamın böyügiymiş. O baḫır ki ān abu kövlerde éle bir iş nasıl ki Turkisdir. Éle ola he. Bir kere
10 bu Turq geldi şeylerinen barabar. Girdi kövün içine bir tene güzel ĝız, özge ĝız görür he. Bu ĝızi isdir şeetmèḫ ḳaçırmaḫ. Bu ĝızın da bu günnerde düğüni olacaḫdi. Bu günnerde özge bir oġlannan, kişi oġlannan, Urum oġlaninan he. Bu oġlan çékir bu şéyi kèsir qafasını. Kèsir he. Kèsince ḳaçir. Ḳaçir. Sōradan aḫşam öbür ĝız kim ki onun evinde ki yaşir o đuyir ki bunnar söyliller ki sabaḫ géce gideceıḫ. Saġ güni késeceyıḫ. O
15 adam éle derlemişdi. Bu ĝız ĝaçir da gelir köve. Köv diyir sizi gelip keseceḫler. Bunnar ḳaçıllar tağın başına. Tağın başına ḳaçıllar. Birez dögüş de savaş da édiller. Dögüş de édiller. İşde o vaḫıt da Uruslar uje géri gelirdiler. Turkiya'dan çıḫırdılar. Bunnarı da alir getiriller. Aḥan éle o adam terifledi.

18

Söyleyen: Giyorgi Yoriyos (87)
Derleme Yeri: Evrenli Köyü
Derlenen: Yaralı Mahmut

1 Yarali Meḥmud'un béle söyliŷérdi. Bu ne vede ki évlenir. Dügüni şéédecaḫ dā. Béle kese gelérębm. Ḳısa gelérębm. Bunun anasi arvadıni asĝarbat édirdi. Bu arvat, hele ḳısa gelérębm. Bu arvat şéétdi. Ati bindi de ḳaçdi. Şindi bu bunun péşine gétdi. Gétdi ki arvadi bula. Bu yazdi Türk dili ki "Derębnin dibinden küsmüş gidérębm." He şindi
5 türküleri diyé(ē)m gelsin o da. Yolda bu mekdüp yazir:
Apar bu kaġızi çoḫ selem éyle!
Ben o be beyḥeden küsmüş gidérębm.
Bize bu aryılıḫ oldi Mevla'den,
Ayrılıḫ bedesi içmiş giderem.
10 Valla and içdim, yoḫdur günaḥım."
Béle yazıp gétdi arvada, yetişdi ḳariya. Ḳabağına çıḫdi, gétmir.
Gözüme görünme ay ḳanni zalım!
Ḫulusi ḳalbinden küsmüş gidérębm.
Minnet rica étme ḳabıl éylemem,
15 Derębnin dibinden küsmüş gedérem.

Söküp ayırdıler beni élimden.
Bülbüli dumariy düşdüm gülümden.
Ḥavli maral kimin åvci élinden.
Onuçun çölüne düşdüm gidérém.

20 Naysa bunnar béle danışmada oġlannan o soġunda dédi ki "Senin o anandan küsmüş gidérem." Bu ḳanaḫli vurdi buni yaraladi.
Ay muḫannet çünki fikrin buyūdi!
Vurma ay ḳız vurma! Yaram var benim.
O ḳapli ḫayinnıḫ sende varīdi,
25 Vurma ay ḳız vurma yaram var benim.
Nèysa buni yaraladi. Soġunda da dédi:
Ay ḳız ḳorḫma başdan aḫan ḳanımdan,

Ola dé dur. Hele dur. Dé dur ola diyérem.
Ben ölende irah gétme yadımdan.
30 Vurma ay ḳız vurma yaram var benim!
Neyse bu ḳız gétdi. Kerven geliyr. Kerven bülirsīz nedür?
Kerven gelir. Gelir kerven başi ki o adam yaralandi. Hele buni kese gelęrim. Yarali.
İraḫ yérden yolculuḫ düşdi bu iş. Yoḫ. Dur ele bir aḫlıma gelsin. Buras çoh ęnteres türkülerdir bunnar.
35 Yolum düşdi Hindisdan'ın baġ, đağına.
Bala seni gördüm çölde yarali.
Gelsen baḫsan üregimin yaş yağına.
Bala seni gördüm çölde yarali.

Dosd◡olaydi sene béle ḳıymazdi.
40 Düşman olsa seni béle ḳoymazdi.
Yéddi yil géçseydi kimse bülmezdi.
Bala seni gördüm çölde yarali.

Bézirgenim üregime đaġ oldi.
Dört yanımız bosdan oldi, baġ oldi.
45 Meḫrem édém yaraların saġ olsun.
Bala seni gördüm çölde yarali.

Bu ḳız çıḫdi gétdi. Sonli son buna bu ḳız ere géder. Köçir. Bu da atınan gidir. Atınan gidir dügünün ögüne. Kéfin ögüne çıḫir. Çıḫanda bu ḳız atdan sıçriri. Bunun ḳabağına gene çıḫir. Bu dīr nemert gene bene vuracağan. Çıḫir gelir. Gelir de nére ki buni
50 götüriller. Buna mekdüp vériller. Bir arvat vérir ki bir ḳız ambu şéyinen gidersen ambu adrese felen yere sene kömek édeller. Neyse mekdübi alir, gelir. Gelir bulir o ėvi.
Sizin déyi arzulamiş gelmişem.
Bir yétik ol efgelimden ḥalımdan.
Ben sizi gendime kemḫa bülmişem.
55 Bir yetik ol efgelimden ḥalımdan.
Sōra dir:
Gülgez gülşeninen yazdi bir neme.
Oḫudi kaġızi derdimden aġna!

Dünyada bacımsın aḫretde anam.

60 Bir yetik ol efgelimden ḥalımdan.

Şindi ḥangi adama ki buni evermişler buni ḳoyup güzledir. Bu başlir ki işde gétdıḫ felen yérlerde başi boşluḫ étdıḫ. Şéétdim. Ḳariynan başlir dögüşmeye. Dögüşir bunnan. Onnarın bede vériller. Daha vurir bedeyi yıḫir. Meḫmut, Meḫmut diyanda bu çıḫir.

Biraz géc geleydim nécōlur ḥalin?

65 Sındırır bedeyi ḳolun incinir.

Fezetden ne bülür ḳadrini bülür.

Bu zarzatvanın télin indirir.

Ān éle, sōra ordan işde duvaġ adami öldirir. O ḳızi alir gelir. Gelir şimdi geliller bu ḳız da nér hangi kentdedir. Kendin ḳırağına gelende bu, bu ḳız diyir eger gétsaḫ diyir senin 70 anan gene bizi bīabır édacaḫ. Ge bu seviye orda da ḳaçaḫlar durir. Gidir ḳaçaḫlari öldiriller. Burda başlillar bunnar ḳaçaḫlıḫ. Geleni soyillar gideni soyillar. Sōra bu ḳızın ḳardaşına diŷillar ki "Gel sen Meḫmut'un bir şeyi vardır sende ḳoçaḫlığı gel." Bunnar geliller gece aprozit édiller bu şeyi bunnari đutillar, đutillar başlillar şéḥétmeye sıḫillar söyledillar. O yana bu yana. Başlir bu şindi Türki orda diyir. Güzel türkülerdir burda da.

75 O oġlan diyir. Ne cüre başlardī?

Başına döndürdüm gündüzli periyi.

Benim méylim sene düşdi nęcōldi?

Éle sévde ḳul başına gelmesin,

Sévup sévup aryılmasi güc oldi. Aylen ola! Dé dur, ḳarışma!

80 ……Ḫanıma,

Bu gençlıḫda ölüm düşmez canıma.

Ḳanni köynegimi dönder Zöḥre anama.

Đuysa ḳan yaş töker Eḫmet ḳardaşım.

"Ola bu Zöḥre." "işde Qakraz Eḥmet orda." "Ola sen neysen?" "Ya ḳardaşi." Buni da 85 ordan azvalat édiller. Ān éla.

19

Söyleyen: Anastas Aşkalof (72)

Derleme Yeri: Evrenli Köyü

Derlenen: Âşık Garip Hikâyesi

1Aşşıḫ Ĝarib'in ḥékeatidir. Aşıḫ Ĝarip bir cèvan oġlanidi. Sevirdi bir cèvan ḳızi. Ḳızın atasi zenginīdi. Bu da cèvan uşaḫ, saz çalir. Elinde bişési yoḫ. Dédi zad édém atasi kömek vérirdi ki götüre. Dédi ki "Ben arvatın parasi yiyen degilim. Üçce gidim, ḳazanam. Para yıġim getirém, sōra senin toyūn işīn édém." dédi. "Olamır" dédi. Néétsin
5 Şedyet késdiler çıḫdi bu kişi gétdi. Geldi çıḫdi Turkya'ya Aşşıḫ Ġarip, Rasul. Orda bir çayḫanada çay pişiriller. Biri şeker ḳatir. Sıtaqannara çay veriri dédi. Başladi bir aġanın yanında yaşiyip ḳazanmağa. Ḳazandi bir ay, ḳazandi. Ḳazandi iki ay. Bir yil géşdi, iki yil géşdi, üç yil géşdi, dört yil géşdi, beş yil géşdi bu gelip çıḫmadi. Yeddi yila géçişen sırasi bu ḳız da yétışdi. İsdillar buni, nişanni. Atasi vére özgesine, putasidir gétmiş. Çere
10 yoḫdur ḳız çıḫdi yola. Dédi bāim o terefe kimse gétmir ḫaber vérīm bu nérdedir. Çıḫdi yola đaġın kellesinde bir kerivan gedér. Bezirgen ona bir iki ḫene Türki dédi. Dédi "Bezirgenbaşi, bezirgen," Şaḥsenem. Ḳızı adi öz ḳardaşi bezirgen idi. Şahsenem idi. Ō'di. Öz ḳardaşi. "Giderisen o Ġarib'e dé gelsin. Ya Ḥelep'de ya Mısır'da tapasın. Tezliginen oni yola salasan." Bezirgenin fikri döndi. Dédi ki "Seni alé(ē)m
15 oġluma." Dédi "Yoḫ" dédi. "Ḫéyir bezirgen." dédi. "Ata sen sözün bülmedin. Tanışdın ben almam. Benim putam var." Aldi kaġıdi gétdi. Aldi kaġızi gétdi. Gezdi, gezdi, gezdi, gétdi o kişiyi buldi. Aşşıḫ Ġarıb'i buldi. Kaġızi vérdi. Bu oġlan geldi aḫşama hezeyini eve. Ata yoldaşi onun devrülmiş, neyin nesi? Aldi bir ḫene dédi:

Bülbül ne yatarsan baḥar yétışdi.
20 Bülbül ne yatarsan baḥar yétışdi.
Aĝ gül ….ḳırmıziya ḳarışdi.
Silada sevdügüm yadıma düşdi.
Ötme bülbül ötme Ĝarip gönlüm şén degil.

Bülbül ne yatarsan Çuḫurova'da?
25 Arar éşim beni bulmaz yuvada. Yoldaşi.
Gendim ġurbet elde gönlüm silada.
Silada sevdügüm yadıma düşdi.

Türki diyende üçünci ḫeneŷi de dédi. Dédi “Bu gidecaḫ.” getirdi buna vérdi. Parasını, ucuni, puluni, ḳızılını, işini, işini bir de bir at vérdi. Dédi “Süre gele.” Ati sürdi, sürdi, 30 sürdi, sürdi, sürdi, sürdi, sürdi, orda geldi çıḫdi. Tifliz’e gelecaḫ. Bu Tiflizliydi. Tifliz’in başına gelen sırasi orda at çatladi. Ordan da uje ḳızi götürmişler. Toy édiller. Dédi ola neyediyériḫ. Gidip çıḫamam. Ḫıdırellez, Ayirosuros geldi ordan atınan. Buni bindirdi gétti. Yendirdi evine. Yendirdi ki anasi o ḫeten ağlamış ki gözleri görmir. Énan 35 sırasi Ayirosoros dédi ki “Al” dédi. “Bu torpaḫdan masamanın arasına dügle sene lazım olur. Eve gidersen anana gözleri, o bülür dā eziz olmuşdur, sürtersen éylenir.” Torpaḫdan aldi. Geldi. Çıḫdi evüne. Tanimillar. Dédi içeri, anasi dédi “Kimdir?” Dédi anasına, bacısına dédi “Müssefür almasīz, ḳonāḫ?” Dédi “Ne” girdi içeri. Baḫdi ki ordan saz asıli. Dédi “Hele bir vér o sazi.” Anasi déyip “Gene yaralandım oy vermem.” 40 Oysama aldi sazi. Aldi cıngılletdi. Dédi “Vurdiysa Ĝarib’e benziyér sazi vurmasından.” Aşşıḫ Ġarib Rasul’idi. Neyse orda da toy édir. Buni götürdiler toya. Calcunni ki ya aşıḫ gelsin toyda otursun. Ḳapının ḳırağında oturdular. Ordan dédi:

Gele gele geldim gendi ḫanama.
Sırımi açmadım bacım, anama.
45 Eşġın ḫançerini basdım sinama.
Ḳıratın terkine düşdüm de geldim.
Mevlam fursant vérdi uṣdum da geldim.

Yoldaşi toydan özge güveginin yanında başıni ḳaldırdi baḫīr. Gülsenem sézdi ki bu odur. Orda dédi:

50 Ḳorḫma Ĝarip ḳorḫma gülün solmadi.
Ḫas baḫcān ḳapısın açan olmadi.
Senden ġaryi özgeye méyil vérmedim.
Derdimin ortaği sen safa geldin.

Aġalar dédi ḳoymadi benim ḥalıma. Aġalar böyük aġalar
55 Gümüş kemer sıḫdırdılar belime.
İnanmirsa aġu ezdim élime.
Yéddi yil sevdüğüm sen safa geldin.

Umut vérende başladi toy bozulmağa. Dédi “Bozulmasın. Benim bacımi da o, o kimi, kimi vérmişler.” O ḳızi ona nişannadılar. İki toyi da bir étdiler. Getirdi o torpaği
60 anasının da gözleri açıldi. Mırada yétdi.

Kerem kimin dédi yanan olmadi.
Aşşuḫ Ĝarip kimin de mırada yéten olmadi.
Kim görmiş ki Feryet'inen Şirin'i?
Onnar da sevdiler biri birini.
65 Atdi külüngüni vurdi zerini.
Éle yar yolunda da ölen olmamışdi.

Oturdular çörek yiŷyiller. Hürmetliler taġda oturmuşlar. Çeteri yanında durmuş ḳılıç elinde ki sar étmiyecen. Éé bizim ḳanun edet éle ki çöregi getirdi yédiler. Diyecağidıḫ, baġışlayasız béle, ayasokiso, ayasokiso, ayasotende… ḳaldırdi bizim ḳoca kişi, aḫsaḫalli 70 kişi ḳaldırdi béle dedi: Yédim başım içün, gétdi ḳarnım içün, hem sağıma hem soluma.
(Dörtlükler:)
Oy aḫşamlar aḫşamlar,
Géne geldi aḫşamlar.
Herkeş évine gider,
75 Ĝarip nérde aḫşamlar.

Ḫoca ḳurban olēm ince yoliyan!
İpek olēm sarıliyim meleket béliyen!
Saġ gidesiz, memleketen éliyen!
Gidirsiz o dostlara çoḫ selem aparın.

80 Köroġlu'yam oḫlarınan,
Deve étdim çoḫlarınan.
Ali Polat mıḫlarınan,
Ḳırat bir burda olaydi!

Budur Şümşür Beg'in size Niyazi:
85 Mevle'den yazıldi bize bu yazi,
İzmir şeḥerinde Ḫan Éyvaz ḳızi,
Ḳırḫların élinden defdere geşdi.

20

Söyleyen: Sona Gorelova (78)

Derleme Yeri: Evren, Evrenli köyü

Derlenen: Kendisine ait türküler, koşmalar, dörtlüler

Aman uşaḫlar size söylé(ē)yim!
Aḫli olan bu düynede var nedir?
İnsan bir buġdadır felek degirmen,
Sürsen nedir, sümbül nedir, bar nedir?

5 Bu düynede şirin şirin mal olur.
Temeḫkerin ḥali müşgül ḥal olur.
Ḳol boşanır, dil dolaşır lāl olur.
Bu düynede de var da acap ne olur?

Alti torpaḫ üsdi torpaḫ birunur.
10 Bu düynede insan ḳısmi sürunur.
Gider oralerde yaḫşi görunur.
Sicaḫ nedir, soyuḫ nedir, ḳar nedir?
Embéle hep de nefile işdir.

Usdayam, elime almişam dersi.
15 Oḫumuşam Türqunan Farsi.
Fikrim séyrélir arşınan qürsi.
Derin kitapların anasiyam ben.

Men usdayam, sazsız aşığam. Sesim yoḫdur söz koşmağa maşığam. Ben de béle bir tek ḳuşam. Çala çala peşīz sōra gelirem.

20 Aman dostlar size terif éyléyim,
Boşandi Ṣalqa'nın valla yérleri.
Birbirine büttun varla baḫdılar.
Köçdi cayal cümrü büttun Ṣalqa'nın.

Güzeldir éy bu Ṣalka'nın yérleri.

25 Soyuḫdur lezzetlidir éy sulari.
Boşa ḳaldi baḫcalari baġları.
Gör ne oldi bu Ṣalka'nın yérleri.

Géyinirsen ḳara.
Üregin olmiya yara.
30 Düşmiyesin héç bir tara!
Bülmirem adın valla?

Valla falqan da boz.
Héç işdemez sene söz.
Ḳorḫiram véreceyıḫ sene göz.
35 Yaşiyasan san éy Camal'dır, Qamal'dır?

Sanın üsden ambéle ḳoşiram.

Géyinir mor.
İşi onun ola ki çoḫ zor.
Baḫmiyaḫ ona ḫor ḫor.
40 Yaşasın valla o Camal'dır, Mamal'dır bülmirem.

Baryam, senin fayqan da var ḳırmızi.
Ben Niqola'nın ḳızi.
Geldīz sevündürdūz bizi.
Yaşiyasan sen éy Baryam.

45 Valla Begim'dir bunun adi.
Yaḫşi ola valla đadi.
Héç bülmiye bir éy gedi.
Yaşasın éy senin ḳızın.

Yũsuf diyèrıḫ adan.
50 Yétesen her bir mıradan!
Alim valla senin ḳeden!
Yaşiyasan sen éy Yûsuf!

Ortadır senin boyun.
Yaḫşidir acep soyun?
55 Bülmirem étmişler mi toyun? Toyun var?
Yaşiyasan sen éy…

— Sen hiç yazdırdın mı türkülerini?
—Yoḫ yazdırmadım.

Kirva güzeldir senin dişin.
60 Héş kimse etmez senin işin.
Valla aḫıllidir senin başın.
Yaşiyasan sen éy kirva!

Tursya'nın yéridir uzaḫ.
Bize ḳurdi bu hökümet tuzaḫ.
65 Gidaḫ oralari gézaḫ.
Ne olacaḫ ḥay ḥalımız ḥa!

Biz yoğuduḫ ama lazım söylemèḫ ḥa.
Erzurum'dan biz geldıḫ.
Geldıḫ çoḫ köti günner görduḫ.
70 Ḳocaldıḫ da béle olduḫ.
Ne olacaḫ éy ḥalımız?

Bize gelir teze gelin.
Gelinin ḳadrini bülün.
Yéyin gelininen gülün.
75 Ḫéyrli olsun sizin gelin.

Gelin götürirsiz teze.
Başina gelmesin ḳèze.
Tez gelsin sizin söze.
Birez de baş egsin hepize.

80 Teze gelin aya ḫamdır.
Söylemeyin ona o cayaldır.
Güzelliginen sen ḳandır.
Yaḫşi olur sizin gelin.

— Düğünlerde hangi yemekler yapılıyor? Düğün adetleri?
85 Ne cüre yemek isdīrsen yap. En güzel yemek yapīrıḫ et. Eti yaġa vurīrıḫ, yaġ ḫaşlīrıḫ çıḫırtma édīrıḫ ya qaċadża édīrıḫ. Çapuḫ bilira var içında édīrıḫ. Sımatria kimin éki ne. Ne isdirse éde. Ya povara ḳaldiysa povar gendine ḳatḳidda édir eti. P·alıḫ da pişirir. Sımatıra ne cüre senin usḫurun tutīr. Eger sen zenginsen zengin çoḫ sıqupoyluḫ olur. Feḫır sıqupoy degildir. Ben zengine gidirdim, başucumda durirdi. Ambuni ét. Faḫıra
90 gidirdim. Vérirdi hep éti, yaġi, işi, ne ki bülirsin éle ét. Onuçun zengin ḳısmi sıqupoydur…Ḳapiy baġlillar. O ḳızın anasına, atasına vériller pul, para. Para o emzirmiş ḥalal éylesin. Aḥa naḫaten ki veriler. Sōra ḳapiŷi kitlillar. Kitlillar vérin para, vérah. Edet éledir. Benim sandığım varidi. Götürirdiler. Emimin oġli oturdi. Bir béş manat vérdiler. Ḥamaşa diyir Sona Baci sandıḫdaki oturdum, sandıḫda. Şindi sandıḫ yoḫdur,
95 vanerḳa, divan.

Aman uşaḫlar size terif éyléyim,
Bu fani düynede gezmeli gerek.
Caaliken hergün gezmeli gerek.
Atlanup, ḳuşanıp şabu şénnigi.
100 Caaliken her gün kéf çékmeḫ gerek.

Yétemedıḫ bu düynenin sırına.
Düşmen olmiyaḫ yémeḫ içmeḫ gününe.
Ḳocalıḫda gelin baḫın ḥalıma.
Caaliken her gün gezmeli gerek.

105 Bu fèni düynede kisme götürmez mali.
Ḥarda mejlis olsa şaz éyle güni.
Seksende doḫsanda ḥazırdır yoli.
Bu fani düynede kef çékmeḫ gerek.

Ḳoşmalari ben ḳoşīram.
110 Gendi gendime de şaşiram.
Ḳocalir dizden düşīrem.
Ne olacaḫ ḥalım benim.

Ḳurban olim ben dördũze.
Ḳonaḫ gelin valla bize.
115 Ürmet éyliyim hepīze.
Yaşiyasız siz oġlannar.
Yaşiyasız siz oġlannar.

Gidersiz ḥalīz olīm.
Gétmeyin ḳurbanīz olīm.
120 Ḥarda ḳonaḫ ḳonarsız.
Ḳonaḫ yérīz ben olīm.
Ḥarda ḳonaḫ ḳonarsız.
Ḳonaḫ yérīz ben olīm.
Ḫéyirli yol olsun size, ürmetīz çıḫsın dize!

İKİNCİ BÖLÜM [1]

21

Konuşan: Emanuel Pilavof (71)

Derleme Yeri: Tsalka (Parmaksız) merkez/Doğum yeri: Çızgaros köyü

Derlenen: Âşık Cevabi, Urumlar

1 Bizim evelden varıdi bir aşşıġ. Aşşıġ varıdi. Aşşıġ başa düşiyé(ē)n nadur? Onun adi Cuġabi'ydi. Cuġabi o cuġap vérendir. Sèn bene diyérsin o vériyér cuġap. Ama düz vériyér cuġabi de. Onuçun da onun adi Cuġabi. Yaşamaḫ adi Séfil, Usda Séfil. Çoḫ böyük zamannar géşdi. Seneler géşdi. Yollar ki ezelden açığīdi gidiyérdiler, Tursya'ya
5 gidiyérdilar. Aşıġlar yığıliyérdiler. Meclis ediyérdiler. O meclisde o bizim aşıḫ da gétdi orya. Gendi gözsüz idi. Gözi yoġ idi. Qor idi qor. Éla geldi ki da déyişdiler. Başa düşiyé(ē)n déyişmaḫ nadur? Bu onnardan sazi aldi. Sōradan ama géri vérdi. Yénkdi, yénkdi. Sōra orda Pedişaḫ dédi ki de, bu adami Pedişaḫ isterdi ki yaḫşi béle aḫılli söz bilenner olsun onun yanında. He Tursya'da. Bu olabülür bin doḳḳuz yuz éle bin
10 seqqiz yuz, bin seqqiz yuz doḫsan yéddi senelerde olur. Sōra bu adam burda Türki dedi.

Yatmam dédi tilki đaldasında ḳoy aslan yésin beni.
Géçmem nemert körpüsünden ḳoy sél aparsın beni.
Bir canım var ḳurban éyle, ḳıyma ḳadir bülene.
15 Çoġ da gizli sırım vardır açma üzen gülene.

Belki felek bu yıl bizi saldi Eren Türen'e.
Düşman suyi şerbet olsa içme Allah kerĭmdir!

Adım Aşşıḫ Cuġabi'dir çoḫ yerlerde mētim.
İḫtişami ḫoş éderim ilayıḫli ürmetim.
20 Uşaḫ yaşdan vaftiz oldum alal Urum milletim .
Öleneçan dinden dönmem, gönül Allah kerimdir.

Öbür türkiyi da béla dédi:
Şaḫan dédi olém bu düynede gézéyim.

---

[1] İkinci bölümdeki derlemeler şahsi derlemelerimdir.

Şaḫan olém bu düynede gézéŷim.
25 Varli büṭṭün dertsiz adam tapılmaz.
Her adamın derdi vardır. Birinin çoġdur, birinin azdır.
Başarırsan ḳonşiynan dédi gét yola.
Ḳırma ürek ürek ḳırsan yapılmaz.

El kiridir gider bu dövlet varlıḫ.
30 Düynede mert igid görmesin đarlıḫ.
Néce ki elinde vardır cayallıḫ,
Hep yaḫşılıḫ béla fırsant tapılmaz.

Aşıḫ Cuġabı'nin bülbüli mēti.
Saḫın héç unutma ana ürmeti.
35 Parasız nökerdir ata ḫızmeti.
Ana südi, göz ışıği tapılmaz.

Savet hökümeti bize éla örgetdi ki de biz növbet ḳurduḫ, yoldaşlıḫ étdıḫ. Nasıl ki yoldaşıḫ dédi. Azerbéycan'nan, Ermeni'ynen, Gürci'ynen, Urum milleti çoḫ böyük nöybet ḳurdi. Çoh arḫadaşluḫ étduḫ. Gene de édiyérıḫ. Bizim oliyér kirvamız da vardır 40 Müsülman'narnan. Bizim çoġ böyük ürmetimiz var. Benim yoldaşlarım vardır. Nasıl ki yoldaşım dédi héç birine dégişmem. Müsülmani dégişmem. Onun islamdır. Düzdür. Yaşasın İslam. Yaşasın ben héç bişe demem ona. Sizin Ḳuran benim İncil'dir. Oni da vajat édiyérim ben. O da ona tapmişdir. Héç ona ben bişe demem. Oni aḫmaḫ adam diyer. Aḫli késmez. Sarsāḫ oni diyabülür.

45 Bu yollar ki açıldiysa Savet hökümetinden sōra biz gidiyérıḫ. Tursya'yi géçip gidiyérıḫ. Biz çoḫ raziyıḫ. Düzgüni démaḫ lazımdır. Biz ki gidiyérıḫ orda egleniyérıḫ, oturiyérıḫ, ḳalhiyérıḫ, çay içiyérıḫ, biz çoġ razi geliyérıġ. Çoḫ ḫoş dilinen ḳonuşiyiller. yaḫşi. Yaḫşi bizlerden ötüri köti degil. Düzüni diyérıḫ biz. Biz çoḫ ürmetinen size bahiyérıḫ. Biz isdiyérıḫ ki siz de bize éla yahşi baḫasız.
50 Éladır ki de biz béle diyérıḫ da, vardır insanın yaḫşısi var. Kötüsi var. Ama biz isdiyérıḫ ki de yaḫşi çoġ ola. Öbüri az ola. Biz ki et aliyérıḫ daha et aliyérıḫ. İsdiyérıḫ ki gemik biraz az ola daha gemik az ola. Bir de diyérıḫ ki ocaḫ da vardır ḫéyĭrsız çıḫĭyér. Evlet oliyér ki de ḫéyĭrsiz oliyér. Yaḫşi olmiyér. Güzel olmiyér. Ama isdiyérıh ki biz

béle güzel olsun. Çoġ çoġ olsun. Güzel olsun. Şindi biz burada bu adam kövün Cinis'in 55 böyügidir. Ben arḫivin böyigiyim. Böyükdür arḫiv. Hep bu rayonun ordadır. Oranın direkdori benĭm. Bir de bu Urumların böyügiyim. Şindi de gene buradayıḫ. Gene o nöybetimiz var. Ama ki de zamanın béli ḳırılsın. Bizi, bizi buradan ḳoyurup gidiyérıḫ. Yapdıḫ her işi de étdıḫ. Yapılar, evler güzel étdıḫ. Bu ne ki meşelıḫ ki göriyé(ē)n? ḳaniyé(ē)n? Meşelıği hep bizim ḫalḫ étmişdir. Bizim ḫalḫ yapdi. Ḫıramgéz adi, 60 elektiriçizki. Hep bizim ḫalḫ étmişdir. Bizim millet étdi. Yapdıḫ, étdıḫ, ḳoyurduḫ Gürcülere. Yaşasınnar. Biz de köçüp gidiyérıḫ. Çoḫ çetin çoḫ köti ama ki de nooldi. Aḫıri ki aḫırımız éla ola. Olur ki da éla olacağidi. He. Bu Savet hökümeti, milleti bir đutardi. Savet hökümeti đuymuşsūn? …He Esesya, Saves Saveski Sosyalisiski Respublik. O milletden ötüri köti degildi. Biz küçük milletden ötüri küçük neferden 65 ötüri yaḫşiydi. Ama ki yıḫıldi. Yıḫıldi şindi Yévropa. Şas. Élèdır.

Biz ḳurban édiyérıḫ ḳurban. Bizim de vardır. Bizim ki eziz gün gelende, eziz gün biz ediyérıḫ ḳurban. Dā bizim ḳurban ediyérıḫ. Toylarda iḫdişam ediyérıḫ. İçiyérıḫ araḫ da içiyérıḫ çaḫır da içiyérıḫ. Kirva ediyérıḫ. Kirvayi gidiyérıḫ görmeye. Toḫliyi toḫli başa düşsün, ḳoyuni atiyérıḫ burya. Gidiyérıḫ kirvanın ėvine. Kirva bize ürmet edĭyér. 70 Sōradan o günisi da geliyérıḫ toya. Toyda oliyér, bizim evelden saçiyidi. Saçi baġıriyérdi "Saġ olsun Émanuél, kendi ḳardaşının toyuna baġışliyér yuz manat." Öbüri da géna éla. Tamada bizim diyérdıh. Tamada. Tamada baġıriyérdi. Toyda bar ṭutiyérdıḫ. Bar baḫ béle bar ṭutiyérdıḫ. Çoḫ güzel iḫdişam oliyérdi. İḫdişam oynamaḫ, démaḫ gülmaḫ. Gelini, gelini oynadiyérdıḫ. Güvegiyi. Ḳaniyé(ē)n, güvegi. Oyniyan sıra, 75 oyniyan sıra énişdayi oynadiyér benim kaynatam gelini oynadiyer, arvadımi, nişannımi. Onun öbüri da oynadiyér beni. Bene veriyér şebeş he. Para vériyérdıḫ. Bizim çoḫ edetlerimiz var. Aynisi ki Tursya'da da var. Olur ki da ordan ḳaldi. Ama bizim bizim gendi edetimiz de var. Urum Urum'un gendi. Olur ki sizlere de ḳaldi ordan. Urumlardan sizlere de ḳaldi. Olur ki sizlere de ḳaldi. Sizlerden de biz getirdıḫ. Éle olur, 80 éle olur. Ondan sōra biz bizim ziyeretlere gediyérıḫ. Kisseye gidérıḫ. Namaz édérıḫ béle. Biz inam getiriyérıḫ. İsos Qıristos'a. İsa pēġamber. Sizin Ḳuran'da da vardır İsa orda. Allah birdir. Düzdür Allah birdir. Sizler çoḫ perksiz. Bizler ḳominist̂ler birez bizleri ḫarap étmişdir.

22

Konuşan: Odisey Sotirov (67)
Derleme Yeri: Evrenli Köyü
Derlenen: Urumlar üzerine konuşmalar

1 Tursya'nın bizim gelmişler Erzrüm'den éle naḫıl édirdiler. Bizim ben Evren'denim. Özüm Evrenniyem. Burda işliyém dā. Evren'de geldim. Evren'in şıqolasında oḫudum. Sōra Urusét'da oḫudum. Stavro varidi. Stavro o şeḥerde oḫudum. Sōra geldim burya. Ekõnomi oḫudum. Sōra burada işladım direkdor. Süt müt peynir yapılérdi. Orda
5 direkdor, böyük direkdori. On sene. Sōra burda ĭşladım burda zavot varidi. Şindi oni yıḫdılar. Orda peynil ĝavurillar. Metan ĝavurillar, bélè işlar. Yemaḫ işi dā. Sütden her bir iş ḳayirillar. Peynillari bélè ḳayirillar.

Şindi bizim burada Yunan ḥalḳi az kaldi. Varĭdi. İrelden ki varĭdi oṭṭuz yéddi bin burda Ṣalḳa rayonunda. Hepsi varĭdi altmiş bin burda. Burada Ṣalḳa rayonunda oṭṭuz yéddi
10 bin, ḳırḫ bin a éla. Saġ Gürcüsdan'da yuz bin yaşıyérdi Urum. Doḫsan doḫuza ḳatin bu yıḫıldi o ki bu Savet hökümeti. O sıra hepsi yaḫşiydi. Urda varidi zavot, pavrikalar varĭdi. Şindi. Ḳolḫozlar varĭdi. Solḫozlar varĭdi. Éla sizda yoḫdur, éla şéylerden Turkiya'da. Burada varĭdi Saveski hükümeti zamanında. Ḳolḫoz büliyérsīn? Orda zavotlar varĭdi, kerḫānalar varĭdi. Ḫalḫ işlirdi. Sōra bu gèldilar ki Ĝarbaçov, Yeltsin.
15 Bunnar yıḫdılar. Kerḫānalar yıḫdılar. Ḫalḫ ḳaldi avara. Avara ḳaldi. Caal adamlar. Uje ĝranitsalar da açıldi. Bizim ḫalḫ gétdi Yunanisdan'a, Ĝresya'ya gétdi. Kimi gétdi Rasya'ya gétdi. Uqrayna'da var.

Dügün édillar. Biz dügün diyérıḫ. Sizin bu Tursya'da dügün vardır? Çalıp oyniyéllar. Davul zurna var. Bizim hep davul zurnaydi yéngi ki gelduḫ burya. Şindi davul zurna da
20 yoḫdur. Zurna, qlarnét var. Arkéstır.

Çocuḫ düyneye gelende onun toynasını kesiller, sarıllar şéye. Göbegini, oni baġlillar. Ḫama késillar. Sōra vafdis édillar. Ḫaç çekillar. Size sünnet édillar. Bizim vafdis édillar. Ondan olduḫdan sōra olır ki bir hafda géçir, bir ay géçir, bir yıl géçir sōra édillar kéjj gelir. Ḫalḳi çaġırillar. Arḫebelerini çaġirillar. Zubraḫdan da kim isdir o da gelir. Sōra
25 olir kirva. Kirva olir. Ben diyāḫ ki küçük bala senin uşağın ben burya çekiram, ben oliram kirva. Sizde de olillar. Siz de sünnet édillar. Siz de sünnet késillar. Bizda késmaḫ

yoḫdur. Suyinan yıḫamaḫ, ḫaçınan paqlillar édillar. Vafdistan sōra o şéy oliyér. Evde de édillar kissede de édiller. Kejj gelīr eve evde de édebülir. Suyi kejj édīr bilmem. Kejj kendi nası su édir. Onun suyidir. Oḫīr he oḫir. Kejij oḫīr. Oḫir. Sözler ne ki var. Kejijin 30 ne ki yoli var onnari oḫīr. Kitaplar onnarinan o oḫīr.

Şimdi en çoġ da bin béş yüz vardır. O da olabülür ki gétma gét birez azalīr. Evèlden evèl irelden elli beş bin idi Saveski hökümet sırasında. Şimdi héç kimsa bülmīr naḫatindir. Sayan yoḫdur. Geliller Acarlar. Getirirler Acarları burā getirirler. Sıvannari burā getirirler. Çoġi boşdur o övların övlere zorinan girirler. Çalıp ḫırḫızlıḫ édirler. Éla 35 ḫalḫ gelir. Burda şimdi Accar çoġ vardır. Sıvan gelir. Sıvan, Sıvan bülürsün Gürci sayılıllar ama Sıvan'dırlar onnar. Ya Acarlar da Gürci sayılırlar ama Acar'dırlar onnar. Onun etnoslari vardır Gürciların çoḫ. Sıvanlar Sıvanidya'da yaşir. O Qodori gibi şéylar oralar. Sicaḫ orda ḳalmaḳal olirlar, dögüşiller. O Sıvannar orda yaşillar.

Satiŷéllar ama ki éla bu alan yoḫdur. Bunnar gelip zornan girérlar. Zornan girérlar. Pul 40 vérmirlar. Peşkaş girillar. Aşimdi ben bir tene yoldaşımın var Béşköv'de öve girir. Sıvan girdi. Şindi çıḫardamirim ki satam. Bunar da na ḳatin vérir. Bir éva vérīr üç bin lari. Bunların lari da üç bin lari olabülür bin beş yüz dolar ḥa. Bin beş yüz dolara gel. Turkiya'dan gelmiş. Öle öle, işliya işliya buni yapmiş. Şindi bunnar peşkeş édīllar ala gireler. Mada diller Gürcica bülmirsiz burda hep Gürcica olacaḫ. Şindi bizim ḫalḫ da 45 Uruset'da oḫudi işliyamér dā burda. Mēllimliḫler, hekimlıḫlar her bir sesaniḫlar burda yoḫ ḳalḫdi gétdilar. Cayal adam néétsin, adam néétsin. Bizim hep Urusca oḫīrdıḫ. Gürcica ki bilméllar. Onun için da Gürcica bilmīrler. Bunnar da şindi isdīrlar ki hep Gürcicaya döndereler. Éla édirlar ki san gendilıġından çıḫa gédasın. Éla da olīr. Özün baḫırsan ki burda artıḫ yaşamaḫ yoḫdur… Sıvannar Gürcica bülir hem de Sıvan 50 gendi dilleri var. Öz dillari var. Gürcica oḫillar. Gürcica kitaplardan gendi o yazılıları onnarın Gürcicadır. Ḥama ki birisi kenar gidillar biraz onnar Sıvanca söylillar.

23

Konuşan: Sevhari Karslioġli (Karsliov) (72)

Derleme yapılan köy: Hadik

Derleme: Çeşitli

1 Dedem ordan gelmedir. Ben ne bülirim. Dedem gelmişdir Ḳars'dan. Nérden gelmiş oray familya etmişler... Ḥay saġ ol! Urus ḳoşdi buni de Urus Urus. Ya ne…
He burda doġ. Ḥamu göl yoğidi o sıralar. Soradan oldi. …He he ya ne. Héç bişé de. Boynum aġıriyér. Aḥan evim işda. İkisi Ĝresya da onnar bıraḫdi gétdi. İki tene bir ḳız
5 bir oġlan. Salonik Ĝıresya'da. Ḳız da işlīr. O da işlīr.
…Bülérim Köroġli o ḳađer ĝıriĝasi varīdi. Köroġli, Nigar Ḫanım. Köroġli ḳoççaḫ adamīdi. Kişi oġlanīdi. Eyvaz. Oni aldi. Çaldi oni şéydan. Bi şéyin oġliydi. Süri ḳoyun otarīrdi. Oni gétdi gözi gördi ki ḳoççaġ oġlan. Apardi getirdi ėve. Éle ḳılıç ḳalḫani vardi neblém neydiyérdi.

10 Ben ne gördüm ki hep işledim. Fèḫır uşşağıdıḫ. Doḳḳuz uşşağidıḫ. Na dügün na da bişé. Kim dügün édacaḫ. Héç bişé da yoğīdi, nérdan. Şindi da yoḫdur. Aşindi da yoḫdur. Ben bişé da bilmem. Unutdum. Türki bülérim de unutdum. Aşşıḫ Sefil Tekkisseliydi. Ḥaḫdan vérilmişdi ona. …Ona ya ne söylīrsin. Benim dedem de aşşığīdi ama yoḫ o dedemi yengiyérdi. Dedem de aşşığidi. Éle Türkiler çaġırirdi. Ama ben
15 görmedim. Nerden dedemi gördüm. Görmedim. Bir yaşındaydım yoḫsa iki yaşındaydım. Mıḫayil Karslioġli... Yoḫ ċırdılar. Faḫıridıḫ o zaman qaġıt maġıt nérdanīdi. Beş dene oġlanīdi. Ċırdılar, yırtdilar… Gédamadım. Oġlum çaġırdi gédamadım. Gétdim amburda Tifliş'da görüşduḫ étdıh gédamadım. Amburam aġırdi gédamiyérim. Sıcaḫ bir da orya neye gédém ölürüm orda. Ölecēm bülīrim. Ḳırḫ ḳırḫ
20 beşdir orda, sicah.

…Accar'dır düşdi. Bu ṭaġdan ot getirérdi. Ora Acari hep ṭaġdır hep. Acardır Acar ya ne şéydan Ḥulo. Ḳarda ḫızek géridan geldi da vurdi bélini mélini hep ḳırdi. Ambéla étdi. Ĝrekler bizim ottuz tenedir, yigirmidir nedir. Hep gétdilar. Onnar yüz tenedir. Bunnar hep töküldi geldilar hep. İkki yüz elliyidi, ikki yüz yétmişidi. Hep bizim adamidi. Hep
25 gétdiler. Ḳız, oġlan hep ḳaçdi gétdi. Ḳoydilar amburda béla ḳoca moca kim ölecaḫ ḳaldi.

24

Konuşan: Lena(Telli) Bayramaşvili (70)

Derleme yeri: Gunni Kala Köyü

Derlenen: Köroğlu, Türkü

1 Emze çaldi de Köroġlu'nun şéyini götüriyérdi atini. Eglen diyé(ē)m Ḳırat'ımın ḳıymetin: Sèksèn bin geline sèksèn bin ḳıza/ Sèksèn bin ḳoşuli mala da vermem./ Sèksèn bin ḥayludan gelen ögece/Sèksèn bin ögece kele de vermem.
Ḥay Allah. Onun kırıĝasi de var ben de. Musulmanca. Her yérini de büliyérim. Éyvaz'i
5 Éyvaz'i ki çaldi getiriyérdi. Gétdi ki Éyvaz'i getirmē. Éyvaz'i şéyidi. Éyvaz bir şéyin uşağiydi, şey ḳoyun otaran. He. Buni bu pul vérdi şimdi. Atasi Éyvaz diyér ki. Bir ḳoyuna, beş manata on beş manat vériyér. Éyvaz diyér: "Éy ata bu ḳılıḫda covdar olmaz ḫan olmaz. Covdar mali bélè ucuz satılmaz." O diyér "Ay bala zarari yoḫ varli da vériyér. Pul çoḫ na oldi ki?" İnandi. Dédi o ki ḳoyuni aldiysa. Dédi ki ay ḳardaş dédi.
10 Bu đaġi aşıraḫ dédi. Şéhét bu uşaḫ bennen gelsin. Uşaĝi barabar aldi. Gétdi. Éyvaz da ḳuvvetliydi ama. Bu nèyisa o ki onun çoḫ gücli sesi varīdi. O ki baġırdiysa uşaḫ caal uşaḫ. Atdi atana diyér ki caal uşaḫ aġliyér gétmiyér. Başi telli Ḫan Éyvaz'ım aġlama işda sani aparacam. Niger Ḫanım senin yolun gözliyér. Delilere olacaḫsın şéy…
Anam ḳoşdi:
15 Buna Ḳala dérler çoḫ olur fendi.
Biraz qartol bölduḫ o da tükendi.
Emekder ḳolḫoznik emegi yandi.
Gétdi yaşamamız bizlerin indi.

Semtli Ḳala dérler bunun adına
20 Çürük qartol gene düşer yadına. Bir vaḫıtda biz o davadan sora çürük qartol ḫalḫ yiyérdi.
Baḫamaduḫ o taḫılın tadına.
Gétdi yaşamamız bizlerin indi.

Düşündi bir usda türkiyi ḳoşdi. Biz Türki dérıḫ. Māḥni demezıḫ.
25 Bir vaqlos söyledi aġıza düşdi.
Söz gelişi deyi qadaloy geşdi.
Saymazuġ o iş olmadi oġul.

25

Konuşan: Benyamin Bayazof (80)

DerlemeYeri: Cinis

Derlenen: Çeşitli

1 Çocuḫ var alti tene. Dördi oġlan iki ḳız. Adlari: Oġlanın Génadi, Aliuşa, Firidun, biri da Soso. Ḳızın adi Anna öbüri da Marta. Altısi da universtey tamam étdiler. Benim de iki diplom. Biri Urusca, Urus dilinden, biri da fimya bir da biyalogya. Elli yęl mekdepde işlemişim. Elli yęl. Mēllim. Elli yęl. Fimya hemi de Urus dilinden. Oni da
5 oni da. Sekkiz yil direkdör şuquli. İki yil burada qajdomari. Sōra yaḫşi usluf varidi. Mesele çoḫ ki aldıḫ ḳartofi, taḫıli beni yolladılar Masqova. Yedenḫa Masqova yolladılar. Yaḫşi merfetin olir. Şindi de ujé buradan gidecem. Gidilecaḫ. Ḥamısi o alti uşaḫ da Rasya'dadıllar. Oḫudular. Yol dutuḫ. Razya'yınan. Gürcisdan'ınan Razya'nın dutuḫ. Bögün gidecam yoli açsa. Çocuḫ ḥambu ḳadenidi. Torunum torun şindi gétdi ere.
10 Ben ki duyalamasam ne ḫéŷir. Edetimiz éledir. Duvalamaḫ lazım. He. Böyügün sözi géçgin olacaḫ. Ana babanın ösyeti olacaḫ yola vuranda. Ya geliller. Gétdim ben de gezdim. Üje vede çoḫ çıḫdi. On yıldir geldim ordan. Şimdi onnarda orda ḥıçḳırış édir. Gel, gel, gel, gel.

Érmanilar kendi dilinda oḫiyér biz Urusca. Onuçun ki biz oḫiyacan ana dilinde. Ana
15 dilimiz Tureskidir. Tureski da biz isdemirdıḫ. Ana dili onnarın Érmenice. Érmeniceyi unutmamişdir. Biz éla isdedıḫ. Özümüz isdedi. Uruscayi ki ḳurtarirdıḫ biz nére olsa gidérdıḫ Rasya'nın. Orada oḫuma işi. Bizim Ĝreçeski yoğidi Masqva'da zatan o dil yoğidi. Ḥa çetin oldi mi, çetin oldi, çoḫ çetin.

Olirdi dör yüz elli uşaḫ. Urusca sōra birez Gürcüce oḫudirdiler. Diyāh Urusca künde beş
20 saat onun hafdada iki saat. Érmenicay özlerinin diliydi. O ana diliydur. Bizim şindi ana dili diyāḫ Tureskidur. Yoḫ. Bizim ana dili sayılér Urusca. Uruski. Hangi dilde ki oḫumişin o da radno yazi.
En arsızlar, onnarınan ben opşi yazi bir dil bulabilirdim. Oni sen bülecēn neresinden ḳanından alasın. Ḳanıni ḥardan alasın. Uje ḳanacan sen o ki mekdebe girirsin sen
25 yittoçki bülirsin o uşaḫ ne düşünir. Bilmesen mēlim olamasın. Ḥaḫnaḥaḫ ya da qamisya geldi, mekdebe girdiler, étdiler, oturdular. Yoḫardan böyükleri. Ben bülirim ki

ḥasına diyim ki bu çetinnıḫda beni çıḫartsın. O olmasa öbürüni çaġırdın o yan diir, bu yan diir, saat géçir.

Cinis Köyünde Arazi Adları

Kümbet Yoli, sōra Çikilitaş, Beş Puġarlar, Saġırlar, Ĝozolar, Quçi Yoli, Dönge,
30 Palutluḫ, Miḫayilin Çayıri,

26

Konuşan: Tengiz Pasinov (47)
Derleme Yeri: Cinis
Derlenen: Kaygana Yemeği, Şaban Filmi

1 Şimdi ḳoymişıḫ televizona baḫırıḫ Tursca altmiş qanal görsedir. Turq dilindan biz baḫırıḫ. Şéylari baḫırıḫ dizileri. Çoḫ sinimalara baḫérıḫ.

Ne tevür. Ḳoyirsin bizim gaz var. Sizin da gaz vār? Gaz büliyérsīn nadur? Aġniyérsīn? Tavayi ḳoyisin. Yaġi tökirsin. Yumurtayi ḳırirsin. Arvadinan bene. Ḳayġana. Tava, yaġi
5 ḳoyırıḫ. Mal yaġi, inek yaġi sari yaġ béle bi ḳaşşıḫ, böyük ḳaşşıḫ. Bir alti tene de yumurta ḳıririm. Çoḫdūr? İki kişiye, iki kişiye. Oni tökirim tabağa. Tabaḫ bülirsīz? Tabağa tökirim. Biber ḳatmırıḫ. Soġan olabülür. Ekmek de ḳoyiyérsin. Ekmek bizim burada büşüriyérıḫ. Ev etmegi. Béle yéqa oliyér daha. Turkiya'da da éla ekmekler somun. Somun. Somun da torgirsin ḳoyirsin üsdüne. Sōra üsdüni örtirsin. Olir yaḫşi
10 béla lezzet.

(Şaban)

O isdirdi evlene, evlenmaḫ istirdi daha. O sevdi bir ḳızi. Ḳız oni isdemir. Var idi bir bandit taġda. Bandit taġlarda taġlarda silahlarinan gézér taġlarda. O ḳız oni şamladi. Dédi ki "Beni ḳaçır." Bandit taġlardan taġlardan silahlarnan gelir taġlardan. O ḳız oni sevirdi. Şaban'a dédi ki "Beni ḳaçır." Ḳaçırmaḫ bülirsīn? Şaban buni götürir. Bu Şaban
15 yolda isdir onınan yata. O ḳız diir ki "Dur bugün çarşamba olmaz. Sali, sali sallanır." İşda gidillar. O gün géçir. Sōra çarşamba gelir. Çarşamba diir "Çarşaf tolaşır." Ha işda gidillar bunnar. Bu götürir işda onun yanına gidècaḫlar dā. Gidir. Buralar ḳatma ḳaruşuḫ oldi. Silahlarnan geriden gidillar. Sōra ḳız Şaban'i alir. İş bitir.

27

Konuşan: Giya Buludov (20)

Derleme Yeri: Cinis

Derlenen: Çeşitli

1 Ben şiqolayi ḳurtulmişim. Şiqola he. Ben ḳurtuldum daha şiqoladan. On birincidan ḳurtuldum. Oḫumayi bitirdim. Siredni şiqola.
İki tenedür benim at. Birinin adi Quqla birinin Arapqa. Atlara ot toplillar. Sabaḫdan yatiya vuririm ot otlillar. Aḫşam içeri alirim. Ḳışın yoḫ. Sabaḫ vuririm aḫşam alirim.
5 Ḳışın ot. Biçiyérim şimdi ot. Saman biz bilmezıḫ.
Ben dügünnerde olmişim. Nasıl olir? Dügünün neresini annatém. Oġlan ḳızi bégandi. Gidir alir ḳızi. Nişannillar getiriller éve… Oni oġlan bilsin. Benim başıma geçmemiş ki bilém.
Gramafan çalillar, davul çalillar, zurna, armon ne bilém ney diyém sene. Oyun adlari,
10 yahşi qop qoçan bolur, dali duli var, her tevür var.
Türkiş şiqolasına gétmamişim. Évda baḫirim ama alişamirim televizyonnardan.

28

Konuşan: Gabro Şuşanov (58)

Derleme Yeri: Cinis

Derlenen: Kilise Üzerine

1 Bin doḳḳuz yuz altınci senede yapílmiş. Neydi familyasi? Véliyanof familyasi. Çoḫ faḫır adamıdi. Çoġ diller ḳuvvatliydi. Ben oni görmişim. Yoḫ nasıl görecem. Onun oġluni görmişim, tanirim, bilirim. Çoḫ faḫır yaşırdılar o adam, neblém nasıl. Benim aḫlıma sıġmır. O kisseyi yapdı. O taşları ḳaldırdi yoḫuşa çıḫartdi. Böyük böyük taşlar.
5 Neblém oni nèsil ḳaldırdılar. Nèsil étdiler başa düşemīrıḫ Orda Kejij, kim ki oḫir, orda bizim kövli benim familyam ḫısımım kejijlıḫ édirdi. Bin doḳḳuz yuz yetmiş beşinci senede öldi. Urumca oḫirdi. Urumca da eksi Urumcalar. Birinden çoḫ aḫdaridli oḫumiş adamidi. Çoḫ oḫumiş adamidi. Ben preparaca uşşağidim. Ḳorḫirdim yanına gidip söyliyim. Ama çoḫ böyük qaşipqaydi. O tarafda, o işdan ötüriydi. Çoġ böyük
10 qaşipqa étmişim. O Goru'da ola ki oḫumuş. Seminaryayi ḳurtulmuş. Turqcada qollec kimi. Kejijin adi neydi ḥaḥ. Dedemin ḳardaşiydi. Aneli Sofron Şuşanov.

29

Konuşan: Gerakıl Bayazof (57)

Derleme yapılan yer: Cinis

Konusu: Maniler, Cinis köyünün tanıtımı

1 Ay zamana zamana,
Oḫi ḳoydum kemene.
Eşşekler arpa yiyir,
At ḥesretdir samana.

5 Āşşığım ara sözi,
Él sözi ara sözi,
Sözüni özün danış,
Öv yıḫar ara sözi.

Āşşıĝ yarıdan géçer,
10 Gece yarıdan géçer,
Nemertle dost olanın,
Ömri yarıdan géçer.

Āşıĝım baġda dere,
Zülfüni baġda dara,
15 Bülbüli gülden ötüri,
Baġda çèkdiler dara.

Giderim ay éller sazım söypetim,
Gör néçe şirin şirin dillere ḳaldi.
Sürüli yamaçlar ceyranni düzler,
20 Élin mesgeniydi éllere ḳaldi.

Gözümün ögünde yémyeşil meşe,
Ben ki burdan aparamirim şeyirliden övşe,
Çöllerde bitmişdi çöllerde ḳaldi.

Çoban ḳardaş asla çalma tüteyi!

25 Ha vaḫt göreceğim Ṣalqa'nın dağlarını küreyini?
Şahların bu yerlere ĝonaḫ gelmesi,
Tükenmez aylara yıllara ḳaldi.

Dirim tez ḳaḫanınan, tez ėvlenen tez ėv olur. Güzel yaḫşi yaşallar. Aḥa gétmişler ḳapi bacayı mıḫlamişlar Yunanisdan'a gétmişler. Yunanisdan'a Rusya'a gétmişler. Niya ḫalḫ 30 da gidir. Onuçun ki ḳapılar ki açıldiysa bu cemeyet bu naḫatın işliyirdi. O boyda para alamirdi. Béş teneynen on teneynen gidirdiler. …He, bura bizim ĝabır. Biri, öbüri de ordadır. Béş teneynen on teneynen gidirdiler. Ot édemirdiler. Otluğumuz bizim azdır. Hemi ekinegimiz çoġdur. Bir ĝah yigirmi beş sottiydıḫ. Her ėvin var. Ḥa ne diyim.

İçmiyaydın araġınan çaḫıri,
35 Yıḫmiyaydın bizim kimin faḫıri.

Aḥanda bu pamyatlīği bizim var Sıtavrapol şeḥerinde. Ambu evin sahabidir. Geldi, étdi. Burada benim emmim de var. En dibdeki benim emmimdir.

Tarlalar bizim. O tarla birinindir. O arpadır. O da qartoldur. Éle éle éke éke hep. Gétmiş. Eger isdersen o tarlalari da çék qatişkaya.

40 Acarlar da benim kövüme gelen adamlar var. Bir saġ süriy bir éyvan ḫarab édīr. O işler de var. Hemi benim kövümde. Ḳaçaḫlıḫ, dögüş, dava dalavar éla işlar yoḫdur. Herkéş biriynan dosd olmiş, herkéş biriynan sargaf olmiş biz diyirıḫ. Yaşillar güzel yaḫşi birbilleriynen barabar ḥaḥ. Acarlar, bizim hökümet berk hökümet degil. Onnar gelende adam burya gelecaḫ muḫdarın yanına. Muḫdar ona kaġıt yazacaḫ. O alıp
45 pasport pirapisovalo gidecaḫ.

Béşda ḳalḫirim. Ben ḳalḫirim ki açirim damımi, giririm. Ḥéyvannarımi biraḫırim ḳapiya. Ḥéyvannari güzel götürir déyḥo körpi var bizim su çay gidir. Çaydan o yani vuririm. Artıḫ yavaş yavaş gelirim. Geldim. Ondan sōra siz onnari ḥazétmirsiz. Uzun burunnular. Doñuzlari. Doñuzlari biraḫir. Ama ki en liguti doñuzdur. Bu saat düneyin 50 kéşler, ḫéyirli. Accarlar geldilar onnar Müsülman éla biz Ḫırıstiyan. Onnar doñuz baḫmillar. Onnar penir alir penil yapillar. Penilin dibindeki ḳalir sücük biz diyiriḫ. O sücügi onnara vérirıḫ. Ambéla ḳolaylaşdi bizim doñuz baḫmamızda. Onarın arḫasından saġ olsunnar. Ondan sōra mallari baḫirim. Dibini paqlirim. Güzelce édirim.

Ne iş görecèn öz elinnen gör. Eziyetin çoġ olur minnetin olmaz. Kismeye
55 yarvalmiyacaḫsın. Şindi éle zaman degül. Etegin kirli olur. Boġozĭn yaġli olur. İşliyan sıra ḳandīn? Niyā? Yaġım, penirim her bir işim de benim var. İşliyérim. Ben muḫdarlıḫdan bizlerde o işler ilerlerden varidi. Şimdi kime de ne lazım oldi. Bene géce günüz yoḫdur. Sizlerde éle iş yoḫdur. Sizlerde var sayatdan sayata muḫdarın yanına gidebülürsün. Benim ḳapım ḥamaşa açıḫdır. Géca günüz. Ben yatirim o ki aşimdi
60 barabar giderıḫ sana gösderürüm. Benim pencerem açıḫdır. Niya? Gün boyi adam kim ne geldi dédi. Elimizden neḫetĭn geldiği kibi onnara kömek édirıḫ. Onnara ḳolaylıḫ édirıḫ. Tarlalari görirsīn? Baḫ tarlalar hep bir adamındır. Varīdi ilerden direkdor īdi o altmiş béş hékdar yéri var onun. Yaḫşi yérlerdir. Ḥalal olsun ḥerif işliyen adamdır. Kim
65 ne diyebülür. He. Accarlar ki geldi ya bize yér vérin. Şimdi ben Türkiye'ye gelsem yaşamağa. Torpaḫ bölünmiş. Her toprağın saḥabi var. Ben senden torpaḫ alabülürūm? Alamam. Paran vér, al. He. Nooldi. Bizim Accarlar burya ki geldilerse. Şindik bizim Rusđavi şeḥerinde bu beniyadır. Rusđavi şeḥeri Marnavul'dan o yanidir. He. Torpağını satmirler bizlere. Niye. Onnar da torpaḫ lazım. Lazım sen hökümetsin. Bu adami ki
70 getirirsin burya o adama uslovya sazlavat édecēn. O adama malıni baḫ verecen ki aḥa. Torpağıni vérecēn. O adamın ĭşıği. Ĭşıḫ çetin idi mesele. Sen görirsin özge kövlerde aḥan baḫ. Orda, orda, orda Érmeni kövlerinde ĭşıḫ yanamiyir. Niye? Onuçun ki onnar bir yola gelemīr. Ya ben? Herisiynen. Birisine yarvalacan. Birisine birèz ḫetir édecēn. Burda naḫıtın adam var. Naḫıtın ḫalḫ var o ḫetin benim ḫesiyetim var. Ben gèndim de
75 Ölenk'de işlemişdim. Sōra Dımansgi rayonda işlemişdim mēllim. Orta mekdebi medala ḳurtuldum. Ḥe. Da şéy. Gétdim Daġisdan'da oḫudum.
Daġısdan daġ yéridir,
Gürcisdan baġ yéridir.

Bizim buranın ḫalḫi kimın uçunni ḫalḫ hiçbir yerde saġ Gürcisdan'da yoḫdur. Dişlerini
80 satirdi bizim ḫalḫ. Uşağıni oḫĭdirdi. Oḫutmaḫ da oḫumaḫ da. Ḳızıl bilezigidir ḳolan baġla.

Ambunnar da meḥerebeye gétdiler. Ḳırḫ birinci senede gelen geldi. Gelmiyen gelmedi. Kim de nérdedĭr nedir, kimse de bunnari bülmirıḫ. Biz ḥamaşa içen sıra sizin diyiller, Accallar diyiller bögün neki édemedıḫ aḫırısi saġlıḫda. Sabaḫ, sabaḫgi gün saġ olsun.
85 Biz de ne tevür diyirıḫ. Aḥan bu adamlar ki gétmişdi meḥerebeye ḳırḫ birden ḳırḫ béşe. He ḳoy onnarın géçmişlerine Allaḥ reḥmet étsin, ḳalannara can saġlıği. Kim

nérdeyse kimse bülmir onnar öldiler yoḫsam saġdıllar. Burada yazilidir. Héç ḳara ḳaġıt gelmemişdir kismeden. Atmatıci Sitéfan Yésiŷéviç, bu Sitéfan. Bu para yapirdi. Bu éle yazıli. Gücli oġlanıdi. İliciŷév Niqalay, Séfilov Niqalaci, Séfilos Piridun, Bayazof
90 Sokrat. Bin doḳḳuz yuz on sekkizinci senede olmiş. Éminof Foma. Pasenof Miḫayil. Kokozov Vasili. Ḫaldenov Maysi. Éyuf Yosyov Maysi. Burda yazmiş ne? Ḳırḫ birinci ḳırḫ béşinci meḥerebenin zamanıni yazmiş. Sitéfan o ḳardaşidir. Kim ki buni ki pamyatlıği yapdırmiş. Ben diyir geldim burya dünyeye ki benim üregimi aşdın Sitéfan can…

95 Na vaḫdır güzel görirsin. Allaḥ'da ḳabıl étsin. İnsanın üregine göre vérir. İnsanın üregi üregin açıḫ édecen. Çoḫ şükür Allaḥ, dé ki bögün ki gün vérdiğan. Sanın keremeten ḳurban olém. Allaḥ birdir. O zaman diyirim geleceḫ ki na vaḫ ḫalḫ hep bir olacaḫ. Ḥama ki insan safaya dayanmir. İnsan cafaya dayanir. İnsan oġli éledir. Özgesine diyir ḳuyi déşme. Déşen sırada da ḳuyiyi birez böyük déş. Niye? Onuçun ki
100 sen gendin düşeceḫsın orya.
Bizim burada, sizde ne tevürdür edet, aḥan ben öldüm. Baḫ beni götürüp ĝabıra basdırirsiz. Başım hangi terefe olacaḫ? Başım günéye gelecaḫ yoḫsa ḳıçlarım? Ḳıçlari o yanidir baş bu yanidir. Başım günéye baḫacaḫ. Buranın da adami yoḫdur.

Allah da nedir. Allah adamın vijdanidir. Adam ḥamaşa yaḫşilıḫ édecaḫ. Adam biriynen
105 yaşiyacaḫ. Adam ḫırḫızlıḫ étmiyecaḫ. Ḳaçaḫlıḫ étmiyecaḫ. Çuġulluḫ étmiyecaḫ. Nemerdin surfasi tolmaz, Koççah igidin de irengi solmaz. Éledir. Benim bi tene burada var idi. Çıḫardém, oḫiyém.

Gönül düşme tal budağa

Gönül düşme tal budağa,
Éy tolanmaḫ vardan olur.
110 Her kimin çoḫdur cafasi,
O aḫılsız serden olur.

Ser diyéller aḫılli başa,
Ḳoççaḫ dolanır ḥamaşa,
Özgeler çıḫar tamaşa,

115 Yaḫşi nöybet yardan olur.

Yarınan kèsilir ḳıymet.
Her bir yérde söylenir mētḥ.
Gelen qonaḫlara ay ürmet,.
Namusunan ardan olur.

120 Ar namus bülmiyen insan,
Şirin ṭanışmiyan lisan,
Tèknelerde kulaḫ asan,
Ḳalmaḳali şerden olur.

Şerinen ḳalmaḳal olmaz.
125 Nemerdin surfasi ṭolmaz.
Ḳoççaḫ iggidin irengi solmaz.
Ḳoççaḫ er kişi ardan olur.

Bu benim şiirim. …Ya kim yazacaḫ! Benim béle işlerim çoḫdur. Aşindi biz ne diyirıḫ. Gün günden ötüridir. Ay da géceden ötüridir. Éle. He. Biz de dünyeden. Bu
130 tevür, güzel şirin dünyeden he. Yaşamaḫ var, iş var.

SÖZLÜK

Tsalka (Parmaksız) Urumları SSCB zamanında öğretim gördükleri, devlet dili, halklar arası ünsiyet dili olmuş Rusçadan, birlikte yaşadıkları Gürcülerin dilinden, aynı bölgede bulundukları Borçalı Azeri Türkleri ağzından pek çok kelime almışlardır. Aynı zamanda bazı Türkçe kelimelerin de geçirdikleri değişim nedeniyle anlaşılması zorlaşmıştır. Süreç içerisinde kendilerine has kelimler de oluşturmuşlardır. İşte bu tür sözcüklerden oluşan aşağıdaki sözlük, metinlerin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Kelimelerin karşılarına kökenleri de yazılmaya gayret edilmiştir. Sözlükçülükteki bir kelimenin bir dil için kökeni alındığı dildir ilkesine uyulmaya çalışılmıştır. Aksi takdirde Rusça diye gösterdiğimiz bir kelimenin kökeninin Latince olduğunu söylemek de mümkündür.

aftamat (4-25): Rus. (aslı: автомат=avtomat). Otomatik tüfenk, makineli tüfek.

agranom: Rus. (aslı: аграном). Ziraat uzmanı.

Aḫdaridli (28-7): Rus. (aslı: авторитетный=avtoritet(nıy=li) Nüfuzlu.

aḫliçat (6-48): Düşün.

aftonsiya (6-33): Rus. (aslı: автостансия=avtostansiya). Otomobil / taksi durağı.

alvér et- (11-17): Azr. Borçalı ağzı. Alışveriş etmek.

aprozit (18-73): Baskın.

araḳ: T. (arak). Üzümden, kızıldan elde edilen bir tür rakı.

arḫiv: Rus. (aslı: архив=arhiv). Arşiv.

armiya (6-1): Rus. (aslı: армия=armiya). Ordu.

asĝarbat (18-2): Rus. (aslı: оскорбить=oskorbit). Tahkir etmek.

aşıpka düş- (1-26): Rus. (aslı: ошипка=oşipka). Şaşırmak, yanlış gelmek.

Ayirosoros (19-35): Hz. İsa.

bandit (26-12): Rus. (aslı: бандит=bandit). Eşkıya, gangster, yol kesen.

başa düş- (28-5): Azr. Anlamak

bift (10-23): Mit

çeter (19-67): Çete, eleman, korucu.

çin (3-157): T. Umuz.

çuġul (29-105): Cahil

ċıtti pʼıtti (13-6): Saklan çık. Bu bir oyunun adı anı zamanda o oyunda söylenen söz.

darage (12-13): Rus. (aslı: дорогой=dorogoy). Pahalı.

déyḥōrda (9-47): T. Daha orda.

direkdor (29-62): Lat. Rus. (aslı: директор=direktor). Yönetici, müdür.

düyü (3-175) : T. Azr. Pirinç.

etnos (22-37): Lat. Etnik.

familya (28-1): Lat. Rus. (aslı: фамилия=familiya). Soyadı.

fistalét (4-25): Rus. (aslı: пистолет=pistolet). Tabanca.

forel (10-20): Rus (aslı: фарел=farel). Alabalık.

granitsa: Rus. (aslı: граница=granitsa). Sınır kapısı.

ĝıriĝa (23-6): Kitap

hamaşa (9-1): Azr. Borçalı ağzı. (aslı: hemeşe, hemişe). Sürekli, her zaman, devamlı.

ḥar (3-154): Azr. Nere.

hasına (25-27): Azr. Borçalı ağzı. Hangisine.

hayıf (3-141): Azr. Borçalı ağzı. Acı, hınç.

ḫeden /geden (3-176): Trk. Kadar.

hozeyin (19-18): Rus. (aslı:хозяин=ĥozyayin; Azr. Borçalı ağzında ĥozeyin). Sahip.

ispetiyelistlik (7-6):Rus. (aslı: специалист=spetsialist+lik). uzman, iş, meslek, görev.

ḳanaḫli (18-21): T. Kan ayaklı>kanahli, kadın. Mec. Cesaretsiz.

kan- (29-56): T., Azr. Borçalı ağzı. Anlamak.

kapek (9-142): Rus. (aslı: копек=kopĕk; Azerice ve Borçalı ağzında ḳepik). Rus kuruşu.

kerm (9-87): kere-m, bu defa, bu kez anlamındadır.

kızıl (9-83): T. Altın.

Kipir (2-3): Kıbrıs.

ḳolḫoz (22-12): Rus. (Açımı kolektif ziraat). SSCB sisteminde köy kolektif birliği.

kömek (29-61): Azr. Yardım.

küçe (1-27): Azr. Sokak, köşe.

legenda (9-110): Rus. Efsane

liguti (29-49): Lezzetli, faydalı.

magazin (4.vk): Dükkan.

malalitĝa (6-3): Rus. (aslı: малолитка=malolitka). Küçük hacimli.

maşina (6-3): Rus. Makine, taşıt, araç.

meyel (9-51): Zaman.

mojét (12-13): Rus. (aslı: может=mojet). Belki.

neblém (5-46): T. Ne bileyim, bilmiyorum.

ninalyote (12-13): Çok.

niqona (10-8): Lat. (İkon) Hıristiyanlığa ait dini resim ve kabartmalar.

nöker (3-159): Moğ. Hizmetçi.

nöybet (21-39): Dostluk.

opşi (25-23): Rus. (aslı: обши=opşi). Toplam, toplu.

ögec (24-3): T. İki-üç yaşındaki erkek koyun. (Eski Türkçe'de ög kökünden -ç küçültme ekiyle türemiştir. H. Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü).

pamyatlik (29-36): Rus (aslı: помятник=pamyatnik). Abide, hatıra, şehitlik, kabristan.

pʼadval (4-32): Rus. (aslıı: подвал=podval). Zemin kat.

pirapisovalo (24-45): Rus. Kontrolcü, kontrolör

piyan (4-20): Rus. (aslı: пиян=piyan). Sarhoş, alkollü.

pʹoċqa (9-3): Rus. (aslı: почка=poçka). Ağaçtan yapılan içerisine su vb. şeyler konulan kap.

povar (20-87): Rus. (aslı: повер=povar). Aşçı.

pıreparaca (28-8): T Küçükçe

puta (19-16): Nişanlı, sözlü.

rab et- (17-5): T. Mal et-

radno yazi (25-22): Rus. (aslı: родной язык=radnoy yazık). Ana dili, öz dili.

rezim (4-35): Gözlere çekilen bez.

rézim (6-19): Rus. (aslı: резин=rezin). Lastik.

sağ güni (4.vk): T Gündüz.

sargaf ol- (29-42): T Dost ol-

sarsağ (21-44): Azr. Borçalı ağzı. Deli, sersem.

savmak (4. vk): Satmak, uzaklaştırmak.

salavat (29-70): Rus (aslı: целовать=tselavat). Öpmek.

seminariya (28-10): Rus. Kolej.

sémya (2-3): Rus. (aslı: семья=semya). Aile.

sesaniḫlar (22-45): Bir meslek.

sıtaqan (19-6) : Rus. (aslı: стакан=stakan). Bardak.

sımatria (20-86): Rus. (aslı: смотреть=smotret): Kontrolcü, bakıcı.

sırım (7-3): T. Çuvaldız, büyük iğne.

sıqupoy (20-88): Rus. (aslı: скупой=skupoy). Cimri.

siredni (27-2): Rus. (aslı:средний=srednıy). Orta.

solḫoz (22-12): Rus. /açımı: Sovyet ziraatı/. Köy kolektif birliği.

sotti (29-33): Tartı birimi.

spequlyat (6-51): Rus. (aslı:спекулянт=spekulant). Vurguncu, fırsatçı, suiistimal yapan.

şalik: Eşkıya, yan kesici

şaz éyle (20-106): Neşeli olmak. (belki saz eyle

şebeş (21-76): Azr. Borçalı ağzı. Şabaş/Şebaş. Düğünde çalgıcıya verilen ekstra para.

şıqola (5-20) :Rus. (aslı: школа=şkola). Okul.

şoċik (6-11): Rus. (aslı: счетчик=sçotçik). Sayaç.

tamada (21-72): T. (Tamata). Düğünde masa beyi, tostlar söyleyen, düğünü yöneten kişi.

televiziya: Lat. Televizyon.

uçunni (29-79): Rus. (aslı:ученный=uçyonnı). Savatlı, aydın, bilim adamı.

uje: Rus. (aslı: уже=uje). Artık, daha.

uslovya (29-70): Rus. (aslı: условья=uslovya). Şart, ortam.

üçenik: Rus. (aslı: ученик=uçenik). Şakirt, öğrenci.

vagzal (6-9): Rus. (aslı: вокзал=vokzal). istasyon, terminal.

vanerḳa (20-95): Rus. (aslı: фанерка=fanerka). Nazik tahta. (Divan, çekyat).

vaste (17-8): Hak dağıtan.

yayah (4.vk): Yayan (Belki yayah Borçalı ağzında yalın.)

yedenha (25-6): Madalya

yittoçki (25-25): İyi

qajdomari (25-5): Rus. SSCB sisteminde bir tür köy birliği yöneticisi, muhtar

qamisya (25-26): Rus. (aslı: комиссия=komissiya). Komisyon.

qanyon (10-17): Azr. Borçalı ağzı. Kanoy. Bir akarsuyun kalkerli bir alanda oyarak oluşturduğu dar ve boğaz biçimindeki koyak, dar boğaz, kapuz, kısık, klüz.

qartof (29-38): Rus. (aslı: картофель=kartof/kartoşka). Patates.

qatişka (29-39): Rus. (aslı: катушка=katuşka). Fotoğraf makinesi içi.

Qaqra (9-60): Gürcistan'da (Abhazya'da) şehir.

qeryét (14-20): Kötü.

Qodori (21-37): Gürcistan'da bir yer (dere).

qula: (1-25): Güzel.

quruşqa (9-5): Bakır maşrapa.

KAYNAKÇA

KİTAP

Altınkaynak, Erdoğan; Ortodoks Türkler Urumlar, ÜBL Yayıncılık, Ankara 2005.
Banguoğlu, Tahsin; Türkçenin Grameri, TDK; Ankara 1994.
Boratav, Pertev Naili; İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul-Ankara 2000.
Buran, Ahmet; Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, TDK, Ankara 1997.
Ercilasun, Ahmet Bican; Kars İli Ağızları, TDK, Ankara 2002.
Ergin, Muharrem; Türk Dil Bilgisi, Bayrak, 21. Baskı, İstanbul 1993.
Erten, Münir; Diyarbakır Ağzı, TDK, Ankara 1994.
Garkavets, Aleksandr; Urumi Nadazov, Alma-Ata 1999.
Gemalmaz, Efrasiyap; Erzurum İli Ağızları, III Cilt, TDK, Ankara 1995.
Genel Türkçe Sözlük, TDK, 10. Basım, Ankara 2006.
Gülensoy, Tuncer; Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK, Ankara, 1988.
Gülensoy, Tuncer; Ahmet Buran; Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler, TDK, Ankara 1994.
Gülseren, Cemil; Malatya İli Ağızları, TDK, Ankara 2000.
Hacıyev, Valeh; Azerbaycan Folklor En'eneleri (Gürcüstan'daki Türkdilli Folklor Örnekleri Esasında), Tbilisi 1992.
Kalay, Emin; Edirne İli Ağızları, TDK, Ankara 1998.
Kalaycı, Ünal; Posof Fıkraları, Selçuk Ofset, Kahramanmaraş 2008.
Karahan, Leyla; Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK, Ankara 1996.
Korkmaz, Zeynep; Türkçe'de Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK, Ankara 1994.
Özkan, Mustafa; Türkçenin Ses veYazım Özellikleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001.
Sağır, Mukim, Erzincan ve Yöresi Ağızları, TDK; Ankara 1995.
Sakaoğlu, Saim; Karacaoğlan, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
Tatçı, Mustafa; Yunus Emre Divanı II, MEB, İstanbul 1997.
Tekin, Talat; Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, KB/Simurg, Ankara 1995.
Tokatlı Suzan; Anadolu Ağızlarının Söz Varlığından Yararlanılarak Türetilen İsimler, Laçin yayını, Kayseri 2007.
Yazır, Elmalılı M. Hamdi; Kur'an-ı Kerim Meali, Sentez, İstanbul 2006.

W. Bang, G.; R. Rahmeti; Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1936.

MAKALE

Ağacan, Kamil; "Ermenistan-Gürcistan İlişkileri", Ermeni Araştırmaları, Cilt 5, Sayı 19, Sonbahar Ankara 2005, s.64-82.

Altınkaynak, Erdoğan; "Kırım-Karadeniz-Urumlar ve Yunanistan",www.ufukotesi.com 2006 Ankara.

Altınkaynak, Erdoğan; "Kırım-Karadeniz-Urumlar ve Yunanistan",www.ufukotesi. com

Anzerlioğlu, Yonca; "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı" Türkler Ansiklopedisi, C 6, Ankara 2002, s. 213.

Beydilli, Kemal; "1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi, Cilt XIII, Sayı 17, Ankara 1988, s. 365-434.

Bostan, Hanefi; "Anadolu'da Çepni İskânı", Türkler Ansiklopedisi, C 6, 2002, s. 299-311.

Caferoğlu, Ahmet; "Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi" TDAY. Belleten 1958, TDK, Ankara 1988, s. 1-11.

Caferoğlu, Ahmet; "Anadolu Ağızlarında Konson Değişmeleri", TDAY. Belleten1963, TDK, Ankara 1964, s. 1-31.

Ahmet Caferoğlu; "Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi", TDAY, Belleten 1955, TDK, Ankara 1988, s.1-7.

Caferoğlu, Ahmet; "Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri", TDAY, Belleten 1964, TDK Yayınları, Ankara 1965, s. 1-33.

Cikiya, S.S.; (Çev. Rahat Abdiyeva) "Gürcistan'da Türkolojinin Gelişmesi", Sovyetskaya Turkologiya, No: 6, Petersburg, 1977, s. 30–39.

Devlet, Nadir; "Yeni Türk Dilleri Kutlu Olsun!", Türk Dili, S 554, Şubat 1998, s. 116-120.

Ekincikli, Mustafa; "Türk Ortodokslarının Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme" Türkler Ansiklopedisi, C 6, 2002, s. 238–239.

Erden, Aysu; "Azeri Türkçesinin Geçmişine ve Sözdizimi Özelliklerine Kısa Bir Bakış" HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 1985, s. 43-62.

Kafalı, Mustafa; “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi” Türkler Ansiklopedisi, C 6, 2002, s.177-193.

Kalaycı, Ünal; “Ses Bayrağımızın Dalgalandığı Gürcistan’ın Tsalka Bölgesi İzlenimleri” Bizim Ahıska Dergisi, Sayı 6, Ekim 2006, s. 32–39.

Kasaboğlu Çengel, Hülya; “Ukrayna’daki Urum Türkleri ve Folkloru”, Millî Folklor S 61, Bahar 2004, s. 58-67.

Koraş, Hikmet; “Günümüz Türk Lehçelerinde Gereklilik” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006/1, Sayı 20, 2006/1, s.131-141.

Sağır, Mukim; “Ağız Çalışmalarında Çevriyazı”, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.126–138.

Yalçın, Alemdar; Başak Uysal; “ Karadeniz Çepnileri 1”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi, S 35, Güz 2005, s. 29-36.

BİLDİRİ

Anzerlioğlu, Yonca; “Karamanlılar, Gagauzlar ve Urumlar Arasında Tarihi ve Sosyo-Kültürel Bağlar Var mıdır ?” (Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, 8–10 Mayıs 2002.), Bildiriler, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 2004, s. 220-239.

ÖDEV

Özcan, H. Pınar; “Yunanistan’ın Kafkasya Politikası”, (AÜ SBF Bölgesel Politikalar Ödevi-Yayınlanmamış)” Ankara 2003.

ANSİKLOPEDİ

İslam Ansiklopedisi, Gürcistan Maddesi, Cilt 14, TDV, İstanbul 1996, s. 310.

RAPOR

Kaba, Sidiki; Antoine Bernard; Aleksandra Koulaeva; vd., “ Report, İnternational Fact-finding Mission, Ethnic Minorities in Georgia,” April 2005 s. 2. / www.fidh.org

KİŞİLER

2005

Anna ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 6. vk.

Çamurliyeva, Sofya ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 13. vk.

Çamurliyev, Simon ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 13. vk.

Delibalta, Aleksandra ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 4 ve 6.vk.

Delibalta, İsmail ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 6. vk.

Garibov, Femistan/Femistogul ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 7. vk.

Garibov, Yurik ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 7. vk.

Gordeziani, Rısmag ile Tiflis Devlet Üniversitesinde 19.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 1. vk.

Gorelova, Sona ile Evrenli köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 12.vk

Karibova, Sonya ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 7.vk.

Karagözov, Pavıl ile Tiflis'te 20.10.2005 tarihinde yapılan mülakat/ 2 ve 3. vk.

Kisinova, Alvina ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 4, 5, 6. vk.

Paraskiyevof, Yura ile Ölenk köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 10. vk.

Paraskiyevova, Lemona ile Ölenk köyünde 25.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 10. vk.

Poşnakova Sara ile Tsalka (parmaksız) merkezinde 23.10.2005 tarihinde yapılan mülakat./ 5, 6. vk.

Tanasov, Alik ile Beştaş köyünde 24.10.2005 tarihinde yapılan mülakat. / 8. vk.

2006

Bayazof, Benyamin ile Cinis'te 10.08.2006 tarihinde yapılan mülakat./ 1, 2. k.

Bayazof, Gerakıl ile cinis'te 12.08.2006 tarihinde yapılan mülakat./ 4. k.

Bayramişvili, Lena (Telli) ile Gunyakala köyünde 11.08.2006 tarihinde yapılan mülakat./ 3. k.

Buludov, Giya ile Cinis'te 10.08.2006 tarihinde yapılan mülakat. /1. k.

Pilavof, Emanuel ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 11.08.2006 tarihinde yapılan mülakat./ 3. k.

Satırov, Odisey ile Tsalka (Parmaksız) merkezinde 11.08.2006 tarihinde yapılan mülakat./ 2. k.

Şuşanof , Gabro ile 10.08.2006 tarihinde Cinis'te ile yapılan mülakat./ 1. k.

EKLER

EK-1 PAVIL KARAGÖZOV İLE YAPILAN MÜLAKAT (SÖYLEŞİ)

Tsalka (Parmaksız) Rayonunun Ölenk köyü Urumlardan Olan Pavıl Karagözov ile Gazi Üniversitesi "Gürcistan Urumları Projesi"nin Yürütücülerinin ve kültür ateşemizin 20 Ekim 2005 Tarihinde Tiflis'te Yaptığı Mülakat / 2. ve 3. vk. (Buradaki görüşler Karagözov'a ait olup Urumlar hakkında bilgilenmemize, onların düşüncelerini anlamamıza, onun olaylara bakış açısını görmemize yarayacaktır.)

K: Ben sizinan söyliyem nasıl ki söyliyellar Salka'da. Dilimi kırmiyem. Adım Pavıl'dır. Pavıl. Family? Soyumuz Karagözgil… Soyadi Karagözov. Esgeri dohdoram. Ben şindi de işliyerem dohdor. Ancah bu Urumların işini büliyerem. Kitap yaziyerem. Bir kitap burahmişem, ikinci kitap vermişem. Üçünci kitabi oni da yaziyerem.

TH: Hocam biz Ankara Türkiye'de Ankara Gazi üniversitesinde öğretim elemanlarıyız. Biz iki yıl önce bir projeye başladık. Ukrayna'nın Maryapol Bölgesindeki Urumları duyduk.

K: Kandım. Biz diyerıh kandım. Siz diyersiz annadım. Kandım.

TH: Burada bir grup olduğunu, insanlar olduğunu duyduk. Bunlar çok dilli yani Urumca dedikleri bir dil konuşuyorlar. Ukraynaca konuşuyorlar. Rusça konuşuyorlar. Kültürleri Anadolu kültürüne yakın.

K: Yahşi, diyarım şindi.

TH: Bazı hikâyeleri masalları, atasözleri Anadolu'dakilere benziyor.

K: Başa düşdüm.

TH: Dinleri Ortodoks, çok dilli ve çok kültürlü bir toplum olduğunu duyduk orada.

K: Yaşvaş yavaş diyem. Mariyopol Urumlari biz bize diyerıh Urum. Siz diyersiz Yunan. Biz bize diyerıh Rum.

TH: Biz de Urum diyoruz.

K: Siz de diyersiz Urum? Mariyopol Urumlari Turkiye'den degildir. Mariyopol Urumlari Kırım'dandırlar. Kırım.

K: Bin yeddi yuz yetmiş dokkuzunci yilida köçmişdiller. Bizim Urumlar Turkiya'dan gelmişdüller. Kars, Erzerum, Tirabizon vilaytlerden. Şimdi da orda vardır kentlerin adi, kövlerin adi hangislari ki burda kövler vardır. O kövler varidi Turkiya'da. O kövlerin

adi burada da koşdular. Salka'da reyonun adi Salka'dır. Kövlerinini adını diyem başa düşersiz var?

Urumlar, Türklerin Urumlari burya keçmişdiller. Birinci bin sekiz yuz yiggirmi dokuz yilda, bin sekiz yuz otuz yilda başladılar burya konmaya. Ondan ireli de keşmişdiller. Az keşmişdiller. İşlemeye keşmişdiller burya, çalışmaya keşmişdiller.

Ter: O insanlar çok iyi usdalar imişler. El işlerini çok iyi yapıyormuşlar.

K: Gümüşhana'dan gelmişler. Onnar az keşmişdiller. Onnar sayili.

TH: Hangi yıllar peki hocam?

K: Onnar keşmişdiller bin yeddi yuz yetmiş, seksen o yillarda keşmişdiller ama o keşmah başhaydi. Özgeydi. Biz ki geri keşdıh burya bin sekiz yuz yigirmi dokuz yilda birinci küçük geldiler. Bin sekiz yuz ottuzunci yilda çoği geldi. Geldiler hep yığışdiler, çökdiler. Urumlarınan barabar Ermniler geldi. **Ermeni kövi varidi on iki tene. On sekiz köv Urum kövi geldi. Sora çoğaldıler.**

Salka'dan başha, Salka'dan savayi Urumlar yaşiyellar özge regyonnarda. Burdan yahın vardır regyon Tetrisharo. Yeddi köv vardır. Çoği Salka'dadır. Saveski Sayuzda, Sovyet Birlikte birinci rayonidi nerdeki yaşiyeller Urumlar. Size ele diyem ki Sovyet Birlik'te, Unyan'da hep Urumlar Turkiya'dan gelmişler. Olabülür bin teneden biri gelmişdir Yunanistan'dan. Başhalari hep gelmişdiller Turusya'dan gelmişdiller. Ama birinci gelmişdiller Salka'ya gelmişdiller. İki pay Urumlar vardır. Bir payi Pontiski yazik diyeller. Pontiski dil büliyer, bir payi, az payi. Diyah ki on sekkiz köv varidi, üç köv büliyerdi. Başhalari Türk dilini büliyerdiler. Burya geldiler bir yuz yilin içinde. Ana dili Türk diliydi. Halhın dili, ana dili Türk diliydi. Sora geşdi ana dili Rus dili oldi. Şindi burdan köşdiler Yunansdan'a. Uşahların dili oldi, ana dili oldi Yunan dili. Başa düşdüz? Buradaki Urumların ana dili; var Türk dili, var Gürcü dili, var Urus dili. Gürcü dili var o Yunannar'ın hangıslarki yaşiyeller Gürcü kövlerin içinde. Kahet vardır. Kahet'da Urumlar yaşiyer alti yuz ocah. Bu alti yuz ocah; kişi Urum'dur, kadın Gürci'dür, kişi Gürci'dir kadın Urum'dur ela. Bu alti yuzün ana dili Gürci dilidir. Salka'daki Urumların ana dili Urus dilidir. Rus dilidir. Var kövler, ana dili Urum dilidir. Dımanis rayonda vardır beş köv. Salka, Tetrisharo, üçünci rayon Dımanis rayondur. **Dımanisharo var beş köv. Beş kövün içinde üç köv Türk dilinen söyliyer.** İki köv Urum dilinen söyliyer. Birinci buraya geldiler Türk dilinnnen söyliyenner. Sora geldiler Urum dilinen söyliyenner. Urum dilinen söyliyenner geldiler. Otuz yilden sora geldiler. Bin sekiz yuz elli sekiz yilde bir pay geldi. Öbür pay geldi bin sekiz yuz seksen senede.

TH: Urumca bilen üç köy?

K: He onnar gelenner Urumca söyliyeller. Gürcisdan'da burada, Tifliz'in yanında yaşiyannar gayri. Yunannar, çoh Yunannar varidi. Suhum'da. Suhum Yunannar'i. Ana dilleri, Urum dilini, Urum diliydi. Onnar gelmişdiler bin sekiz yuz altmiş- seksek yılda.

TH: Suhum'daki YunanlarYunanistan'dan mı gelmiştiler?

K: Yoh Turkiya'dan. Hamisi Turkiya'dan gelmişdiler. Acarya'ya geldiler bin sekiz yuz elli – altmiş yilda geldiler. Onnar da, onnarın da ana dili Yunan dilidir. Bir buralara gelenin Urumların ana dili, çoğunun ana dili Türk dilidir. Ama var kövler hangısınınki ana dili Urum'dur. Ama çoğunun, çoğunun dili, ana dili Türk diliydi. **Zamannar geçende ana dili Türk dilinden geçdi Urus diline. Niye? Mekdepler açıldi. Mekdepler Urus dilinde. Yavaş yavaş ana dili döndi Urus diline. Hama şindiyeçin söyliyeller Türk diliynen. Ele söyliyenden; yazi çizi dilide Urus dili, ayağın içinde söyliyende Türk dilidir.**

TH: Yazı dili Rusça, konuşma dili Türkçe.

K: Konuşma dili Türk dilidir. He. Buradan Turkiye'ye gidenner birbirinnen yahşi danişiller. Kaniyiller bögün de.

TH: Bu bahsettikleriniz Salka'dakiler mi? Batum, Abhazya ve Acaraya?

K: Gürcisdan'da hem yahşi yellerde varidi yüz bin Urum.

TH: Ne zamana kadar?

K: (SSCB) Eseyse tağılanaçah. Bin dokuz yuz dohsana… Yuz bin Urum olurdi. O yüz binin içinde otuz binidi Salka'da. Ele söyliyerdiler. Otuz bin Suhum'da, otuz bin Acarya'da, on bin Tifliz'de. Tifliz yahınnarda, bu yahınnarda. Hepsi yüz bin idi. Şindi bögün kalmişdır, olabülür on bin kalmamişdir.

Salka'da kalmişdir. Salka'da otuz binidi. Şindi kaldi bin beş yüz. Dımanis'de beş köv varidi. Beş kövde beş bine yahın varidi. Şindi kalmişdir yüz elli, iki yüz. Var köv hangısında kalmişdir beş adam, on adam kalmişdir sağ kövde. Nerdeki iki bin varidi şindi kalmişdir bir on adam.

TH: O hangi köy hocam. İki bin var idi on adam kaldı?

K: **Var ele köv. Diyah ki Karakov varidi. He Salka'da dört ev kalmişdir. Dört evde alti adamdır. Ehdiyallar kalmişdir. Niya kaldilar? Onuçun ki kimseleri yohdur orda Yunanisdan'da kimseleri yohdur. Kimin yanına gedeler. Hesdediller. Ağliyiller. Pullari yohdur. Paralari yohdur, gidemiyeller. Ya da diyiller ki ben burdan getmem. Bura benim vetenimdir. Ben getmiyecam. Ama çoği getmişdir. Çoği getmişdir.**

YH: Çoğu Yunanistan'a mı gitti hocam?

K: Çoği Yunanisdan'a getmişdir ama Uruset'a da getmişdir. Sıtavrapol, Petiger, Minogo… Orda da çoh Yunan vardır.

Şindi burda bir beş on sene geçacah. Salka'da Urum olmiyacah. Urumlar kalacahlar, Kahetda. Bu dedığım rayon nerde Urumlar yaşiyer. Ana dilleri Gürci dilidir. Onuçun ki mekdebe gidiyeller Gürci dilinen. Yoldaşlari Gürcidiller. Gürci gadınneri aliyeller ya da Gürci kişiye gidiyeller. Onnar çetin gidiyiller. Yunanisdan'a çetin gidiyiller. Yunanisdan'a Gori, Karspi oralardan çetin gidiyiler.

TH: Zorla gidiyorlar?

K: Ne, isdemiyiller. Çetin gidiyiller. İmeretya'dan, Kutayis'den, çetin gidiyiller. Kahet'den çetin gidiyiller. Salka'dan kolay gidiyiller. Bu Tifliz'den de çetin gidiyiller. Ama burdan da gidecahler. Buradan gidecahlar. Kalacah burada kim ki yoldaşi Gürci'dir.

K: Ben de burda yaşiyerim. Ben de getmiyerem. Yoldaşım da Urum'dur. Anasi Gürci'dir. Ancah ben de getmiyerem.

TH: Hangi köyden eşiniz?

K: Ben hangi kövdenem? Kövün adi Ölenk. Ölenk Türk dilinde bele yahşi gelmiyer da ölen. Ben ele başa düşüyerim ki adi yahşi gelmiyer da. Ama adi eledir. Ölenk.

TH: Salka'da hangi köyler var?

K: Hepsini, hep diyebülerem. Urum kövlerini diyem. Sora diyem Ermeni kövlerini. Yohardan başliyem: 1. Ölenk, 2.Cinis, 3.Kümbet, 4.Evrenni, Avranni, Evreni diyeller. Biz diyerıh Evrenni, 5.Yeddi Kisse, 6.Tek Kisse, 7.Kümbet, 8. Kala, Günya Kala, Günni Kala. Esgi adi, Kala, Gunya Kala. Bir sifde onun adi Günni Kala'ydi. Günni Kala sora yavaş yavaş dönderdiler kaldi Gunya Kala. Şimdi mekdeplerde yaziyeller Gunya Kala. 9.Hadik, **10.Barmahsız. Barmahsız eksi adidir. Barmahsız söylenmiyer, yazılmiyer. Barmahsız rayonun kövidir. Adi Salka'dır. Salka'nın eksi adi Barmahsızdır. Gendi gendine söyliyenner diyeller sen nerelisen? Barmahsız'danam** 11.Ahalık, Bir zamannar ona söyliyerdiler Poşt. Urus sözidir Poşt. 12.Şipek 13.Haraba. Haraba'nın adi döniyerdi. Veboharaba şimdi diyeller. Bir sifde adi Neoharaba'ydi. Neo teze haraba. Haraba uş yeri. Uş yeri uşiyer da. Haraba Turk dilidir. Türkçedir. 14.Beşköv 15.Karakov 16.Beştaş. En böyük, bir sifde en böyük köv Beştaş idi. Bir zamannar gelenner hep geliyerdiler Beştaş'a yığıliyerdiler. Ordan sora tağıliyerdi, rayona tagıliyerdiler. Bir kövün adi Gürci adidir. 17.Sinsharo. Biz Sinsharo diyeruh Çızgaro. Çızgaro ama adi Sinsharo'dur. Ama söyliyende biz diyerıh Çızgaro.

Onnardan savari Urumlar yaşiyeller teze kövlerde. 18.Tıriyaleti. o Nemse kövidir. Nemse biliyersiz nedür? Germani. Bu kövde Almannar yaşiyerdiler. Almannar orya köçmüşdüller. Bin sekiz yuz elli sekizinci senede. Çoh köçdüler. Köv etdiler. Onnari sora sürdiler dögüş sırasında. Kazahstan'a sürdüler. Adıni koşdiler Molotova. Ondan ireli adiydi Rozenberg. Komünistler gelende adıni koşdiler Rozenberg. Birinci adiydi Aleksandır Sıtif. Aleksandır Stif, Rozenberg, Molotof. Bögün adi Tıriyaleti'dir. Tıriyaleti. Gene bir köv vardır. Balaca kövdür. Küçük kövdür.19. Adi Çapayevka. Çapayev duymuşsuz bu sözi? Dögüş sırasında varidi. Ele bir esger varidi. Soyadi Çapayev, Çapayevka. Küçük kövidi. O kövde de yaşiyerdiler. Almannar yaşiyerdi. Sora Almannari ki sürdiler Kazahstan'a o kövde çökdüler Urumlar. Ondan başha iki köv vardır gene Bir kövün adi 20.Hıramges'tir teze kövdür. Ona demah olur küçük köv. Ona demah olur küçük şeher. Çohca benziyer şehere. Hidro elektrik. Bu ışıği veriyer. Hıramges yigirmi beş kilometreden sora vardır. 21.Bediyani. Gürci sözidir. Bediyani. Bediyani kısmetli. Orda Hıramges ikidir. Konstansiye toprağın dibindedir.

TH: Bediyani de Urum var mı?

K: Urumlar da yaşiyeller, Urumlar da yaşiyeller, Gürciler de yaşiyeller, Ermeniler de. Ama çoği Urum'di. Şindi orda kalmadi kimse. Şindi orda kalmişdir hesdehene. Delilerin delihene. Orda yaşiyerdiler gesde işliyenner. Yaşiyerdiler o sıra. O ki iş kurtuldi orayi etdiler delihene etdiler. Ama Urumlar yaşiyerdiler. Şindi ordan hep köçmüşdüller. Bu dedigım köylerde yaşiyeller Urumlar. On üç kövde yaşiyeller Ermeniler

TH: Salka'da on üç köyde yaşıyorlar

K: On üç kövde yaşiyeller. O Ermeniler Türkiye'den gelme Ermenilerdi. Geldiler barabar. Onnar da o vilaytlarden gelmişdirler. Kars, Erzum ordan gelmişdiller.

TH: Hocam bu Ermeniler de Türkçe konuşuyorlar değil mi?

K: Türkçe konuşiyeller ama gendi öz dilinde de konuşiyeller. Şindi de Türk diliynen konuşiyeller ama yahşi konuşmiyeller. Birinci sıralarda yahşi konuşiyerdiler. Turk dilinde yahşi konuşiyerdiler. Geldiler ki burya Urumlar, Ermeniler, Çingeneler. Bir köv varidi Çıgan kövi varidi. Bir köv varidi Kürt kövi. Bunnarın içinde vardi Yahudi varidi. Bunarın içinde Yahudi karışığidi. Bu Yahudiler, Kürtler köçdüler 1880 senede geri köçdüler. Kars'a köçdüler. Kürtler onnarın kövünün adi Sabit Ahcay'di ama köçdüler geri. Varidi Asur, Asurî. Kürtler köçdüler. Çigannar, Çigannar.

TH: Çingeneler?

K: Bazısi köçdi bazısi kaldi Ermenilernen barabar. Şindi karışuhdur onnarinan barabar. Bir köv kövün adi Tamaraharaba'dır. Orda evelden yaşiyerdi Çigannar. Şindi diyeller biz Ermeniyıh. Soyadlari Ermeni'dir. Söyliyeller Ermenice. Ancah özleriynen söyliyende Çigan diliynen söyliyeller.

Kürtler köçdüler. Çiganlar köçdüler. Asurlar, Yahudular Urumlarnan karışdılar. Bir ele seziyeller ki bu familya Asurî familyasıdır. Birisi var İvanovi, Asurî. Diyeller ki Ananikovlar da Asurî'dir. Burya gelende familyalar Türk familyasıydı. Burya geldiler familyayı dönderdiler. Rus familyasına dönderdiler. Keçdiler Yunasdan'a Yunanisdan familyasına dönderdiler. Benim familyam Rus dilinde Karagezof. Benim kızımın soyadi Mavromatis. 1986 yilda aldi soyadi Mavromatis. Öz kızımın.

K: Yunasdan'a gedecah. Var hısım. Hısım büliyersiz?

TH: Biliyoruz. Akraba, akraba.

K: Var hısımlarım. Özümün hısımlari. Hangisininki soyadi oldi "Şaftvaladze"

Ter: Yani Karagözov'un çevirisi Gürcüce. Şaft vali yani kara göz.

K: Buradan köçenler Yunasdan'a adlari da Anzer Şaftvaladze. Anzer Gürci'dir.

Ermani kövlerinin adlarini:1. Kuşci: Turkiya'da vardır. 2. Aşkala 3. Çiftkilise, 4.Kızılkilise, 5.Haçköv, 6.Kabür, 7.Taşbaş, 8.Dereköv. Hep Turkiya sözleridir bunnar. 9. Nerdivan, 10.Ozni, 11.Ayazma, 12.Tamaraharaba. Daha kim kaldi. Ahlıma gelende ele söyliyem. Ermeniler bir yere keçmiyeller. Ermenilerin cevannari Erivan'a gidiyer. Çoği kaliyer. Salka'da kaliyer. Şindi Yunan kövleri boşanmişdir. Az kalmişdır. Geliyer çökiyeller. Yaşiyeller Gürcüler. Bir Salka'da barabar yaşiyeller şimdi Yunannar, Gürcüler, Ermeniler bu üç millet yaşiyer. Başha kövlerde barabar yaşamiyeller. Ermeniynen Rum yaşiyer bir kövde. O kövün adi 13. Ahalik'dir. Ahalik çoği Urum idi. Azi Ermeni'ydi. 14.Burnaşet yazmadın? Evelden varidi bir köv. 22. Köyün adi Kerek. Kerek. Eger yazmadız Urum kövlerine yazın Kerek. Biz diyerıh Gerek. Gı Gerek. Yunan da yazıliyer Kerek. Da yaşiyerdiler Yunannar, Ermeniler. Urumlar Ermeniler. Sora vahıt geşdi. Bu Ermeniler yavaş yavaş geşdiler. Ermeni kövlerine da çoğı da Urum'a geşdiler. Şindi soyadlarından seziliyer ki olabülür Ermeni'dir. Ama diyer yoh ben Ermeni degilem, ben Urumam.

Salka'da bir köv vardır. Gürci kövi. Bir köv varidir. Aaa Urum kövlerine yazın 23.Hando. Evelden varidi. Bir köv varidi Gürci kövi, Reha. Bir Gürci kövidir Reha ama orda yaşiyerdiler Urumlar da yaşiyerdiler. Sogunki zamannarda bazısi geşdi Urum'a geşdi Gürcülerden. O ki Sovyet Unyon tagıldi. Bunnar tekrelden keşdiler Gürci oldiler.

Urumdan oldiler Gürci. Biz büliyerıh ki bu familya evelden kimdi. Gürci'ydi, Urumidi. Gendi diyer ki Gürci'yem. Ama biz büliyerıh ki bu Urum'dur. Ya da o diyer ki ben Urum'am ama biz büliyerıh ki bu Gürci'dir. Bir gendiler büliyeller bir de biz. Ele kırahdan sezilmez. Kırahdan sezilmez. Sezilir, bir soyadından sezilir ki bu soy Gürcidir, bu Urumdur.

TH: Sizin hanımınız hangi köyden?

K: Barmahsız'dan. Barmahsız kövde yaşiyerdi bir soy. Soyadi Mikadze. Mikadze familya adi. Kutayis'dan gelmeydiler. Yuz yirmi yildan kabah gelmeydi orya. Aldi, özüne aldi Yunan karısi…

TH: Hocam şunu sorabilir miyiz? 1829'da dediniz ki hepsi geldiler. Bunların geliş sebebi neydi?

K: Dögüşidi. Rasya, Rusya'ynan dögüşende torpah geçiyerdi Turkiya'ya. Torpah geçiyerdi Rasya'ya. Bögün geçiyerdi Turkiya'ya, yarın geçiyerdi Rasya'ya. **Bu torpahlar na vaht ki geşdi Tursya'ya geşdi. İçinde kalan Urumlar korhdular. Onuçun ki Uruslar orda olanda onnara kömek ediyerdiler.**

İkinci sebep bu dögüş Rasya'ynan Turkiya dögüşiyerdi. Bir yil keşmiyerdi, on yil keşmiyerdi, yüz yil keşmiyerdi. Yüz yıllarnan keşiyerdi. Kafkazdan Rusya geliyerdi. Sıha, sıha aşşaği eniyerdi. Tursya'ya aşşaği eniyerdi. Bir tarafdan öbür tarafdan, Balgarya, Rumenya oralardan da sıhiyerdi. Tursya'ya sıhiyerdi. Oralarda yaşiyan Kafkazya'da yaşiyerdi Müsülmannar Çerkez, Abhaz, Çeçen, Dağıstan, Karaçay, Nogay… Onnarın torpahlarına Ruslar gelende onnar kaçiyerdiler Tursya'ya. Onnari degişiyerdiler. Onnari Tursya'ya veriyerdiler. Ordan Urumlari aliyerdiler. Orya koyiyerdiler. Kafkaz'da vardır. Nogayların kövleri vardır. Nogayların kövleri. Eksi kövleri vardır. Hangisinin şindi bögün yaşiyer Urumlar.

TH: Peki, bu dögüşün olduğu sırada Urumlar korktular gitmek istediler?

K: Nasıl ki Hırısdiyan Hırısdiyana simpati ediyerdiler. O ki torpahlari Turusya aldiysa Turusya'ya geçdiyse torpahlar onnar dediler ki bizi de köçürün. Siz de köçün. Salka'ya gelende, Salka'ya gelende yaşadılar burda bir beş on sene yaşadılar. Dögüş gidiyerdi. Salka'ya gelende Kars Turusya'nındi. Sora dögüşden sora, Kars geşdi Rusya'ya geşdi. Buradan geşdiler tezden geşdiler. Kars'a keşdiler. Başa düşün! Kars Turkiya'nın olanda Kars'dan keşdiler Gürcisdan'a. Na vahd ki Kars geşdi Rasya'ya, tezden geşdiler, Kars'a geşdiler. Sora da Kars nerde kaldi onnar necoldi. Tezden ordan çoği geşdi Kafkaz'a keşdi. Burya gelmedi. O Kars'dan yohariye geşdi. Hep yohariye getdiler. Yohariye

getdiler.Nerdeki yaşiyerdi Nogay'lar. Nogaylar yaşiyerdılar. Nogayların yerleri çoğidi. Çoğ yerleri varidi. Atlarının yerleri varidi. Ama çoğidiler. Kentleri varidi. Şindiki bir kentin adi Sultan. Öbür kövün adi Nogayste. Böyük kövdür. Orda Nogaylar yaşiyeller. Şindi çogi geşmişdir şeye Tursya'ya geşmişdir. Ama bazısi kalmişdir. İki köv kalmişdir. Hangısi ki yolun üsdündedir. Büliyerem. Sultan'dır adi Nogayste. Ama orda vardır böyük köv. Köyün adi Greçiske. Elede yazıliyer. Urus sözidir. Yunan kövi daa. Orda yaşıyerdılar Nogaylar da yaşiyerdiler. Onnar geşdiler Tursya'ya geşdiler. Urumlar geşdiler orya geşdiler.

TH: Hocam Türkiye'de bulundukları zamanlar 1828'den evvel oralar Osmanlı topraklarıydı. Osmanlı yönetimi vardı. O zaman niçin göçmediler acaba? Biliyor musunuz?

K: Nere geçeydi? Dögüş yoğidi. Dögüş diyah ki Bulgarya'da varidi. Rumenya'da varidi. Odesa'da varidi. Dögüş yavaş yavaş o toprağa gelende o sıra degişdiler. Dögüş başha yerdeydi. Özge yerdaydi.

TH: Yani Osmanlı başka topraklarda dögüş yaparken orda yaşıyorlardı. Ne zaman Rusya'yla dögüşe başladı…

K: **Na vaht ki Rus esgerleri geldi bu torpağa. Bu torpağa geldi. O sıra degişdiler. Ele torpahlar varidi ki hangisine ki Uruslar gelmedi orada kaldiler…** Niya? Onuçun ki o torpahda Rus yoğidi. Dögüş yoğidi. Urumlar geşdiler o torpahda nere ki geldi Urus esgerleri geldiler onuçun.

TH: Tamam temel sebep orda dögüş olması. Savaş olmasaydı belki de böyle bir şey olmayacaktı.

K: Urumlar Türkiye'de yaşiyerdiler çoh. O benim dedıgımdır. Bağışla. Benim dedığım nedir? Biz bitırdıh dilimizi. Ana dilimizi yitırdıh. Bizim kaldi bir Kırisdiyannığımız. Dili bütürmeye yoh ki geçacah on yil, yoh ki geçecah yüz yil, yüz yillarnan geçecah ki. Bir adam yoh. Bir adam dilini yitürebülür elli yilda, on yilda. Ama köv? Cemeyet yitirir yüz yilların içinde. Urumlar Türkiye'de yaşiyerdılar yüz yillernan yaşiyillar. Ama varidi Urumlar hangisleri ki barabar yaşiyerdiler böyük torpahlarda yaşiyerdiler. Onnar Urum dilininen söyliyerdiler. O Urum dilini yitürmediler. Onuçun şimdi vardur burda, Gürcisdan'da bazi kövler hangisleriki Urum dilini büliyeller bazi kövler Türk dilini.

TH: Yani önceden hepsi Urum dilini biliyorlardı?

K: Hee. Ancah, bizim adlarımız, soyadlarımız Urum adlaridir. Urum adidir, Urum.

TH: Örnekler verebilir misiniz?

K: Atamın adi Andreas, anamın adi Anastasiye, dedemin adi Bavlos, nenemin adi Susanna. Öbür nenemin adi Angelina. Urum adidir he. Öbür dedemin adi Figaret, Hamısi Yunan adlaridir.

TH: Peki familya adları?

K: Familyasi, familyasi. Bir dedemin adi Kesov'di. Şindi de Yunanisdan'da vardır Kösoğlidi. Ama biz yazıliyerdıh Kesov yazıliyerdıh buradan keçende. Oldular Kesilidi oldular. Bizim familyamız diyah bizim kövi alarsan. Kövün içinde familyalari diyem siz bülürsüz. Urum familyalaridir. Baraskevof. Urum sözidir. Kesof, Karagözof, Karagaşof.

TH: Karagaşof Urum sözü mü?

K: Urum sözidir. Karagaş. Söz Türk sözidir. Karagözov da Türk sözidir. Ama familya Urum familyasidir. Urum familyasidir. Demürçef Türk sözidir. Ama Urum familyasidir. Bir kövün familyalarıni diyerem: Bir kövün familyalarıni diyerem: Sagirof, Şeyranof. Bu familyalar. Birinci familya Kesof,

TH: Yunan değil bunlar. Bunlar Urum familyası.

K: Urum familyasidir ama dönmüşdüller. Urus diline dönmüşdüller. Şindi Paraskevof, Paraskevoflar keçmişdiller Yunasdan'da onnar orda Paraskevopulo. Şindi benim familyami alacah Karagözidi. Kağıtlari vermişim orya. Dedim ola Mavromatis! Bene dediler ki yoh. Mavromatis kızındır. Sen olacan Karagözidi. Bir sonli "idi" olacah. Familyaların adlari yazili ben de vardır. Lazım olsa vererem. Hep Salka'nın Urum familyalari vardır bende.

TH: Hocam bir şey daha sormak isitiyorum. Buraya göçen Urumlarda Türk diliyle konuşanlarla Urum diliyle konuşanlar arasında kültür farkı var mı? Yaşama, kültür, gelenek farkı var mı?

K: Şindi oni da derem. Bu iki Urumların içinde, iki Urumlar içinde songana için bir sözleri yohdur…

Ter: Onlar şöyle bir şey diyormuşlar: Asıl Urum biziz. Siz Türksünüz. Türkçeyle konuştuğunuz için. Çok şey yokmuş.

TH: Hocam bir şey daha sorabilir miyim? Türkçe konuşan Urumların ağaç işçiliği, ağaç ustalığı daha fazla diye biliyoruz. Yunanca konuşan, Yunan diliyle konuşan Urumların ustalıkları ise taş ustalığ. Böyle bir fark gördünüz mü siz?

K: Yoh oni demah, diyemem. Salka Urumlari, Salka Urumlari kırahdan bahanda ikisi de biridi. İkisi de bir. Geyinmeleri, yapıları.

TH: Pekâlâ hocam şey var mı? Türkçe konuşan Urumların köyleri daha yüksekte mi? Uzakta, yüksekte, uzak köylerde.

K: Yoh, yoh barabar, barabar hep.

TH: Peki bir fark yok muydu Yunanca konuşan Urumlarla Türk dinli konuşan Urumlar arasında?

K: **Onnar da Türk dilini büliyeller. Yunanca konuşanlar Salka rayonunda hep büliyeller Türk dilini. Söyliyende birbillernen söyliyeller Türk dilinen.**

TH: Salka'da sadece Türk dilini bilen Urumlar da var diyorsunuz? Sadece, Yunanca bilmiyor, Türk dilini biliyor. Urumca biliyor bunlar var mıydı? Yunanca bilmiyor ama.

K: Bir Türk dilini büliyeller. Başha büliyeller Rus dilini. Evvelden Türk dilini büliyerdiler.

TH: Bunlarla Yunanca da bilen Yunan dilini bilenler arasında farklar neydi? Yani ne gibi farklar vardı? Ayrılıklar?

K: Salka'ya birinci geldi Türk dilini bülenler. Urum dilini bülenner sora geldiler. Bir otuz yilden sora geldiler. Onnar geldiler başha özge vilayetden geldiler.

K: Şindi Salka'nın Urumlari bir dilinen söyliyeller. Gresya'nın Urumlari öbür dilinen söyliyeller. Bundan gedannar orya bir aya, iki aya bir yarım yila o dile döniyellar. Güzel söyliyellar öbür dilinan.

TH: Peki kanıyorlar mı hocam?

K: Kaniyellar.

TH: Sayın Karagöz biraz, ben şeyi merak ettim. Ben de Rumca biliyorum, ben. Rumca biliyorum. Trabzonluyum ben. Rumca biliyorum. Güzel konuşurum.

K: Ben balaca konuşiyerem.

TH: Şimdi şeyi merak ediyorum. Salka'da Rumlar dediniz, Rumlar, sadece Türkçe bilen Rumlar var dediniz. Rumca bilmeyen var mı?

K: He he var. Çoğin eladır da.

TH: Rumca bilmiyorlar.

K: Eladır da.

TH: Nasıl yani ben biliyorum da o bilmiyor.

K: İşde iş ondadır da iş ondadır.

TH: Peki iş ondadır. Nedir sence? İş ne ola?

K: O bizim trajedimizdir. Ne oldi. Onuçun biz çoh yaşadıh Tursya'da. Tursya'da yaşadıh çoh. Turkiya'da yaşadıh biz yüz yil yoh. Yüzyillarnan yaşadıh. Özümüzün ana dilini biz yitürduh. Yitürduh.

K: Na vahdgi geşdıh. Yunasdan'a geşdıh. Yunasdan'a, bizim balaca uşahlar, küçük uşahlar şindi bülmiyeller. Türk dilini bülmiyeller, Rus dilini bülmiyeller, Gürci dilini bülmiyeller. Büliyeller bir Yunasdan dilini. Ama ben büliyerem Türk dilini büliyerem, Rus dilini büliyerem, Gürci dilini büliyerem.

TH: Ama Rumcayı bilmiyorsun.

K: Rumcayi ohiyerem. Dinne. Ben ohudum. Urus mekdebinde ohudum daa. Rus mekdebinde ohudum. İnstututa getdim burda şeherde. Tifliz'e getdim. **Armiyaya getdim esger oldum. Almanya'da alti yil işledim. Sora dokkuz yil işledim Azerbeycan'da işledim. Sora geşdim burya işledim.** Vahdım benim yoğidi özge dil örgeneydim. Söyliyerdim işde bir Urus dilinde söyliyerdim. He. Şindi benim altmiş üç yaşinda na vahd ki esgerlikden keşdim. Azerbeycan diliynen diyem azad oldum. Kurtuldum. Na vahd ki bu işlardan kurtuldum. Başladım ohumaya Yunan dilini. Ama altmiş üç yaşindayam.

TH: Peki benim sorum oydu zaten. Ben Türkiye'de yaşadım. Orda doğdum. Orda büyüdüm. Ama ben Rumca biliyorum.

K: Olabülür senin deden Urum'dur.

TH: O da olabilir. Peki, diyelim ki benim dedem Rum, öyle düşünelim, ama ben Rumca biliyorum Türkiye'de. Burda Rumca hiç bilmeyen Türkçe bilen Urumlar var ben bunu anlamadım. Nasıl?

K: Şindi sen dur. Dur ben sana diyem. Ben Urum'am. Ne üçün Gürcü dilini büliyerem?

TH: Ama insan önce kendi dilini bilmesi lazım.

K: Dur dur

TH: Değil mi?

K: Dinne!

TH: Yoksa Türk müsünüz siz?

K: Ben Urum'am Urum'am. Büliyerem, hoş büliyerem Urus dilini. Hemen büliyerem Urus dilini büliyerem. Yazmağa Türk diliynen yazamam. Yazmağa Gürcü dilinen yazamam. Balaca yazabüliyerem. Ama Rus dilinen yazaram. Yahşi. Ne üçün? Yunan'am, Urum'am ama Urus dilini yahşi bülerem. Gece yatanda yuhi göriyerem. Urus dilinde görerem. Zaman ele geldi. Zaman ele geldi. Şindi Yunanisdan'da

yaşiyacah. Bülmiyacah ne Urum dilini ne Gürci dilini ne Urus dilinine ne Türk dilini. Yunansdan'da da vahd ele geldi, vahd ele geldi.

TH: Çalka'da işte onu göreceğiz. Biz Çalka'ya gitme sebebimiz, bunun bu kadar ortak…

K: Ama ama bağışla, diyem oni ki biz burda çog yaşamişıh. Biz burda yaşadıg yuz yetmiş beş sene. Bu yuz yetmiş beş senenin içinde Gürcülernen bele yaşadıh. Kardaş gibi yaşadıh. Gürcülerden çog iş almişıh. Şindi dügüni alacan, bögünki dügüni alasan. Şeherin içinde kırahdan dügüne bahanda diyemesen bu dügünde Gürci dügünidir, Urum dügünidir. Bir oldi. Salka'da da ele oldi ki çoği çoği, dügünün çoği illam yemesi içmesi, illam yemesi içmesi.

TH: Salka'da hangi köylere gitmek lazım?

Var kövler hangi kövler bir iki adam kalmişdir. O kövlere heç getmah lazım degil. Üç kövde vardır halh kalmişdir. Salka, kendi Salka Merkezi. Avrallo. Evreni yoh. Evreni biz diyerıh. Yazıliyer Avrallo. Avrallo Gürcice Kartoli. Beştaşeni. Beştaş. Bu üçü bir de Cinis'de kalmişdir. Bu dört kövde. Bu dört kövde kalmişdir. Şindi hepsinden yahın, şindi hepsinden yahın eger vahdız yoğ ise Çalka'dır. Özge kövlere de gidebülürsüz. Ama diyah ki var köv dört beş adam vardır. Koca adamlar. Onlardan bişe bülemez.

İmera orda kalmişdir, kalmişdir. Beş köv, Beş Kövde hamısi Gürci'dir şindi. He Beşdaş'da çoğ Urum çoğ var. Beşdaş Salka'nın merkezidir. Salka'dan beş kilometredir…

Salka'da kalanlar kalmişdıller hangıslarki Türk dilini söyliyeller. Söyliyenner Urum diliynen olabülür bir tene, iki tene kalmişdir. Çoh kalmamişdir. Hep getmişdirler. Kövün içine gidersen Urum kövünün orda olabülür bir koca, iki koca ama lazım getmah o köve. Yaz Haraba. O Urum kövidir. Hangısler ki Urum dilinen söyliyerdiler. Haraba orda kalmişdir. Bir iki tene koca kalmişdir. Onnarnan söyleşebülürsüz. Türk diliynen de. He Haraba'da vardır bir iki koca vardır. Onnar Urum dilinde büliyeller. Ponti, Ponti Urum dilini büliyeller. Ama Türk dilininen de büliyeller. Türkçe söyliyebülürsüz. Baharsız onnar ne Türk diliynen söyliyeller. Ahıllari şeyleri nedir? Benziyeller öbür Urumlara, nasıldıllar. Onnari bülürsüz. Ama çoği şindi yaşiyannar Türk diliynen söyliyeller. Türk diliynen söyliyeller.

EK- 2 YILLARA GÖRE GÜRCİSTAN'DAKİ URUM (TABLODA GREK OLARAK YAZILMIŞTIR.) NÜFUSU
Georgian Population by Ethnic Origin * According to Relevant Census

	1926**		1939		1959		1970		1979		1989		2002	
	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%
Total for Georgia	2677233	100	3540023	100	4044045	100	4686358	100	4993182	100	5400841	100	4371535	100
Georgians	1788186	66.8	2173922	61.4	2600588	64.3	3130741	66.8	3433011	68.8	3787393	70.1	3661173	83.8
Abkhaz	56847	2.1	57226	1.6	62878	1.6	79449	1.7	85285	1.7	95853	1.8	3527	0.1
Osetians	113298	4.2	147292	4.2	141178	3.5	150185	3.2	160497	3.2	164055	3.0	38028	0.9
Armenians	307018	11.5	415013	11.7	442916	11.0	452309	9.7	448000	9.0	437211	8.1	248929	5.7
Russians	96085	3.6	308684	8.7	407886	10.1	396694	8.5	371608	7.4	341172	6.3	67671	1.5
Azeris	137921	5.2	187841	5.3	153600	3.8	217758	4.6	255678	5.1	307556	5.7	284761	6.5
Greeks	54051	2.0	84636	2.4	72938	1.8	89246	1.9	95105	1.9	100324	1.9	15166	0.3
Jews	30534	1.1	42300	1.2	51582	1.2	55382	1.2	28298	0.6	24795	0.5	3772	0.1
Ukrainians	14356	0.5	45595	1.3	52236	1.3	49622	1.1	45036	0.9	52443	1.0	7039	0.2
Kurds	10217	0.4	12915	0.4	16212	0.4	20690	0.4	25688	0.5	33331	0.6	2514	0.0
Yezids ***	2262	0.1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	18329	0.4
Kists****	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	7110	0.2
Other	66458	2.5	64599	1.8	42031	1.0	44282	0.9	44976	0.9	56708	1.0	13516	0.3

* Data is presented for the Georgian territory by the year of Census.

** By data processing programme, data for the years 1926, 1939, 1959, 1970 are presented for actual (present population), while those of 1979, 1989, 2002 for permanent population.

*** After the Census in 1939 Yezids were categorized as Kurds, while in 2002 they were accorded separate status at the request of Razibun Centre of Yezid Traditions.

**** Before the Census in 2002 Kists were included in the "other" section.

EK- 3 TSALKA (PARMAKSIZ) RAYONU HARİTASI

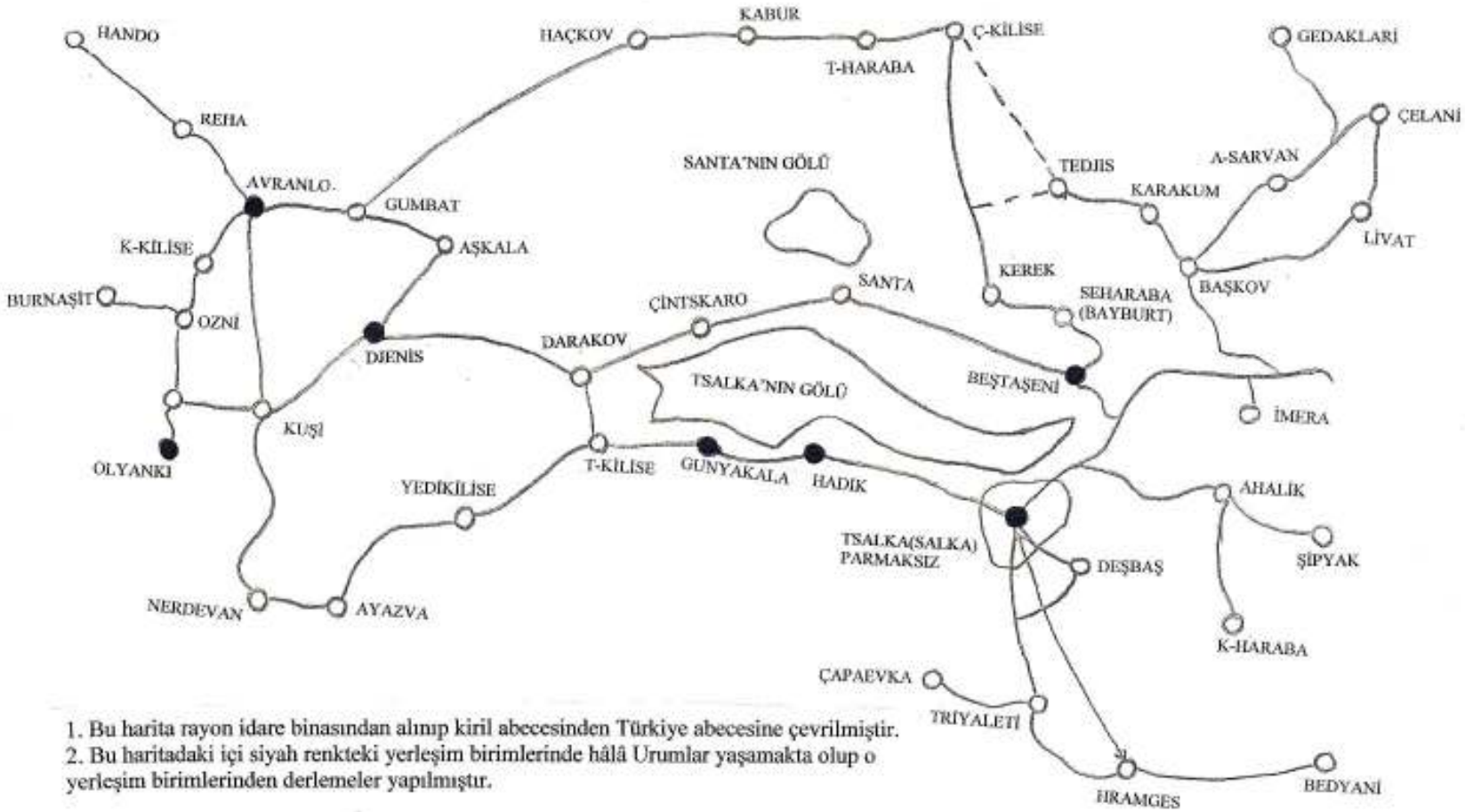

1. Bu harita rayon idare binasından alınıp kiril abecesinden Türkiye abecesine çevrilmiştir.
2. Bu haritadaki içi siyah renkteki yerleşim birimlerinde hâlâ Urumlar yaşamakta olup o yerleşim birimlerinden derlemeler yapılmıştır.

ÖZ GEÇMİŞ

1974 yılında Ardahan'ın Posof ilçesine bağlı Gönülaçan köyünde dünyaya geldi.

İlkokulu köyünde ortaokulu Binbaşı Eminbey nahiyesinde ve ortaöğrenimini Posof Lisesinde tamamladı. KSÜ' de üç yıl Ziraat Mühendisliği eğitimi aldı. Yeniden sınava girip hayalindeki bölümü kazandı. Lisans ve tezsiz yüksek lisans olmak üzere Selçuk Üniversitesinde beş buçuk yıl "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği" eğitimi aldı.

2000 yılından beri Konya, Van ve Kahramanmaraş'ta görev yaptı. Hâlen Kahramanmaraş Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

Yüksek lisans tezine kaynak toplamak için gittiği Gürcistan'ın Tsalka rayonu hakkında ülkemizdeki ilk röportajı yayınlayarak "Bizim Ahıska" dergisinde rayonu ve rayondaki Urumları tanıttı.

Doğup büyüdüğü ilçeye ait 110 fıkrayı derleyerek yeni bir üslupla yazdı ve yazdıklarını "Posof Fıkraları" adıyla kitaplaştırdı.

Kalaycı, evli ve bir çocuk babasıdır.

Ev adresi: Doğukent Mahallesi, 17. Sokak, A/51. Blok, K: 9, D: 20/ Kahramanmaraş
İş adresi: Kahramanmaraş Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi/ Kahramanmaraş
Ev telefonu: 344 2380865
Cep telefonu:505 3873095
Elmek: kalayci.unal@hotmail.com
kalayci.u@mynet.com